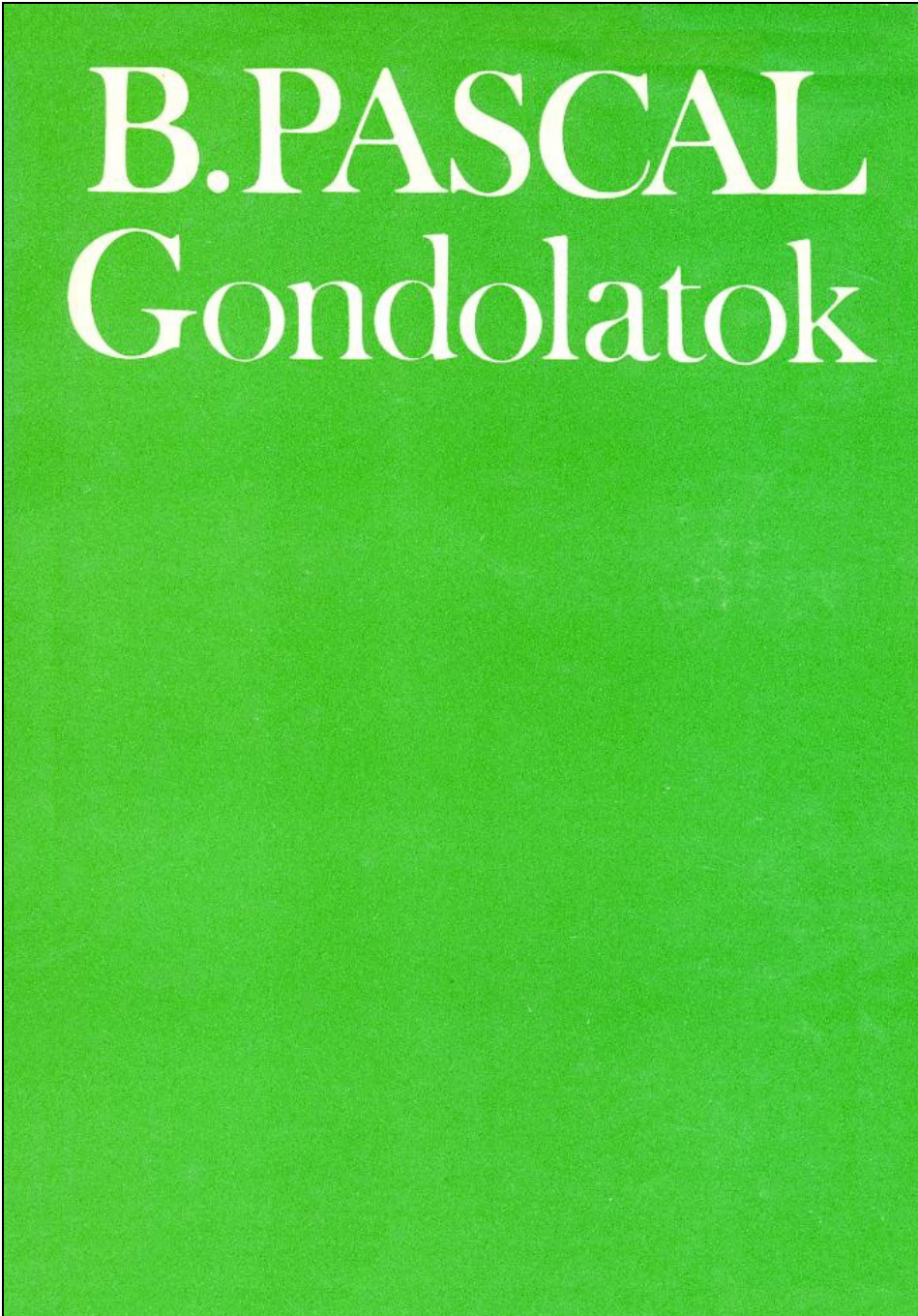

Blaise Pascal Gondolatok

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

B. PASCAL
Gondolatok

Impresszum

Blaise Pascal
Gondolatok

A mű eredeti címe
Pensées

Fordította és a jegyzeteket készítette
Pődör László

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv 1978-ban jelent meg a Gondolat Kiadó gondozásában az ISBN 963 280 584 4 azonosítóval. Az elektronikus változat a fordító jogutódjának, dr. Pődör Bálintnak az engedélyével készült. A programot lekipásztorni célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más szerzői jog a fordító jogutódjáé.

A nyomtatott könyv lapalji és könyvvégi jegyzeteit ez az elektronikus kiadás egységesen, lábjegyzetekként közli. A Függelék tartalmazza a Katolikus Lexikon cikkét és Szerb Antal tanulmányát Pascalról.

Pascal „*Gondolatai*”-nak fordítása a mű Bruschvicg-féle kiadása alapján készült. Blaise Pascal: *Pensées et Opuscules*. Publiés avec une introduction, des notices, des notes par M. Léon Bruschvicg. Paris, Librairie Hachette, é. n.

E kiadás a következő zárójeleket használja:

- a) (gömbölyű zárójelbe kerültek a főszövegben Pascal eredeti zárójeles mondatai és mondatrészei);
- b) <hegyes zárójelbe kerültek a Pascal által kihúzott szövegek>;
- c) [szögletes zárójelben és dőlt betűvel szerepel a főszövegben a publikáló kiegészítései];
- d) [szögletes zárójel tartalmazza a fordító és jegyzetíró kiegészítéseit].

Az Ó- és Újszövetség szövegei fordításában a *Károli-Bibliá* volt az irányadó, de a Pascal által használt *Vulgatá*-nak megfelelően a fordítás eltért tőle és módosította azt.

Tartalomjegyzék

Impresszum.....	2
Tartalomjegyzék.....	3
I. szakasz (1–59).....	4
II. szakasz (60–183).....	15
III. szakasz (184–241).....	46
IV. szakasz (242–290).....	61
V. szakasz (291–338).....	71
VI. szakasz (339–424).....	81
VII. szakasz (425–555).....	97
VIII. szakasz (556–588).....	130
IX. szakasz (589–641).....	139
X. szakasz (642–692).....	155
XI. szakasz (693–736).....	168
XII. szakasz (737–802).....	185
XIII. szakasz (803–856).....	199
XIV. szakasz (857–924).....	215
Függelék.....	228
Pascal (Katolikus Lexikon).....	228
Pascal (Szerb Antal).....	229

I. szakasz (1–59)

1.

A geometriai és az intuitív gondolkodás közötti különbség. – Az első alapelvei világosan érthetőek, de távol esnek attól, ami közhasználatú; ezért, a megszokás hiánya miatt, nehezen fordul hozzájuk az ember – ám ha mégis rászánja magát, akkor teljes világosságukban látja őket; tökéletesen ferde észjárásra vallana, ha belőlük kiindulva helytelenül okoskodnánk, hiszen annyira szemet szűrök, hogy szinte lehetetlenség nem felismerni őket.

Ezzel szemben az intuitív gondolkodás alapelvei közhasználatúak, ott vannak mindnyájunk szeme előtt. Nincs szükség keresnünk őket, még csak meg sem kell erőltetnünk magunkat; csupán jó szem kell hozzájuk, de az a szem valóban jó legyen; mert ezek az alaptételek oly finomak, és oly nagyszámúak, hogy úgyszólván lehetetlen egyszerre mindet figyelembe venni. Márpedig egynek a mellőzése is tévedést eredményez; ezért nagyon éles szemre van szükségünk, hogy mindet meglássuk, továbbá helyes gondolkodásra, nehogy téves következtetéseket vonjunk le a felismert alapelvekből.

Tehát ha jó szemük volna, akkor a mértantudósok egyúttal intuitív elmék lennének, hiszen csak az alapokat kell ismerniük, s már nem okoskodhatnak helytelenül; az intuitív gondolkodásúak viszont kitűnően értenék a mértanhoz, ha figyelmüket e tudomány számukra szokatlan alaptételei felé tudnák fordítani.

Egyes intuitív elmék tehát azért nem válnak mértantudósokká, mert teljességgel képtelenek a mértan alaptételeire irányítani figyelmüket; a mértantudósok viszont azért nem intuitív elmék, mert nem látnak a szemüktől, és mivel megszokták a mértan világos, valósággal szemet szűrő alaptételeit, mivel vérükké vált, hogy csak akkor következtetnek, ha már helyesen meglátták és alkalmazták őket, egyszerre tanácsalanná válnak az intuíción igénylő kérdésekben, holott ezekben nem alkalmazhatók ugyanúgy az alaptételek. Ezek alig felfedezhetőek, nem láthatók, inkább csak érezhetőek; végtelenül nehéz érzékelteni őket olyanokkal, akik maguktól nem érzik őket; annyira árnyaltak, oly nagy a számuk, hogy roppant kifinomult, éles érzék kell észlelésükhöz, ahhoz, hogy e megérzés alapján helytálló ítéletet alkothassunk magunknak, hiszen a legtöbb esetben nem is tudjuk levezetéssel bebizonyítani őket, mint a geometriában, ugyanis nem vagyunk e tudományhoz hasonlóan az alaptételek birtokában, és különben is: véget nem érő vállalkozás lenne ennek a megkísérlése. Egyszerre, egyetlen szempillantással kell felismernünk – legalábbis egy bizonyos fokig – a dolgot, nem pedig lépésről lépésre haladó okoskodással. Ezért oly ritka az a mértantudós, aki intuitív elme, az intuitív gondolkodásúak között pedig a mértanban is erős, mivel a mértantudósok tudományuk módszerével akarják megoldani azt, ami lényeglátást kíván, és nevetségessé válnak, mert meghatározásokból, majd alaptételekből akarnak kiindulni, holott az ilyenfajta okoskodásban nem így kell eljárni. Nem mintha eszünk mindezt nem végeznék el; de magában, magától értetődő módon, tudományos szabályok nélkül végzi, szóban való megfogalmazása ugyanis meghalad minden emberi képességet, a lényeg ilyen megérzésére csupán kevesen képesek.

Az intuitív gondolkodásúak viszont, hozzá lévén szokva, hogy egyetlen pillantás alapján ítéljenek, valahányszor olyan tételekkel kerülnek szembe, amelyekhez nem értenek, beléjük hatolni pedig csak olyan riasztó definíciók és alaptételek során át tudnának, amiknek részletes elemzéséhez nincsenek hozzászokva, kedvüszegetten riadnak vissza.

A ferde észjárású emberek azonban sem nem intuitívek, sem nem géométerek.

A csupán mértanhoz értők tehát helyesen gondolkodó elmék, de csak abban az esetben, ha definíciókkal és alapelvekkel mindent jól megvilágítanak nekik; máskülönben tévednek,

elviselhetetlenek, mert csak teljesen tisztázott alaptételekből kiindulva gondolkodnak helyesen.

A csupán intuitív elmék viszont képtelenek türelmesen lehatolni az általuk soha nem látott és a gyakorlatban teljesen szokatlan elméleti és képzeletbeli dolgok alapjaiig.

2.

A helyes észjárásnak sokféle fajtája van; egyesek helyesen gondolkoznak egy bizonyos gondolatkörben, de másokban badarságokat követnek el.

Vannak, akik helyes következtetéseket vonnak le csekély számú alaptételből, ez az egyik fajtája a helyes gondolkodásnak.

Mások olyan esetekben következtetnek helyesen, amikor nagyszámúak az alaptételek.

Egyesek például helyesen értik a víz tulajdonságait, itt ugyanis csekély számú alaptörvénnyel van dolguk; a belőlük levonható következtetések azonban oly árnyaltak, hogy csupán rendkívül logikus gondolkodás képes levonni őket.

Ám lehet, hogy ettől még nem lennének jó mértantudósok, mert ebben a tudományban nagy az alaptételek száma, és elképzelhető olyan elme, amelyik igen jól lehatol néhány törvénynek egészen az alapjaiig, ellenben teljességgel képtelen felfogni azokat a jelenségeket, amelyekben sok törvénnyel találkozunk.

Kétfajta gondolkodás létezik tehát: az egyik gyorsan és teljes mélységükben felfogja az alaptételekből származó következményeket, ezt nevezhetjük hibátlan gondolkodásnak; a másik egyszerre sok törvényt képes felfogni, anélkül hogy összezavarná őket, és ez az igazi geometriai gondolkodás. Az egyik az értelem ereje és tévedhetetlensége, a másik az értelem átfogóképessége. Mármost e kettő nagyon jól meglehet egymás nélkül, az emberi szellem ugyanis egyaránt lehet erős és ugyanakkor korlátolt, vagy átfogó, de ugyanakkor gyenge.

3.

Akik megszokták, hogy megérzésükre hallgatva ítélnék, nem értenek semmit a következtetést igénylő dolgokhoz, mert egy csapásra szeretnének mélyükre hatolni, ahhoz azonban nincsenek hozzászokva, hogy megkeressék a törvényeket. Azok viszont, akik törvényekből kiindulva okoskodnak, ahhoz nem értenek, ami a megérzés körébe tartozik, mert ilyenkor is törvényeket keresnek, és képtelenek egyetlen pillantással mindent átfogni.

4.

Geometria, intuíció. – Az igazi ékesszólás fittyet hány az ékesszólásra, az igazi erkölcs fittyet hány az erkölcsre – más szóval az átfogó meglátásból fakadó erkölcs fittyet hány az okoskodó ész erkölcsére, neki ugyanis nincsenek szabályai.

Mert a lényeg meglátásának körébe tartozik a megérzés, a tudományok pedig az ész birodalmába. Az intuíció a lényeglátás, a geometria az ész feladatköre.

Semmibe venni a filozófiát azt jelenti, hogy igazán filozofálunk.

5.

Akik szabály nélkül ítélnék valamely műről, úgy viszonyulnak a többi emberhez, mint az óra [nélküliek] az óratulajdonosokhoz. Az egyik szerint: „két órája történt”; a másik szerint: „még csak háromnegyed órája.” Rápillantok az órára, és így szólok az egyikhez: „maga unatkozik”; a másikhoz pedig: „magának valósággal repül az idő”; mert másfél óra telt el, és

én mulatok azokon, akik azt mondják, hogy az idő nekem telik lassan, meg hogy ötletszerűen mérem: fogalmuk sincsen róla, hogy az órához igazodom.

6.

Ítéloképességünket is ugyanúgy megronthatjuk, mint értelmünket.

Értelmünket és ítéloképességünket társalgással alakítjuk ki. Értelmünket és ítéloképességünket ugyancsak társalgással rontjuk el. Tehát a jó vagy a rossz eszmecserék alakítják vagy rontják őket. Ezért fontos minden esetben a helyes választás, hogy fejlesszünk, és ne rontsunk; választani azonban csak úgy tudunk, ha már kialakítottuk, ha nem rontottuk el őket. Bezárul tehát a kör, és roppant boldogok, akik kitalálnak belőle.

7.

Minél értelmesebb valaki, annál több egyéni jelleget fedez fel az emberekben. Az átlagember nem lát közöttük különbséget.

8.

Sok embernek mindegy, szentbeszédet hall-e vagy litániát.

9.

Ha eredményesen akarunk valakit megcáfolni, bebizonyítva, hogy téved, előbb vizsgáljuk meg, melyik oldaláról szemléli a dolgot, mert arról az oldalról tekintve rendszerint igaza is van. Aztán ismerjük el ezt az igazságát, de egyben tárjuk fel a téves nézőpontot. Ettől megnyugszik, mert azt látja, csupán annyi hibát követett el, hogy nem vette figyelembe a kérdés minden oldalát; márpedig azon nem bosszankodunk, hogy nem vettünk észre mindent, azt azonban nem szívesen ismerjük el, hogy tévedtünk; talán azért, mert az ember természete olyan, hogy mindent nem láthat meg, amit azonban jól szemügyre vesz, abban nem tévedhet; így például érzékeléseink mindig igazak.

10.

A magunk lelte magyarázatok általában jobban meggyőznek bennünket, mint azok, amelyek másoknak jutottak eszükbe.

11.

A keresztényi élet szempontjából minden nagy szórakozás veszélyt jelent; de az ember kitalálta szórakozások közül egytől sem kell annyira tartanunk, mint a színháztól. Oly természetesen és oly árnyaltan ábrázolja a szenvedélyeket, hogy ezzel felszítja őket, és hasonlókat ébreszt szívünkben, mindenekelőtt a szerelem szenvedélyét; főleg akkor, ha rendkívül szűziesnek és roppant tisztességesnek festi. Mert minél ártatlanabb színben mutatja magát a szerelem az ártatlan lelkeknek, annál könnyebben ejti őket hatalmába; hevesége hízeleg önszeretetünknek, azonnal vágy ébred benne, hogy a rendkívül élethűen ábrázolt érzelmekhez hasonlókat idézzon fel ő is; ugyanakkor azzal nyugtatjuk meg lelkiismeretünket, hogy a színpadon látott érzelmek tisztességesek, s valóban el is oszlatják a tiszta lelkek aggodalmait, akik azt képzelik, nem eshet folt erkölcsükön, ha ilyen szemérmesnek vélt szerelemmel szeretnek.

Így aztán a színelőadásról távozva szívünk csordultig van a szerelem minden szépségével és édességével, lelkünk és értelmünk annyira meg van győződve ártatlanságáról, hogy immár készen is áll első érintésére, vagy inkább az alkalom keresésére, hogy ő is ilyeneket ébresszen másnak a szívében, s ugyanazokban a gyönyörökben részesüljön, ugyanolyan áldozatokat hozzanak érte is, amelyeket oly tökéletes ábrázolásban látott a színpadon.

12.

Scaramouche,¹ akinek csupán egyetlen dolgon jár az esze.

A doktor, aki még egy negyedóráig beszél,² holott már mindent elmondott, annyira eluralkodik rajta a közlési vágy.

13.

Szívesen látjuk Cléobuline tévedését³ és szenvedélyét, mert neki magának sejtelve sincsen róla. Ám ha nem csalódnék, visszatetszést keltene bennünk.

14.

Amikor a mesterkéletlen szavak szenvedélyt festenek, vagy a szenvedély következményét ecsetelik, önmagunkban találjuk meg az elhangzottak igazságát, amiről addig nem vettünk tudomást, s ezért vonzalom támad bennünk az iránt, aki ezt az érzést ébreszti bennünk; hiszen nem a maga lelki gazdagságát tárja fel előttünk, hanem a mienket; ezért e jótéteménye szeretetre méltóvá teszi őt szemünkben, azon túlmenően, hogy a vele való szellemi közösség is szükségszerűen szeretetre gerjeszti iránta szívünket.

15.

Ékesszólás, amely behízselgő szólammal és nem lenyűgöző érvekkel győz meg, mint a zsarnok, nem mint a király.

16.

Az ékesszólás művészete úgy mondani a dolgokat, hogy: 1. nehézség nélkül, örömmel értsék meg őket mindazok, akikhez szólunk; 2. érdekeltnek érezzék magukat, s hiúságuktól ösztönözve szívesebben elmélkedjenek rajtuk.

Tehát kölcsönös megfelelés, amelyet egyrészt a hallgatók értelme és szíve, másrészt a gondolatok és a használt kifejezések között igyekszünk megteremteni, ennek feltétele az emberi szív alapos tanulmányozása avégből, hogy megismerjük minden rugóját, és aztán megtaláljuk fejtegetésünk megfelelő arányait. Azoknak a helyébe kell képzelnünk magunkat,

¹ *Scaramouche* – az olasz színház állandó alakja. A nevet kitaláló Silvio Fiorilli olasz színész 1640-ben telepedett le Párizsban, ez idő tájt láthatta Pascal is. *Scaramouche*, a tréfacsináló és bajkeverő, hősködő *commedia dell'arte*-figura Molière-nek is modellül szolgált.

² *A doktor, aki még egy negyedóráig beszél...* – ugyancsak a *commedia dell'arte* – Pascal korában már hagyományos – alakja, a vaskalapos tudós karikatúrája, aki végtelen magyarázatokba bonyolódik, helyes és helytelen latin kifejezésekkel, komikus hatású maximákkal tűzdeli minden mondatát. (Vö. Molière: *A képzelt beteg* stb.)

³ *Szívesen látjuk Cléobuline tévedését...* – Cléobuline Scudéry kisasszony *Artaménész, avagy a Nagy Cyrus* című regényének alakja, korinthoszi hercegnő, majd királynő. Szerelmes egyik alattvalójába, „de azt hitte, hogy nem szereti, és oly sokáig élt e tévedésben, hogy midőn ráébredt, már nem volt képes legyőzni”. – A kortársak Cléobuline-ben Krisztina svéd királynőre véltek ráismerni.

akiknek mondandónkat szánjuk, a magunk szívéen kell kipróbálnunk a szavainknak adandó formát, hogy lássuk, megfelelnek-e egymásnak, és bizonyosnak érezhetjük-e benne magunkat, hogy hallgatónk szinte kénytelen lesz megadni magát. A lehető legegyszerűbb módon természetesnek kell maradnunk; ne nagyítsuk fel azt, ami kicsi, ne jelentéktelenítsük el azt, ami nagy. Nem elégséges, ha valami szép, feleljen is meg tárgyának, hogy se több, se kevesebb ne legyen benne a kelletténél.

17.

A folyók mozgó utak, amelyek célunkhoz vezetnek bennünket.

18.

Ha valamely kérdésben nem látunk világosan, jó, ha van valami közös tévedés, amelyet mindenki elfogad, mint például az, hogy a holdnak tulajdonítjuk az évszakok változását, a betegségek terjedését stb.; az ember legfőbb betegsége ugyanis az, hogy szorongó kíváncsisággal fordul azon dolgok felé, amelyeket nem képes megismerni; mert még a tévedést sem érzi olyan rossznak, mint az eredménytelen kíváncsiságot.

Epiktétosz, Montaigne és Salomon de Tultie⁴ stílusa a leghasználatosabb, ez férközik be, ez marad meg legjobban emlékezetünkben, s ezt a legkönnyebb idézni, mert kizárólag a mindennapi társalgásokból született gondolatokat tartalmaz; így például amikor arról az emberek között általánosan elterjedt tévedésről szólnak, hogy a hold az oka mindennek, sohasem mulasztjuk el hozzátenni, hogy Salomon de Tultie szerint bizonytalanság esetén jó, ha van egy általánosan elterjedt téves felfogás stb. – ahogyan azt fentebb láttuk.

19.

Amikor valamely művet írunk, legutoljára tudjuk meg, mivel is kezdjük.

20.

Rend. – Miért döntenék inkább amellet, hogy négy részre, ne pedig hatra tagoljam erkölcszámomat? Miért határozzam meg az erények számát inkább négyben vagy kettőben, vagy egyben? Miért fogalmazzam meg inkább az *abstine et sustine*,⁵ mint a „kövesd a természetet” vagy „személyes ügyeidet igazságtalanság elkövetése nélkül intézzed” parancsa értelmében, ahogyan azt Platón ajánlja, vagy valami más formában? – Igen ám, válaszolják maguk erre, csak hogy itt minden egyetlen szóba van sűrítve. – Helyes, mindez azonban hasztalan, ha nem magyarázzuk meg; ha pedig magyarázni és boncolni kezdjük ezt a szabályt, akkor a benne foglalt össze többi egyszerre ugyanabban az eredeti összevisszaságban lép ki belőle, amelyet maguk el akartak kerülni. Tehát amikor egyetlen szabályba vannak foglalva, úgy el vannak benne rejtve, ugyanolyan haszontalanok, mintha ládába lennének zárva, látni mindig csak eredeti összevisszaságukban lehet őket. A természet külön-külön alkotta meg őket, egyiket se foglalta a másikba.

⁴ Salomon de Tultie – a Louis de Montalte és Amos Dettonville nevekből gyártott anagramma: Pascalt jelenti, aki e két álnéven tette közzé néhány művét. – Salomonde Tultie stílusának ilyen dicsérete nem vall Pascalra; ő ennél sokkal szerényebb volt, azért is írt álnéven. Minden bizonnyal nem is tőle származik; a 18. töredék növérenek a keze írásával maradt fenn, valószínűleg a *Gondolatok* első kiadása általa tervezett, de aztán mégsem közölt előszavához készült.

⁵ *Tartóztatd meg magadat, és tűrj.*

21.

A természet minden igazságát külön-külön önmagába helyezte; tudományunk egymásba foglalja őket, ez azonban nem természetes valami: mindegyiknek megvan a maga külön helye.

22.

Ne mondják, hogy nem mondtam semmi újat; új az anyag elrendezése; a labdajátékosok is ugyanazzal a labdával játszanak, csak éppen az egyik jobban helyezi, mint a másik.

Akkor inkább mondják rólam azt, hogy a régi szavakkal éltem. Mintha az azonos gondolatok másként elrendezve nem eredményeznének ugyanúgy más szöveget, mint ahogyan az azonos szavak is más gondolatot fejeznek ki megváltozott elrendezésben.

23.

A különböző módon rendezett szavak más-más jelentést vesznek fel, a különböző módon rendezett jelentések pedig különböző módon hatnak.

24.

Stilus. – Csak pihenés céljából szabad másra terelnünk a figyelmet, de csupán olyankor, amikor helyénvaló, amikor szükséges, máskor nem; mert aki nem alkalmas pillanatban pihentet, az fáraszt; aki pedig nem a megfelelő időben fáraszt, pihenőre kényszerít, mert a fáradt ember mindent otthagy; ennyire örömet leli a kaján gyönyörkeresés abban, hogy az ellenkezőjét tegye annak, amiért nem fizetnek gyönyörrel, lévén ez az az ár, amelyért mindent megadunk, amit csak kívánnak tőlünk.

25.

Ékesszólás. – Szépség és valóság, erre van szükség; de a szépséget is a valóból kell merítenünk.

26.

Az ékesszólás a gondolatról készült festmény; ezért azok, akik még elkészülte után is tovább dolgoznak rajta, arckép helyett képet festenek.

27.

Vegyes. Stilus. – Akik ellentéteket fabrikálnak a szavak kicsavarásával, olyanok, mint akik vakablakokat csinálnak a szimmetria kedvéért: szabályuk nem az, hogy szabatosan fejezzék ki magukat, hanem hogy helyesek legyenek stílusalakzataik.

28.

Szimmetria abban, amit egyetlen pillantással fogunk át, azon az alapon, hogy nincs okunk másként csinálni; meg az ember alakja miatt is, s ezért igényeljük a szimmetriát csupán szélességben, magasságban és mélységben azonban nem.

29.

Amikor azt látjuk, hogy a stílus természetes, nagyon meglepődünk, el vagyunk ragadtatva, mert szerzőt vártunk, és embert találtunk helyette. Megfordítva, jó ízlésű olvasók, akik egy könyv láttára azt hiszik, emberre bukkannak, meglepetéssel veszik tudomásul, hogy szerzőt találnak helyette: *Plus poetice quam humane locutus es*⁶ Azok válnak igazán díszére a természetességnek, akik megtanítják rá, hogy mindenről, még teológiáról is szólhat.

30.

Csak a fülére hallgat, mert nincsen szíve.
A szabály a becsületes emberség.
A kihagyás szépsége, az ítélet szépsége.

31.

Mindama talmi szépségeknek akadnak bámulói, és nem is csekély számmal, amelyeket megrovunk Ciceróban.

32.

Létezik a tetszetősségnek és a szépségnek egy bizonyos modellje, amely gyenge vagy erős – olyan, amilyen – természetünk és a nekünk tetsző dolog valamiféle viszonya.

Minden, ami ezt a mintaképet formázza, kedvünkre van: legyen az ház, dal, beszéd, vers, próza, asszonyember, madár, folyók, fák, szobák, ruhák stb. És minden, ami nem erre a mintára készült, visszatetszést vált ki a jó ízlésű emberekből.

És amiképpen tökéletes viszony van a helyes mintára készült dal és ház között, mert mindegyik erre az egyetlen mintára hasonlít a maga módján, azonképpen tökéletes viszony van a rossz mintára készült dolgok között is. Nem mintha rossz minta csak egyetlen egy volna, van abból végtelen sok; hanem mert például minden rossz szonett, készült légyen bármilyen rossz mintára, tökéletesen hasonlít az ugyane módon öltözött asszonyra.

Semmi sem érteti meg velünk jobban, milyen nevetséges egy sántikáló szonett, mint ha megvizsgáljuk a természetét és a mintáját, és aztán magunk elé képzelünk egy hasonló mintára készült házat vagy így öltözött asszonyt.

33.

Költői szépség. Ugyanúgy, ahogyan költői szépségről beszélünk, beszélhetnénk mértani vagy orvosi szépségről is; de nem tesszük. Mégpedig azért nem, mert jól tudjuk, mi a mértan tárgya: bizonyítások; és mi az orvostudományé: gyógyítás – azt azonban nem tudjuk, mi az a kellem, ami a költészet tárgya. Nem tudjuk, mi az a természetes mintakép, amelyet utánózni kell, ezért ismerete híján ilyen furcsa kifejezéseket agyaltunk ki, mint „aranykor, napjaink csodája, végzetszerű” stb., és ezt a zagyvaságot elkereszteltük költői szépségnek.

De képzeljen csak el valaki egy nőt e minta szerint, amely nem egyéb, mint nagy szavakkal kis dolgokat mondani, s tükrökkel körülvett, láncokkal teleaggatott csinos kisasszonykát lát, amin csak kacagni tud, mert jobban értünk hozzá, mi teszi a nő kellemét, mint a versét. Persze a nem hozzáértők megcsodálnák ebben a maskarában is; sőt, sok olyan

⁶ Inkább költő, mint ember módján szóltál [Petronius].

falu is akadna, ahol királynőnek vélnék; ezért nevezzük az ilyen mintára faragott szonetteket „falusi királynőnek”.

34.

A művelt emberek társaságában nem számítunk versszakértőnek, ha [*nem*] akasztjuk magunkra a költő, a matematikus stb. cégérét. Az egyetemes szellemű embereknek azonban nem kell cégér, számukra nincs jelentősebb különbség a költő és a hímzőmester foglalkozása között.

Az egyetemes szellemű embereket nem hívják sem költőnek, sem mértantudósnak stb., mégis mindezek, s bírái a többinek. Nem lehet megállapítani, kicsodák. Belekapcsolódnak a beléptükkor éppen szőnyegen forgó témába. Egyik képességük sem feltűnőbb, mint a másik, kivéve, ha az alkalom úgy kívánja, hogy azt használják; ilyenkor azonban mindenki felfigyel rá, mert az is jellemző rájuk, hogy nem szoktuk megjegyezni róluk, milyen kitűnő társalgók, ha nem éppen a stílusról van szó, ám ha igen, akkor mindenki megállapítja, milyen nagyszerűen fejezik ki magukat.

Talmi dicséret tehát, ha társaságba léptek megjegyzik valakiről, hogy roppant ügyes verselő; és rossz jel az, ha nem hozzá fordulnak, amikor költői munkákról kell ítéletet mondani.

35.

El kell érnünk, hogy ne azt mondják rólunk: „matematikus”, „hítségő” vagy „ékesszó”; hanem: „művelt társaságbeli ember”. Nekem csak ez az egyetemes kiválóság tetszik. Rossz jel, ha valakiről azonnal a könyv jut eszünkbe; azt szeretném, ha bármely képességünkről csak alkalomadtán vennének tudomást, amikor éppen azt használjuk fel. (*Ne quid nimis*),⁷ nehogy valamelyik képességünk elhomályosítsa a többit, s ennek neve ragadjon ránk. Ne jusson folyton az eszünkbe, hogy valaki mestere a szónak, kivéve amikor valóban ez a fontos, de ilyenkor aztán igen.

36.

Az ember csupa igény: csak azokat szereti, akik mindet ki tudják elégíteni. „Kiváló matematikus” – mondják. – De mi közöm nekem a matematikához, még majd engem is matematikai tételnek néz. – „Nagyszerű katona.” – Legszívesebben engem is ostromlott várnak nézne. Egyszóval nekem művelt társasági ember kell, aki általában minden igényemhez alkalmazkodik.

37.

Mivel nem lehetünk egyetemes szelleműek oly módon, hogy minden lehetségest tudjunk mindenről, hát tudjunk mindenből egy keveset. Mert sokkalta szebb dolog valamit tudni mindenből, mint mindent tudni egyről; ez az egyetemes érdeklődés a legszebb dolog a világon. Persze még jobb lenne, ha mindkettő megvolna bennünk, de ha már választanunk kell, akkor válasszuk az utóbbit. Érti ezt a művelt emberek társasága, és így is cselekszik, mert gyakran igen jó bíró ez a társaság.

---

⁷ (*Semmit sem szerföltt.*)

38.

Költő, nem pedig művelt társasági ember.

39.

Ha a mennykő az alacsony helyekre csapna le stb., a költőknek meg mindazoknak, akik csak ilyesmiken tudnak elmélkedni, nem volnának bizonyítékaik.

40.

Ha azokat a példákat akarnánk bebizonyítani, amelyeket más dolgok bizonyítására hozunk fel, akkor ezeket az utóbbiakat használnánk példa gyanánt; mert mindig azt hisszük, hogy a bizonyítandó dologban van a nehézség, s ezért a példákat világosabbnak, szemléltetésre alkalmasnak véljük.

Így például az általános szabályt az egyes esetre kell bebizonyítanunk; ha ellenben az egyes esetet akarjuk megvilágítani, akkor az [általános] szabályból kell kiindulnunk. Mert amit bizonyítani akarunk, azt mindig homályosnak, amit pedig bizonyítékul használunk, világosnak tartjuk; valahányszor ugyanis bizonyítás végett elének tárnak valamit, eleve azt képzeljük, hogy bizonyítandó lévén, homályos, és hogy – ellenkezőleg – a bizonyító példa világos, ezért aztán könnyen felfogjuk.

41.

Martialis epigrammái. – Az ember szereti a csipkelődést; de nem a félszeműek vagy a bajba kerültek, hanem a gögös szerencsefiak ellen. Másként tévedünk. Mert minden indulatunk forrása a gonosz kívánság meg az emberi érzés.

Kedvébe kell járnunk azoknak, akik emberségesek és szerető szívűek.

A két félszeműről szóló azért nem ér semmit, mert nem vigasztalja meg őket, csak a szerző hírnevét öregbíti. Minden, ami csupán az írónak jó, értéktelen. *Ambitiosa recidet ornamenta.*⁸

42.

Jólesik *fejedelemnek* szólítanunk a királyt, mert ezzel is lejjebb szállítjuk a rangját.

43.

Némely szerzők így beszélnek műveikről: „Az én könyvem, az én kommentárom, az én történetem stb.” Érezni rajtuk, hogy jómódú polgárok, házuk a főutcára néz, s folyton az „én otthonom”-ra jár a szájuk. Pedig helyesebben tennék, ha ezt mondanák: „A mi könyvünk, a mi kommentárunk, a mi történetünk stb.”, hiszen rendszerint több benne a másé, mint az övék.

44.

Szeretnétek, hogy jót gondoljanak rólatok az emberek? Ne mondjatok jót magatokról.

⁸ *Henye díszit megnyír...* (Muraközy Gyula fordítása.) [Horatius, *Ars poetica.*]

45.

Minden nyelv titkosírás, csak nem a betűk, hanem a szavak helyett vannak mások, úgyhogy minden ismeretlen nyelvet meg lehet fejteni.

46.

Elméskedő: rossz jellem.

47.

Vannak, akik jól beszélnek, pedig nem írnak jól. Mert a körülmények, a hallgatóság tűzbe hozza őket, és ez a hév többet csal ki szellemükből, mint amennyit nélküle lennének benne.

48.

Amikor valamely szövegben ugyanazok a szavak ismétlődnek, de oly megfelelőek találjuk őket, hogy kicserélésükkel rontanánk a szövegen, nem szabad hozzájuk nyúlni, a változtatás lehetetlensége bizonyítja, hogy ez helytelen lenne; bízzuk azt csak a vak irigységre, amely nem tudja, hogy az ilyen ismétlődés itt nem hiba; mert nincsen általános szabály.

49.

Álruhába öltöztetni a természetet, elleplezni. Nincs többé király, pápa, püspök – csak *felséges uralkodó* stb.; Párizs sincs – csak *országunk fővárosa*. Vannak esetek, amikor Párizst Párizsnak, s mások, amikor az ország fővárosának kell nevezni.

50.

Ugyanaz az értelem megváltozik aszerint, milyen szavakkal fejezzük ki. Az értelemek a szavaktól nyerik méltóságukat, nem pedig ők kölcsönöznek méltóságot a szavaknak. Példákat kell rá keresnem...

51.

Pürrhonista,⁹ csökönyös helyett.

52.

Senki nem mond karteziánust, csak akik nem azok; vaskalapost, csak aki [nem] vaskalapos; vidékit, csak aki [nem] vidéki, sőt fogadni mernék, hogy ezt az utóbbit a nyomdász tette bele a *Vidéki Levelek*¹⁰ címébe.

⁹ *Pürrhonista* – *Pürrhón* (kb. Kr. e. 365–275.) éliszi görög filozófus tanításának, a *pürrhonizmusnak* – más néven: szkepticizmusnak – a követője. A pürrhonizmus kételkedik ismereteink objektív igazságtartalmában, szerinte a dolgok megismerhetetlenek, ezért tartózkodnunk kell az ítéletalkotástól. Ez a tanítás a gyakorlatban szenttelen, közömbös magatartást tanácsol, amely végső soron elvezet a csalódástól mentes lelki nyugalomhoz, az *ataraxiához*.

¹⁰ *Vidéki levelek* – tizennyolc levél, amelyet Pascal előbb füzetek formájában adott ki (1656–1657). 1657-ben kötetben is megjelentek a következő címmel: *A Vidéki Levelek, vagy Louis de Montalte levelei egy vidéki*

53.

*Felborult vagy felborított kocsi, aszerint, hogy szándékkal történt-e.
Feldönteni vagy kiönteni, a szándéktól függően. (Le Maître Védőbeszéde a kényszerből lett ferences barát mellett.)^{11]}*

54.

Vegyes. Szólásforma: „Foglalkozni kívántam volna vele.”

55.

A kulcs nyitó-, a kampó vonzereje.

56.

Belelátni: „Együtt érzek Önnel e kellemetlen ügyben.” A bíboros úr nem akarta, hogy belelássanak.

„Elmém tele nyugtalansággal.” Helyesebb így: tele vagyok nyugtalansággal.

57.

Mindig bosszantottak az ilyen udvariassági formulák: „terhére voltam”; „félek, hogy untatom”; „félek, hogy túlságosan hosszadalmas voltam”. Vagy magunkkal ragadunk, vagy bosszantunk.

58.

Bárdolatlanságot követel: „bocsásson meg, kérem.” Ha nem mentegetőzik, nem is vettem volna észre, hogy megsértettek. „Tisztesség ne essék, szólván...” Éppen az ilyen mentegetőzés az otromba.

59.

„Eloltani a lázadás fáklyáját” – túlságosan ékes stílus.

„Nyugtalanság génusza” – sok a két túlzó kifejezés.

---

barátjához és a tisztelendő jezsuita atyákhoz, az utóbbiak erkölcstanáról és politikájáról. (A jezsuiták a pápával elítéltették Jansenius püspök öt pontban összefoglalt tanítását. A Sorbonne ítéletét – amely szintén várható volt – megelőzendő vett részt az e körül támadt vitában Pascal, aki az idő tájt került kapcsolatba a Port-Royal-lal, a janzenizmus fellegvárával.) A Vidéki levelek címet Pascal barátainak tanúsága szerint valóban a nyomdász adta.

¹¹ *Le Maître Védőbeszéde a kényszerből lett ferences barát mellett – Antoine Le Maistre, a „nagy” Arnauld unokája hosszú ideig a Port-Royal remetéi között élt. Ékesszólásáról volt nevezetes. Védő- és buzdító beszédek című művének hatodik kötete: Egy szerzetesrendbe kényszerített fiú védelmében; ennek egyik mondatára látszik utalni az 53. töredék.*

II. szakasz (60–183)

60.

Első rész: Az ember nyomorúsága Isten nélkül.

Második rész: Az ember boldogsága Istennel.

Másképpen:

Első rész: Az emberi természet rosszra hajló lett. Magából a természetből.

Második rész: Van valaki, aki mindent helyrehoz. A *Szentírásból*.

61.

Rend. – Fejtegetésemet legszívesebben a következő sorrendben végeztem volna: annak bebizonyítására, hogy minden emberi állapot hívságos, rámutattam volna a közönséges emberi életek, majd a szkeptikus, sztoikus filozofikus életek hívságos voltára; de a rendet nem tartanám meg. Én igazán tudom, mit ér, és hogy milyen kevesen értik. Semmiféle emberi tudomány nem képes a rendet megtartani. Szent Tamás sem tartotta meg. A matematika megtartja ugyan, a matematika azonban mélysége ellenére haszontalan valami.

62.

Az első rész előszava. – Szólni azokról, akik az önismeretről értekeztek; Charron¹² leverő és unalmas felosztásairól; Montaigne zavarosságáról; arról, hogy ő jól érezte [egy helyes] módszer hiányát, de témáról témára ugrált, és elkerülte, mert tetszetősségre törekedett.

Micsoda ostoba szándék, önmagát akarja ábrázolni! Méghozzá nem is csak úgy melleleg és elvei ellenére – ilyen botlást bárki elkövethet –, hanem elvszerűen, jól átgondolt elhatározásból. Mert mindennapos hiba, hogy véletlenül, emberi gyengeségből ostobaságokat beszélünk; de ha szántsándékkal tesszük, az elviselhetetlen, főképp ha ilyeneket mondunk, mint például...

63.

Montaigne. – Montaigne hibái nagyok. Buja beszédek; az ilyesmi, bármit mondjon is Mademoiselle de Gournay,¹³ mit sem ér. Hiszékeny: *szem nélküli emberek*. Tudatlan: *a kör négyyszögösítése, egy nagyobb világ*. Felfogása az öngyilkosságról, a halálról. Közönyösségre buzdít üdvösségünk kérdésében: *félelem és megbánás nélkül*. Könyvét nem avégből írta, hogy jámborságra tanítson, ez nem volt kötelessége; az azonban mindenkor kötelességünk, hogy ne térítsünk el tőle másokat. Az élet egynémely helyzetében megbocsáthatjuk neki, hogy kissé szabados és érzéki (750, 331.); a halálról vallott tökéletesen pogány felfogása azonban megbocsáthatatlan, mert aki még meghalni sem akar keresztény módon, annak a vallást mindenestől el kell vetnie; nos, Montaigne egész könyvével egyébre sem törekszik, mint gyáván és fájdalom nélkül halni meg.

¹² Charron leverő és unalmas felosztásai – Pierre Charron (1541-1603) francia moralista *Értekezés a bölcsességről* című művében többek között Montaigne esszéit dolgozza át módszeres, dogmatikus formában.

¹³ *Marié le Jars de Gournay* (1566–1604) Montaigne lelkes bámulója, „frigyleánya”; az *Esszék* posztumusz kiadását ő készítette. A kiadás bevezetőjében azt vitatja, hogy nem a szerelemről való nyílt, őszinte elmélkedés a veszélyes a lelkekre, hanem az érzéseket ingerlő, szenvedélyeket felkorbácsoló irodalmi művek.

64.

Nem Montaigne-ban, hanem önmagámban lelem mindazt, amit benne látok.

65.

Ami jó Montaigne-ban, csak fáradtságosan sajtátítható el. Ami rossz benne, persze erkölcsi felfogását kivéve, egy szempillantás alatt helyrehozható lett volna, ha figyelmeztetik rá, hogy gyakran elkalandozik, és hogy túlságosan sokat beszél önmagáról.

66.

Meg kell ismernünk önmagunkat: még ha nem segít is hozzá bennünket az igazság megtalálásához, legalább arra jó, hogy rendet teremtsünk az életünkben, márpedig ennél nincsen helyesebb dolog.

67.

A tudományok hívságos volta. – A külső dolgok tudománya sohasem nyújt vigasztalást erkölcsi tudatlanságomra szomorúságom idején; de az erkölcsök tudománya mindenkor megvigasztal a külső dolgokban való tudatlanságomért.

68.

Arra nem tanítják meg az embereket, hogy becsületesek legyenek, de minden egyébre igen; őket pedig soha nem bántja az, hogy semmihez sem konyítanak, csak azzal kérkednek, hogy becsületes emberek. Annak az egyetlen dolognak a tudásával büszkélkednek, amit nem tanulnak.

69.

Két végtelen, közép. – Amikor túlságosan gyorsan vagy túlságosan lassan olvas az ember, nem ért semmit.

70.

A természet nem t[ud]. – (A természet oly jól középre helyezett bennünket, hogy ha megváltoztatjuk a mérleg egyik oldalát, ezzel megváltoztatjuk a másikat is: *Én csinálunk, zóá trékei...*¹⁴ Ettől azt kell hinnem, hogy a fejünkben olyan és oly módon elrendezett rugók vannak, hogy ami érinti az egyiket, az érinti az ellenkezőjét is.)

71.

Túl sok és túl kevés bor: ne adj neki, nem lel rá az igazságra; de adj neki többet a kelleténél, ugyanaz történik vele.

¹⁴ *Én csinálunk, zóá trékei* – Pascal itt arra utal, hogy egyes francia nyelvjárásokban az egyes szám első személyű alanyhoz többes első személyű igealak járul, a görögben pedig a többes számú semlegesnemű alany vonz egyes szám harmadik személyű igét (*zóá trékei*: az állatok fut). Pascal ebben a gondolkodás kiegyenlítő mechanizmusának érdekes példáját véli felfedezni.

72.

Az ember aránytalansága. – „Lám, hová vezetnek bennünket természetes ismereteink. Ha nem valódiak, nincs igazság az emberben; ha pedig azok, akkor az ember nagy okot lel bennük az alázatra, kénytelen lévén így vagy úgy lejjebb szállítani önbecsülését. Minthogy pedig csak úgy létezhet, ha hisz bennük, szeretném, ha mielőtt mélyebben belebocsátkoznék a természet kutatásába, még egyszer komolyan és alaposan szemügyre venné, majd önmagát is jól megnézné és arányainak ismeretében...” Vizsgálja tehát az ember az egész természetet a maga fenséges és teljes nagyszerűségében, fordítsa el tekintetét az őt körülvevő alantas tárgyaktól. Nézze ezt a ragyogó fényt, amely örök lámpásként világítja meg a mindenséget, s amikor a földet már csak pontnak látja e csillag leírta hatalmas körpályához viszonyítva, ámulva vegye észre, hogy ez a hatalmas körpálya maga is csupán finom hegyű ceruzával felrajzolt pont ahhoz képest, amelyet az égbolton keringő csillagok írnak le. De ha a látás itt megtorpan is, képzelete azért szálljon csak tovább; előbb fog belefáradni a természet felfogásába, mint a természet a felfognivaló nyújtásába. Ez az egész látható világ csupán észrevehetetlen pont a természet dús keblén. Nincs gondolat, amely meg tudná közelíteni. Hiába csigázzuk képzeleteinket, tágitjuk ki őket az elképzelt tereken túlra, csak atomokat szül képzeletünk a dolgok valósága helyett. Olyan gömb ez, amelynek a középpontja mindenütt van, a kerülete sehol. Egyszóval: Isten mindenható voltának az a legnagyobb érzékelhető jellemvonása, hogy gondolatában elvész képzeletünk.

Majd önmagához megtérve vegye észbe az ember, micsoda ő ahhoz viszonyítva, ami van; értse meg, hogy a természet e félreeső zugában eltévedt lény; aztán a lakásául szolgáló kis odúból – értem ezen a Világmindenséget – tanulja meg helyesen értékelni a földet, a birodalmakat, a városokat és önmagát.

Mi az ember a végtelenségben?

De hogy egy másik, éppily ámulatba ejtő csoda táruljon fel előtte, kutasson az általa ismert legkisebb dolgokban. Fedezzen föl az atka parányi testében e testnél is összehasonlíthatatlanul kisebb részeket, lábakat ízületekkel, a lábokban ereket, az erekben vért, a vérben nedveket, a nedvekben cseppeket, s a cseppekben párákat; majd ossza tovább ez utóbbiakat, és minden erejét megfeszítve igyekezzék a végére járni e gondolatsornak, s aztán tárgyául azt a végső valamit tegyük meg, amelyhez el tud jutni; nyilván azt fogja hinni, hogy eljutott a természet végső parányához. En azonban még ebben is egy újabb feneketlen mélységet akarok megmutatni neki. Nemcsak a látható világmindenséget szándékszem feltárni előtte, hanem azt a mérhetetlenséget is, amelyet e kicsinyke atmon belül alkothat magának a természetről. Fedezzen fel benne is végtelen sok világot, mindegyiket saját égbolttal, bolygókkal, földdel, amelyek ugyanúgy aránylanak egymáshoz, mint a látható világmindenségben; a földön állatokat és végezetül atkákat, s ezekben ugyanazt, amit az elsők tártak elébe; s aztán a többiben is ugyanazt lelve, vég nélkül, megállás nélkül, ámuljon el e csodáktól, amelyek a maguk kicsinységében éppoly bámulatosak, mint amilyenek nagyságukban a másikkak; mert ugyan ki ne csodálná, hogy testünk, amelyik az imént még észrevehetetlen volt a világmindenségben, felfedezhetetlen a minden ölén, most meg kolosszus, egy egész világ, vagy inkább minden ahhoz a semmihez viszonyítva, ameddig az ember már el sem tud jutni.

Aki így látja magát, megrémül önmagától, s ráeszmélve, hogy természet adta tömegével a végtelenség és a semmi két feneketlen mélysége között lebeg, remegve tekint majd e csodákra; és én bizonyos vagyok benne, hogy kíváncsisága csodálatra fordul, és hajlandóbb lesz némán szemlélni, mint elbizakodottan kutatni őket.

Mert végre is mi az ember a természetben? Semmi a végtelenséghez, minden a semmihez viszonyítva, közép a semmi és a minden között. Végtelen messze van tőle, hogy felfogja a szélsőségeket, a dolgok végcélja és lételve leküzdhetetlenül rejtve van számára egy

áthathatatlan titokban, mert egyaránt képtelen meglátni a semmit, amelyből vétetett, és a végtelent, amelyben elmerül.

Mi egyebet tehet hát azon kívül, hogy megsejt valami látszatot a dolgok közepéből, örökös reménytelenségben afelől, hogy megismerje lételvüket és céljukat? Minden a semmiből indult, s a végtelenségig vitetett. Ki tudja követni ezeket a csodálatos lépéseket? A csodák alkotója megérti őket. Mindenki más képtelen rá.

Mivel nem elmélkedtek e végtelenségeken, az emberek vakmerőn a természet kutatására adták a fejüket, mintha bármiféle arányban lennének vele. Különös dolog, hogy meg akarták érteni a dolgok lételvét, s ebből kiindulva akartak eljutni mindennek a megismerésére, ugyanoly végtelen önhittséggel, mint amilyen végtelen a tárgyuk. Mert kétségkívül nem foganhat meg az emberben ilyen szándék, hacsak nincsen benne ugyanolyan végtelen önhittség vagy képesség, mint amilyen végtelen a természet.

A tanult elme megérti, hogy mivel a természet minden dolgokba beleírta a maga és teremtője képét, szinte valamennyiben megtalálható kettős végtelensége. Így azt látjuk, hogy minden tudomány kutatási területe végtelen, mert ki vonja kétségbe, hogy például a mértan által felállítható tételek sora végtelenül végtelen? PrINCÍPIUMAI sokasága és finomsága folytán egyaránt végtelenek a tudományok; mert ki ne látná, hogy az utolsóként állított tételek nem önmaguktól helyesek, hanem másokra vezethetők vissza, ezek ismét másokra, és így kizárják egy utolsó lehetőségét? Mi azonban az elménkben utolsóként felmerültekkel úgy teszünk, mint az anyag terén, ahol oszthatatlan pontnak nevezzük azt, amelyen túl érzékeink többé már semmit sem ragadnak meg, jóllehet természeténél fogva az is végtelenségig osztható.

A tudományok e két végtelene közül a nagyságé érzékelhető jobban, ezért akadtak csak kevesen, akik azt állították, hogy ők mindent tudnak. „Mindentről szólni fogok” – mondta Démokritosz.

A kicsi végtelenje azonban sokkal kevésbé szembeütő. A filozófusok tehát inkább ehhez akartak eljutni, és éppen itt botlott el mindnyája. Így születtek az ilyen gyakori címek: *A dolgok lételveiről*, *A filozófia princípiumai*, meg a többi, hozzájuk hasonló, amelyek ha látszólag nem is, de voltaképpen épp olyan nagyképűek, mint ez a másik, amelyik valósággal kiszúrja a szemet: *De omni scibili*.¹⁵

Természetünkénél fogva sokkal képesebbnek érezzük magunkat arra, hogy eljussunk a dolgok középpontjához, mint arra, hogy átfogjuk a kerületüket; a világ látható kiterjedése szemlátomást meghalad bennünket; mivel azonban a kis dolgokat mi haladjuk meg, azt képzeljük magunkról, könnyebben meg tudjuk őket ragadni, holott semmivel sem kevesebb képesség szükséges a semmiig, mint az egészhez való eljutásig: végtelenül nagy kell az egyikhez is, a másikhoz is. Véleményem szerint az az ember, aki meg tudná érteni a dolgok végső elveit, képes lenne végül megismerni a végtelent is. Az egyik a másik függvénye, az egyik elvezet a másikhoz. E végletek érintkeznek, és egymástól eltávolodva újra összetalálkoznak, egymásra lelnek Istenben, de egyedül Istenben.

Ismerjük hát meg határainkat; valami, de nem minden vagyunk; az osztályrészünkül jutott lét megfoszt bennünket a semmiből születő alaprINCÍPIUMOK ismeretétől; és ez a kevés lét, ami a miénk, ugyanakkor a végtelen látványát is eltakarja előlünk.

A felfogható dolgok rendjében értelmünk ugyanazt a helyet foglalja el, mint testünk a természet birodalmában.

Minden téren korlátok között élünk, s ez az állapotunk – középhelyzet a két véglet között – minden képességünkben megnyilvánul. Érzékeink nem fognak fel semmi végleteset, a túlságosan nagy zajtól megsüketülünk, a túl sok fénytől elvakulunk, a túl nagy távolság és a túlságos közelség akadályozza a látást, a terjengős fejtegetés éppúgy homályt okoz, mint a szüksézává, a túlságosan magától értetődő igazság megzavar (ismerek olyan embert, aki

¹⁵ *Minden tudhatóról.*

képtelen megérteni, hogy ha nullából elveszünk négyet, marad nulla), az alapelvek túlon túl evidensek számunkra, a túl nagy gyönyör kellemetlen, a túl sok összehangzás bántó a zenében; a túlságosan sok jótett bosszant bennünket, mert szeretnénk ráadással megfizetni adósságunkat: *Beneficia eo usque laeta sunt dum videntur exsolvi posse; ubi multum antevenere, pro gratia odium redditur*¹⁶ Nem érzékeljük sem a túlságos hőséget, sem a túlzottan nagy hideget. A mértéktelen jó tulajdonságok ártalmasak, és nem érzékelhetők; már nem érezzük, hanem csak eltűrjük őket. Túl nagy ifjúság és túl nagy vénség gátolja a szellemet, túlon túl sok és túlon túl kevés a tudás; egyszerűen a szélsőségek olyanok számunkra, mintha nem léteznének, és mi sem létezőnk hozzájuk viszonyítva; meghaladnak bennünket, vagy mi őket.

Ez tehát a mi igazi állapotunk; ez tesz bennünket képtelenné a biztos tudásra és az abszolút tudatlanságra. Egy széles középben lebegünk, mindig bizonytalanul és határozatlanul, az egyik végtől a másik felé hanyódva. Mihelyt azt hisszük, hogy megkapaszkodhatunk és megállapodhatunk valami határpontra, már el is mozdul, elhagy bennünket; ha pedig utána megyünk, kicsusszan kezünk közül, tovasiklik, örökös szökésben menekül előlünk. Semmi sem áll meg számunkra. Ez a mi természetes állapotunk, és ugyanakkor ez a legellentétebb is hajlamainkkal; égünk a vágytól, hogy szilárd talajra, valami végső és állandó alapra leljünk, olyan tornyot szeretnénk építeni rá, amely a végtelenig emelkedik, ám minden fundamentumunk összeroppan, s feneketlen mélység nyílik alattunk.

Ne törekedjünk hát biztonságra és szilárdságra. Értelmünknek állandóan csalódást okoz a látszatok állhatatlansága, semmi sem rögzítheti a végest a két végtelen között, amelyek közrefogják, és menekülnek előle.

Ha ezt jól megértjük, azt hiszem, meg fogunk nyugodni, ki-ki abban az állapotban, amelybe a természet helyezte. Az osztályrészünkül jutott közép mindenkor távol van a végletektől, mit számít hát az, hogy az [embernek] valamicskével több tudása van a dolgokról? Mihelyt tud valamit, máris egy kissé magasabbról nézi őket. De vajon nincs-e még mindig mérhetetlenül távol a végtől, és életünk tartama nem ugyanolyan csekély-e a végtelenséghez képest, ha tíz esztendővel hosszabb?

E végtelen szemszögéből minden egyenlő, ami véges; és én semmi okát nem látom, miért foglalkoztatná képzeletünket inkább ez, mint amaz. Gyötrelmes érzés már az is, ha a végeshez hasonlítjuk magunkat.

Ha az ember elsől önmagát tanulmányozná, rájönne, mennyire képtelen önmagán túljutni. Hogyan is ismerhetné meg a rész az egészet? De talán arra fog törekedni, hogy legalább azokat a részeket ismerje meg, amelyek az ő mértékével arányosak. Csak hogy a világ részei egymással mind olyan viszonyban vannak, olyan láncolatot alkotnak, hogy véleményem szerint lehetetlenség megismerni az egyiket a másik és az egész nélkül.

Az ember például kapcsolatban van mindazzal, amit ismer. Ahhoz, hogy elférjen, helyre, hogy fennmaradjon, időre, hogy éljen, mozgásra, hogy testének anyaga legyen, elemekre, a táplálkozáshoz hőre és élelemre, a lélegzéshez levegőre van szüksége; látja a fényt, érzi a testeket; egyszerűen minden egybeszövődik vele. Az ember megismeréséhez tehát tudnunk kell, mi a magyarázata annak, hogy levegőre van szüksége fennmaradásához; a levegő megismeréséhez pedig azt kell tudnunk, honnan van e kapcsolata az ember életével. A tűz nem lehet meg levegő nélkül; ezért az egyik megismeréséhez ismernünk kell a másikat.

Mivel tehát közvetve és közvetlenül minden okozott és okozó, segített és segítő, közvetlen és közvetett, és mivel minden természetes és láthatatlan kötelékkel kapcsolódik egymáshoz, amely összeköti a legtávolabb eső és a legkülönbözőbb dolgokat, lehetetlennek

¹⁶ *A jótétemények addig kellemesek, amíg azt véljük, hogy vissza tudjuk őket fizetni; ha ellenben túlságosan nagyok, hála helyett gyűlölettel fizetünk értük. [Tacit. Annales. IV., XVIII.]*

vélem, hogy megismerhessük a részeket az egész, s hasonlóképpen: az egészet a részek megismerése nélkül.

[A dolgok végtelenségét, önmagában vagy Istenben, csekély élettartamuk miatt is meglepőnek kell találjunk. Összehasonlítva a bennünk folyó állandó változással, a természet szilárd és állandó mozdulatlanságának hasonló hatást kell kiváltania.]

S ami betetőzi a dolgok megismerésére való képtelenségünket, az az, hogy a dolgok maguk egyszerűek, mi pedig két ellentétes és különböző fajtájú természetből, lélekből és testből vagyunk gyúrva. Mert lehetetlen, hogy a bennünk gondolkodó rész más, mint szellemi lehessen; s ha azt állítaná valaki, hogy kizárólag testi lények vagyunk, azzal csak még inkább kizárna bennünket a dolgok megismeréséből, hiszen semmi sem felfoghatatlanabb, mint az az állítás, hogy az anyag képes megismerni önmagát; elképzelhetetlen számunkra, hogyan ismerhetné meg önmagát.

Így aztán, ha egyszerűen anyagi lények „vagyunk”, akkor semmit sem ismerhetünk meg, ha pedig lélekből és anyagból állunk, akkor viszont nem ismerhetjük meg tökéletesen az egyszerű – szellemi vagy testi – dolgokat.

Ez magyarázza meg, miért zavarja össze szinte minden filozófus a fogalmakat, és használja a szellemiek terminológiáját a testi, és a testiekét a szellemi dolgokról szólva. Mert nagy merészen ilyeneket mondanak, hogy a testek lefelé törekszenek, középpontjuk felé igyekszenek, kerülnek a pusztulást, félnek az üres tértől, vagy hogy [a természetnek] vonzalmai, rokonszenvei, ellenszenvei vannak – csupa olyasmit, ami egytől egyig a szellem jellemzője. A szellemieket pedig úgy tekintik, mintha térben foglalnának helyet, hely változtatási képességet tulajdonítanak nekik, holott ilyen tulajdonságaik csak a testeknek vannak.

Ahelyett, hogy e dolgok fogalmait a maguk tisztaságában fogadnók el, a mi saját tulajdonságainkat festjük rájuk, a magunk összetett lényének bélyegét sűtjük minden általunk látott egyszerű dologra.

Látva, hogy mindent szellemből és testből rakunk össze, nem azt hinné-e bárki, hogy ez a keverék roppant érthető számunkra? Pedig éppen ezt értjük a legkevésbé. Az ember önmaga számára a természet legcsodálatosabb tárgya; mert képtelen felfogni, mi a test, még kevésbé, hogy mi a lélek, és mindennél kevésbé azt, hogy miképpen egyesülhet a test a lélekkel. Ez minden nehézségek teteje, és mégis ez maga az ember: *Modus quo corporibus adhaerent spiritus comprehendere ab hominibus non potest, et hoc tamen homo est.*¹⁷

Végezetül, gyarlóságunk legfőbb bizonyítékait teljessé teendő, ezzel a két megfontolással fejezem be...

73.

<De ez a téma talán meg is haladja az ész hatókörét. Vizsgáljuk tehát meg, mit ér el az erejéhez mért dolgokban. Ha létezik valami, amivel saját érdekében, a tőle telhető legkomolyabban kellett volna foglalkoznia, legfőbb javának a keresése az. Nos, lássuk csak, miben lelték e kritikus és világosan látó elmék ezt a legfőbb jót, s vajon egyetértenek-e rá vonatkozólag.

Az egyik szerint a legfőbb jó az erényben van, a másik szerint viszont a gyönyörben; az egyik szerint a természetben, a másik szerint az igazságban – *Felix qui potuit rerum cognoscere causas*¹⁸ –, a harmadik szerint a tökéletes tudatlanságban, a negyedik szerint a közönyösségben, a látszatnak való ellenállásban, a semmin nem csodálkozásban – *nihil*

¹⁷ *Az ember nem értheti meg, miképpen kapcsolódik a lélek a testhez, pedig mégis ez az ember. [Szt. Ágoston: De Civitate Dei – Isten államáról. XXI. 10.]*

¹⁸ *Mily boldog, ki a dolgok okát ismerni tanulta [Verg. Georg., II., 489.] Ford. Lakatos István.*

*mirari prope res una quae possit facere et servare beatum*¹⁹ –, az igazi szkeptikusok szerint az ataraxiájukban, a kételkedésben és az örökös fenntartásban; mások, náluk bölcsőbbek, azt állították, hogy még vágyainkban sem találhatjuk meg. Egyszóval, ki vagyunk fizetve.

Atteendő a törvények után, a következő címszó alá.

De ha ez a szépséges filozófia semmi bizonyosságra nem lyukadt ki roppant hosszú és alapos munkájával, nézzük meg, hátha legalább a lélek ismeri önmagát. Hallgassuk meg, mit mondanak erről a világ oktatómesterei. Mit vélték szubsztanciájáról? 394.²⁰ Szerencsésebbek voltak, és megtalálták, hol van? 395. Mire lyukadtak ki eredetét, tartamát és kezdetét illetően? 399.

Vagy talán a lélek még mindig túlságosan magasztos téma gyenge bölcsessége számára? Szállítsuk hát le az anyaghoz, és nézzük meg, vajon tudja-e, miből van az a test, amelyet átlelkesít, meg a többi, amelyeket szemlél, és kedve szerint mozgat. Mit tudtak meg minderről e mindentudó nagy dogmatikusok? *Harum sententiarum*.²¹ 393.

Ennyi kétségkívül elég is volna, ha az ész ésszerű lenne. Annyira valóban az is, hogy bevallja: eddig még semmi bizonyosat nem talált; de azért még mindig nem mond le arról a reményről, hogy egyszer majd eljut hozzá, ma is éppoly buzgón kutat, mint valaha, és azt bizonygatja magának, hogy megvan a sikerhez szükséges ereje. A végére kell tehát járnunk, s miután megvizsgáltuk képességeit eredményeikben, ismerjük most meg őket önmagukban; lássuk, van-e vajon olyan ereje, olyan képessége, amellyel meg tudja ragadni az igazságot.>

74.

Levél az emberi tudomány és a filozófia balgaságáról.

Ez a levél a szórakozás elé.

*Félix qui potuit... Nihil admirari.*²²

Kétszáznyolcvanféle legfőbb jó Montaigne-nál.

75.

<Feltevés. Nem lesz nehéz még egy fokkal lejjebb szállítani és nevetséges színben feltüntetni. Mert, hogy önmagán kezdjük, van-e nagyobb képtelenség, mint azt állítani, hogy a lelketlen testeknek szenvedélyeik, félelmeik, irtózásaik vannak? Hogy érzéketlen, élettelen, sőt életre képtelen dolgoknak olyan szenvedélyeik legyenek, amelyek legalábbis érzékelő lelket tételeznek fel ahhoz, hogy érezni lehessen őket? Hogy ráadásul ennek az irtózásnak a tárgya az üres tér? Mi van ebben az üres térben, ami félelmet gerjeszthet bennük? Van-e ennél alantasabb és nevetségesebb valami? És ez még nem is minden: szerintük mozgási erejük is van, hogy el tudják kerülni az üres teret, tehát karjaik, lábaik, izmaik, inaik vannak?>

76.

Írni azok ellen, akik túlságosan belemerülnek a tudományokba. Descartes.

¹⁹ *Semmin fenn ne akadaj, az egyetlen mód lehet ez, mely boldoggá tud tenni... [Epistolarum liber primus; 6] Ford. Bede Anna.*

²⁰ 394, 395, 399, 393 – Ezekkel a számokkal Pascal Montaigne *Apológiájának* néhány helyére utal; a mű végleges alakjában nyilván bővebben foglalkozott volna a hivatkozott szövegekben kifejtett felfogással. A 393. számú utalás a *Harum sententiarum* kiegészítésére vonatkozhat (lásd a lábjegyzetet).

²¹ *Harum sententiarum quae vera sit, Deus aliquis viderit – Melyik az igaz vélekedéseik közül, azt csak egy isten tudná megmondani. [Cic. Tusc. I., 11.]*

²² *Az boldog, ki [a dolgok, okát] meg tudta [találni]. Semmin sem csodálkozni.*

77.

Nem tudok megbocsátani Descartes-nak; legszívesebben egész filozófiájában meglelt volna Isten nélkül; mégse tudta azonban elkerülni, hogy ne adasson vele egy pöccintést, amellyel mozgásba hozza a világot; de aztán nem tud mit kezdeni Istennel.

78.

Descartes, haszontalan és bizonytalan.

79.

<Descartes. – Nagyjából meg kell állapítanunk: „Minden alakban és mozgásban történik”, mert ez így igaz. Ám megmondani azt, hogy milyenekben, és megszerkeszteni a gépet, ez már nevetséges. Mert haszontalan, mert bizonytalan és fáradtságos. És még ha igaz lenne, sem hisszük, hogy az egész filozófia megérne akár csak egyórai fáradozást is.>

80.

Mitől van az, hogy a sánta ember nem bosszant fel bennünket, holott a sántító elme felingerel? Azért, mert a sánta ember elismeri, hogy mi járunk egyenesen, a sántikáló észjárás viszont azt állítja, hogy mi sántítunk; különben szánakoznánk, nem pedig bosszankodnánk rajta.

Epiktétosz még határozottabban teszi fel a kérdést: „Miért nem sértődünk meg, ha azt mondják, hogy fáj a fejünk, és miért haragszunk meg, ha azt mondják, hogy helytelenül okoskodunk, vagy helytelenül döntünk?” Azért, mert abban teljesen bizonyosak vagyunk, hogy nem fáj a fejünk, vagy hogy nem vagyunk sánták; afelől azonban nem vagyunk ugyanennyire meggyőződve, vajon az igazság mellett döntünk-e. Így aztán, mivel bizonyosságunk egyetlen forrása az, hogy teljesen meg vagyunk róla győződve, holott másvalaki ugyanígy tökéletesen az ellenkezőjéről van meggyőződve, ez megingat bennünket, megdöbbenünk, és döbbenetünk csak méginkább fokozódik, ha rajta kívül ezer más is kigúnyol bennünket döntésünkért; kénytelenek vagyunk ugyanis többre tartani a magunk bölcsességét mindenki másénál, ami pedig merész és kényes dolog. Ilyen véleményeltérések azonban sohasem fordulnak elő, ha a sántáról van szó.

81.

A lélek természete az, hogy hisz, az akaraté pedig, hogy szeret; ezért ha nem találunk maguknak igazi tárgyat, szükségszerűen hamisakhoz kötődnek.

82.

Képzlet. – Az ember megtévesztő tulajdonsága, a tévedés és az álnokság mestere, amely azzal is tetézi galádságát, hogy nem mindig ilyen; mert az igazság csálthatatlan szabálya lenne, ha tévedhetetlen volna a hazugságban. Minthogy azonban többnyire hamis, nem jelzi a minőségét, egyforma bélyeget ütve igazra és valótlanra.

Nem a balgákról beszélek, hanem a legbölcsőbb emberekről; ugyanis éppen náluk rendelkezik a képzelet a meggyőzés nagy adományával. Hiába tiltakozik az ész, képtelen ugyanolyan súllyal érvelni.

Ez a felfuvalkodott képességünk, az észnek ez az ellensége, amely tetszelegve irányítja, és uralkodik rajta, egy második természetet alakított ki az emberben, hogy bebizonyítsa, mekkora hatalma van mindenben. Megvannak a maga kegyeltjei, boldogtalanjai, egészségesei, betegei, gazdagjai, szegényei; hitre, kételyre, tagadásra készíti az ész; hol megbénítja, hol meg felajzza az érzékeket; megvannak a maga örültjei és bölcsei; és nincs bosszantóbb, mint azt látnunk, hogy vendégeinek sokkal teljesebb, sokkal tökéletesebb megelégedettséget nyújt, mint az ész. Az élénk képzeletűek sokkal jobban tetszenek önmaguknak, mint ahogyan józan ésszel az okosak tetszhetnek maguknak. A fölény bizonyosságával tekintenek másokra; ők merészen és biztossággal vitatkoznak, míg a többi félve és óvatosan, s az arcukról sugárzó vidámság gyakran eleve kiérdemli számukra hallgatóik kedvező véleményét, annyira élvezik e képzelőerővel megáldott bölcsek a hasonló természetű bírák kegyeit. A balgákat nem teheti bölcsekké a képzelet, de boldoggá igen – az ésszel ellentétben, amely csak nyomorulttá teheti híveit, mert míg amaz hírnévvel övezi, ez szégyenérzettel tölti el őket.

Mi osztogatja a hírnevet? Mi más szerez tiszteletet és megbecsülést az embereknek, a műveknek, a törvényeknek és a nagy embereknek, ha nem e képzelőerő? Mily elégtelen a föld minden kincse a képzelet egyetértése nélkül!

Nem vagyunk-e hajlandók azt hinni, hogy ezt a magas rangú hivatalnokot, akinek tisztessége egy egész népben megbecsülést ébreszt, a tiszta és fennkölt értelem irányítja, hogy a dolgokat a maguk természete szerint mérlegeli, rá sem hederítve az olyan hívságos körülményekre, amelyek csak a gyengék képzeletét befolyásolják? Figyeljük őt, amint jámbor buzgalommal telve szentbeszéd meghallgatására megy, hogy szilárd értelmét hitének hevével is erősítse. Példás tisztelettel készül a szentbeszédre. De ha a szószekre lépő prédikátort rezes hanggal, torz arccal verte meg a természet, s ráadásul borbélyja is rosszul borotválta meg, s ha mindezek felül a véletlen még nevetségessé is tette, akkor hiába hirdeti neki a legmagasztosabb igazságokat, fogadni merék rá, hogy azonnal elpárolog derék szenátorunk arcáról az áhítat.

Lehet valaki a világ legnagyobb filozófusa, és lehet akármilyen széles a deszka, amelyen áll, ha szakadék meredezik alatta, hiába győzi meg róla az értelme, hogy biztonságban van, a döntő szót képzelete mondja ki. Bizony sokan nem bírnák elsápadás és verejtékezés nélkül elviselni ezt a gondolatot.

Nem akarom felsorolni [a képzelet] minden hatását.

Ki ne tudná, hogy a macskák, patkányok látványa, vagy az, hogy parázsra tapostunk stb., kizökkent bennünket sodrunkból? A hanghordozás hat a legbölcsebb emberekre is, és megváltoztatja a beszéd vagy a költemény hatását.

A szeretet vagy a gyűlölet más színben mutatja az igazságot. Mennyivel igazságosabbnak tartja a védett ügyet az előre jól megfizetett ügyvéd! S határozott fellépése mennyivel kedvezőbbnek tünteti fel a bírák előtt, akiket félrevezet ez a látszat! Fura értelem, amelyet még a szellő is úgy irányít, ahogy neki tetszik!

Tovább sorolhatnám az embereknek szinte minden cselekedetét, amelyek úgyszólván csak az ő ösztönzéseinek engedelmeskednek. Mert az értelem kénytelen volt meghátrálni, s még a legbölcsebb elme is azokat az alapelveket követi, amelyeket az emberi képzelet juttatott vakmerőn érvényre az élet minden területén.

<Aki csupán az értelemre akarna hallgatni, balga lenne... a legtöbb ember megítélése szerint. Minthogy így tetszett az embereknek, naphosszat képzeletbelinek bizonyult javakért kell törnünk magunkat, s amikor az álom végre megszabadít bennünket a gondolkodás fáradsalmaitól, azonnal fel kell pattannunk, és hajszolnunk a világ e parancsolójának ábrándképeit, elszenvednünk benyomásait. Íme, a tévedés egyik, és még nem is egyetlen forrása.>

Biráink jól felismerték ezt a titkot. Vörös talárjaik, hermelin palástjaik, amelyekbe e bundás kandúrok burkolóznak, palotáik, ahol ítéletet hoznak, a Bourbon-liliomok meg ez az

egész fenséges pompa rendkívül fontos volt a számukra; s ha az orvosok nem viselnének hosszú lebernyeget és doktorpapucst, a jogtudoroknak meg nem volnának négyszögletű fejfödők és négy szélből szabott, roppant bő köntöseik, soha nem tudták volna rászedni az embereket, akik nem bírnak ellenállni a rendkívül hiteles külsőnek. Ha a bírák az igazi igazság, az orvosok pedig az igazi gyógytudomány birtokában volnának, nem kellene négyszögletes fővegeket viselniük; e két tudomány magasztos tekintélye önmagában is tiszteletre indítana. Mivel azonban csupán képzelt tudományuk van, kénytelenek ilyen hívságos kellékeket öltetni magukra, hogy megragadják vele a képzeletet, mert ezzel van dolguk; s így valóban tiszteletet vívnak ki személyük iránt. Csak a katonák nem szedtek magukra ilyen maskarákat, mert az ő szerepük lényegibb, ők az erejükkel, amazok meg a hókuszpókuszaikkal fogadtatják el magukat.

Ezért királyaink sem kerestek maguknak ilyen maskarákat. Nem szedtek magukra különleges öltözékeket, hogy rendkívülinek látsszanak; ellenben őrséggel, alabárdosokkal, fegyveresek seregével vették magukat körül, akiknek karja és ereje kizárólag őket szolgálja. Az előttük haladó trombitások és dobosok, s az őket körülvevő csapatok félelmet gerjesztenek a legbátrabbakban is. Nekik nemcsak ruhájuk van, hanem erejük is. Roppant felszabadult szellem kellene hozzá, hogy közönséges embert lásson valaki a Felséges Szultánban, akit negyvenezer janicsár őriz pompázatos szerájában.

Még egy ügyvédet se láthatunk talárjában, fején a négyszögletes főveggel úgy, hogy ne alakulna ki bennünk kedvező vélemény képességeiről.

A képzelet dönt mindenről; a szépségről, az igazságról és a boldogságról, ami az emberek mindene. Nagyon-nagyon szeretnék elolvasni egy olasz könyvet, csak a címét ismerem, de már maga az is felér számtalan könyvvel: *Della opinione regina del mondo*.²³ Nem ismerem, de látatlanban is mindenben egyetértek vele, kivéve, ha netán valami rossz van benne.

Íme, nagyjából ezek e csalárd képességünk hatásai, amely mintha csak azért adatott volna, hogy szükségszerűen tévedésbe sodorjon bennünket. A tévedésnek azonban vannak egyéb forrásai is.

Nem egyedül a régi benyomások képesek megtéveszteni bennünket: az újdonság varázsának ugyanilyen hatalma van rajtunk. Ebből származik az emberek között minden vita, akik vagy azt vetik egymásnak a szemére, hogy gyermekkori hamis benyomásaik hatása alatt cselekszenek, vagy azt, hogy meggondolatlanul hajszolják az újakat. Ki jár a helyes középúton? Lépjen elő, és bizonyítsa be! Nincsen olyan elv, bármennyire természetesnek látsszék is akár gyermekkorunk óta, amit ne sorolnának be a neveltetésünkből származó vagy érzékeink útján nyert helytelen benyomások közé.

„Mivel maguk gyermekkoruk óta azt hitték – mondják egyesek –, hogy a láda üres, ha nem látnak benne semmit, lehetségesnek vélték az ürességet. Pedig ez csupán a szokás által megerősített érzéki csalódás, amelyet a tudománynak helyre kell igazítania.” Amazok viszont így érvelnek: „Mivel az iskolában arra tanították magukat, hogy nincsen tér, megrontották józan ítélőképességüket, holott az e helytelen ráhatás előtt nagyon világosan látta, hogy igenis van, ezért helyre kell igazítani oly módon, hogy eredeti természetükhöz fordulnak.” Melyik szedett hát rá bennünket? Érzékeink vagy neveltetésünk?

Van egy másik forrása is tévedéseinknek: a betegségek. Megrontják ítélőképességünket és értelmünket; és mivel a nagy betegségek észrevehető módon megváltoztatják, semmi kétségem az iránt, hogy méreteiknek megfelelően a kicsinyek is ugyanezt csinálják vele.

Önérdekünk ugyancsak csodálatos eszköz rá, hogy kellemesen elvakítsa szemünket. A világ legigazságosabb emberének sem engedik meg, hogy a saját peres ügyében bíraskodjék; ismerek olyanokat, akik azért, hogy ne essenek az önszeretet hibájába, fonák módon a

²³ *A világot kormányzó vélekedés.*

legnagyobb igazságtalanságokat követték el: a legbiztosabb módszer az volt valamely igazságos ügy elvesztésére, ha közeli rokonaikat kérték fel a náluk való közbenjárásra.

Az igazságosság és az igazság roppant finom két pont, eszközeink túlságosan tompák hozzá, hogy hibátlanul rájuk tudjunk velük tapintani. De ha mégis sikerül, akkor szétkenik, s minden egyebet is érintenek körülötte, több hamisat, mint igazat.

<Az ember tehát oly szerencsés módon van megalkotva, hogy az igazságnak semmiféle pontos, a tévedésnek viszont több kitűnő forrásával is rendelkezik. Lássuk mármost, hányal... De e tévedések legfurább oka az a küzdelem, amely az érzékek és az értelem között zajlik.>

83.

Ezzel kell kezdeni a tévedést szülő képességek fejezetét. Az ember nem egyéb, mint természetes és isteni kegyelem nélkül kiirthatatlan tévedésekkel megvert lény. Semmi sem tárja fel előtte az igazságot. Minden megtéveszti; az igazságok e forrásai – az ész és az érzékek – azon felül, hogy nem őszinték, még egymást is kölcsönösen félrevezetik. Az érzékek hamis látszatokkal vezetik félre az ésszt; az ésszel szemben tanúsított csalárdságukat azonban ők is visszakapják, bosszút áll rajtuk az ész. A lélek szenvedélyei megzavarják az érzékeket, hamis benyomásokat keltenek bennük. Hazudnak egymásnak, versengve csalják egymást.

De a felsorolt, esetről esetre adódó és az értelemhiányból következő tévedéseken túl, e heterogén képességek között...

84.

Valóságtól elrugaszkodott értékelésével a képzelet addig-addig nagyítja az apró dolgokat, míg végül betölti vele lelkünket; a nagyokat viszont vakmerő orcátlansággal a saját mértékére szállítja le, például amikor Istenről van szó.

85.

A bennünket legjobban foglalkoztató dolgok, mint például szegénységünk eltitkolása, gyakran úgyszólván semmiségek. Bolhák, amelyekből elefántot csinál képzeletünk. Aztán egy újabb fordulattal minden nehézség nélkül felismerteti velünk semmiségüket.

86.

<Képzeletem szeszélye gyűlölteti meg velem a folyton cserfelőket, a szuszogva zabálókat. A képzelet szeszélyének nagy a súlya. Milyen tanulságot vonjunk le ebből? Engedjünk nyomásának, mert természetes? Nem. Álljunk ellen neki...>

87.

Quasi quidquam infelicius sit homine cui sua figmenta dominantur. (Plin.)²⁴

²⁴ *Mintha lehetne szerencsétlenebb annál az embernél, akin képzelete uralkodik.* [Plinius, II., 7.]

88.

A gyermekek, akik megrémülnek attól az arctól, amelyet maguk kormoztak be. Jó, ők még gyerekek; de hogyan legyen erős idősebb korában az, aki ilyen gyenge gyermekkorában? Mindössze annyi történik velünk, hogy változik a képzeletünk. Minden, ami tökéletesedik a haladásban, tönkre is megy a haladásban; ami valaha gyenge volt, sohasem lehet tökéletesen erős. Hiába mondják: *felnőtt, megváltozott*; azért ugyanaz is, aki volt.

89.

A szokás a mi természetünk. Aki hozzászokott a hithez, az hisz, és soha többé nem tud szabadulni a pokol félelmétől, mindig csak azt hiszi. Akiben megrögződött az a hit, hogy a király félelmetes... stb. Ki kételkedik hát benne; hogy lelkünk, miután hozzászokott a számok, a tér, a mozgás látványához, hisz benne, és csakis ebben hisz?

90.

*Quod crebro videt non miratur, etiamsi cur fiat nescit; quod ante non viderit, id si venerit, ostentum esse censet. (Cic. 583.)*²⁵

*Nae iste magno conatu magnas nugas dixerit.*²⁶

91.

*Spongia solis.*²⁷ – Ha azt látjuk, hogy valamely esemény mindig egyformán bekövetkezik, természetes szükségszerűségre következtetünk belőle, mint arra, hogy holnap is nap lesz stb. A természet azonban gyakran meghazudtol bennünket, nem válik saját szabályainak rabszolgájává.

92.

Mi egyebek a mi természeti elveink, mint megszokás alakította elvek? A gyerekek esetében meg, amit atyáik szokásaiból kaptak, mint az állatokban a vadászat tudománya?

Másfajta megszokás másfajta természeti elveket fog bennünk kialakítani, erre tanít a tapasztalat; és ha léteznek olyanok, amelyeket a szokás sem képes eltörölni, vannak olyan, természetellenes szokásból eredők is, amelyeket sem a természet, sem egy újabb szokás nem képes eltörölni. Mindez hajlam kérdése.

93.

Az atyák attól félnek, hogy elmúlik gyermekeik természetes ragaszkodása. De hát miféle természet az, amelyik elmúlhat? A szokás második természet, amely eltörli az eredetit. De mi a természet? Miért nem természetes a szokás? Nagyon tartok tőle, hogy maga a természet is csak egy első megszokás, mint ahogy a szokás sem egyéb, mint egy második természet.

²⁵ Amit gyakran lát, azon nem csodálkozik, még ha nem tudja is, miért van; de ha olyasmi következik be, amit azelőtt nem látott, csodának véli. [Cicero, *De Divin. II.*, 49.]

²⁶ Most aztán nagy nekikészülődéssel mindjárt nagy sületlenségeket mond. [Terentius, *Heautontimoroumenos.*, IV., I., 8.]

²⁷ Napfolt.

94.

Az ember természete mindenestől természet, *omne animal*. Semmi nincsen, amit ne tudnánk természetünkkel tenni; nincsen semmi olyan természetes, amit ne tudnánk elveszíteni.

95.

Az emlékezet, az öröm: érzelmek; még a geometriai tételek is érzelmekké válnak, mert az értelem természetünkkel tudja tenni az érzelmeket, és el tudja törölni a természetes érzelmeket.

96.

Ha megszoktuk, hogy helytelen okokkal magyarázzunk természeti jelenségeket, nem akarjuk elfogadni a helyeseket, hiába fedezik fel őket. Erre a vérkeringéssel szolgáltatott példát, amikor ezzel magyarázták meg, miért duzzad meg a visszér a szorító kötés alatti szakaszon.

97.

Az egész élet számára legfontosabb dolog a hivatás megválasztása – mégis a véletlen dönt róla. A szokás csinál belőlünk kőművest, katonát, tetőfedőt. „Kiváló cserepező”, mondják; a katonák, egyesek szerint: „micsoda örültek”, mások szerint éppen ellenkezőleg: „nincs még egy olyan nagyszerű dolog, mint a katonaélet; aki nem katona, az mind sehonnai.” Addig-addig halljuk dicsérni gyermekkorunkban e hivatásokat, és megvetéssel emlegetni a többi, míg végül is választunk; természetes ugyanis, hogy szeretjük az igazságot, és gyűlöljük a balgaságot; ezek a szavak hatnak az érzelmeinkre: csupán alkalmazásukban követünk el hibát. Oly nagy a megszokás hatalma, hogy azokból, akiket a természet egyszerűen csak embernek alkotott, mindenféle foglalkozást üzőket faragunk; mert vannak vidékek, ahol mindenki kőműves, másutt meg mindenki katona stb. A természet kétségkívül nem ilyen egyforma. Az egyformaság tehát a megszokás műve, ez kényszeríti rá a természetet; a természet azonban néha mégis felülkerekedik, s az embert minden jó vagy rossz szokás ellenére is visszatartja ösztönös állapotában.

98.

Az elfogultság, amely tévedést szül. – Siralmas látvány, hogy az emberek mind csak az eszközök, nem pedig a cél dolgában döntenek. Mindenki azzal törődik, hogyan feleljen meg társadalmi helyzetének; társadalmi helyzetünk és hazánk megválasztásáról azonban a sors dönt.

Szármalmas látvány a rengeteg török, eretnek, hitetlen, akik atyáik megszokott életét követik azon egyszerű oknál fogva, mert azt az előítéletet nevelték beléjük, hogy ez a legjobb. Ez determinál kit-kit a maga – lakatos, katona stb. – foglalkozásában.

A vadak ezért nem tudnak mit kezdeni Provence-szal.

99.

Egyetemes és lényegi különbség van az akarati cselekvések és minden egyéb cselekedet között.

Az akarat a hívés egyik legfőbb irányítója; nem azért, mintha az akarat alakítaná a hitet, hanem mert a dolgok aszerint igazak vagy hamisak, hogy melyik oldalukról nézzük őket. Az akarat, amelynek az egyik jobban kedvére van, mint a másik, megakadályozza a lelket abban, hogy tekintetbe vegye a neki nem tetsző tulajdonságokat; a vele jóban-rosszban együtt haladó lélek aztán annál az oldalnál időz el, amelyiket az akarat kedvel; így annak az alapján dönt, amit ezen az oldalon lát.

100.

Önszeretet. – Az önszeretnek és az emberi énnnek az a természete, hogy csak magunkat szeretjük, és csak magunkra vagyunk tekintettel. De aztán? Nem tudhatja megakadályozni, hogy a szeretett tárgy ne legyen teli hibával és gyarlósággal: nagy szeretne lenni, de látja, hogy kicsiny; boldog akar lenni, és azt látja, hogy nyomorult; tökéletes akar lenni, és azt látja, hogy csupa tökéletlenség; azt szeretné, ha az emberek szeretnék és megbecsülnék, és azt látja, hogy hibáival csak ellenérzéseket és megvetésüket érdemli. E kínos helyzete az elképzelhető legigazságtalanabb és legbűnösebb indulatot váltja ki belőle, mert halálos gyűlölet kél benne ez ellen az igazság ellen, amely újra meg újra úrrá lesz rajta, és meggyőzi fogyatkozásairól. Szeretné nyomtalanul eltörölni, mivel azonban magát az igazságot nem képes elpusztítani, kitörölni igyekszik a maga és mások tudatából; egyszóval a tőle telhető módon leplezi gyarlóságait mind mások, mind önmaga előtt, nem bírja elviselni sem azt, hogy figyelmeztessék rájuk, sem azt, hogy mások meglássák őket.

Kétségtelenül baj, hogy az ember tele van fogyatkozásokkal; de még ennél is nagyobb baj, ha tele van velük, de nem akarja őket elismerni, mert így a szándékos öncsalás hibájával is megtétezi őket. Nem akarjuk, hogy mások becsapjanak bennünket; igazságtalannak tartjuk, hogy több megbecsülést várnak tőlünk, mint amennyit érdemelnek – az sem igazságos tehát, hogy mi csapjuk be őket, s azt kívánjuk tőlük, hogy érdemünkön felül becsüljenek bennünket.

Igy aztán amikor csupán valóságosan meglevő tökéletlenségeket és hibákat fedeznek fel bennünk embertársaink, világos, hogy semmi igazságtalanságot nem követnek el velünk szemben, hiszen nem ők e hibák okai; sőt még jót is cselekszenek velünk, segítenek ugyanis bennünket, hogy megszabaduljunk az egyik bajunktól, e tökéletlenségek nem ismerésétől. Nem szabad megsértődnünk azért, mert ismerik őket, és megvetnek miattuk: az az igazságos, hogy olyanak ismerjenek, amilyenek vagyunk, és megvessenek bennünket, ha rászorgalunk megvetésükre.

Ilyen érzelmek támadnának egy olyan szívben, amely csupa igazságosság és méltányosság lenne. Mit mondjunk hát a magunkról, mikor azt látjuk, hogy éppen az ellenkezőre hajlik? Vagy talán nem igaz, hogy gyűlöljük az igazságot, meg azokat is, akik a szemünkbe mondják? Hogy azt kívánjuk, előnyünkre tévedjenek, és másnak tartsanak bennünket, mint amilyenek valójában vagyunk?

Van erre egy olyan bizonyítékom, amelytől elborzadok. A katolikus vallás nem kötelez bennünket rá, hogy válogatás nélkül mindenkinek felfedjük bűneinket; eltűri, hogy mindenki előtt rejtve maradjunk, egyvalaki kivételével, aki előtt azonban parancsa értelmében fel kell tárunk szívünk mélyét, és olyanak kell mutatnunk magunkat, amilyenek vagyunk. Ő az egyetlen a világon, akit ki kell magunkból ábrándítanunk, s aki ugyanakkor megszeghetetlen titoktartásra is van kötelezve, aminek következtében rólunk való tudása olyan benne, mintha nem is léteznék. Elképzelhető-e ennél nagyobb szeretetről tanúskodó, ennél jóságosabb rendelkezés? Ám oly romlott az ember, hogy még ebben a törvényben is kíméletlenséget érez; s ez az egyik fő oka annak, hogy Európa jelentős része fellázadt az Egyház ellen.

Milyen igazságtalan és oktalan az emberi szív! Rossznak tartja, hogy arra van kötelezve egy emberrel szemben, ami igazság szerint tulajdonképpen mindenkivel szemben kötelessége lenne! Mert helyes dolog-e, hogy megcsaljuk őket?

Ennek az igazságtól való irtózásnak különböző fokozatai vannak; de annyit elmondhatunk, hogy bizonyos fokig mindenki megvan, mert elválaszthatatlan önszeretetünkől. Ez a helytelen tapintat kényszeríti kertelésre és mérsékletre azokat, akik kénytelenek másokat megfeddni, nehogy valamiképpen megbántsák őket. Kénytelenek kicsinyíteni hibáinkat, színleg mentegetni őket, belekeverni dicséretet s a szeretet és megbecsülés bizonygatását. Am hiúságunk számára mindezzel együtt is keserű az orvosság. A tőle telhető legkevesebbet szedi belőle, s azt is mindenkor undorral, sőt gyakran titkos nehezteléssel azok iránt, akik kínálják neki.

Ebből következik az, hogy ha valakinek érdekében áll szeretetünk elnyerése, óvakodik olyan szolgálatot tenni nekünk, amelyről tudja, hogy kellemetlenek találjuk; úgy bánik velünk, ahogyan mi kívánjuk: gyűlöljük az igazságot – eltitkolja előlünk; hízelgést várunk – hízeleg; jólesik, ha áztatnak – áztat bennünket.

Ezért a szerencse minden lépcsőfoka, amelyen magasabbra emelkedünk a társadalomban, egyre inkább eltávolít bennünket az igazságtól, az emberek ugyanis jobban félnek megbántani azokat, akiknek a vonzalma hasznosabb, a gyűlölete veszélyesebb számukra. Egy fejedelem egész Európa nevetségének tárgya lehet anélkül, hogy sejtelve lenne róla. Ezen én nem csodálkozom: az igazság feltárása ugyanis azoknak használ, akiknek megmondjuk, de azoknak, akik kimondják, kárára van, mert meggyűlöltes magukat. Márpedig a fejedelmek környezete többre tartja saját érdekeit, mint a szolgált uralkodóét; ezért eszük ágában sincs úgy válni hasznára uruknak, hogy ezzel maguknak ártsanak.

Ez a baj kétségtelenül nagyobb és gyakoribb a szerencse kedveltjei között; de az alacsonyabb sorsúak sem mentek tőle, mert valamennyire mindig érdekünk, hogy szeressenek bennünket az emberek. Ezért aztán az emberi élet örökös illúzió; egyebet sem teszünk, mint kölcsönösen becsapjuk egymást, hízelgünk egymásnak. Senki sem beszél úgy jelenlétünkben, mint távollétünkben. Az embereket egybefűző összetartás kizárólag ezen a kölcsönös csaláson alapul; és bizony kevés barátság maradna meg, ha mindenki tudná, mit mond róla távollétében a barátja, még ha ilyenkor valóban őszintén és indulattól mentesen nyilatkozik is róla.

Az ember tehát merő alakoskodás, hazugság és képmutatás mind önmagával, mind másokkal szemben. Nem akarja, hogy szemébe mondják az igazságot, és ő is óvakodik másoknak megmondani; és mindezek az igazságtól meg a józan észről oly idegen hajlamok természetből fogva benne gyökereznek a szívében.

101.

Határozottan állítom, hogy ha mindenki tudná, mit beszélnek róla embertársai, nem lenne négy barát se a világon. Kiderül ez azokból az összeveszésekből, amelyeket a néha visszamondott tapintatlan pletykák okoznak. <Többet mondok, minden ember...>

102.

Vannak olyan hibáink, amelyek csak más hibáink révén tapadnak hozzánk, de ha kivágjuk a törzset, eltűnnek, akár az ágak.

103.

Nagy Sándor szüzességének a példája nem csinált annyi önmegtartóztatót, mint amennyi iszákoszt részegességének utánzása. Az emberek nem szégyenlik, ha nem olyan erényesek, mint ő, és megbocsáthatónak vélik, ha nem dorbézolnak többet nála. Azt hisszük, valahogyan nem közönséges halandók módján vagyunk erkölcstelenek, ha e nagy emberek hibáiban

leledzünk; és közben megfedkezünk róla, hogy éppen ebben közönséges emberek ők is. Azzal az oldalunkkal hasonlítunk hozzájuk mi, amelyekkel ők a köznéphez; mert bármilyen magasan szárnyaljanak is, valahol mégiscsak érintkeznek a legalacsonyabbakkal. Nem lebegnek a levegőben, teljesen elkülönülve az emberi társadalomtól. Nem és nem; csak azért nagyobbak nálunk, mert magasabban van a fejük; a lábuk azonban nekik is földig ér, mint nekünk. A lába mindenkinek ugyanazon a szinten áll, ugyanarra a földre támaszkodik; ezzel a végükkel ők is épp olyan alacsonyan állnak, mint mi, mint a legkisebbek, a gyerekek vagy az állatok.

104.

Ha a szenvedély valamit tenni késztet bennünket, megfedkezünk a kötelességünkről; például ha tetszik egy könyv, akkor is olvassuk, amikor mást kellene csinálnunk. De hogy eszünkbe jusson a kötelesség, határozzuk el valami olyasminek az elvégzését, amit utálunk; s amikor azzal mentegetőzünk, hogy más dolgunk van, rögtön eszünkbe jut a kötelességünk.

105.

Milyen nehéz úgy kérni ki másnak a véleményét, hogy a kérés módjával ne befolyásoljuk ítéletét! Ha azt mondjuk: „Szerintem ez szép; ezt meg homályosnak tartom”, vagy valami hasonlót, akkor vagy ugyanilyen vélemény nyilvánítására késztetem a képzeletét, vagy az ellenkezőjére ingerlem. Helyesebb, ha semmit sem mondunk; ilyenkor a megkérdezett aszerint ítél, amilyen ő, vagyis amilyen éppen akkor, és amilyenné a nem általunk teremtett egyéb körülmények formálták. De legalább mi nem formáltuk; ha ugyan éppen nem hallgatásunkkal, aszerint, hogy milyennek találja és hangulatának megfelelően milyen értelmezést ad neki, vagy mit olvas ki mimikánkból, arckifejezésünkéből vagy hanghordozásunkból arcismerete alapján, mert roppant nehéz nem kiforgatnunk természetes állapotából valamely véleményt, vagy inkább: roppant kevés a szilárd és biztos vélemény!

106.

Ha ismerjük valakinek az uralkodó szenvedélyét, bizonyosak lehetünk benne, hogy meg tudjuk nyerni tetszését; de mindenkinek megvannak a maga szeszélyei, amelyek éppen az érdekéről alkotott elképzelése miatt ellenkeznek igazi érdekeivel; és ez a furcsa helyzet keresztülhúzza számításainkat.

107.

*Lustravit lampade terras.*²⁸ Az idő és hangulatom között kevés a kapcsolat; belsemben ködös és derűs napjaim vannak; ebben dolgaim jó vagy rossz menete sem sokat számít. Néha magamtól szállok szembe a sorssal; ama becsvágyam segítségével, hogy megfékezhetem, könnyeden fölébe is kerekedem; máskor meg jó szerencsében is mindentől elmegy a kedvem.

²⁸ *Fényével bevilágította a földet.* – Pascal Montaigne nyomán idézi Ciceróból az *Odüsszeia* pontatlan latin fordítását. (Homérosz, Od. XVIII. 135.)

108.

Még ha nem fűződik is valakinek érdeke ahhoz, amit mond, nem szabad biztosan arra következtetnünk belőle, hogy egyáltalán nem hazudik; mert vannak olyan emberek is, akik egyszerűen kedvtelésből hazudnak.

109.

Amikor egészségesek vagyunk, csodálkozva gondolunk rá, hogyan is tudnánk élni, ha betegek lennénk; amikor aztán valóban betegek vagyunk, vidáman szedjük az orvosságot: a betegség rákényszerít bennünket. Elpárolog a szórakozások, a séták szenvedélyes vágya, mert az egészség szülte, a betegség kényszerűségeivel azonban összeférhetetlen. Helyette a természet jelen állapotunknak megfelelő szenvedélyeket és vágyakat ébreszt bennünk. Csupán a belülről jövő és nem a természet keltette félelmek zavarnak bennünket, mert valóságos állapotunkat egy olyan szenvedéssel tetézik, amelyben nem leledzünk.

Mivel a természet minden helyzetünkben mindenkor boldogtalanná tesz bennünket, vágyaink egy boldog állapotot csillogtatnak meg előttünk, a valóságoshoz egy olyan állapotnak a gyönyörűségeit társítva, amelyben nem leledzünk; de hiába érnék el a gyönyöröket, akkor sem lennénk boldogok, mert akkor meg ez újabb állapotunknak megfelelő, más vágyak ébrednének bennünk.

Ezt az általános tételt egyedi esetekre kell alkalmazni...

110.

A jelen örömök valótlanságának érzése s a hiányzó hívságos voltának nem ismerése szüli az állhatatlanságot.

111.

Állhatatlanság. – Azt hisszük, közönséges orgonán játszunk, amikor az emberhez nyúlunk. Az emberek orgonák, ez igaz, de furcsák, változók és sokfélék < sípjaik nem összehangolt fokozatokban követik egymást >. Akik csak rendes orgonákon tudnak játszani, nem lennének képesek akkordokat előcsalni belőlük. Tudnunk kell, hol vannak a *[billentyűk]*.

112.

Állhatatlanság. – A dolgoknak különböző tulajdonságaik, a léleknek különböző hajlamai vannak; mert semmi sem egyszerű, ami a lélek elé tárul, s a lélek sem tárja magát oda soha egyszerűen akárminek. Ez az oka, miért sírunk és nevetünk ugyanazon a dolgon.

113.

Állhatatlanság és furcsaság. – Kizárólag a saját munkánkból élni és uralkodni a világ leghatalmasabb államán egymással roppant ellentétes két dolog. Mégis megtalálhatók együtt a nagy török Szultánban.²⁹

²⁹ *Mégis megtalálhatók együtt a nagy török Szultánban* – Régi legenda, amely sokáig el volt terjedve az európai országokban; Pascal korában azonban – sőt, már a XVI. században is – cáfolták a tudományos igényű művek.

114.

A különféleség oly sokfajta, hogy minden hanghordozás, minden járás, köhintés, orrfúvás, tüsszentés... A gyümölcsök között megkülönböztetjük a szőlőt, a szőlők között a sokféle muskotályt, aztán meg a Condrieu-t, a Desargues-ot, végül ezt a fajtát. De ez minden? Termett-e ez a fajta valaha is két egyforma fürtöt, és hozott-e valaha egy fürt két egyforma szemet? Stb.

Soha nem ítéltem pontosan egyformán ugyanarról a dologról. Nem tudok véleményt mondani művemről, miközben írom; úgy kell cselekednem, ahogyan a festők tesznek: távolabb kell mennem tőle, de nem túl messzire. Igen, de mennyire? Éppen ezt kell kitalálni.

115.

Változatosság. – A teológia egy tudomány, de ugyanakkor mégis mennyi tudomány! Egy ember egy lény; de ha szétboncoljuk, mi lesz, fej, szív, gyomor, erek, egyes erek, egyes érzésvetők, vér, vagy a vér különböző nedvei?

A város, a falu távolról város és falu. De ahogy közeledünk hozzájuk, házakká, fákká, cserepekké, levelekké, füvekké, hangyákká, hangyalábakká lesznek, egészen a végtelenségig. És mindez a „falu” elnevezés mögött búvik meg.

116.

Gondolatok. – Minden egy, és minden sokféle. Hányféle természet rejlik az emberi természetben, mennyi foglalkozás! És micsoda véletlen folytán! Általában mindenki azt választja, amit sokat dicsértek előtte! Formás cipősarok.

117.

Cipősarok. – „Ó, milyen formás! Ez aztán az ügyes mester! Milyen merész ez a katona!” Íme, ez hajlamainknak és foglalkozásaink megválasztásának forrása. „Mit meg bír inni ez az ember! Milyen keveset iszik ez a másik!” Íme, ilyenektől lesznek az emberek józanok vagy iszákos kanták, katonák, gyávák stb.

118.

Fő tehetség, amely az összes többit irányítja.

119.

A természet utánozza önmagát: a jó földbe vetett mag termést hoz; a jó észbe elültetett gondolat gondolatot terem; a számok, amelyek oly különböző természetűek, a teret utánozzák.

Mindent ugyanaz az egy alkotó teremtett és irányít: a gyökeret, az ágakat, a gyümölcsöket; az elveket, a következményeket.

120.

<A természet változatosságot teremt és utánoz, az emberi ügyesség utánoz, és változatosságot teremt.>

121.

A természet mindig ugyanazt kezdi újra, az éveket, a napokat, az órákat; a terek és a számok is ugyanúgy megszakítatlan sort alkotnak. Így keletkezik valami végtelenség, valami örökkévalóság. Nem mintha mindebből bármi végtelen és örök lenne, hanem ezek a véges létezők sokszorozódnak a végtelenségig. Ezért véleményem szerint csupán az őket sokszorozó szám végtelen.

122.

Az idő azért hoz gyógyulást a fájdalmakra és a viszályokra, mert az ember közben változik, többé nem ugyanaz a személyiség. Sem a sértő, sem a sértett nem azonos régi önmagával. Mintha egy felbőszített népet látnánk viszont két emberöltővel később. Még mindig a franciák, de nem ugyanazok.

123.

Ez a férfi már nem szereti azt, akit tíz évvel ezelőtt szeretett. Meghiszem: sem a nő, sem ő maga nem ugyanaz. Akkor még fiatalok voltak mind a ketten, most azonban egészen más az asszony. Talán még mindig szeretné, ha olyan volna, amilyen akkor volt.

124.

Nemcsak más oldalukról nézzük a dolgokat, hanem más szemmel is; eszünk ágában sincsen hasonlónak látni őket.

125.

Ellentmondások. – Az ember természettől fogva hiszékeny és hitetlen, félénk és vakmerő.

126.

Az ember jellemzése: függés, függetlenségvágy, igény.

127.

Az ember állapota: állhatatlanság, unalom, nyugtalanság.

128.

Kellemetlen, ha abba kell hagynunk valami bennünket lekötő foglalatosságot. Valaki például örömet leli családjá körében; ám lásson csak meg egy kedvére való asszonyt, vagy kártyázzon öt-hat napon át nagy gyönyörűséggel nyomorultnak érzi magát, ha újra visszazökkent korábbi életmódjába. Mindennapos dolog az ilyesmi.

129.

Természetünk a mozgás; a teljes nyugalom a halál.

130.

Nyughatatlanság. – Ha a katona vagy a szántóvető stb. arról panaszkodik, mennyit gürcöl, kényszerítsük csak tétlenségre.

131.

Unalom. – Semmi sem olyan elviselhetetlen az ember számára, mint a szenvedélyek, ügyes-bajos dolgok, szórakozás, iparkodás nélküli teljes tétlenség. Ilyenkor átérzi semmi voltát, elhagyatottságát, elégtelenségét, függőségét, tehetetlenségét, ürességét. Lelke mélyéről azonnal rátör az unalom, a gyászos hangulat, a szomorúság, a bánat, a bosszúság, a kétségbeesés.

132.

Véleményem szerint Caesar túlságosan öreg volt hozzá, hogy a világ meghódításával szórakozzék. Az ilyen mulatság Augustusnak vagy Nagy Sándornak való volt; fiatalok voltak, akiket nehéz megállítani; Caesar azonban minden bizonnyal érettebb volt náluk.

133.

Két hasonló arc, bár külön egyik sem ingerel nevetésre, együtt kacajra fakaszt bennünket hasonlóságával.

134.

Micsoda hívságos valami a festészet: olyan dolgok hasonlóságával vívja ki bámulatunkat, amelyeket egyáltalán nem bámulunk eredeti alakjukban!

135.

Csak a harc okoz nekünk örömet, nem a győzelem: szeretjük nézni az állatok küzdelmét, azt azonban nem, amikor a győztes dühödten marcangolja a legyőzöttet; mit akartunk hát látni, ha nem a győzelem beteljesedését? És lám, következzen csak el, máris torkig vagyunk vele. Így van ez a szerencsejátékokkal is. És ugyanígy az igazság keresésével: a vitákban is a vélemények küzdelme az érdekes; a meglelt igazság látványa viszont egyáltalán nem okoz örömet; hogy felfedezésével örömet okozunk, vitában való megszületése közben kell megmutatnunk. Ugyanez a helyzet a szenvedélyekkel is, élvezetes látvány két ellentétes szenvedély összecsapása; de ha felülkerekedik az egyik, az már csupán erőszak. Sohasem magukat a dolgokat keressük, hanem a dolgok keresését. Így például a színpadon sem hatnak a félelmet nem keltő, megelégedést szülő jelenetek vagy a végletes, reménytelen nyomorúságok, az erőszakos szerelmek, a kíméletlen szigor.

136.

Kevéstől is megvigasztalódunk, hiszen már oly kevéstől is elbúsulunk.

137.

Nem szükséges egyenként megvizsgálunk minden elfoglaltságot, elégséges, ha megértjük őket a szórakozás oldaláról.

138.

Akik természetes módon tetőfedővé és a legkülönfélébb foglalkozásúvá lesznek, csak ne kelljen szobában ülniük.

139.

Szórakozás. – Elgondolkoztam néha az emberek különféle lázas tevékenységén, azokon a veszedelmeken és gyötrelmeken, amelyeknek az udvarban, a hadakozásban teszik ki magukat, amelyekből annyi civakodás, indulat, vakmerő és gyakran balul kiütő vállalkozás stb. származik, és ráeszméltem, hogy minden bajuknak egy a forrása: nem tudnak nyugton megülni a szobájukban. Ha a megélhetéséhez elegendő vagyonnal rendelkező ember örömet lelné otthonában, nem szállna tengerre, nem indulna várakat ostromolni! Csak azért vásárolnak maguknak oly drága pénzen rangot a hadseregben, mert elviselhetetlennek éreznék, hogy ne mozduljanak ki városukból; a társaságot és a kártya okozta szórakozást is csak azért hajszolják, mert nem képesek örömet lelni az otthon ülésben.

Mikor azonban mindezt jobban végiggondoltam, és meglelve minden bajunk forrását, meg akartam keresni az okát is, arra jöttem rá, hogy van ennek egy nagyon is valóságos oka, mégpedig a mi gyarló és halandó állapotunk természetes nyomorúsága, amelybe ha alaposan belegondolunk, semmi sem képes megvigasztalni bennünket.

Bármilyen állapotot képzeljünk el magunknak, ha számba vesszük a számunkra elérhető földi javakat, a királyi méltóság a legszebb a világon, és akárhogy vélekedjünk is róla, minden vonzó élvezet együtt jár vele. De ha a király nem talál magának szórakozást, és ideje van elgondolkodnia rajta, mi is ő voltaképpen, akkor ez a bágyadt boldogság nem fog neki elég lelkiert adni, ezért szükségszerűen az őt fenyegető veszélyekre és a bekövetkező lázadásokra terelődik a figyelme, majd végezetül az elkerülhetetlen halálra és betegségekre; úgyhogy, ha hiányzik neki az, amit szórakozásnak szoktunk nevezni, boldogtalan lesz, boldogtalanabb még legalacsonyabb alattvalójánál is, aki játékkal és szórakozásokkal tölti idejét.

Ezért oly keresett a kártya, a nők társasága, a hadakozás, a magas hivatalok. Nem mintha valóban létezne boldogság, mintha azt képzelné bárki, hogy az igazi boldogság a kártyán nyerhető pénz birtoklása vagy a felhajszolt nyúl: hiába is kínálnák neki, nem kérne belőle. Nem ezt a langyos és békés életet keressük, amelyik módot ad rá, hogy boldogtalan állapotunkkal foglalkozzunk, nem is a hadakozás veszélyeit vagy a magas tisztségekkel járó kellemetlenségeket, hanem a gürcölést, amely másfelé tereli figyelmünket, és elszórakoztat bennünket.

Ez a magyarázata annak is, miért szeretjük jobban a vadászatot, mint a zsákmányt.

Ezért szeretik az emberek annyira a zajt és a sürgölődést; ezért szörnyű kinszenvedés a börtön; ezért érthetetlen számunkra az egyedüllét öröme. A királyi sor legnagyobb boldogságát végeredményben az jelenti, hogy környezete állandóan igyekszik szórakoztatni az uralkodót, és megszerez számára minden lehetséges örömet.

A királyt olyan emberek veszik körül, akiknek minden gondjuk az ő szórakoztatása, az, hogy mivel tereljék el gondolatait önmagáról. Mert hiába király ő, ha belegondol sorsába, csak boldogtalan ember.

Íme, ez minden, amit az emberek ki tudtak találni a maguk boldogítására. Akik pedig adják a filozófust, s azt hiszik, hogy embertársaik oktanok, mert naphosszat hajszolják a nyulat, melyet eszükbe sem jutott volna pénzért megvenni, nem sokat tudnak az emberi természetéről. Mert az a nyúl nem jelentene számukra védelmet a halál és nyomorúságaink gondolata ellen, a vadászat azonban – amely eltereli róla figyelmünket – védelmet nyújt ellene.

A Pürrhosznak adott tanács, hogy éljen azzal a nyugalommal, amelyet annyi fáradság árán készült megszerezni, számtalan nehézségbe ütközött.

<Azt tanácsolni valakinek, hogy éljen nyugalomban, annyi, mintha ezt mondanánk neki: éljen boldogan; mintha azt tanácsolnánk neki, legyen olyan boldog a sorsa, hogy nyugodtan gondolkodhassék rajta, s ne leljen benne okot bánkódásra. Más szóval: hogy nem ismerjük az emberi természetet.

Ezért van az, hogy az emberek, akik természetszerűen érzik az állapotukat, semmit sem kerülnek annyira, mint a nyugalmat, és nincs olyan, amit el ne követnének, csak hogy háborúságot támasszanak. Nem mintha hiányzanék belőlük az ösztön, amely megmutatja nekik, mi az igazi boldogság... A hiúság, az öröm, amit az okoz, hogy másoknak megmutatjuk.

Így aztán nehezen tudnánk őket hibáztatni: nem az a hiba, hogy a tülekedést keresik – ez még nem lenne baj, ha csupán szórakozásból tennék; de úgy hajszolják, mintha a vágyott dolgok bírása valóban boldoggá tudná őket tenni. És ezért cselekszünk helyesen, amikor hívsággal vádoljuk törekvésüket; úgyhogy e kérdésben sem azok nem értik az ember igazi természetét, akik hibáztatják őket, sem azok, akiket hibáztatnak.)

Így aztán ha helyesen gondolkoznának, s amikor azt vetik a szemükre, hogy ami után oly hévvel törekszenek, úgysem boldogíthatja őket, azt felelnék, amit kellene, hogy ti. mindebben csupán féktelen, szenvedélyes elfoglaltságot keresnek, amely eltereli magukról a gondolataikat, és ezért tűznek maguk elé csábító, szenvedélyes erővel vonzó célt, a vitatkozók nem tudnának mit válaszolni rá. De nem ezt felelik nekik, mert nem ismerik önmagukat. Nem tudják, hogy csak a vadászat, nem pedig a zsákmány érdekli őket.

(A tánc: jól meg kell gondolnunk, hová lépünk. – A nemesurak őszintén úgy érzik, hogy a vadászat nagyszerű, királyi szórakozás; a falkavezető legénynek azonban más róla a véleménye.)

Azt képzelik, ha elnyerték volna a vágyott tisztséget, utána gyönyörűséggel adnák át magukat a pihenésnek, és nem érzik át mohóságuk telhetetlenségét. Azt hiszik, őszintén vágnak a nyugalomra, holott tulajdonképpen csupán az izgalmat hajszolják.

Titokzatos ösztön űzi őket, hogy a világban keressenek szórakozást és elfoglaltságot, s ennek a forrása örökös nyomorúságuk nem szűnő érzete; ám él bennük ősi természetünk nagyszerűségének emlékeként egy másik, rejtett ösztön is, amely azt súgja nekik, hogy igazi boldogságot csupán a nyugalom nyújthat, nem pedig a tülekedés; e két ellentétes ösztönből alakul aztán ki bennük egy lelkük mélyén láthatatlanul megbúvó, zavaros szándék, amely arra serkenti őket, hogy izgalom árán hajszolják a nyugalmat, s abban a hitben ringatja őket, hogy a hiányzó kielégüléshez úgy juthatnak el, ha legyőzve a néhány számításba vett akadályt, megnyithatják a nyugalomhoz vezető kaput.

És így múlik el az egész élet. Akadályokkal küzdve keressük a nyugalmat; s amikor végre legyőztük őket, elviselhetetlenné válik a nyugalom; mert vagy meglevő bajainkra gondolunk, vagy azokra, amelyek ránk szakadhatnak. De még ha mindenfelől eléggé védve éreznénk is magunkat, a gond a maga erejéből akkor is hamarosan ránk törne szívünk mélyéből, ahol természeténél fogva gyökerezik, és megmérgeznék lelkünket.

Az ember tehát oly szerencsétlen, hogy sajátos alkatánál fogva akkor is emésztenék a gondok, ha semmi oka sem volna rá; ugyanakkor azonban oly hívságos, hogy hiába van ezer

meg ezer lényeges oka rá, a legcsekélyebb dolog – például az ellökött biliárdgolyó vagy a kergetett labda – is el tudja szórakoztatni.

De – kérdezhetné valaki – mire jó neki mindez? Hogy holnap azzal dicsekedhessék barátai előtt, jobban játszott, mint ellenfele. Ugyanígy mások dolgozószobájukban verítékeznek, mert be akarják bizonyítani a tudósoknak, hogy megoldottak valami eddig megoldatlan algebrai problémát; számtalan más – és véleményem szerint épp olyan oktalanul – a legnagyobb veszélyeket is vállalja, csak hogy eldicsekedhessék egy vár elfoglalásával; végezetül mások halálra gyötrik magukat, hogy minderről tudomást szerezzenek, nem azért, mintha ettől okosabbak lennének, hanem csupán azért, hogy megmutassák: íme, ők mindent tudnak. És ezek a legostobábbak az egész bandában, mert ők ezt tudják is, míg a többről legalább feltételezhetjük, hogy nem lennének azok, ha tudomásuk lenne róla.

Van, aki gond nélkül tölti életét, mert mindennap játszik kis tétben. De adjuk csak neki oda minden reggel azt a pénzt, amit aznap megnyerhet, és kössük ki, hogy ne játsszék: boldogtalanná tesszük vele. Erre azt mondhatják, nem a nyereségért, hanem a játék okozta szórakozásért játszik. Játsszon hát tét nélkül, nem leli benne kedvét, unatkozni fog. Tehát nem csupán a szórakozást keresi: a langyos, szenvedély nélküli szórakozás untatja. Tűzbe kell jönnie, be kell csapnia önmagát, azt képzelnie, hogy boldog lenne, ha játékban nyerné, amit a játékról való lemondás árán nem lenne hajlandó elfogadni, izgató célra van szüksége, hogy a képzelt tárggyal felkorbácsolja vágyát, dühét, félelmét, mint ahogy a gyerekek rémüldöznek az arctól, amelyet maguk kormoztak be.

Hogyan lehetséges, hogy ez az ember, aki alig néhány napja vesztette el egyetlen fiát, és perekbe, veszekedésekbe gabalyodva reggel még úgy fel volt kavarva, most meg rá se hederít miderre? Ne csodálkozzunk rajta: most azzal van elfoglalva, merre tör ki az a vadkan, amelyet immár hat órája hajszolnak ádáz agarai. Mi kell ennél több? Bármennyi bánata legyen is az embernek, ha rá lehet bírni, hogy belemerüljön valamiféle szórakozásba, boldognak érzi magát ez alatt az idő alatt; ám bármily boldog, ha semmiféle szenvedély vagy mulatság nem szórakoztatja, nem köti le, akadályozva, hogy elhatalmasodjék rajta az unalom, hamarosan merő bánat és szerencsétlenség lesz. Szórakozás nélkül nincsen öröm, szórakoztató időtöltés közben nincsen bánat. A nagyurakat is az teszi boldoggá, hogy rengeteg ember szórakoztatja őket, és hogy módjukban áll ilyen körülmények között élniük.

Figyeljük csak meg! Mi egyebet jelent kincstári főfelügyelőnek, kancellárnak, bírósági elnöknek lenni, mint olyan helyzetben élni, amelyben kora reggeltől szüntelenül zaklatják az embert, egyetlen pillanatot sem hagyva neki rá, hogy önmagával gondoljon? De ha kegyvesztetté lesz, és vidéki lakába száműzik, hiába a vagyon, hiába a kiszolgáló szolgaszemélyzet, mégis nyomorultnak és elhagyatottnak érzi magát, mert senki sem akadályozza abban, hogy önmagán járjon az esze.

140.

<Hogyan lehetséges, hogy ez a férfiú, akit annyira lesújtott felesége és egyetlen fiúgyermeke halála, s akit annyira izgat nagy, peres ügye, most mégsem bánkódik, és szemmel láthatóan nem foglalkoztatják e kínzó, gyötrelmes gondolatok? Ne csodálkozzunk rajta: társa éppen most szervált neki egy labdát, azt kell visszaütnie, egyetlen gondja, hogy röptében találja el, mielőtt kétszer érintene földet, s megnyerje a játékot; hogyan képzelik, hogy ügyes-bajos dolgaival törődjék, mikor most ez a tennivalója? Íme, méltó elfoglaltság e nemes lélekhez, alkalmas rá, hogy minden egyéb gondolatot kiűzzön a fejéből. Ez a másik meg, aki arra született, hogy megismerje a világmindenséget, ítélni tudjon mindenről, elkormányozzon egy egész országot, most egyébbel sem törődik, mint azzal, hogyan ejtse el a nyulat. Ha pedig nem ereszkedik le ennyire, hanem állandóan feszültségben kíván élni, ettől csak még ostobább lesz, mert az emberi állapot fölé akar emelkedni, holott végeredményben

csupán ember – más szóval kevésre és sokra, mindenre és semmire sem képes lény: sem nem angyal, sem nem állat, hanem ember.>

141.

Az emberek azzal töltik az idejüket, hogy labdát, nyulat hajszoznak, még a királyoknak is ez a gyönyörűségük.

142.

Szórakozás. – Önmagában nem elég nagy a királyi méltóság ahhoz, hogy király voltának egyszerű tudata is boldoggá tegye birtokosát? Az ő gondolatait is el kell talán terelni róla, mint a közönséges halandókéét? Azt megértem, hogy az embert azzal tesszük boldoggá, ha figyelmét eltereljük házi nyomorúságairól, és csupán egyetlen gondolattal engedjük foglalkozni, például azzal, hogy jól táncoljon. De vajon ugyanígy van-e ez a királlyal is, vajon ő is boldogabb lesz-e, ha ilyenfajta hívságos multságokban, nem pedig saját nagyságának a tudatában leli örömét? Ugyan milyen boldogítóbb célt tűzhetnénk lelke elé? Nem rontjuk-e el örömét, ha azzal kötjük le figyelmét, hogy dallam ütemére igazítsa a lábát, vagy ügyesen helyezgesse a labdát, ahelyett hogy hagynánk, hadd gyönyörködjék nyugodtan az őt körülvevő fenséges dicsfényben? Próbáljuk meg: hagyjuk magára a királyt, hogy érzéki kielégülések, szellemi elfoglaltság és társaság nélkül csupán magával foglalkozzék; azt fogjuk látni, hogy szórakozás nélkül nyomorult ember a király is. Ezért gondosan kerüli is ezt a környezete, s a királyok személye mellett soha sincsen hiány azok légiójában, akik ügyelnek rá, hogy királyi teendőikre szórakozás következzen, lesve minden szabad pillanatát, hogy szórakozásokkal és játékokkal töltsék ki, nehogy üresnek érezze; más szóval a királyok körül vannak véve olyan emberekkel, akik csodálatos gonddal ügyelnek rá, hogy ne maradjon egyedül, ne gondolhasson önmagával, mert jól tudják, mihelyt gondolkozni kezd rajta, nyomorultnak érzi magát király létére is.

Itt most a keresztény királyokról nem mint keresztényekről, hanem csupán mint királyokról beszélek.

143.

Szórakozás. – Az embereket gyermekkoruktól fogva arra szoktatják, hogy legfőbb gondjuk a becsületük, a boldogulásuk, a barátaik, sőt a barátaik boldogulása és becsülete legyen. Mindenféle tennivalókkal, nyelvtanulással, testgyakorlással halmozzák el őket, fejükbe verik, hogy csak úgy lehetnek boldogok, ha rendben van az egészségük, a becsületük, a maguk és barátaik vagyoni helyzete, s ha csak eggyel is baj van ezek közül, boldogtalanok lesznek. Tehát olyan kötelességekkel és tennivalókkal halmozzák el őket, amelyek pirkadattól sötét estig nem engednek nekik megállást. – Furcsa módja ez boldogításuknak, mondhatják erre! Van-e ennél jobb módszer arra, hogy boldogtalaná tegyük őket? – Hogyan! Hogy mi lenne az a módszer? Szabadítanánk csak meg őket ezektől a gondoktól, azonnal meglátnák önmagukat, és rádöbbenének, micsodák; honnan jönnek, hová mennek; tehát semmi sem sok a foglalkoztatásukra, figyelmüknek önmagukról való elterelésére. Ezért tanácsoljuk nekik, hogy ha ennyi minden elintézése után is marad még valami szabad idejük, használják fel szórakozásra, játékra, a teljes belefeledkezésre.

Milyen üres és milyen szennyes az emberi szív!

144.

Hosszú időt töltöttem az elvont tudományok tanulmányozásával; de kedvemet szegte az, hogy milyen kevés emberi kapcsolatot szerezhettek segítségükkel. Amikor az embert kezdtem tanulmányozni, rájöttem, hogy ezek az elvont tudományok nem valók az embernek, és hogy beható tanulmányozásukkal kevesebbet tudtam meg emberi állapotról, mint azok, akik semmit sem konyítanak hozzájuk. Megbocsátottam hát nekik, hogy oly keveset tudnak belőlük. Azt hittem azonban, hogy legalább az ember tanulmányozásában lelek majd társakra, hogy ez az igazi, embernek való kutatási terület. De csalatkoztam; az embert még a geometriánál is kevesebben tanulmányozzák. Csak azért kutatnak egyebet, mert nem képesek tanulmányozni az embert; de vajon nem azért van-e ez így, mert nem erre a tudományra van szüksége az embernek, s hogy boldogsága érdekében jobb neki, ha nem ismeri önmagát?

145.

(Egyetlen gondolat teljesen elfoglal bennünket, nem tudunk egyszerre két dologra gondolni; még ez a szerencsénk, persze a földi élet szempontjából, nem Isten szerint.)

146.

Az ember minden jel szerint arra van teremtve, hogy gondolkozzék; ebben rejlik minden méltósága és minden érdeme; egyetlen kötelessége az, hogy helyesen gondolkozzék. A rend pedig azt kívánja, hogy önmagán, a teremtőjén és a rendeltetésén kezdje a gondolkodást.

Mármost min jár az emberek esze? Ezen soha, hanem a táncoláson, a lantpengetésen, danoláson, versíráson, lovas karikajátékon, duellumon, királyi cím elnyerésén, anélkül hogy valaha is elgondolkoznának rajta, mit jelent királynak, és mit embernek lenni.

147.

Nem érzük be a bennünk, a mi tulajdon lényünkben adott étellel: egy elképzelt életet szeretnénk élni mások rólunk alkotott véleményében, és ezért minden igyekezetünkkel látszani akarunk. Szüntelenül szépítgetjük, dédelgetjük képzeletbeli lényünket, és közben elhanyagoljuk a valóságot. Ha nyugalom lakozik bennünk, ha nemes szívűek vagy hűségesek vagyunk, buzgón igyekszünk ezt meg is mutatni, hogy ezeket az erényeinket is hozzákapcsoljuk másik lényünkhöz, akár le is mondanánk róluk, csak hogy a másokra aggathassuk őket; szívesen lennénk még gyávák is, ha ezzel vitézi hírnevet szerezhethetnénk magunknak. Valódi lényünk semmiségét mi sem mutatja jobban, mint az, hogy nem elégít ki bennünket az egyik a másik nélkül, és gyakran odaadjuk cserébe a valódit a másikért! Mert becstelen ember számba menne az, aki nem lenne hajlandó meghalni a becsületéért.

148.

Oly nagyra tartjuk magunkat, hogy azt szeretnénk, ha mindenki ismerne bennünket, még azok is, akik akkor lesznek, amikor mi már nem élünk; hiúságunk pedig oly határtalan, hogy mulattat és boldoggá tesz bennünket annak az öt-hat embernek a megbecsülése is, akik között élünk.

149.

Ha csupán átutazunk valamely városon, nem sokat törődünk vele, becsülnek-e ott bennünket. De mihelyt el kell időznünk benne egy kis ideig, azonnal törődünk vele. Mennyi ez a kis idő? Arányos a mi hívságos és gyarló életünkkel.

150.

A hiúság oly mélyen gyökerezik az ember szívében, hogy még a katona, a csatlós, a szakács meg a teherhordó is dicsekszik, és bámultatni akarja magát; sőt a filozófusok is; és akik műveikben ez ellen dörögnek: azon a címen, hogy jól megírták; akik pedig olvassák őket, azon a címen, hogy elolvasták írásaikat; talán még magam is erre vágyom, aki e sorokat írom; meg talán azok is, akik olvasni fogják soraimat...

151.

A dicsőség. – A bámulat gyermekkorunktól fogva mindent megront: „Jaj, de okosan mondta! Jaj, de ügyesen csinálta! Milyen okos!” Stb. A Port-Royal kis növendékei,³⁰ akik számára hiányzik a versengés és a dicsőség e sarkalló ereje, előbb-utóbb közönyössé válnak.

152.

Gőg. – A kíváncsiság csupán hiúság. Többnyire csak azért akarunk tudni, hogy beszélhessünk róla. Különbösen senki se szállna tengerre, hogy aztán soha ne beszéljen róla, azért a pusztá örömeért, hogy lásson valamit, s annak a reménye nélkül, hogy valaha is elmondhatja másoknak.

153.

Arról a vágyunkról, hogy becsüljön bennünket a környezetünk. – A gőg egészen természetesen hatalmában tart bennünket nyomorúságaink, tévelygéseink stb. közepette. Még életünket is szívesen odadobjuk, csak beszéljenek róla.

³⁰ *A Port-Royal kis növendékei – A P(ort)-R(oyal)nak* – Port-Royal des Champs, 1204-ben Párizstól nem messze, a Chevreuse völgyében alapított ciszterci apácakolostor. 1626–1627-ben egészségi okokból ideiglenesen áttelepítették Párizsba (*Port-Royal de Paris*), majd 1648-tól ismét eredeti helyén folytatta a párizsi háztól független s annak felfogásától egyre erősebben eltérő működését.

A XVII. században Saint-Cyran apát és az Arnauld család – főként Angélique Arnauld apátnő és Antoine Arnauld (a „nagy” Arnauld) – hatása alatt a Port-Royal a janzenizmus és a jezsuitizmus elleni küzdelem fellegettevé válik; a legjelentősebb janzenisták ide vonulnak vissza (a „Port-Royal remetéi”, a „Port-Royal urai”). A jezsuitákkal folytatott éles harcban 1656-tól egyre erősebb üldöztetésnek van kitéve a Port-Royal, s többek között ennek köszönhetjük Pascal *Vidéki levelek* című művét és a *Gondolatokat* is.

A Port-Royal jelentős oktatási munkát is kifejtett, s az ún. *Petites Écoles* számára írt tankönyvek – nyelvtan, logika stb. – egy új és akkor rendkívül haladó pedagógia jelentős mérföldkövei lettek. Többek között itt tanult Racine is. A jezsuiták két ízben is (1656 és 1660) bezáratták az iskolát, 1664-ben pedig, amikor a zárda lakói megtagadták a janzenizmust elítélő formuláré aláírását, eltávolították a párizsi házból, és a Port-Royal des Champs-ba száműzték őket. 1669-ben egy időre helyreállt a nyugalom (az ún. „egyházi béke”), mert a janzenisták kompromisszumot fogadtak el. Ettől kezdve azonban már hanyatlak a Port-Royal, amit az sem tud megakadályozni, hogy a kor számos kiváló szelleme, írók és gondolkodók, nemesurak és magas rangú tisztviselők csoportosulnak a zárda körül. 1679-ben kiűzik őket a Port-Royalból, a rendnek pedig megtiltják a tagok toborzását. A következő század elején újabb harcok után a pápa exkommunikációval sújtja őket, majd egy évvel később, 1708-ban, felosztatja a zárdát; a párizsi ház kérésére a Port-Royal des Champs-t lerombolják, a zárda lakóit, a janzenizmus utolsó zászlóvivőit szétszórják az országban.

Hiúság: játék, vadászat, látogatások, színház, továbbélő talmi hírnév.

154.

[*Nincsenek barátaim*] előnyötökre.

155.

Az igaz barát rendkívül hasznos még a legnagyobb uraknak is, mert jó hírüket kelti, és távollétükben is képviseli az érdeküket, ezért mindent el kell követniük, hogy barátokat szerezzenek maguknak. De jól válasszanak ám; mert ha minden igyekezetük eredményeképpen ostobákra tesznek szert, semmi hasznuk sem származik belőle, bármennyi jót mondjanak is róluk; sőt, ha gyengébbnek érzik magukat, nem is mondanak róluk jót, mert nincs semmi tekintélyük; ezért inkább kórusban rágalmazzák őket.

156.

*Ferox gens, nullam esse vitam sine armis rati.*³¹ Jobban szeretik a halált a békénél; mások meg jobban szeretik a halált, mint a háborút.

Bármilyen vélemény kívánatosabb lehet az életnél, pedig oly természetesnek és erősnek látszik az élethez való ragaszkodásunk.

157.

Ellentmondás: lényünk megvetése, halál semmiért, lényünk gyűlölete.

158.

Mesterségek. – Oly édes a dicsőség, hogy kapcsolódják bármihez, akár a halálhoz, mindenképpen szeretjük.

159.

Az eltitkolt szép cselekedetek a legértékesebbek. Valahányszor ilyenekre bukkanok a történelemben (mint a 184. oldalon),³² nagyon tetszenek. Ám végeredményben mégsem tartották őket teljesen titokban, hiszen kitudódtak; és bár minden lehetőt elkövettek eltitkolásukra, az a csekélység, amelynek segítségével fény derült rájuk, elront mindent; mert éppen ez a legszebb bennük, hogy el akarták őket titkolni.

160.

A tüszentés éppúgy igénybe veszi a lélek minden funkcióját, mint a tevékenység, de nem vonjuk le belőle ugyanazokat a következtetéseket az emberi nagyság ellen, a tüszentés

³¹ *Szilaj népség, semmire vélték az életet fegyver nélkül.* [Titus Livius, XXXIV., 17.]

³² (mint a 184. oldalon) – A Pascal-kutatók szerint minden valószínűség szerint a Pascal által használt Montaigne-kiadás 184. oldalára utal ez a zárójeles megjegyzés: ezen az oldalon valóban három olyan példa olvasható (Sabinus felesége jajgatás, segítségkérés nélkül szüli meg ikreit; a lopott rókokölyköt köpenye alatt rejtegető spártai ifjú hangtalanul tűri, hogy az állat véresre marja oldalát; egy másik spártai ifjú köntösének ujjába parázs hull a közös áldozat bemutatása közben, de ő inkább hagyja, hogy az izzó parázs csontig égesse, mint hogy megzavarja a közös áhítatot), amilyenekről Pascal szól ebben a töredékben.

ugyanis akaratunk ellenére történik. És bár előidézzük, mindazonáltal akaratunk ellen idézzük elő; nem önmagáért, hanem más célból: ezért nem jelenti azt, hogy az ember gyarló, hogy szolgája e cselekedetnek.

Nem szégyen, ha az embert legyőzi a fájdalom, az azonban szégyenteljes dolog, ha a gyönyörök rabjává válik. Ez nem azért van, mert a fájdalmat nem magunk okozzuk, az örömet viszont magunk keressük; hiszen a fájdalmat is kereshetjük, és szándékosan megsemmisülhetünk benne, ilyenfajta lealacsonyodás nélkül. Miért van tehát, hogy dicsőséges dolog, ha az értelem összeroskad a fájdalom alatt, de szégyenére válik, ha a gyönyör győzi le? Azért, mert nem a fájdalom kísért meg és vonz bennünket; magunk választjuk önszántunkból, és mi akarjuk, hogy úrrá legyen rajtunk; így tehát urai vagyunk annak, ami velünk történik; ilyenképpen az embert önmaga gyűri le; a gyönyörben viszont az ember bukik el vele szemben! Márpedig csak az uralkodás és a hatalom szerez dicsőséget, és csak a szolgaság szégyenletes.

161.

Hiúság. – Milyen csodálatos! Egy olyan nyilvánvaló dolog, mint a világ hívsága, annyira ismeretlen számunkra, hogy furcsán és meglepően hat, ha kijelentjük, hogy ostobaság a rangok hajszolása!

162.

Ha valaki a maga teljességében meg akarja ismerni az emberi hiúságot, nem kell egyebet tennie, mint elgondolkozni a szerelem okain és következményein. Az oka valami *nem tudom micsoda* (Corneille),³³ következményei mégis ijesztők. Ez a *nem tudom micsoda*, ez a meg sem ismerhető semmiség mozgat mindent, az egész földet, a fejedelmeket, a hadakat, az egész világot.

Kleopátra orra: ha rövidebb lett volna, a föld arca teljesen megváltozik.

163.

Hiúság. – A szerelem oka és következményei: Kleopátra.

164.

Aki nem látja a világ hívságos voltát, maga is roppant hiú teremtés. Ezért ki ne látná, kivéve a fiatalokat, akik belemerülnek a hírnév, a szórakozások hajszolásába, a jövő tervezésébe? De fosszuk csak meg őket szórakozásuktól, azt fogjuk látni, hogy megemészti őket az unalom; ilyenkor ők is érzik semmi voltukat, még ha fel nem ismerik is: mert bizony boldogtalan sors, hogy azonnal elviselhetetlen szomorúság hatalmasodik el rajtunk, mihelyt kénytelenek vagyunk önmagunkba tekinteni, és nincs, ami elterelné magunkról a figyelmünket.

³³ ...*valami nem tudom micsoda* (Corneille) – *A précieux-k* (vö. Molière kényeskedőivel) a XVII. században ezt a kifejezést hozták divatba a meg nem határozható, bizonytalan, körülírhatatlan érzelmek, elsősorban a szerelem jelölésére. Corneille sem vonta ki magát e divatos nyelv hatása alól, erre utal Pascal, nyilván a *Rodogum* és a *Medéa* című tragédiákra célozva, ahol Corneille e kifejezést használja a váratlanul keletkező szerelemre.

165.

*Gondolatok. – In omnibus requiem quaesivi.*³⁴

Ha valóban boldog lenne állapotunk, nem kellene elterelnünk róla gondolatainkat, hogy boldognak érezzük magunkat.

166.

Szórakozás. – Könnyebb elviselni a halált, ha nem gondolunk rá, mint a gondolatát, még ha nem fenyeget is bennünket veszély.

167.

Mindennek az emberi lét sok nyomorúsága az oka; mivel az emberek ezt megértették, szórakozásra adták a fejüket.

168.

Szórakozás. – Nem tudtak gyógyírt lelni a halálra, a nyomorúságra, a tudatlanságra. Hogy mégis boldogan élhessenek, azt eszeltek ki, hogy nem gondolnak rá.

169.

Az ember nyomorúságai ellenére is boldog akar lenni, semmi más, csak boldog, képtelen rá, hogy ne akarjon az lenni; ám hogyan fogjon hozzá? Csak úgy sikerülhetne neki, ha előbb halhatatlanná válnék; mivel azonban erre képtelen, kieszelte, hogy a halálnak még a gondolatát is elhessegeti magától.

170.

Szórakozás. – Ha az ember boldog volna, annál inkább annak érezné magát, minél kevesebbet szórakoznék, mint a szentek, mint Isten. – Rendben van; de hát nem boldogság-e az, ha örömmel tudjuk lelteni a szórakozásban? – Nem; mert a szórakozás máshonnan, kívülről jön; tehát a körülményektől függ, következésképpen ki van téve számtalan váratlan tényező zavaró hatásának, s ezekből származnak az elkerülhetetlen lelki szenvedések.

171.

Nyomorúság. – Nyomorúságainkban egyetlen dolog nyújt vigasztalást, a szórakozás, és mégis ez a mi legnagyobb nyomorúságunk. Mert főleg ez akadályoz meg bennünket abban, hogy magunkkal foglalkozzunk, és sodor észrevétlenül veszünkbe. Nélküle unalomban élnénk, de ez az unalom arra ösztönözné bennünket, hogy valami biztosabb, tartalmasabb módját keressük elűzésének. A szórakozás azonban elmulattat, és észrevétlenül vezet a halálba.

---

³⁴ *Mindannyiuknál a nyugalmat kerestem. [Jézusnak, Sirák fiának könyve, XXIV., 7.]*

172.

Sohasem kötődünk a jelen időhöz. A jövőt képzeljük magunk elé, mert úgy érezzük, lassan közeledik, sürgetni akarjuk eljövételét; vagy ellenkezőleg: a múltat idézzük fel, hogy így fékezzük túlságosan gyors szökését; oktalanságunkban oly időkben barangolunk, amelyek nem a mi birtokunk, és megfélekedünk arról az egyetlenről, amelyik a miénk; hívságunkban azokon az időkön jár az eszünk, amelyek immár semmivé lettek, miközben meggondolatlanul elszalasztjuk az egyetlen jelenvalót. A jelen ugyanis rendszerint kellemetlen. Eltakarjuk önmagunk elől, mert elszomorít; ha pedig kellemes, azon bánkódunk, hogy kisiklik a kezünk közül. A jövőt hívjuk segítségül elviseléséhez, s azt, ami felett semmi hatalmunk sincs, a jövőre akarjuk bízni, holott semmi biztosítékunk sincs rá, hogy ezt a jövőt megérintjük.

Vizsgáljuk csak meg gondolatainkat, s azt fogjuk látni, hogy egytől egyig vagy a múlt, vagy a jövő foglalkoztatja őket. A jelenre szinte nem is gondolunk; de ha mégis, csak azért, hogy ennek a világánál próbáljuk elrendezni jövőnket. A jelen sohasem a célunk; a múlt és a jelen csak eszköz: egyetlen célunk a jövő. Ezért sohasem élünk, hanem azt reméljük, hogy majd élünk; s mivel állandóan boldogságra készülünk, elkerülhetetlen sorsunk, hogy sohase legyünk boldogok.

173.

Azt mondják egyesek, hogy a napfogyatkozások szerencsétlenséget jelentenek, a bajok ugyanis mindennaposak, s oly gyakran történik valami szerencsétlenség, hogy gyakran helyesen is jósolnak; ellenben ha azt mondanák, hogy a napfogyatkozások szerencsét hoznak, akkor gyakran tévednének. Jót csak ritka égi jelenségek bekövetkeztére jósolnak; így aztán nagyon ritkán tévednek.

174.

Nyomorúság. – Salamon és Jób ismerte legjobban az ember nyomorúságát, és szólt róla a leghitelesebben: az egyik, a legboldogabb, a másik, a legboldogtalanabb; az egyik a gyönyörök hívságos voltát ismerte tapasztalatból, a másik a bajok valóságát.

175.

Annyira nem ismerjük magunkat, hogy sokan már-már a halál torkában érzik magukat, holott tökéletesen egészségesek; sokan pedig a halál torkában is tökéletesen egészségesnek hiszik magukat, mert nem érzik a készülő lázat vagy a keletkező tályogot.

176.

Cromwell már-már teljesen megsemmisítette a kereszténységet; a királyi család elpusztult, az övé pedig, úgy látszott, örök időkre megalapozta hatalmát. Ha az a kis homokszem nem kerül bele a vesevezetékébe, hamarosan Róma is nyögte volna uralmát; ám az a kis vesekő odakerült, Cromwell meghalt, családja lesüllyedt, a béke helyreállt, a király pedig újra elfoglalta trónját.

177.

[*Három vendéglátó.*] Ha valakinek barátja lett volna az angol király, a lengyel király és a svéd királynő, hitte volna-e, hogy jön még olyan idő, amikor nem lel nyugalomra és menedékre e világon?³⁵

178.

Macrobius:³⁶ a Heródes által megöletett ártatlanokról.

179.

Amikor megtudta, hogy a Heródes által megöletett két évnél fiatalabb gyermekek között ott volt annak tulajdon fia is, Augustus azt mondta: jobb Heródes disznájának lenni, mint fiának. Macrobius, II. könyv. Sat[urnalia].

180.

A nagyoknak és a kicsiknek egyformák a betegségeik, a bosszúságaik és a szenvedélyeik; de míg az egyik a kerék peremén, addig a másik a kerékagy közelében ül, ezért ugyanaz a mozgás kevésbé rázza.

181.

Oly szerencsétlenek vagyunk, hogy csak olyasmiben leljük örömünket, aminek sikertelensége bosszúságot okoz; ez pedig ezer meg ezer esetben előfordulhat, és elő is fordul minden pillanatban. <Akinek> sikerült volna megtalálnia, hogyan lehet úgy örvendezni a szerencsén, hogy ne okozzon bosszúságot a balsiker, felfedezte volna a tökéletességet; megoldotta volna az örökmozgó problémáját.

182.

Akik kellemetlenségeik közepette is mindig reménykednek, és örülni tudnak a szerencsés kimenetelű vállalkozásoknak, de ugyanakkor nem bánkódnak, ha valami balul üt ki, gyaníthatóan a balsikert kívánják; boldogan kapaszkodnak bele a remény ürügyébe, hogy bizonyíthassák vele, mennyire egyezik érdekeikkel, s színlelt örömmel leplezzék a balsikerbe vetett reményüket.

183.

Nyugodtan rohanunk a szakadékba is, ha sikerült valamivel eltakarnunk a szemünk elől.

---

³⁵ ...nem lel nyugalomra és menedékre e világon – A töredékben szereplő három tragikus sorsú uralkodó: I. Károly angol király, 1649-ben lefejezték; Krisztina svéd királynő, 1654-ben lemondott; János Kázmér lengyel királyt 1656-ban megfosztották a trónjától. Mivel ez utóbbi még ebben az esztendőben vissza is szerezte trónját, valószínű, hogy Pascal e sorai 1656-ból származnak.

³⁶ Macrobius – (IV. század vége). Nagy Theodosius udvarában élt latin író; *Saturnalium conviviorum libri septem* című műve értékes forrása az ókorra és nagyszámú elveszett műre vonatkozó ismereteinknek.

III. szakasz (184–241)

184.

Isten keresésére indító levél.

Azután a filozófusok, a szkeptikusok és a dogmatikusok műveiben kell őt kerestetnünk, akik felkavarják az Istent bennük keresők lelkét.

185.

A mindent szelídséggel intező Istennek az a módszere, hogy az értelemben észokokkal, a szívbe pedig kegyelme segítségével ülteti el a vallást. De ha erőszakkal és fenyegetéssel akarják beleplántálni az értelemben és a szívbe, akkor nem a vallást, hanem a félelmet vetik el benne, *terrorem potius quam religionem*.³⁷

186.

*Nesi terrerentur et non docerentur, improba quasi dominatio videretur.*³⁸ IV. kötet: *Contra mendacium ad Consentium*.

187.

Rend. – Az emberek megvetést éreznek a vallással szemben; gyűlölik, mert hátha igaz. Ha ebből ki akarjuk őket gyógyítani, először is azt bizonyítsuk be, hogy a vallás nem ellentétes az értelemmel; hogy tiszteletet érdemel, és keltsünk iránta megbecsülést; aztán szeretessük meg, és ébresszük fel a jókban a vágyat, bárcsak igaz lenne; végezetül bizonyítsuk be, hogy igaz.

Tiszteletet érdemel, mert helyesen ismerte meg az embert; szeretetet, mert az igazi jót ígéri.

188.

Beszélgéseink és fejtegetéseink olyanok legyenek, hogy a miattuk megsértődőknek ezt válaszolhassuk: „Min ütköznek meg?”

189.

A hitetlenek sajnálatával kezdeni; állapotuknál fogva elég szerencsétlenek. Csak akkor lenne szabad szidalmaznunk őket, ha ezzel használnánk nekik; csakhogy, ellenkezőleg: ártunk nekik vele.

190.

Sajnálni a hitetleneket, akik keresnek, mert nem elég szerencsétlenek-e? Szitkainkat azoknak tartogassuk, akik hivalkodnak hitlenségükkel.

³⁷ *Inkább a félelmet, mint a vallást.*

³⁸ *Nehogy tanítás helyett megfélemlítvén őket, zsarnokinak lássék az uralom. [Aug., Ep. 48. v. 49.]*

191.

És ez gúnyolódik a másikon? Akinek önmagán kellene gúnyolódnia? Lám, emez nem gúnyolódik embertársán, hanem szánakozik rajta.

192.

Szemrehányás jár Mitonnak,³⁹ hogy nem igyekszik, mert később majd Isten tesz neki miatta szemrehányást.

193.

*Quid fiet hominibus qui minima contemnunt, majora non credunt.*⁴⁰

194.

... Mielőtt harcba szállnak ellene, legalább ismerjék meg, milyen az a vallás, amely ellen harcolnak. Ha ez a vallás azzal büszkélkednék, hogy világos tudása van Istenről, és hogy e tudása bizonyos, nincs benne semmi homály, akkor elég volna azzal érvelnünk, hogy a világon semmi olyat nem látunk, ami ennyire nyilvánvaló módon mutatná nekünk Istent. Mivel azonban, éppen ellenkezőleg: azt mondja, hogy az emberek homályban élnek, Istentől távol, aki elrejtőzködött megismerésük elől, és aki így is nevezi magát a Szentírásban: *Deus absconditus*,⁴¹ s mivel, végül, egyaránt igyekszik világossá tenni e két dolgot: hogy ti. Isten érzékelhető jeleket adott nekünk az Egyházban, amelyek segítségével felismerhetik az őt őszintén keresők, de ugyanakkor mégis úgy elrejtette őket, hogy csak azok ismerik őt fel, akik tiszta szívéből keresik: miféle hasznuk van belőle, ha kérkednek vele, hogy nem törődnek az igazság keresésével, és azt hangoztatják, hogy semmi bizonyosságát nem látják, hiszen éppen az a sötétség, amelyben leledzenek, s amelyet érvként szegeznek szembe az Egyházzal, bizonyítja a két állítás közül az egyiket, anélkül hogy ezzel gyengítené a másikat, s egyáltalán nem cáfolja tanítását, hanem ellenkezőleg: megerősíti.

E vallás támadóinak fennen kellene hirdetniük, hogy mindent elkövettek az igazság megtalálására, hogy mindenütt keresték, még abban is, amit az Egyház tár elébük okulásukra, de sikertelenül. Ha így beszélnének, akkor tulajdonképpen az Egyház egyik tételét cáfolnák. De azt hiszem, itt most be tudom bizonyítani, hogy nincsen olyan ésszerű lény, aki így beszélhetne, sőt merem állítani, soha nem is beszélt így. Jól tudjuk, hogyan cselekszenek azok, akik így vélekednek. Azt hiszik, máris roppant erőfeszítést tettek okulásukra, ha néhány órát eltöltöttek a Szentírás valamelyik könyvének az elolvasásával, és megkérdezték valamely egyházi férfiú véleményét a hit igazságairól. Aztán eldicsekszenek vele, hogy sikertelenül búvárkodtak a könyvekben, az emberek között. Én azonban azt válaszolom nekik, amit már sokszor elmondtam: hogy az ilyen hanyagság igazából túrhetetlen. Mert nem valami idegen embert érintő lényegtelen dolog forog itt kockán, hogy így viselkedhessenek; hanem önmagunkról és mindenünkről van szó.

A lélek halhatatlansága számunkra oly roppant fontos, bennünket oly mélységesen érintő valami, hogy minden érzésnek hiányoznia kell abból, akit közömbösen hagy ez a kérdés.

³⁹ *Szemrehányás jár Mitonnak...* – Damien Mitton v. Miton (1618–1690), műveltségéről híres francia író; fiatalkorában szabados életéről és szabadgondolkodásáról volt ismeretes, később azonban változtatott életmódján. Pascal még abból a korból ismerte, amikor ő maga is részt vett a nagyvilági élet, a társaság szórakozásaiban.

⁴⁰ *Mi történjék azokkal, akik lenézik a csekély dolgokat, az igazán nagyoknak pedig nem hisznek?*

⁴¹ *Az elrejtőzködő Isten.*

Minden cselekedetünknek és gondolatunknak szükségszerűen annyira különbözők lesznek az útjai, aszerint, hogy remélhetjük-e vagy sem az örök életet, hogy lehetetlen bárminő ésszerű és józan lépést tennünk, ha nem ennek az egyúttal szükségszerűen végső célunkat jelentő kérdésnek a szempontja irányítja.

Így tehát legfőbb érdekünk és legfőbb kötelességünk, hogy világosan lássunk e tárgyban, mert tőle függ a mi egész viselkedésünk. Ezért a kételkedők csoportjában azokat, akik minden erejükkel igyekeznek mindent megtudni róla, igen élesen elhatárolom a többitől, akiknek nem fáj miatta a fejük, oda se hederítenek rá.

Csak együtt érezni tudok azokkal, akik őszintén szenvednek e kétely miatt, akik legnagyobb szerencsétlenségüknek tekintik, és semmi fáradságot sem sajnálnak, hogy kimenekülhessenek belőle, e bizonyosság keresését tekintvén legfőbb és legkomolyabb gondjuknak.

Akik azonban úgy élik le egész életüket, hogy nem törődnek az élet e végső céljával, és csupán azért, mert önmagukban nem lelik meg a meggyőződéshez szükséges világosságot, másutt sem keresik, nem vizsgálják meg alaposan, vajon e felfogás azok közé tartozik-e, amelyeket a nép egyszerűen hiszékenységből fogad el, vagy azok közé, amelyek minden homályosságuk ellenére is nagyon szilárd és megingathatatlan alapokon nyugszanak, az ilyen embereket én egészen másként ítélem meg.

Ez a nemtörődömség egy olyan kérdésben, amelyben róluk van szó, az örök életükről, mindenükről, már nem is szánakozásra indít, mint inkább felbosszant engem; elképeszt és elborzaszt, szörnyűségesnek tartom. Nem a vallásos érzés jámbor buzgalma mondatja ezt velem. Ellenkezőleg: úgy vélem, emberi érdek, az önszeretet érdeke diktálja ezt a meggyőződést; ehhez csupán azt kell látnunk, amit a legkevésbé világosan látók is felfognak.

Nem kell hozzá különösebb lelki emelkedettség, hogy megértsük: nincsen a földön igazi és tartós boldogság, minden örömünk hívság, bajaink végtelenek, s végezetül a halál, amely minden percben lecsaphat ránk, néhány éven belül menthetetlenül ama szörnyű helyzet elé állít bennünket, hogy vagy örökre megsemmisülünk, vagy örökké boldogtalanok leszünk.

Nincsen ennél valóságosabb, szörnyűségesebb valami. Hetvenkedjünk csak, ameddig tetszik: ez az a vég, amelyet a legszebb földi élet sem kerülhet el. Elmélkedjünk rajta, s aztán döntsük el, lehet-e kétség az iránt, hogy a földi életben nincs más jó, mint a túlvilági élet reménye, hogy csak a hozzá való közeledés mértéke szerint lehetünk boldogok, ugyanúgy, ahogyan az örök életben törhetetlenül bízok számára már ismeretlen lesz a boldogtalanság, s nincsen boldogság a róla tudomást nem vevők számára.

Tehát nyilvánvalóan nagy baj, ha ez iránt kétségeink vannak; de ha már e kétségben vergődünk, akkor legalább a keresés halaszthatatlan kötelességünk; ezért aki kételkedik, de nem keres, nemcsak boldogtalan, hanem egyúttal igazságtalan is; és ha mindezekre ráadásul még nyugodt és megelegedett, ha fennen hirdeti, sőt a tetejében még hivalkodik is vele, és éppen ebből a helyzetéből csinál magának örömet, és ezzel hivalkodik, akkor már nem is tudom, minek nevezzem az ilyen hóbortos teremtést.

Hol veszik az emberek ezeket a gondolatokat? Mi öröme telhet valakinek abban, hogy csupa elkerülhetetlen nyomorúságot vár? Mi oka a hivalkodásra azért, mert áthatolhatatlan sötétségben leledzik, egyáltalán: hogyan adhatja fejét ilyen okoskodásra értelmes ember?

„Fogalmam sincsen róla, ki helyezett bele ebbe a világba, sem arról, mi ez a világ, és mi vagyok én magam; szörnyű bizonytalanságban vagyok minden felől; nem tudom, mi a testem, az érzékeim, a lelkem, azt sem, micsoda énemnek az a része, amelyik azt gondolja, amit mondok, amelyik mindenben, még önmagán is gondolkodik, de magát éppúgy nem ismeri, mint minden egyebet sem. Látom a világmindenség rettentő térségeit, amelyek körülölelnek, és én e roppant kiterjedés egy kis zugához vagyok láncolva, anélkül hogy tudnám, miért helyeztettem inkább ide, mint máshová, s az élnem adatott kevéske idő miért éppen az előttem is volt és utánam tovább folytatódó örökkévalóságnak erre a pillanatára lett

kijelölve. Egyebet sem látok, csak végtelenségeket, amelyek úgy zárnak magukba, mint valami parányt, mint egy soha vissza nem térő pillanatig tartó árnyékot. Csak annyit tudok, hogy nemsokára meg kell halnom, de éppen ez az elkerülhetetlen halál az, amit a legkevésbé ismerek.”

„Ahogyan azt nem tudom, honnan jövök, éppúgy azt sem tudom, hová megyek; csak abban vagyok bizonyos, hogy e világból kilépve örökre vagy a semmibe süllyedek, vagy egy haragvó isten kezébe kerülök, és fogalmam sincsen róla, melyik lesz örökre osztályrészem e két lehetőség közül. Íme, ez az én gyarló és bizonytalan állapotom. És mindebből azt következtetem, hogy ezután életem minden napját úgy kell eltöltenem, hogy eszembe se jusson kutatni, mi vár rám elkerülhetetlenül. Talán lelhetnék némi világosságot kétségeimre; de nem kívánok fáradni vele, akárcsak egyetlen lépést is tenni érte, hanem megvetve azokat, akik ezen törik magukat, becsukott szemmel és félelem nélkül akarok e nagy eseménynek elébe menni, kényelmesen hagyva magam vezetni a halálba, teljes bizonytalanságban jövendő sorsom örökkévalósága felől.”

Ki kívánna magának olyan barátot, aki így okoskodik? Ki választana magának az emberek közül éppen egy ilyent, hogy vele beszélhesse meg gondjait? Ki fordulna hozzá lelki bánatában? És egyáltalán, mi haszna lehetne az életben egy ilyen barátból?

Tulajdonképpen díszére válik a vallásnak, hogy ilyen esztelen ellenségei vannak; ellenkezésük annyira veszélytelen számára, hogy egyenesen alátámasztja igazságait. Mert a keresztény vallás úgyszólván csak két dolgot állít: természetünk romlottságát és azt, hogy Jézus Krisztus megváltott bennünket. Mármost én azt állítom, hogy ha arra nem jök is, hogy erkölcsi tisztaságukkal igazolják a megváltás igazságát, legalább arra nagyszerűen alkalmasak, hogy torz nézeteikkel természetünk megromlott állapotát bizonyítsák.

Semmi sem olyan fontos az embernek, mint az állapota, semmi sem olyan félelmetes számára, mint az örökkévalóság; ezért egyáltalán nem természetes dolog az, hogy akadnak olyanok, akik közömbösek életük elmúlásával és a rájuk leselkedő örökké tartó nyomorúsággal szemben. Bármi egyébben szemben egészen másként viselkednek: rettegnek minden csekélységtől, előre megsejtik, előre megérik őket; ám ez az ember, aki nappalokon és éjszakákon át dühöng magatehetetlenül és kétségbeesetten egy állás elvesztése vagy a becsületén esett képzelte sérelem miatt, közönyösen és minden megindultság nélkül veszi tudomásul, hogy a halállal mindent el fog veszíteni. Szörnyűséges dolog látnunk ugyanabban a szívben és ugyanazon pillanatban ekkora érzékenységet a legcsekélyebb, és ilyen különös érzéketlenséget a legnagyobb dolgokkal szemben. Érthetetlen bűvölet, természetfeletti lelki elernyedés, amelyet csak mindenható erő okozhat.

Kell lenni valami különös zűrzavarnak az ember természetében, másként nem kérkednék vele, hogy olyan állapotban él, amelyben szinte hihetetlen, hogy bárki, akárcsak egyetlen ember is élhessen. Ám a tapasztalat szerint oly sokan vannak ilyenek, hogy meg kellene tőle lepődnünk, ha nem tudnánk, hogy legtöbbjük csak tetteti magát, de korántsem ilyen a valóságban; ezek az emberek hallottak harangozni róla, hogy az effajta hőködés hozzátartozik az úri modorhoz. Szerintük ez azt jelenti, hogy lerázták magukról az igát, s ezt a viselkedést igyekeznek utánozni. De nem lenne nehéz megértetni velük, mennyire helytelenül teszik, ha ezzel akarnak maguknak megbecsülést kiérdemelni. Ennek nem ez a módja, sőt, merem állítani, még azoknál a nagyvilági uraknál sem, akik józan ítélőképességgel rendelkeznek, és tudják, hogy az egyetlen út a megbecsüléshez az, ha tisztességesnek, hűségeseznek, értelmesnek, barátjuk számára hasznosnak tudnak bizonyulni, mert az emberek természetesen csak azt szeretik, aki hasznukra lehet. Mármost miféle hasznuk lehet belőle, ha azt halljuk valakitől, hogy ő lerázta magáról az igát, ő bizony nem hisz a cselekvéseit vigyázó Istenben, viselkedése egyetlen urának önmagát tekintti, és úgy véli, önmagán kívül senkinek sem tartozik róla számot adni? Azt hiszi, arra indított bennünket vele, hogy eztán tökéletesen bízunk benne, s az élet minden nehéz helyzetében

tőle várjunk vigasztalást, tanácsot és segítséget? Azt hiszik talán az ilyenek, valóban örömet okoztak nekünk, ha kifejtették, hogy véleményük szerint lelkünk nem egyéb, mint egy kis pára és füst, s ráadásul még büszkélkedve és önelégülten is tették? Hát olyasmi ez, amit vidáman kell mondani? Ellenkezőleg: nem szomorkodni kellene rajta, mint a világ legszomorúbb dolgán?

Ha komolyan belegondolnának, láthatnák, hogy mindez roppant helytelen dolog, tökéletesen ellenkezik a józan ésszel és a művelt társaságbeli ember fogalmával, egyáltalán nem fér össze az általuk megszerezni kívánt úri modorral, és hogy inkább javító, mint romboló hatással lennének azokra, akikben esetleg hajlandóság támadna példájuk követésére. Mert valóban, kérdezzük csak meg őket, milyen megfontolások, milyen érvek alapján kételkednek a vallásban; olyan gyenge, olyan alantas érvekkel fognak előhozakodni, hogy éppen az ellenkezőjéről győznek meg bennünket. Nagyon helyesen ezt is mondta nekik egy ízben valaki: „Ha sokáig így érvelnek – mondotta –, tulajdonképpen megtérítenek engem.” És igaza volt, mert ki ne borzadna el, ha rádöbbenne, hogy ilyen megvetésre méltó emberek véleményében osztozik!

Tehát azok, akik csupán színlelik ezt a felfogást, roppant szánalomra méltók lennének, ha erőszakot követnének el magukon, csak hogy ennyire kiállhatatlan embernek tartsák őket. Ha fájlalják szívük mélyén, hogy nincs bennük több tisztánlátás, ne takargassák: bevállása nem válik szégyenükre. Szégyellni csak azt kell, ha valakiben egyáltalán nincs tisztánlátás. Mi sem árulkodik jobban szellemünk végtelen gyengeségéről, mint ha nem ismerjük fel az Isten nélküli élet szánalmas voltát; semmi sem jellemzőbb a szív gonosz hajlamaira, mint ha nem kívánja, hogy igaz legyen az örök élet ígérete; nincs nagyobb gyávaság, mint Isten ellen hősködni. Engedjék át az ilyenfajta istentelen beszédet azoknak, akik elég szerencsétlen csillagzat alatt születtek, s valóban képesek rá; legalább jó érzésű emberek legyenek, ha már keresztények nem tudnak lenni, és ismerjék fel végre, hogy csak kétféle ember szolgál rá az értelmes névre; az, aki tiszta szívvel szolgálja Istent, mert ismeri, és az, aki tiszta szívéből keresi őt, mert nem ismeri.

Akik azonban Isten ismerete és keresése nélkül élnek, olyannyira méltatlannak ítélik önmagukat saját gondoskodásukra, hogy embertársaikét sem érdemlik meg; s az általuk megvetett vallás minden szeretetére van szükség hozzá, hogy mi is ne vessük meg, és ne hagyjuk meg végül is őket esztelenségükben. Mivel azonban ez a vallás arra kötelez bennünket, hogy amíg csak élnek, úgy tekintsük őket, mint akik elnyerhetik a megvilágosító kegyelmet, és azt higgyük, hogy hamarosan több lehet bennük a hit, mint bennünk, míg mi magunk, ellenkezőleg, az ő vakságukkal sújtathatunk, mindent meg kell tennünk értük, amit szeretnénk, hogy miértünk megtegyenek, ha az ő helyzetükben volnánk: buzdítanunk kell őket, hogy szánják meg önmagukat, s legalább néhány lépést tegyenek ők is, és kíséreljék meg, hátha világhosszra lelnek. Fordítsanak e sorok olvasására néhány órát azokból, amelyeket oly haszontalanul fecsérelnek el egyebütt – hátha minden idegenkedésük ellenére is rátalálnak valamire, de mindenesetre nem sokat veszítenek vele; azok viszont, akik teljes őszinteséggel és igazán vágnak találkozni az igazsággal, remélem, kielégülést nyernek, meggyőzik őket ez isteni vallás általam itt összegyűjtött bizonyítékai, melyeknek előadásában nagyjából a következő rendet követtem...

195.

Mielőtt a keresztény vallás bizonyítékainak vizsgálatába bocsátkoznék, szükségesnek érzem, hogy azok tarthatatlan álláspontját ecseteljem, akik közömbösnek tekintik e számunkra roppant fontos és őket oly közelről érintő kérdés igazságának kutatását.

Minden tévelygéseik közül kétségtelenül ez teszi őket a legbalgábbá, ez veri őket a legnagyobb vaksággal, s egyúttal ebben is a legkönnyebb megcáfolni őket a józan ész elemi

érveivel s a természetes okoskodással. Mert nem kétséges, hogy földi életünk csupán egyetlen pillanat, a halál állapota viszont, bárminő legyen is, örökké tartó, és ezért ennek az örökkévalóságnak a jellegétől függően minden cselekedetünknek és gondolatunknak szükségszerűen annyira más és más utat kell követnie, hogy lehetlenség bármit is értelmesen és okosan cselekednünk, ha nem e ténynek mint szükségképpen végső célunknak igazságához igazítjuk.

Nincsen ennél nyilvánvalóbb valami, s így a gondolkodás princípiumainak világánál az emberek viselkedése teljességgel oktalan, ha nem választanak maguknak más utat.

Ennek alapján ítéljük hát azokról, akik úgy élnek, hogy eszükbe se jut az élet vége, a halál, akik gondolkodás és félelem nélkül engedik át magukat hajlamaiknak és örömeiknek, és mintha nem létezővé tehetnék az örökkévalóságot azzal, hogy nem gondolnak rá, csupán a pillanatnyi élet nyújtotta boldogsággal törődnek.

Ez az örökkévalóság azonban létezik, s a halál, amely megnyitja kapuját, és minden pillanatban ott áll fenyegetőn, óhatatlanul hamarosan abba a szörnyűséges, elkerülhetetlen helyzetbe hozza őket, hogy vagy megsemmisülnek, vagy boldogtalanok lesznek, anélkül hogy sejténék, melyik lesz sorsuk e két örökkévalóság közül.

Ime, milyen szörnyű következménnyel jár ez a kétely. Örökké tartó nyomorúság fenyegeti őket; ők pedig, mintha nem érdemelné meg a fáradságot, elmulasztják megvizsgálni, vajon csupán olyan vélekedés-e, amilyeneket roppant könnyen és hiszékenyen fogad el a nép, vagy azok közé tartozik, amelyek minden homályosságuk ellenére is nagyon szilárd, jóllehet nem látható alapokon nyugszanak. Így aztán nem tudják, vajon igazság-e vagy tévedés, sem azt, vajon erősek-e vagy gyengék a bizonyítékok. Ez utóbbiak ott vannak a szemük előtt; ők azonban oda se hederítenek, a dolog nem ismeretében döntenek, és minden szükségeset elkövetnek ahhoz, hogy ha rákerül a sor, bajba jussanak, várva, hogy majd a halál órájában dőljön el a kérdés; ám ennek ellenére roppant elégedettek ebbéli állapotukban, ezt nyíltan meg is vallják, s ráadásul még hivalkodnak is vele. Lehetséges komolyan gondolkozni e kérdés fontosságán anélkül, hogy elborzadnánk az ilyen hóbortos viselkedés láttán?

A tudatlanságba való ilyenfajta belenyugvás szörnyűséges valami, ezért kötelességünk érzékeltetni hóbortosságát és ostobaságát azokkal, akik benne élik le életüket, szemük elé tárni, hogy tévelygésük látványával győzzük meg őket. Mert akik úgy döntenek, hogy ekkora tudatlanságban éljenek maguk felől, s még csak nem is igyekeznek tisztán látni, így okoskodnak: „Nem tudom”...

196.

Ezeknek az embereknek nincsen szívük; nem választanánk őket barátunknak.

197.

Érzéketlenné lenni annyira, hogy megvetjük az érdekes dolgokat, és eltompulunk az iránt, ami a legjobban érint bennünket.

198.

Az ember érzékenysége a kicsiny dolgok, s érzéketlensége a jelentősek iránt különös értékcserélésnek a jele.

199.

Képzeljünk el magunknak egy csomó embert, láncra verve, egytől egyig halálra ítélve; naponta kivégeznek közülük néhányat a többi szeme láttára, akik pedig életben maradnak, a maguk sorsát látva társaikéban, fájdalommal, reménytelenül bámulják egymást, és várják, mikor következnek ők. Ez az emberi sors.

200.

Ha valaki börtönben ül, de nem tudja, vajon meghozták-e már felette az ítéletet, s csupán egy óra áll rendelkezésére, hogy értesüljön róla, ez az egy óra azonban elegendő is hozzá, hogy az értesülés birtokában vissza vonassa az ítéletet: esztelenség lenne tőle, ha ezt az órát nem arra használja fel, hogy megtudja, vajon döntöttek-e már a sorsáról, hanem arra, hogy még lejátsszon egy piképartit. Tehát természetet meghaladó dolog, hogy az ember stb. Isten kezének a súlya ez rajtunk.

Így nem csupán azoknak a buzgalma bizonyít Isten mellett, akik keresik őt, hanem azoknak a vaksága is, akik nem keresik.

201.

Mindkettő ellenvetései csupán önmaguk, nem pedig a vallás ellen bizonyítanak. Mindaz, amit a hitetlenek állítanak...

202.

[Ama szerencsétlenek példája, akik szenvednek hitetlenségük miatt, arról tanúskodik, hogy Isten nem világosítja meg őket; a többi azonban azt bizonyítja, hogy létezik egy Isten, aki vaksággal veri őket.]

203.

*Fascinatio nugacitatis.*⁴² Hogy ne ártson a szenvedély, tegyünk úgy, mintha már csak egy hét volna hátra életünkben.

204.

Ha egy hetet kell adnunk az életünkben, száz évet kell adnunk.

205.

Ha elgondolkozom rajta, milyen rövid ideig tart az előtte volt és utána következő öröklétbe vesző életem, milyen kicsi az a tér, amelyet betöltök, sőt az is, amit látok, az általam nem ismert és rólam nem tudó terek végtelenségében elmerülve, megrémülök, és döbbenetesen kérdezem, miért vagyok éppen itt és nem másutt, mert ennek nincs semmi magyarázata, miért inkább itt, mint ott, miért éppen most és nem máskor. Ki helyezett engem ide? Kinek a parancsára és kinek a határozatából rendeltetett számomra éppen ez a hely és ez az idő? *Memoria hospitis unius diei praetereuntis.*⁴³

⁴² *A semmiségek igézete.*

⁴³ *Az egy napig időző vendég emlékezete. [A Bölcsesség könyve V., 14.]*

206.

E végtelen térségek örök hallgatása rettegéssel tölt el.

207.

Hány országban nem is tudnak rólunk!

208.

Miért van korlát szabva megismerésemnek? Testem nagyságának? Életem tartamának, száz és nem inkább ezer esztendőben? Mi oka volt rá a természetnek, hogy ennyiben állapítsa meg, hogy ezt és ne inkább egy másikat válasszon ki a számok közül, holott végtelen sorukból semmivel sem indokoltabb ezt választani és nem amaszt, hiszen egyik sem csábítóbb, mint a másik.

209.

Kevésbé vagy rabszolga, mert szeret és hiúságotat legyezgeti gazdád? Szép kis boldogság, rabszolga! Gazdád most hízeleg, de várj csak, mindjárt elnászpángol!

210.

Az utolsó jelenetben vér foly, bármilyen szép egyébként az egész darab: a hősré végül földet szórnak, s ezzel örökre betelt a sorsa.

211.

Mulatságosak vagyunk, hogy a hozzánk hasonlók társaságában keresünk nyugalmat: mivel éppoly nyomorultak és tehetetlenek, mint mi, nem fognak rajtunk segíteni; egyedül halunk meg. Úgy kell tehát viselkednünk, mintha egyedül lennénk; ám akkor építenénk-e pompás házakat stb.? Habozás nélkül az igazságot keressük; és ha mégsem ezt választjuk, csak arról teszünk bizonyosságot, hogy többre értékeljük az emberek megbecsülését, mint az igazság keresését.

212.

Elmulás. – Szörnyű érezni, hogy minden elfoly, amink van.

213.

Köztünk és a pokol vagy a mennyország között csupán az élet van, a legmulandóbb dolog a világon.

214.

Igazságtalanság. – Az igazságtalanság teteje, hogy nyomorunk önhiúsággal párosul.

215.

Ne akkor féljünk a haláltól, amikor már fenyeget, hanem amikor még nincs veszély: mert embernek kell lennünk.

216.

Csak a hirtelen haláltól kell rettegnünk, ezért tartanak házukban gyóntatót a hatalmasok.

217.

Az örökös megleli családjá nemesi okleveleit. Azt gondolja vajon: „Lehetséges, hogy hamisak?” És aztán eszébe sem jut, hogy megvizsgálja őket.

218.

Tömlöc. – Helyesnek tartom, hogy ne menjünk bele mélyebben Kopernikusz véleményébe: de ez...! Egész életünk azon fordul meg, vajon megismerjük, halhatatlan vagy halandó-e a lelkünk.

219.

Kétségtelen, hogy aszerint, vajon halandó a lélek, vagy halhatatlan, tökéletesen különbözőnek kell lennie az erkölcsnek is. A filozófusok mégis ettől függetlenül fejtették ki erkölcstanukat: egy órára adnak erkölcsi útmutatást.

Platón a kereszténységre való előkészülethez.

220.

Azoknak a filozófusoknak a tévedése, akik nem foglalkoztak a lélek halhatatlanságával. Dilemmájuk téves volta Montaigne-nál.

221.

Az ateistáknak tökéletesen világos dolgokat kell mondaniuk; márpedig egyáltalán nem tökéletesen világos, hogy a lélek anyagi természetű.

222.

Ateisták. – Milyen meggondolásból állítják, hogy nem támadhatunk fel? Mi nehezebb, megszületni vagy feltámadni, az-e, hogy ami sohasem volt, legyen, vagy hogy továbbra is legyen, ami egyszer már volt? Nehezebb-e vajon életre születni, mint az életbe visszatérni? A megszokás miatt az egyiket könnyűnek, a megszokás hiánya miatt a másikat lehetetlennek tartjuk: paraszti észjárás!

Miért nem szülhet gyermeket a Szűz? Vajon kakas nélkül nem tojik a tyúk? Ki különbözteti meg kívülről a fiast a tobitól? És ki bizonyította be nekünk, hogy a tyúk nem képes éppúgy létrehozni benne a csírá, mint a kakas?

223.

Mit tudnak felhozni a feltámadás és a Szűztől való születés ellen? Mi nehezebb, létrehozni vagy új létre hozni az embert vagy az állatot? És ha sohase láttak volna valamely állatfajtát, kitalálhatnák-e, vajon egymás nélkül is szaporodnak?

224.

Mennyire gyűlölöm az ilyen ostobaságokat, hogy nem hisznek az Eucharishtiában és az ehhez hasonlókat! Ha igaz az evangélium, és Jézus Krisztus valóban Isten, mi nehézség van benne?

225.

Ateizmus, a szellemi erő jele, de csak egy bizonyos fokig.

226.

Az istentagadóknak, akik azt vallják, hogy az észnek engedelmeskednek, nem közönséges értelmi erővel kell rendelkezniük. Mert mit állítanak? „Nem azt tapasztaljuk-e, mondják, hogy az állatok ugyanúgy halnak és élnek, mint az emberek, a törökök ugyanúgy, mint a keresztények? A törököknek is megvannak a maguk szertartásai, prófétái, hittudósai, szentjei, szerzetesei, akárcsak nekünk stb.” (Ellentétben áll ez vajon a *Szentírással*? Nincs benne mindez megírva?)

Ha valakit nem nagyon érdekel az igazság, akkor ennyi elég is neki megnyugtatóra. De aki teljes szívéből kívánja megismerni, annak nem elég; az vizsgálja meg közelebbről. Akkor lenne elég, ha egy filozófiai kérdéstről lenne szó; itt azonban minden kockán forog. Ennek ellenére egy ilyen kis, felületes elmélkedés után szórakozáson törjük a fejünket stb. Tanulmányozzuk ezt a vallást, még ha nem magyarázza is meg e homályt; mert hátha mégis megteszi.

227.

Rend dialógusok segítségével. – „Mit cselekedjem? Mindenütt csak homályt látok. Azt higgyem-e, hogy semmi se vagyok? Vagy azt, hogy Isten vagyok?”

„Minden változik, egymást követő végtelen folyamatban”. – Téved, mert létezik...

228.

Az ateisták ellenvetése: „Dehát semmit sem tudunk.”

229.

Íme, ezt látom, ez ejt engem zavarba. Körültekintek, és mindenütt csak homályt látok. A természet nem tár elém semmit, ami ne indítana kételkedésre és nyugtalanságra. Ha nem látnék benne semmi olyat, ami istenségre utal, a tagadás álláspontjára helyezkednék; ha pedig mindenütt egy Teremtő jegyeit fedezném fel, megnyugodnék a hitben. De mivel túl sokat látok a tagadáshoz, és túlságosan keveset a megbizonyosodáshoz, szárnalmas helyzetben vagyok, és már százszor meg százszor kívántam, hogy ha ez a hit valóban Istenen nyugszik, akkor adjon róla félreérthetetlenül jelet; ha pedig megtévesztők a jelei, akkor meg inkább ne

is adjon; vagy mindent, vagy semmit se mondjon, hogy lássam, melyik oldalra kell állnom. Így azonban nem tudva, mi vagyok, és azt sem, hogy mit cselekedjem, nem ismerem sem a helyzetemet, sem a kötelességemet. Szívem teljes erővel törekszik megtudni, hol van az igazság, hogy követhesse; az örökkévalóságért semmit sem találnék túlságosan drágának.

Irigylem azokat, akik oly gondtalanul élnek a hitben, és oly rosszul használják fel azt az adományt, amellyel, azt hiszem, én egészen másként élnék.

230.

Felfoghatatlan, hogy létezzék Isten, de ugyanúgy az is, hogy ne létezzék; hogy lélek társuljon a testhez, vagy hogy ne legyen lélek; hogy a világot valaki teremtette, vagy hogy senki sem teremtette stb.; hogy legyen eredeti bűn, vagy hogy ne legyen.

231.

Lehetetlennek tartja, hogy Isten végtelen, hogy nincsenek részei? – Igen. – Akkor most mutatok magának valamit, ami végtelen, és ugyanakkor oszthatatlan. Egy olyan pont, amely mindenütt végtelen sebességgel mozog; ez a pont ugyanis mindenütt egy, de mindenütt oszthatatlan egészként van jelen.

Ez az imént maga által lehetetlennek vélt természetes tény legyen annak a bizonyítéka, hogy létezhetnek más hasonlóak is, csak még nem ismeri őket. Ne azt a következtetést vonja hát le tanulmányaiból, hogy nincs több tanulnivalója; hanem azt, hogy még végtelen sokat kell megtudnia.

232.

A végtelen mozgás, a mindent betöltő pont, a nyugalom mozzanata: oszthatatlan és végtelen végtelen, mennyiség nélküli végtelen.

233.

Végtelen – semmi. – Lelkünk a testbe vettetett, amelyben számot, időt, dimenziókat lel. Ezekben gondolkodik, s ezt nevezi természetnek, szükségszerűségnek, egyebet nem képes hinni.

Ha hozzáadjuk, az egység semmivel sem növeli a végtelent, amint a végtelen méretet sem növeli, ha még egy lábnyival megtoldjuk. A végtelennel szemben elenyész a véges, merő semmivé válik. Ugyanez történik szellemünkkel Isten és igazságszolgáltatásunkkal az isteni igazságszolgáltatás előtt. Nincs akkora aránytalanság a mi igazságszolgáltatásunk és Istené, mint az egység és a végtelen között.

Isten igazságossága szükségképpen roppant nagy, akárcsak könyörületessége. De az elkárhozottakat sújtó ítélete nem olyan rendkívüli, és nem olyan megdöbbentő, mint a kiválasztottakkal szemben gyakorolt könyörületessége.

Tudjuk, hogy létezik végtelen, de nem ismerjük a természetét. Mivel tudjuk, hogy tévedés, ha a számokat végesnek fogjuk fel, tehát igaz az, hogy számban létezik végtelen. Azt azonban nem tudjuk, hogy micsoda: tévedés, hogy páros, de az is az, hogy páratlan; mert hiába adjuk hozzá az egységet, nem változik meg tőle a természete; no de mégis szám, márpedig minden szám vagy páros, vagy páratlan (igaz, hogy ez minden véges számra értendő). Ugyanígy jól megismerhetjük, hogy van Isten, ha nem tudjuk is, micsoda.

Nincsen szubsztanciális igazság, hiszen annyi mindent látunk, ami nem maga az igazság?

Ismerjük tehát a véges létezését és természetét, mert hozzá hasonlóan mi is végesek vagyunk, és kiterjedésünk van. Azt is tudjuk, hogy létezik a végtelen, de természetét nem ismerjük, mert bár van kiterjedése, akárcsak nekünk, határai nincsenek. Istennek azonban sem létezését, sem természetét nem ismerjük, neki ugyanis sem kiterjedése, sem határai nincsenek.

A hit révén azonban tudjuk, hogy létezik; az üdvözülés állapotában majd a természetét is megismerjük. Nos, amint már bebizonyítottam, valamely dolognak ismerhetjük a létezését anélkül, hogy ismernénk a természetét.

Most pedig okoskodjunk természetes ismereteink szerint.

Ha létezik Isten, akkor végtelenül érthetetlen a számunkra, hiszen sem részei, sem határai nincsenek, s ezért semmi módon sem vagyunk hozzá viszonyíthatók. Tehát sem azt nem tudhatjuk meg, micsoda, sem azt, hogy létezik-e. Ám ha ez így van, ki mer vállalkozni e kérdés megoldására? Bizonyos, hogy nem mi, akik semmiképpen nem vagyunk hozzá mérhetőek.

Ki vetheti szemére a keresztényeknek, hogy nem tudják megmagyarázni, miért hisznek, hiszen a vallásuk ésszel megmagyarázhatatlan? Nyíltan vallják a világ előtt, hogy bolondság, *stultitia* [I. Kor., I., 21.], és még hibáztatják őket, hogy nem bizonyítják be! Hiszen ha bebizonyítanák, nem lennének hívek kijelentésükhöz: éppen az mutatja józanságukat, hogy nem bizonyítanak. „Rendben van; de ha ezzel felmentést adtunk is azoknak, akik ilyenek mutatják a vallást, és nem hibáztathatjuk őket azért, mert érvelés nélkül kínálják nekünk, mindez még nem mentség azok számára, akik elfogadják.” – Vizsgáljuk hát meg ezt a kérdést, és állapítsuk meg: „Vagy van Isten, vagy nincs.” Mármost melyik felfogás mellé álljunk? Az ész ebben nem dönthet: végtelen káosz választ el bennünket. E végtelen távolság legvégén szerencsejáték folyik, s az eredmény fej vagy írás lesz. Melyikre fogad maga? Ésszerű megfontolásból sem az egyikre, sem a másikra nem tehet; ésszerű megfontolással nem védhető az egyik sem.

Ne hibáztassa tehát képmutatással azokat, akik választottak; mert nem tudja, úgy van-e. – „Ez igaz; de nem is azért hibáztatom őket, mert ezt vagy azt választották, hanem mert egyáltalán választottak; ugyanis bár egyformán hibás az is, aki fej mellett dönt, meg a másik is, a lényeg az, hogy mindegyik hibát követ el: az a helyes, ha egyáltalán nem fogadunk.”

– Rendben van; csak hogy fogadni kell; nem függ az akaratától, már rajta van a hajón. Melyik eshetőség mellett dönt? Lássuk csak. Mivel választani kell, vizsgáljuk meg, melyik a kevésbé fontos a maga számára. Két dolgot veszíthet el, az igazat és a jót, és két tétje van: az értelme és az akarata, a tudása és az üdvössége; természete szerint két dolgot kell elkerülnie: a tévedést és a nyomorúságot. Értelmén nem esik nagyobb csorba, akár az egyiket, akár a másikat választja, minthogy szükségszerűen választani kell. Ezt el is intéztük. No de az üdvössége? Mérlegeljük, mit nyerhet vagy veszíthet, ha fejre, vagyis arra fogad, hogy van Isten. Értékeljük ezt a két eshetőséget: ha nyer, mindent megnyer; ha veszít, semmit sem veszít. Fogadjon hát habozás nélkül arra, hogy van. – „Csodálatos. Rendben van, fogadni kell; de nem teszek-e fel túl sokat?” – Lássuk csak. Minthogy egyforma a nyerés és a veszítés esélye, még akkor is fogadhatna, ha csupán két életet nyerhetne egy ellen; ha pedig három életet nyerhetne, akkor már feltétlenül bele kellene mennie a játékba (hiszen úgymint kényszerítve van rá), és oktalanságot követne el, ha e kényszerhelyzetében nem kockáztatná életét azért, hogy hármat nyerjen helyette egy olyan játékban, amelyben egyformák a nyerési és a veszítési esélyek. Ám itt az örök élet és az örök boldogság a tét. Ezért még akkor is ésszerű cselekedet lenne öntől egy a kettő ellenében fogadnia, ha a végtelen számú esélyből csak egy szólna az ön javára, és helytelenül cselekednék, ha amúgy is kénytelen lévén játszani, nem lenne hajlandó egy életet feltenni három ellen egy olyan játékban, amelyben a végtelen esélyek egyike önnek kedvez, ha ez az esély végtelenül boldog, örökké tartó életet jelentene. Ámde a jelen esetben valóban végtelenül boldog, örök életet lehet nyerni, a nyerés

esélye véges számú veszteségi eséllyel szemben áll, s az is véges, amit kockáztat, így ez már nem is fogadás: ahol a végtelen forog kockán, és nem áll szemben végtelen számú veszteségi esély a nyerési eséllyel, nincs helye mérlegelésnek, mindent fel kell tennünk. Tehát ha kénytelenek vagyunk játszani, akkor nem szabad az ész nevében ragaszkodnunk az élethez, ahelyett hogy inkább kockára tennők a végtelen nyereségért, amely éppúgy bekövetkezhet, mint a semmi elvesztése.

Mert semmi haszna azzal érvelnünk, hogy bizonytalan, vajon nyerünk-e, az azonban bizonyos, hogy kockáztatunk, és hogy ama végtelen távolság következtében, amely a kockázat *bizonyossága* és a nyereség *bizonytalansága* között van, a bizonyosan kockára tett véges jó is ér annyit, mint a bizonytalan végtelen. Nem így áll a dolog. Minden játékos biztosan kockáztat a bizonytalan nyereséért; és bár biztosan kockáztatja a végest, hogy ha bizonytalanul is, de megnyerhesse a végest, mégsem vét az ésszerűség ellen. Nincsen ugyanis végtelen távolság a kockáztatás bizonyossága és a nyereség bizonytalansága között; tévedés lenne, ha ezt hinnék. Végtelenség tulajdonképpen a nyereség bizonyossága és a veszteség bizonyossága között van. De a nyereség bizonytalansága a várható nyereség és veszteség esélyeinek megfelelően arányos a kockázat bizonyosságával. Ezért van az, hogy ha mindegyik oldalon egyforma az eshetőségek száma, a játszma tétjének is mindkét részről egyformának kell lennie; mert ebben az esetben a kockázat bizonyossága egyenlő a nyereség bizonytalanságával: egyáltalán nincs tőle végtelen távolságban. Így tehát a mi tételünk végtelenül erős, hiszen a végest kockáztatjuk egy olyan játékban, amelyben egyforma a nyereség-vesztés esélye, de nyerni végtelent nyerhetünk. Ez meggyőző; és ha az emberek egyáltalán képesek valami igazságra, hát ez olyan.

– „Belátom, beismerem. Mégis, nincs-e rá valami mód, hogy a játék mögé láthassunk?” – De igen, itt van a *Szentírás*, meg a többi stb.

– „Igen, de kezeim kötvék, és néma a szám; arra kényszerülök, hogy fogadjak, és nem vagyok szabad; nem eresztenek el, pedig én olyan vagyok, hogy nem tudok hinni. Már most mit tehetek?”

– „Ez igaz. De legalább azt vegye észbe, hogy képtelen hinni, hiszen értelme erre indítja, és mégsem képes rá. Igyekezzen hát, de ne azon, hogy az Isten mellett szóló bizonyítékokat gyűjtse meggyőzésére, hanem szenvedélyeinek a leküzdésén. El akar jutni a hithez, de nem ismeri a hozzá vezető utat; ki akar gyógyulni hitetlenségéből, és orvosságot kér rá: azoknak a példáját kövesse, akik ugyanúgy meg voltak kötve, mint maga, és most mindenüket felteszik a fogadásra. Ezek az emberek ismerik azt az utat, amelyet maga követni szeretne, és már kigyógyultak abból a bajból, amelyből fel akar épülni. Cselekedjék úgy, ahogyan ők kezdték: úgy tettek, mintha hinnének, szentelt vízzel hintették meg magukat, miséket mondattak stb. Természetes módon még ez is elvezeti majd a hithez, és el fogja butítani.” – „De éppen ettől tartok.” – „Miért? Mi vesztenivalója van?”

Ám annak bizonyosságául, hogy ez ide vezet, lássa: csillapodni fognak tőle szenvedélyei, pedig ezek jelentik a maga számára a legnagyobb akadályt.

E fejtegetés vége. – Mármost mi baja eshet, ha erre tesz? Hűséges becsületes, alázatos, hálás, jótékony ember, őszinte, igaz barát lesz. Az igaz, hogy nem fog dúskálni megméltalmazott örömeiben, dicsőségben, gyönyörökben; de nem lesznek más örömei? Állítom, hogy még ebben az életben is nyer rajta; és minden lépésénél oly bizonyosnak érzi majd a nyereséget, és oly semmisségnek azt, amit kockáztat, hogy végül is felismeri: bizonyos, végtelen dologra fogadott, holott semmit sem adott érte.

– „Ó! Szavai lelkesedéssel töltenek el, elbűvölnek stb.”

– Ha okfejtésem tetszik magának, ha helytállóan érzi, akkor tudja meg, olyan embertől származik, aki ezelőtt is térdre borult, s ezután is ezt fogja cselekedni, azt kérve ettől a végtelen és oszthatatlan Lénytől, kinek kezébe teszi egész életét, hogy a magáét is vegye

kezébe a maga javára és az ő dicsőségére; és hogy ilyen módon [okfejtésünk] ereje összhangba kerüljön ezzel a megalázkodással.

234.

Ha csak a bizonyosságért kellene fáradoznunk, akkor a vallásért semmit sem kellene tennünk, hiszen a vallás nem bizonyos. Ám mennyi mindent megteszünk a bizonytalanért, tengerre szállunk, csatákra kelünk! Én tehát azt mondom, hogy egyáltalán semmit sem kellene cselekednünk, hiszen semmi sem bizonyos; és hogy a vallásban több a bizonyosság, mint abban, hogy megérjük a holnapot; mert az nem bizonyos, hogy megérjük, az azonban bizonyára lehetséges, hogy nem érjük meg. A vallásról semmi ilyesmit nem állíthatunk. Az nem bizonyos, hogy van; de ki merné azt állítani, hogy bizonyosan nincs? Nos, amikor a holnapért és a bizonytalanért dolgozunk, ésszerűen cselekszünk; mert dolgoznunk kell a bizonytalanért, a valószínűségszámítás levezetett szabályának megfelelően.

Szent Ágoston felismerte, hogy a tengeren, a csatában stb. a bizonytalanért törjük magunkat; nem látta azonban meg a nyerési és veszteségi esélyek szabályát, amelyik bebizonyítja, hogy így is kell cselekednünk. Montaigne meglátta, hogy megütközünk a sántikáló okosságon, és hogy a megszokás mindenre képes; de nem ismerte fel ennek az okozatnak előidéző okát.

Mindegyikük felismerte az okozatokat, de egyikük sem látta meg az okokat; azokhoz viszonyítva, akik felfedezték az okokat, olyanok, mint az eszesekhez viszonyítva azok, akiknek csak szemük van. Mert az okozatok mintegy érzékelhetők, az okok pedig csupán az értelem számára felismerhetők. És bár ezek az okozatok ésszel láthatók, ahhoz viszonyítva, amelyik felismeri az okokat, ez az ész olyan, mint a test érzékszervei az észhez viszonyítva.

235.

*Rem viderunt, causam non viderunt.*⁴⁴

236.

Mindent el kell követnie, hogy megtalálja az igazságot a valószínűségszámítás segítségével, mert ha úgy hal meg, hogy nem imádja az igazi princípiumot, elkárhozik. – „De – válaszolja maga – ha azt akarta volna, hogy imádjam őt, akkor jeleit adta volna akaratának.” – Ezért meg is tette; csak éppen maga elsiklik felettük. Keresse őket; megéri a fáradságot.

237.

Eshetőségek. – Az itt következő különböző feltételezéseknek megfelelően más- és másféle módon kell élnünk: 1. ha örökké a földön élhetnénk; 2. ha bizonyos, hogy nem leszünk itt sokáig, sőt bizonytalan, vajon akár egy óráig is élünk-e. Ezt az utóbbit valljuk mi is.

238.

Végül is a bizonyos gyötrelmeken kívül mit ígér nekem egyebet (lévén tíz esztendő az esély), mint tíz esztendei hívságot, sikertelen kísérletet arra, hogy szeressenek bennünket?

⁴⁴ *A tényt magát igen, de az okát nem látták meg.*

239.

Ellenvetés. – Akik bíznak az örök boldogságban, boldogok e reményükben, de ellensúlyként ott van számukra a pokoltól való rettegés.

Válasz. – Kinek van több rettegnivalója a pokoltól, annak-e, aki nem tudja, van-e pokol, de ha mégis van, akkor bizonyos benne, hogy elkárhozott; vagy annak, aki meg van róla győződve, hogy létezik a pokol, de azt reméli, hogy ha van is, ő üdvözülni fog?

240.

– „Már rég lemondtam volna a gyönyörök hajszolásáról – mondják –, ha hinnék.” – Én meg ezt válaszolom: „Már régen hinne, ha lemondott volna a gyönyörök hajszolásáról.” Nos, magán a kezdés sora. Ha tehetném, hitet öntenek magába; de nem tehetem, következésképpen nem is tudom kipróbálni szavai igazságát. Maga azonban le tud mondani a gyönyörökről, és meggyőződhet róla, vajon igaz-e, amit állítok.

241.

Rend. Sokkal jobban félnék attól, hogy tévedek, és aztán rádöbbenek, hogy a katolikus vallás igaz, mint attól, hogy tévedésből tartom igaznak.

IV. szakasz (242–290)

242.

A második rész előszava: azokról szólni, akik foglalkoztak ezzel a kérdéssel.

Bámulom, milyen bátran mernek szólni Istenről ezek az emberek. A hitetlenekhez intézett fejtegetéseikben első gondjuk, hogy a természet alkotásaival bizonyítsák létét. Nem is csodálkoznék vállalkozásukon, ha szavaikat a hívőkhöz intéznék, hiszen bizonyos, hogy akiknek szívében eleven a hit, azonnal megértik, hogy minden létező csak az általuk imádott Isten műve lehet. De ha olyanokkal állnak szemben, akikben kihunytt ez a világosság, s most akarják újra fellobbantani bennük, hitük vesztett és kegyelemből kizárt emberekkel, akik hiába kutatják értelmük fényénél a természetben mindazt, ami elvezethetné őket a felismerésre, de csak homályt és sötétséget lelnek; azt mondani, hogy vessék tekintetüket az őket körülvevő, legcsekélyebb dolgokra, és azonnal felismerik bennük Istent, s e nagy és fontos kérdésben minden bizonyítékul a hold és a bolygók járására hivatkozva azt állítani, hogy e fejtegetéssel már be is fejezték a bizonyítást, nem egyéb, mint azt a hitet kelteni bennük, hogy vallásunk bizonyítékai nagyon gyengék; és valóban, értelmem és tapasztalatom alapján elmondhatom, nincsen ennél alkalmasabb módszer arra, hogy megvetést ébresszünk bennük vallásunk iránt.

Az Írás jobban tudja, mi származik Istentől, ezért nem is így szól minderről. Ellenkezőleg: azt mondja róla, hogy elrejtőzködő Isten; hogy természetük megromlása óta olyan vakságban hagyta az embereket, amelyből csupán Jézus Krisztus által szabadulhatnak meg, nélküle meg vannak fosztva az Istennel való minden érintkezéstől: *Nemo novit Patrem, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.*⁴⁵

Erre tanít bennünket az Írás, amikor számos helyen azt mondja, hogy akik keresik Istent, megtalálják. Nem erről a világosságról mondja: „világos, mint délben a nap.” Nem azt mondja, hogy akik délben keresik a napot vagy a tengerben a vizet, azok meg is találják; ezért Isten léte szükségszerűen nem is ilyen a természetben. Másutt mondja is az írás: *Vere tu es Deus absconditus.*⁴⁶

243.

Csodálatos dolog, hogy soha egyetlen kánoni szerző sem próbálta a természetből kiindulva bizonyítani Isten létét. Mindegyik arra törekszik, hogy a benne való hitet ébressze fel. Dávid, Salamon stb. sohasem mondotta: „Nincsen légüres tér, tehát van Isten.” Minden biztonnal okosabbak voltak, mint az utánuk következő legokosabbak, akik valamennyien a természettel bizonyítottak. És ez nagyon elgondolkoztató.

244.

„Hogyan! Hát nem állítja maga is, hogy az ég és a madarak Isten létét bizonyítják?” – Nem. – „És vallása sem állítja?” – Nem. – Mert ha ez egyrészt valóban így is van egyesek esetében, akiknek Isten megadja a hozzá szükséges világos látást, a többségre vonatkoztatva mégis téves.

⁴⁵ ... az Atyát sem ismeri senki, csak a Fiú, és akinek a Fiú akarja megjelenteni. [Máté, XI., 27.]

⁴⁶ Bizony Te elrejtőzködő Isten vagy... [És, XLV., 15.]

245.

A hitnek három forrása van: az értelem, a szokás és az isteni sugallat. Az egyedül ésszerű keresztény vallás nem fogadja el valódi gyermekeiül azokat, akik isteni sugallat nélkül hisznek; nem azért, mintha elvetné az értelmet és a megszokást, ellenkezőleg; de lelkünket kell megnyitnunk a bizonyítékok előtt, s megerősödnünk bennük a megszokás révén, de az alázatosság cselekedeteivel kell befogadnunk az isteni sugallatokat, mert egyedül ezek képesek igazi és üdvös hatást elérni: *Ne evacuetur crux Christi.*⁴⁷

246.

Rend. – A „keresnünk kell Istent” taglaló levél után egy másikat írni arról, „hogyan távolítsuk el az akadályokat”, ami nem egyéb, mint értekezés a „gép”-ről, arról, hogy hogyan készítsük fel a gépet az értelmünkkel való keresésre.

247.

Rend. – Levél egy baráthoz, amelyben Isten keresésére buzdítjuk. Ő pedig így válaszol: „De mit használ nekem, ha keresem őt? Semmit nem látok.” Erre így válaszolni: „Ne veszítse el bizodalmát.” Barátunk azt fogja felelni, hogy boldog lenne, ha valami világosságra lelne, ám, s ezt éppen vallásunk tanítja, mit sem érne vele, ha ily módon ébredne fel benne a hit, ezért inkább nem is keres. Amire a mi válaszuk: a gép.

248.

A gép segítségével való bizonyítás hasznosságát hangsúlyozó levél. – A hit nem azonos a bizonyítással: az egyik embertől van, a másik Isten ajándéka. *Justus ex fide vivit,*⁴⁸ és Isten ilyen hitet ültet a szívünkbe, aminek gyakran a bizonyítás az eszköze: *fides ex auditu;*⁴⁹ ez a hit azonban a szívben él, és nem azt mondatja velünk, hogy *scio,*⁵⁰ hanem azt, hogy *credo.*⁵¹

249.

Babonások vagyunk, ha reménységünket a formaságokba helyezzük; de kevélységre vall, ha nem akarjuk elfogadni őket.

250.

A külsőnek szorosán kapcsolódnia kell a belsőhöz, hogy meghallgatásra leljünk Istennél; vagyis térdre kell borulnunk, szánkkal imádkoznunk stb., hogy a kevély, aki nem akart megalázkodni Isten előtt, most ember alkotta szokásnak engedelmessé váljon. Ha e külsőségektől várjuk a segítséget, babonások vagyunk, de ha nem vagyunk hajlandók társítani őket a belsőhöz, kevélyek.

⁴⁷ ...hogya a Krisztus keresztje hiábavaló ne legyen. [Pál, I. Kor., I., 17.]

⁴⁸ Az igaz ember pedig hitből él. [Pál, Róm. I., 17.]

⁴⁹ ...a hit hallásból van. [Róm. X., 17.]

⁵⁰ Tudok.

⁵¹ Hiszek.

251.

Az egyéb vallások, például a pogány vallások, népszerűbbek, mert külsőségekben nyilvánulnak meg; de ezek nem az okos embereknek valók. Egy tisztán intellektuális vallás jobban rájuk lenne szabva; ez azonban a népnek nem érne semmit. Egyedül a keresztény vallás felel meg mindenkinek, mert keveredik benne a külsőségek a belsővel. A népet felemeli a lelkeséghez, a kevélyeket lealázza a külsőségekhez; e kettő nélkül nem tökéletes, mert a népnek meg kell értenie a betű szellemét, az okosoknak pedig meg kell hajtaniuk szellemüket a betű előtt.

252.

Mert ne ismerjük félre önmagunkat: épp annyira vagyunk automata, mint szellem; innét van az, hogy a meggyőzés eszköze nem egyedül a bizonyítás. Mily kevés dolog van bebizonyítva! A bizonyítékok csak az ésszt győzik meg. Legerősebb és legmellbeütőbb bizonyítékainkat a szokás jelenti; a szokás irányítja az automatát, az pedig észrevétlenül magával sodorja az értelmet. Ki bizonyította be, hogy holnap is nap lesz, és hogy meg fogunk halni? Pedig van-e ennél elfogadottabb valami? Tehát a szokás győz meg bennünket róla; a szokás csinál annyi keresztényt, a szokás csinálja a törököt, a pogányt, a mesterembereket, a katonákat stb. (A keresztények számára a kereszttségben nyert hit jelent többletet a törökökkel szemben.) Egyszerűen a szokásra kell hagyatkoznunk, ha egyszer az értelem már felfedezte, hol van az igazság, hogy elteljünk vele, és átítassuk magunkat azzal a hittel, amely minden pillanatban cserben hagy bennünket; különben túlságosan nehéz lenne állandóan észben tartanunk a bizonyítékokat. A hitnek valamely könnyebb, a szokásból eredő formájára kell szert tennünk, amelyik erőszakot, mesterkedés, érvelés nélkül hiteti el velünk a dolgokat, és minden képességünket oly hajlamossá teszi e hitre, hogy lelkünk magától meghajlik előtte. Ha csupán a meggyőzés hatása alatt hiszünk, az automata azonban az ellenkezőnek elhívására hajlik, ez magában nem elegendő. Mindkét alkotórészünket hitre kell bírunk; értelmünket olyan okokkal, amelyeket elég egyszer látnunk életünkben; az automatát pedig a megszokással, nem engedve meg neki, hogy az ellenkezőnek váljék rabjává. *Inclina cor meum, Deus.*⁵²

Az értelem lassan működik, és oly rengeteg szempontra, elvre kell tekintettel lennie, hogy minduntalan ellankad vagy elkalandozik, nem képes mindet észben tartani. Az érzelem nem így működik: egy pillanat alatt dönt, és mindenkor kész a cselekvésre. Hitünket tehát meg kell alapoznunk az érzelemben; másként mindvégig ingadozó lesz.

253.

Két véglet: kizárni az értelmet, csak az értelmet fogadni el.

254.

Nem ritka dolog, hogy az embereket túlságos tanulmányosságuk miatt kell megrónunk. Ez éppen olyan természetes, éppen olyan veszedelmes hiba, mint a hitetlenség: babona.

255.

A vallásos érzés különbözik a babonától.

⁵² *Hajlítsd, Uram, a szívemet. [Zsolt. CXIX., 36.]*

A babonáig menően ragaszkodni a vallásossághoz egyenlő a megsemmisítésével.
Az eretnekek szemünkre vetik ezt a babonás megalázkodást, akkor esünk ebbe a hibába,
[ha...]

Istentelenség nem hinni az Oltáriszentségben azért, mert nem látjuk benne [Jézus
Krisztust].

Babona elhinni tételeket. Hit stb.

256.

Kevés az igazi keresztény, ezt úgy értem: a hit szempontjából. Sokan hisznek, de babonából; sokan nem hisznek, de szabadosságuk, szabadgondolkodó voltuk miatt; kevesen foglalnak helyet e két csoport között.

Nem számítom e két csoportba azokat, akik igazi valláserkölcsei életet élnek, sem mindazokat, akiket szívből fakadó érzés indít hitre.

257.

Csak háromféle ember van; az egyik fajta az, amelyik megtalálta Istent, és szolgálja; a másik, amelyik minden igyekezetével keresi, de még nem találta meg; végül a többi, aki úgy él, hogy nem keresi, és nem is találta meg. Az elsők értelmesek és boldogok, a legutóbbiak balgák és boldogtalanok, a közbülsők boldogtalanok és értelmesek.

258.

*Unus quisque sibi Deum fingit.*⁵³

A csömör.

259.

A közönséges embereknek megvan az a képességük, hogy nem gondolnak arra, amire nem akarnak gondolni. „Ne foglalkozzatok a Messiásról szóló szövegekkel” – mondta a zsidó a fiának. A mi embereink is gyakran így cselekszenek. Ezért maradnak fenn a hamis vallások, sőt, sok ember számára az igazi is.

De akadnak olyanok is, akik nem rendelkeznek azzal a képességgel, hogy elkerüljék a gondolkodást, és minél jobban tiltják nekik, annál inkább gondolkoznak. Az ilyenek elhagyják a hamis vallásokat, sőt, ha nem lelnek megalapozott fejtegetésekre, az igazit is.

260.

Elbújnak a sokaságban, és a tömeget hívják segítségül. Tülekedés.

A tekintély. – Hitetek szabályozója annyira nem lehet az, vajon hallottatok-e már valamiről, hogy semmit sem szabad elhínnetek, amíg nem úgy kezdetek gondolkozni rajta, mintha sohasem hallottatok volna róla.

A magatokkal való egyetértés, értelmek kétségtelen ítélete, ne pedig mások szava indítson benneteket hitre.

A hívés rendkívül fontos! Nélküle rengeteg ellentmondó dolog igaz lenne.

Ha az ókor bölcsessége lenne a hit mértéke, akkor vajon a régieknek nem volt mértékük? Ha pedig a közmegegyezés, akkor meg mi történne, ha elpusztulna az emberiség?

⁵³ Mindenki teremti Istent magának.

Képmutató alázat, gőg.

Fel a függönnyel. Csinálhattok bármit; nincs más választás, vagy hinni, vagy tagadni, vagy kételkedni. Így tehát nem lenne követni való szabályunk? Az állatokról azt tartjuk, hogy jól csinálják a maguk dolgát. Vajon az emberek megítélésére nem lenne ilyen szabályunk?

Tagadni, hinni és okosan kételkedni olyan az embernek, mint lónak a futás.

Azok megbüntetése, akik bűnt követnek el, tévedés.

261.

Az igazság ellenségei azt hozzák fel ürügyül, hogy sokan vannak, akik kétségbe vonják. Így tévedésük egyetlen forrása az, hogy nem barátai az igazságnak és a felebaráti szeretetnek; ezért nem is menti őket érvelésük.

262.

Babona és bujaság. Aggályok, gonosz vágyak. Gonosz félelem: nem az, amelyik abból származik, hogy hiszünk Istenben, hanem abból, hogy kételkedünk benne, van-e vagy nincsen. A jó félelem a hitből, a rossz félelem a kételyből származik. A jó félelem reménységgel párosul, mert a hitből születik, s mert bízunk Istenben, akiben hiszünk; a rossz félelem reménytelenséggel párosul, mert rettegünk Istentől, akiben nem hiszünk. Az egyik ember attól fél, hogy elveszíti őt, a másik attól, hogy megtalálja.

263.

„Egy csoda, mondják, megerősítené hitemet.” Olyankor beszélnek így, amikor nem látnak csodát. Az érvek, amíg messziről látjuk őket, mintha korlátot szabnának látásunknak, de mihelyt eljutunk hozzájuk, kezdünk túllátni rajtuk. Semmi sem állítja meg elménk csapongását. Azt szokták mondani, nincsen olyan szabály, amely alól ne lennének kivételek, sem olyan általános igazság, amelynek ne lenne gyenge oldala. Elég, ha nem tökéletesen egyetemes érvényű, s máris megragadjuk az alkalmat, hogy a kivételt a jelen esetre alkalmazva, kijelentsük: „Ez nem mindenkor igaz; tehát vannak esetek, amikor a szabály nem helyes.” Ezután már csak azt kell megmutatni, hogy a jelen eset is ilyen; és nagyon ügyefogyott vagy balkezes az, aki nem talál rajta valami hézagot.

264.

Nem unjuk a mindennapos evést és alvást, mert az éhség és az álom állandóan újraszületik; enélkül beleunnánk. Ezért unjuk a szellemieket is, éhségük nélkül. Az igazság éhezése: a nyolcadik boldogság. (*Máté V., 6.*)

265.

A hit valóban arra tanít, amit érzékeink nem tárnak fel előttünk, de nem az ellenkezőjére annak, amit látnak. Fölöttük áll, nem pedig ellenük szól.

266.

Mennyi olyan csillagot felfedeztek számunkra a távcsövek, amelyek korábban nem léteztek filozófusaink számára! Nyíltan gúnyolták a *Szentírást* a csillagok nagy száma miatt, mondván: „Mi tudjuk, hogy csak ezerhuszonkettő van.”

A földön vannak mindenféle füvek; látjuk őket. – A holdról nem látnánk őket. – E füveken pelyhek; a pelyhek között pedig apró állatkák: de aztán tovább már semmi sincs. – Ó, elbizakodottak! – Az összetett dolgok elemekből állanak; az elemek azonban nem. – Ó, elbizakodott teremtések, micsoda elmés megállapítás. – Amit nem látunk, arról nem szabad azt állítanunk, hogy létezik. – Tehát úgy beszéljünk, mint a többi ember, de ne ugyanúgy gondolkozzunk.

267.

Az ész legnagyobb cselekedete annak felismerése, hogy végtelen sok olyan dolog van, amely meghaladja; csak gyengeségét bizonyítja, ha nem jut el e felismerésig.

Ha már a természetes dolgok is meghaladják az észet, mit mondjunk a természetfelettekről?

268.

Megalázkodás. – Tudjunk kételkedni, bizonyossággal állítani és megalázkodni ott, ahol kell. Aki nem így cselekszik, nem értelmezi helyesen az ész erejét. Sokan vétenek e három elv ellen, vagy úgy, hogy mindent bizonyító erejűnek fognak fel, mivel nem értenek a bizonyításhoz; vagy azáltal, hogy mindenben kételkednek, mert nem tudják, hol kell értelmükkel meghajolniuk; vagy úgy, hogy mindent alázatosan elfogadnak, mert nem tudják, hol kell maguknak dönteniük.

269.

Megalázkodás és eszünk használata, ebben áll az igazi kereszténység.

270.

Szent Ágoston. Az ész sohasem alázkodnék meg, ha nem úgy ítélné, hogy vannak olyan alkalmak, amikor meg kell hajolnia. Helyes tehát, hogy meghajol, amikor úgy véli, hogy meg kell hajolnia.

271.

A bölcsesség visszavezet bennünket a gyermekkorba: *Nisi efficiamini sicut parvuli.*⁵⁴

272.

Semmi sem oly egyező az ésszel, mint az ész ilyen megtagadása.

273.

Ha mindent alárendelünk az észnek, vallásunkban nem lesz semmi titokzatos és természetfeletti. Ha pedig megsértjük az ésszerűség elveit, képtelen és nevetséges lesz vallásunk.

⁵⁴ ... és olyanok nem lesztek, mint a kisgyermek. [Máté, XVII., XVIII., 3.]

274.

Egész okoskodásunk kimerül abban, hogy engedünk az érzelmenek.

De a szeszély hasonló és ugyanakkor más, mint az érzélem, annyira, hogy nem is lehet különbséget tenni e két ellenkező valami között. Az egyik ember azt állítja, hogy az én érzelmem csupán szeszély, a másik meg, hogy az ő szeszélye valódi érzélem. Ide valami szabály kellene. Az értelem kínálkozik e szerepre, de az értelem minden irányba hajlítható; így aztán nincsen szabály.

275.

Az emberek gyakran összetévesztik képzeletüket szívük vágyával; elég arra gondolniuk, hogy megtérnek, s máris azt képzelik, hogy megtértek.

276.

De Roannez⁵⁵ szerint: „Az okokat később találom meg, de a dolog eleve kedvemre van, vagy visszataszít anélkül, hogy tudnám az okát, azonban mégis azon oknál fogva találom visszataszítónak, amelyet csak utóbb fedezek fel.” Én mégis azt hiszem, hogy a dolog nem a később megtalált okok miatt nem tetszett neki, hanem hogy csak azért szoktunk ilyen okokat találni, mert valami nem tetszik.

277.

A szívnek vannak érvei, miket nem ismer érvelő eszünk; ezt ezer dologból tudjuk. Állítom, hogy a szív természettől fogva szereti a mindenhatót is, önmagát is, aszerint, hogy melyik mellé áll; és tőle függ, melyikkel szemben keményíti meg magát. Maga eltaszította az elsőt, és a másodikat választotta: vajon józan eszére hallgatva szereti önmagát?

278.

Istent a szív érzi, nem az ész. Íme, ez a hit, a szívünkkel, nem pedig az értelmünkkel érezhető Isten.

279.

A hit Isten ajándéka; ne higgye, sohasem állítottuk, hogy az okoskodás ajándéka. A többi vallás nem mondja ezt a saját hitéről; a többi mind az okoskodást jelölte meg hite vezérlő kalauzaként, holott az nem vezet el hozzá.

280.

Mily nagy a távolság Isten megismerésétől Isten szeretetétől!

281.

Szív, ösztön, elvek.

---

⁵⁵ *De Roannez herceg* – Mittonnal együtt Pascal ifjúkori barátai közé tartozott. Később ő is „megtért”, és buzgón támogatta a janzenisták ügyét. Jelentős része volt Pascal irodalmi hagyatékának a kiadásában.

282.

Nemcsak eszünkkel ismerjük meg az igazságot, hanem szívünkkel is. Ez utóbbi révén fedezzük fel az alapelveket, s az okoskodás, amelynek semmi szerepe sincs benne, hiába igyekszik cáfolni őket. A szkeptikusok, akiknek egyéb céljuk sincs, hasztalan fáradoznak rajta. Tudjuk, hogy nem álmodunk; bármennyire képtelenek vagyunk okoskodással bebizonyítani, tehetetlenségünk csupán okoskodásunk gyengeségét bizonyítja, nem pedig – ahogy ők állítják – minden ismeretünk bizonytalanságát. Mert az olyan alapelvek ismerete, mint az, hogy van tér, idő, mozgás, számok, oly szilárd, amilyen egy sincsen okoskodásainkkal megszerezhető ismereteink között. És az okoskodó észnek ezekre a szívből és ösztönből fakadó ismeretekre kell támaszkodnia, ezekre kell alapoznia fejtegetéseit. (A szív érzi, hogy a térnek három kiterjedése van, és hogy a számok végtelenek; az ész aztán bebizonyítja, hogy nincsen két olyan szám, amelyek közül az egyiknek a négyzete egyenlő a másik négyzetének kétszeresével. Az alapelveket megsejtjük, a tételeket következtetéssel állítjuk fel, és – tegyük hozzá – mindegyik esetben teljes bizonyossággal, bár különböző utakon). És éppoly hasztalan és nevetséges lenne, ha az ész a szívtől előbb alaptételei bizonyítékait követelné, és csak azután lenne hajlandó elfogadni őket, mint amennyire az volna, ha a szív azt követelné az észtől, hogy előbb érezze a bizonyítandó tételeket ahhoz, hogy hajlandó legyen elfogadni őket.

Ez a tehetetlenség tehát csak arra szolgálhat, hogy megalázza eszünket, amely jogot formál rá, hogy mindenről ítéljen, nem pedig arra, hogy vitassa bizonyosságunkat, mintha egyedül az ész lenne képes ismeretekhez juttatni bennünket. Bár úgy akarta volna Isten, hogy, ellenkezőleg: soha se lett volna rá szükségünk, és hogy mindent ösztön és megérzés révén ismertünk volna meg! Ám a természet megtagadta tőlünk ezt a jótéteményt; ellenkezőleg: nagyon kevés ilyen ismerettel ajándékozott meg bennünket; az összes többit csupán okoskodás útján szerezhetjük meg.

Ezért nagyon boldogok és joggal bizonyosak hitükben azok, akiknek Isten a szívükbe oltotta a vallásos érzést. Akikben azonban nincs meg ez az érzület, azoknak csak okoskodás útján adhatjuk meg, remélve, hogy Isten majd szívükbe is beleoltja, mert enélkül a hit csupán emberi dolog és haszontalan az üdvösség szempontjából.

283.

A rend. Azok ellen, akik szerint a Szentírásnak nincs rendje. A szívnek megvan a maga rendje; az észnek is, alapelvekre épülő következtetések formájában. A szívé azonban másféle. Azt, hogy szeretetet érdemlünk, nem bizonyítjuk be, ha rendben elősoroljuk e szeretet okait: az ilyesmi nevetséges lenne.

Jézus Krisztus és Szent Pál rendje a szereteté, nem az észé; hevíteni és nem oktatni akartak. Szent Ágoston hasonlóképpen. Ez a rend elsősorban abban áll, hogy kitérünk minden olyan kérdésre, amely kapcsolatban van célunkkal, hogy állandóan szemünk előtt lebegjen.

284.

Ne csodálkozzék, ha azt látja, hogy egyszerű lelkek minden okoskodás nélkül hisznek. Isten iránta való szeretetet és önmaguk iránti gyűlöletet csepegtet beléjük. Szívüket hitre hajlítja. Soha sem fogunk lelkünk javára való igaz hittel hinni, ha Isten nem készíti rá

szívünket; de ha igen, akkor hiszünk. Ezt tudta oly jól Dávid is: *Inclina cor meum, Deus, in... [testimonia tua.]*⁵⁶

285.

A vallás a legkülönfélébb elmékre van szabva. Vannak, akik megelégszenek magával a megalapítás tényével; ez a vallás ugyanis olyan, hogy Egyházunk alapítása egymagában is elegendő igazságának bebizonyítására. Mások az apostolokig mennek. A legtanultabbak visszamennek egészen a világ kezdetéig. Az angyalok még náluk is jobban és még messzebből látják.

286.

Akik az *Ó-* és *Újszövetség* olvasása nélkül hisznek, azért cselekszik, mert lelkükben szent hajlandóság lakozik, és amit vallásunkról hallanak, az egyezik vele. Érzik, hogy Isten teremtményei; egyedül Istent akarják szeretni; csak önmagukat akarják gyűlölni. De azt is érzik, hogy erejük ehhez elégtelen; hogy képtelenek eljutni Istenhez; és ha *Ő* nem jön hozzájuk, maguktól nem találhatnak vele semmi kapcsolatot. Mármost vallásunk azt tanítja nekik, hogy egyedül Istent kell szeretnünk, és csupán önmagunkat kell gyűlölnünk; mivel azonban mindnyájan bűnre hajlóvá lettünk, és Istenhez méltatlanná, *Ő* lett emberré, hogy egyesüljön velünk. Ennél nem is kell több azoknak a meggyőzésére, akiknek szívében megvan ez a hajlandóság, és akik tudatában vannak kötelességüknek és tehetetlenségüknek.

287.

Akik a jövendölések és bizonyítékok ismerete nélkül is keresztény módján élnek, éppoly helyesen ítélnék vallásunkról, mint akik ismerik őket. Ők úgy ítélnék róla a szívükkel, mint mások az eszükkel. Isten maga indítja őket hitre; éppen ezért nagyon szilárd a meggyőződésük.

Elismerem, hogy az ilyen bizonyítékok nélkül hívő keresztény valószínűleg nem talál érvet a hitetlen meggyőzésére, aki viszont nem fogy ki az érvekből. De akik ismerik a vallás bizonyítékait, minden nehézség nélkül be fogják bizonyítani, hogy ez az ember valóban isteni sugallatra hisz, bár *ő* maga képtelen meggyőzni róla bennünket.

Mivel Isten megmondotta a róla szóló jövendölésekben (s ezek kétségtelenül jövendölések), hogy Jézus Krisztus országában „kiönti lelkét” minden nemzetre, és hogy az Egyház fiai és lányai „prófétálnak”, ifjai „látomásokat látnak” [*Joel*, II., 28.], kétségtelen, hogy lelke ezeken van, s a többin nincsen.

288.

Ahelyett, hogy panaszkodnék, mert Isten elrejtőzködött, inkább adjon neki hálát azért, hogy ennyit enged látni magából; de még inkább azért, hogy nem az elbizakodott bölcseknek mutatta meg magát, akik méltatlanok rá, hogy megismerjék a legszentebbet, Istent.

Kétféle ember osztályrészre a megismerés: az alázatos szívűeké, akik szeretik a megalázkodást, bármilyen – magas vagy alacsony – szellemi színvonalon álljanak; és azoké, akiknek elég eszük van az igazság felismerésére, bármennyi ellenkezés éljen is bennük.

⁵⁶ *Hajlítsd, Uram a szívemet a te bizonyosságaidhoz... [Zsolt. CXIX., 36.]*

289.

Bizonyíték. – 1. Az, hogy a keresztény vallás szervezeténél fogva, önmagától oly szilárdan és oly erőszakmentesen gyökeret tudott verni, holott ellentétes az emberi természettel. – 2. A keresztény lélek szentsége, emelkedettsége és alázatossága. – 3. A *Szentírás* csodái. – 4. Különösképpen Jézus Krisztus. – 5. Különösképpen az apostolok. – 6. Különösképpen Mózes és a próféták. – 7. A zsidó nép. – 8. A jövendölések. – 9. A megszakítatlan folyamatosság: egyetlen más vallás sem mutat fel megszakítatlanságot. – 10. A mindent megmagyarázó tan. – 11. E törvény szent volta. – 12. A világ sora.

Kétségtelen, hogy ezek után, ha figyelembe vesszük, mi az élet, és milyen ez a vallás, nem szabad ellenkeznünk a követésére indító hajlamunkkal, mihelyt felébred szívünkben; és bizonyos, hogy egyáltalán nincs okunk gúnyolódni a követőin.

290.

A vallás bizonyítéka. – Erkölcs, Doktrína, Csodák, Jövendölések, Jelképek.

V. szakasz (291–338)

291.

Az igazságtalanságról szóló levélben szerepelhet a mindent bíró idősebbekről szóló tréfa. „Barátom, maga a hegynek ezen az oldalán született; helyénvaló tehát, hogy minden a bátyjád legyen.”

„Miért öltök meg engem?”

292.

A vízen túl lakik.

293.

„Miért ölsz meg engem? – Hogy-hogy? Hát nem a folyó másik oldalán laksz? Barátom, ha ezen az oldalon laknál, gyilkos lennék, és igazságtalanságot követnék el, ha most így megölnék; de mivel a másik parton laksz, vitéz katona vagyok, és ez így helyes.”

294.

... Mire fogja alapozni ennek a világnak a berendezését, amelyet kormányozni akar? Az egyes emberek szeszélyére? Micsoda zűrzavar! Az igazságosságra? Nem is ismeri!

Ha ismerné, bizonytal nem fogadta volna el azt az emberek között legáltalánosabb elvet, hogy mindenki éljen országa szokásai szerint; a valódi igazságosság fénye minden népet lenyűgözött volna, és a törvényhozók e mindenütt és mindenkor érvényes jogrend helyett nem választották volna mintaképül a perzsák vagy a németek különcségeit és szeszélyeit. Ez honosodott volna meg a világ minden államában és minden korban, ahelyett, amit most látunk, hogy minden, jogos vagy jogtalan, úgy módosul, ahogy az éghajlat változik. Három fokkal magasabb földrajzi helyzet felborítja az egész jogrendet, egy délkör dönt az igazságról; néhány évnél használat után megváltoznak az alapvető törvények; a jognak is megvannak a maga korszakai, a Saturnus belépése az Oroszlán jegyébe ilyen vagy olyan bűn kezdetét jelzi. Fura jogrend az, amelynek egy folyócska a határa! Igazság a Pireneusokon innen, tévedés odaát.

Azt vallják, hogy az igazságszolgáltatás nem a szokásokban rejlik, hanem a minden országban ismert természeti törvényekben. És bizonyára csökönnyösen ki is tartanának emellett, ha a véletlen, amely vaktában szórta el az emberi törvényeket, legalább egyetlenegy talált volna, amelyik egyetemes érvényű; de tréfás kedve következtében az emberek szeszélye annyira különböző lett, hogy egyáltalán nincs ilyen törvény.

Tolvajlás, vérfertőzés, gyermek- és apagyilkosság egytől egyig szerepelt már az erkölcsös cselekedetek között. Lehet-e nevetségesebb dolog annál, hogy valakinek joga legyen engem megölnie csak azért, mert a folyón túl lakik, és mert fejedelme összeveszett az enyémmel, holott nekem nincsen vele semmi bajom?

Minden bizonytal léteznek természeti törvények; de ez a szépséges, megromlott józan ész mindent megrontott; *Nihil amplius nostrum est; quod nostrum dicimus, artis est. Ex senatus consultis et plebiscitis erimina exercentur. Ut olim vitiiis, sic nunc legibus laboramus.*⁵⁷

⁵⁷ *Immár semmi sem a miénk; amit magunkénak nevelünk, szemfényvesztés. Szenátusi döntések és népszavazások nevében követik el a bűnöket. Hajdan a bűneink miatt szenvedtünk, most a törvényeink miatt.*

Ebből a zavaros helyzetből adódik, hogy az egyik szerint az igazságszolgáltatás lényege a törvényhozó tekintélye, a másik szerint az uralkodó kénye-kedve, megint más szerint a jelen szokás; és ez a legbiztosabb: kizárólag az ész szerint semmi sem igazságos önmagában; idővel minden meginog. Egyedül a szokás jelenti az igazságosságot, azon egyszerű oknál fogva, hogy mindenki elfogadja; tekintélyének ez a titokzatos alapja. Aki ősokára vezet vissza, tönkreteszi. Semmi sem oly gyarló, mint a gyarlóságokat nyesegető törvények; aki azért engedelmeskedik nekik, mert igazságosak, az általa elképzelt igazságnak engedelmeskedik, nem pedig a törvény lényegének: a törvény törvény, semmi egyéb. Aki a rugóját akarja feltárni, oly gyengének és hívságosnak találja, hogy ha nem szokott még hozzá az emberi képzelet csodáinak látványához, csak bámulni tud rajta, hogyan volt képes egyetlen évszázad annyi ünnepélyességgel és hajbókoló hódolattal övezni. Az államok elleni lázadásnak, az államrend felforgatásának művészete abból áll, hogy megdöntjük a kialakult szokásokat, lehatolunk egészen a forrásukig, és feltárjuk, mennyire nélkülözik a tekintélyt és az igazságosságot. Azt mondják, az állam alapvető, ősi törvényeihez kell visszatérnünk, amelyeket lerombolt a helytelen szokás. Biztos módja ez annak, hogy mindent elveszejtünk; mert ezen a mérlegen semmi sem lesz elég súlyos. A nép azonban könnyen hallgat az ilyen szóra. Mihelyt felismerte az igát, lerázza magáról; amit a nagyok aztán arra használnak fel, hogy nyomorba döntsék, és vele együtt a bevett szokások e kotnyeles vizsgálóit is. Ezért mondotta a legbölcsebb törvényhozó, hogy az embereket a saját érdekükben gyakran rá kell szedni; egy másik pedig, aki értett a politikához: *Cum veritatem qua liberetur ignoret, expedit quod fallatur.*⁵⁸ Nem szabad engedni, hogy a nép érezze a bitorlás tényét; a törvényt valamikor ok nélkül vezették be, de aztán ésszerűvé lett; autentikusnak, örök érvényűnek kell feltüntetni, és el kell leplezni a születését, ha nem akarják, hogy hamarosan kimúljon.

295.

Enyém, tied. – „Ez a kutya az enyém, mondták e szegény gyerekek; ez az én helyem a nap alatt.” Íme, az egész világ feletti hatalom bitorlásának kezdete és képe.

296.

Mikor dönteni kell róla, hadba szálljunk-e, és megöljünk-e rengeteg embert, halálra ítéljük-e rengeteg spanyolt, egyetlen ember dönt, és az is érdekelt: holott egy érdektelen harmadiknak kellene róla döntenie.

297.

*Veri juris*⁵⁹ ... Ilyenünk már nincs; mert ha volna, nem tennénk a jogrend szabályává azt, hogy országunk szokásait kövessük.

Mert az igazságot nem tudták megtalálni, megtalálták helyette az erőt stb.

298.

Igazságosság, erő. – Az igazság azt követeli, hogy az igazságot kövessük, a szükség meg azt, hogy a legerősebbet. A jog erő nélkül tehetetlen; az erő igazságosság nélkül zsarnoki. Az erőtlen jogrenddel szembeszállnak, mert mindig akadnak gonoszak; a jogtalan

⁵⁸ *Minthogy nem ismeri az igazságot, amely felszabadítaná, jobb neki, ha becsapják.*

⁵⁹ *Az igaz jognak...*

erőszakot váddal illetik. Össze kell tehát kapcsolni az igazságosságot az erővel, ezért vagy az igazságost kell erőssé, vagy az erőset igazságossá tennünk.

Az igazságosság vitatható, az erő azonban nagyon jól felismerhető és vitathatatlan. Így aztán nem volt rá mód erőt adni az igazságosságnak, mert az erő szembeszállt vele, kijelentvén, hogy ő az igazságos. Mivel nem tudták elérni, hogy ami igazságos, egyúttal erős is legyen, úgy intézték az emberek, hogy az legyen igazságos, ami erős.

299.

Az országnak csupán a mindennapi dolgokra vonatkozó törvényei egyetemes érvényű szabályok, minden másban a többségé a döntés joga. Honnan származik ez? A többségben rejlő erőből. Ezért van az, hogy a királyok, akiknek ereje másból származik, nem követik minisztereik többségét.

A vagyoni egyenlőség kétségtelenül igazságos; mivel azonban az emberek nem tudták elérni, hogy mindenki kénytelen legyen engedelmeskedni az igazságnak, úgy intézték, hogy az legyen igazságos, ha az erőnek engedelmeskednek; nem tudván elég erőt adni az igazságnak, igazolták az erőt, hogy igazságosság és erő együtt járjon, és a béke uralkodjék, ami a legfőbb jó.

300.

„Mikor az erős fegyveres őrzi az ő palotáját, a miye van, békességben van.” [Lukács, XI., 21.]

301.

Miért követjük a többséget? Azért, mert több igazsága van? Nem, hanem mert több az ereje.

Miért követjük a régi törvényeket és a régi nézeteket? Azért, mert ezek a legjózanabbak? Nem, hanem mert egységesek, és elejét veszik a véleményeltéréseknek.

302.

...Az erő, nem pedig a szokás eredménye; mert ritka ember képes új eszmékre; a többségben levők nem kívánnak egyebet, csak hogy követhessenek, és megtagadják az elismerést azoktól, akik új eszméikkel akarják ezt kivívni; ha pedig csökönyösen mégis törekszenek rá, és megvetik azokat, akiknek agyában nem születnek új gondolatok, a többi gúnynevekkel illeti, s a legszívesebben elagyabugyálná őket. Ne csillogtassuk hát éleselműségünket, vagy inkább keressük a megelégedést önmagunkban.

303.

A világnak az erő, és nem a közmeggyőződés a királya. – De hiszen éppen a meggyőződés alkalmaz erő. – Az erő teremti a meggyőződést. Meggyőződésünk, hogy az elpuhult élet szép. Miért? Mert aki kötélen akar táncolni, egyedül marad; s erősebb azoknak a titkos szövetsége, akik szerint a kötélen való táncolás illetlen dolog.

304.

Azok a kötelékek, amelyek általában az embereknek embertársaik iránti tiszteletét rögzítik, a szükségszerűség szülöttei; mert elkerülhetetlen, hogy ne létezzenek különböző fokozatok, ugyanis minden ember uralkodni szeretne, mind azonban nem képes uralkodni, egyesek viszont igen.

Képzeljük el, hogy megfigyelhetjük, hogyan alakulnak ki ezek a kötelékek. Az emberek biztonnal addig küzdenek egymás ellen, amíg az erősebb fél elnyomja a gyengébbiket, és végül az egyik párt uralomra jut. De amikor eldőlt a küzdelem, az urak immár nem akarják, hogy tovább folytatódjék a harc, ezért megparancsolják, hogy a kezükbe kaparintott erő úgy származzék tovább, ahogyan kedvük tartja; egyesek a népek választására bízzák, mások a születés szerinti öröklésre stb.

És ezen a ponton kezdi szerepét játszani a képzelet. Eddig a pusztá erő játszotta a magáét; mostantól fogva az az erő, amelyik a képzelet segítségével egy bizonyos pártban összpontosul; Franciaországban a nemesurakéban, Svájcban a közrendű polgárokéban stb.

Tehát a tiszteletet speciálisan az egyik vagy másik ember személyéhez fűző kötelékek képzelet szülte kötelékek.

305.

A svájciak megsértődnek, ha nemesuraknak tituláljuk őket, és közrendi származásukat bizonygatják, hogy méltónak találtassanak a legmagasabb hivatalokra.

306.

Minthogy mindent az erő határoz meg, a hercegségek, a királyságok és a főhivatalok valóságosak és szükségszerűek, s ezért mindenütt és minden korban léteznek. Mivel azonban csupán a véletlen szeszélyétől függ, hogy ez a férfi vagy az a nő legyen a herceg, a király, a főhivatalnok, azért rendjük nem állandó, változásnak van alávetve stb.

307.

A kancellár komoly és díszes öltönyt hord, mert hivatala nem valóságos; a király azonban nem: ő erős, neki nincs szüksége a képzeletre hatnia. A bírácnak, orvosoknak stb. nincs egyebük, mint a képzelet.

308.

Megszoktuk, hogy a királyokat őrzők, dobosok, tisztviselők és csupa olyasmi kíséretében látjuk, ami a népet tiszteletre és félelemre indítja, ezért ha néha egyedül és kíséret nélkül bukkan fel az ábrázatuk, mégis tiszteletet és félelmet kelt alattvalóik szívében, gondolatban ugyanis nem választjuk szét személyüket a rendszerint velük együtt látott kíséretüktől. Az emberek pedig, nem tudván, hogy ez a hatás ebből a megszokásból ered, azt hiszik, valamiféle természetfeletti erő szüli; innét az ilyen kifejezések: „Az istenség rányomta arcára bélyegét stb.”

309.

Igazságosság. – Amint a divat szabja meg, mi a szép, az dönt arról is, mi az igazságos.

310.

Király és zsarnok. – Nekem is meglesznek a magam hátsó gondolatai.

Ügyelni fogok minden utazásra.

A társadalmi helyzet nagysága, a társadalmi helyzet tisztelete.

A nagyok öröme az, hogy boldoggá tehetnek másokat.

A gazdagság jellemvonása, hogy bőkezűen adatik.

Meg kell keresni minden dolog jellemző vonását. A hatalom jellemzője az, hogy védelmet nyújt.

Amikor az erő az ámítókat támadja, s egy közkatonára leüti a legfőbb bíróság elnökének fejéről a négyzetes kalapot, és kirepíti az ablakon.

311.

A közmegegyezésen és a képzeleten alapuló uralom egy darab ideig marad fenn, az ilyen uralom erőszaktól mentes, és szívesen látott; az erőre alapozott uralom sohasem bukik meg. Így a közmegegyezés mintegy királya, míg az erő zsarnoka a világnak.

312.

Az igazság a fennálló rend; ezért beiktatott törvényeinket mérlegelés nélkül szükségszerűen igazságosnak fogadjuk el, hiszen meg vannak állapítva.

313.

A nép egészséges nézetei. – Minden bajok legnagyobbika a polgárháború. Ahol jutalmazni akarják az érdemeket, bizonyosan bekövetkezik, hiszen mindenki azt állítja, hogy ő érdemes a jutalomra. Az a baj, amit egy születés jogán hatalomra lépő tökfilkótól várhatunk, koránt sincs ekkora, és nem is ilyen bizonyos.

314.

Isten mindent magának teremtett; a büntetés és a jutalmazás jogát is önmagának tartotta fenn.

Ezt a megállapítást alkalmazhatja Istenre is, saját magára is. Ha Istenre, akkor a mérték az Evangélium. Ha önmagára, akkor maga lép Isten helyébe. Mivel Istent jóakarató emberek veszik körül, akik a hatalmában levő szeretet ajándékaiért esedeznek, ezért... Ismerje hát meg önmagát, és vegye észbe, hogy csupán buja vágyaknak engedelmessé király, és válassza vágyainak útját.

315.

A hatás oka. – Csodálatos: azt kívánják tőlem, hogy ne adjam meg a tiszteletet egy brokátba bújtatott, hét-nyolc lakáj kísérettel férfinak! Még mit nem! Elnáspángoltat, ha nem süvegelem meg. Mert ez a ruha erő. Ez éppen olyan, mint a szépen felszerszámozott paripa a másikkal szemben! Mulatságos módon Montaigne nem veszi észre ezt a különbséget, és csodálkozik rajta, hogy mások meglátják, s az okát keresi. „Valóban, kérdezi, honnét van az, hogy...”

316.

A nép egészséges nézetei. – Jól öltözöttnek lenni nem is oly üres valami; mert arról tanúskodik, hogy az ilyen emberért sokan dolgoznak; hajviselete azt bizonyítja, hogy van szolgálója, illatszershállítója stb.; gallérja, zsinórjai, paszománya azt, hogy...; stb. Mármost ha sok kéz áll az ember rendelkezésére, az nem egyszerűen külszín, nem olyan, mint lovon a fényes szerszám. Minél több karja van valakinek, annál erősebb. A jólöltözöttség az ember erejét bizonyítja.

317.

A tisztelet parancsa: „Zavartassa magát!” Látszólag ostoba dolog, de nagyon helyes; mert ezt jelenti: „Szívesen vállalnék kényelmetlenséget, ha önnek ez hasznára lenne, hiszen anélkül is megteszem, hogy bármi haszna lenne belőle.” A tisztelet továbbá arra való, hogy megkülönböztessük vele a nagyokat; mármost, ha a tiszteletet az jelentené, hogy ülve maradunk karosszékünkben, akkor mindenkit megtisztelnénk, vagyis nem tennénk különbséget senkivel; de kényelmetlenséget vállalunk, s ezzel nagyon éles különbséget teszünk ember és ember között.

318.

Négy lakája van.

319.

Milyen helyes gondolat volt, hogy az embereket külsejük alapján különböztessék meg egymástól, nem pedig belső tulajdonságaik alapján! Kettőnk közül melyik haladjon el előbb? Melyikünk engedje át helyét a másiknak? Amelyikünknek kevesebb a joga hozzá? De hiszen nekem is annyi van, mint neki, ezen késedelem nélkül hajba kapunk. Neki azonban négy lakája van, nekem meg csak egy: ez szemmel látható – csak meg kell számolni; tehát nekem kell engednem, és ostobaság lenne tőlem, ha ezt kétségbe vonnám. Ily módon biztosítva van közöttünk a béke, a legnagyobb kincs a világon.

320.

A világ legsztelenebb dolgai is roppant ésszerűvé válnak az emberek fejében uralkodó zűrzavar miatt. Van-e oktanabb valami, mint az, hogy egy állam kormányzására a királynő elsőszülött fiát választjuk? Kinek jutna eszébe a legjobb családból származó utast választani a hajó kormányzására?

Az ilyen törvény nevetséges és helytelen lenne; mivel azonban az emberek esztelenek, és mindig is azok maradnak, ésszerűvé és igazságossá válik, mert ugyan kit válasszanak? A legerényesebbet és a legalkalmasabbat? Azonnal hajba kapnánk, hiszen mindenki azt állítja magáról, hogy ő ez a legerényesebb és legalkalmasabb. Kössük hát valami vitathatatlan tulajdonsághoz ezt a rávalóságot. Válasszuk a király legidősebb fiúgyermekét; ez világos, efelett nem lehet vitatkozni. Ennél jobbat nem tud a józan ész, mert a polgárháború minden bajok legnagyobbika.

321.

A gyermekek döbbenet tapasztalják, hogy tisztelik társaikat.

322.

Mily nagy előny a nemesség, amely tizenhét éves korában olyan helyzetbe hozza, olyan ismertté és tiszteltté teszi az egyiket, hogy azt a másik csak ötvenéves korára tudná kiérdemelni! Ami harminc, fáradság nélkül nyert esztendő jelent.

323.

Mi az *én*?

Valaki az ablakból nézegeti a járókelőket. Mondhatom-e, ha én is arra megyek, hogy azért állt oda, mert engem akart látni? Nem; mert nem én velem foglalkozik; no de az, aki szépsége miatt szeret valakit, vajon igazán őt szereti-e? Nem: hiszen elég a himlő, hogy kiábránduljon belőle, bár csak a szépségét pusztítja el, nem pedig a személyiségét.

De ha okosságomért, emlékezőtehetségemért szeretnek, vajon akkor *engem* szeretnek, az *énemet*? Nem, ezeket a tulajdonságaimat elveszíthetem, anélkül hogy én magam elpusztulnék. Hol van hát akkor ez az *én*, ha sem testemben, sem lelkemben nincs? És hogyan szeressük a testet vagy a lelket, ha nem ezekért a tulajdonságokért, amelyek pedig nem jelentik az ént, hiszen veszendők? Szeretnők-e elvontan a lélek szubsztanciáját, függetlenül tulajdonságaitól? Az ilyesmi lehetetlen és egyúttal helytelen is lenne. Tehát sohasem szeretünk valakit, hanem csupán bizonyos tulajdonságokat.

Ne gúnyolódjunk hát azokon, akik hivatali rangjukért vagy állásukért követelnek maguknak tiszteletet, mert mindenkit csak szerzett tulajdonságokért szeretünk.

324.

A népnek nagyon egészségesek a nézetei; például:

1. Hogy a szórakozást és a vadászatot választotta az elejtett vad helyett. A féltudósok gúnyolódnak emiatt, és diadallal mutatják ki benne az emberek balgaságát; pedig a népnek van igaza, csak ők nem képesek megérteni az okát.

2. Hogy külsőségek, például a nemesi rang vagy a vagyon alapján tesz különbséget ember és ember között. Az okosak itt is diadallal mutatják ki, hogy ez milyen esztelenség; pedig nagyon is ésszerű (a kannibálok nevetségesnek tartják, hogy egy gyermek lehessen a király).

3. Hogy megsértődik egy pofonért, vagy hogy minden vágya a hírnév. Ám a hírnév nagyon is kívánatos valami a vele járó lényeges előnyök miatt; gyalázat és anyagi romlás az osztályrésze annak, aki elégtétel nélkül elviseli, hogy pofon üssék.

4. Hogy a bizonytalanért töri magát; hogy tengerre száll; hogy átkel egy szál deszkán.

325.

Montaigne-nek nincsen igaza: a szokást csupán azért kell követnünk, mert szokás, nem pedig azért, mintha ésszerű vagy helyes volna; a nép azonban csupán azért követi, mert helyesnek véli. Különbözik nem követné, hiába lenne szokás – az emberek ugyanis csak a józan észnek vagy az igazságnak hajlandók alávetni magukat. A szokást enélkül zsarnokságnak éreznék, a józan ész és az igazság uralma viszont éppúgy nem zsarnoki, mint ahogyan nem az a gyönyöré sem: ezek az ember természetes vezérelvei.

Az lenne hát a jó, ha azért engedelmeskednénk a törvényeknek és a szokásoknak, mert törvények; ha tudomásul vennénk, hogy nincs semmiféle igaz és helyes törvény, amelyet bevezethetnénk, hisz ehhez mi semmit sem értünk, s ezért egyetlen választásunk az elfogadott törvények és szokások követése, így sohasem fordulnánk el tőlük. A nép azonban képtelen megérteni ezt a tanítást; és mivel azt hiszi, hogy az igazságot meg lehet találni, és hogy ez az igazság a törvényekben és a szokásokban van lefektetve, hisz bennük, s régiségükben igazságuk (nem pedig csupán igazság nélküli tekintélyük) bizonyítékát látja. Így aztán engedelmeskedik nekik; de ha bebizonyítják neki, hogy semmit sem érnek, azonnal kész fellázadni ellenük; ezt pedig mindről be lehet bizonyítani, ha bizonyos oldalról nézzük őket.

326.

Igazságtalanság. – Veszedelmes dolog azt mondani a népnek, hogy a törvények nem igazságosak, mert csak azért engedelmeskedik nekik, mivel igazságosnak hiszi őket. Ezért egyúttal arról is fel kell világosítani, hogy azért kell nekik engedelmeskednie, mert törvények, amint feljebbvalóinak sem azért kell engedelmeskednie, mert igazságosak, hanem mert feljebbvalók. Ha ezt meg tudjuk vele értetni, elejét vettük minden lázadásnak, és tulajdonképpen ez a jogrend meghatározása.

327.

Az emberek általában helyesen ítélik meg a dolgokat, mert ők abban a természetes tudatlanságban leledzenek, amely igazi állapotunk. A tudásnak két véglete van, s ez a kettő összeér. Az egyik a tiszta, természetes tudatlanság, ebbe születünk bele mindannyian. A másik az a véglet, amelyhez a nagy szellemek jutnak el, miután végigtanulmányozzák mindazt, amit csak tudni lehet, s rádöbbennek, hogy semmit sem tudnak, hogy ugyanabba a tudatlanságba jutottak el, amelyből elindultak; csakhogy ez már önmagát ismerő, tudós tudatlanság. A két véglet között vannak azok, akik kiemelkedtek ugyan a természetes tudatlanságból, de a másikhöz nem tudván eljutni, szereztek maguknak valami kis nagyképű, tudományos mázt, és adják a mindentudót. Ezek zavarják össze embertársaikat, és ítélnék rosszul mindenről. A nép és az értelmes emberek viszik előre a világot; amazok megvetik a népet, a nép meg őket veti meg. Rosszul ítélnék mindenről, az emberek azonban helyesen ítélnék róluk.

328.

A hatások oka. – Az érvek és ellenérvek állandó cserélgetése.

Bebizonyítottuk tehát, hogy az ember hívságos lény, mivel teljesen lényegtelen dolgokat tart becsben; így minden ilyen vélekedése érvénytelen. Aztán bebizonyítottuk, hogy minden ilyen vélekedése nagyon is egészséges, így tehát mindezen hívságok nagyon megalapozottak lévén, a nép nem is olyan hívságos, mint ahogyan mondják; tehát megcáfoltuk a nép vélekedését érvénytelennek tartó vélekedést.

De most ezt az utóbbi állítást is meg kell cáfolnunk, és bebizonyítanunk, hogy mégis csak igaz, hogy a nép hívságos, jóllehet egészségesek a vélekedései; mert nem ott tudja az igazságukat, ahol van, és mert ott tételezvé fel, ahol nincs, vélekedései mindig nagyon hamisak, és egyáltalán nem egészségesek.

329.

A hatásoka. – Az emberi gyarlóság a forrása számtalan elfogadott szépségnek, amilyen például az, hogy valaki jól tudja pengetni a lantot.

Csak a mi gyarlóságunk miatt baj [ha nem ért a lantpengetéshez].

330.

A királyok hatalma a nép józan eszére és esztelenségére – főleg ez utóbbira – épült. A világon e legnagyobb és legfontosabb dolog alapja az emberi gyarlóság, s ez az alap csodálatosan szilárd; mert nincsen annál biztosabb valami, mint hogy a nép gyarló. Aminek az egészséges értelem az alapja, mint például a bölcsesség megbecsülése, az nagyon gyenge alapokon nyugszik.

331.

Platónt és Arisztotelészt kizárólag az iskolamesterek hosszú lebernyegében szoktuk magunknak elképzelni. Pedig társaságba való derék emberek voltak, másokhoz hasonlóan ők is elnevetgéltek barátaikkal; s amikor szórakozásból műveiken, a *Törvényeken* és a *Politikán* dolgoztak, játszva írtak; életüknek ez volt a legkevésbé filozófiai, a legkevésbé komoly része, a legfilozófikusabb az egyszerű és nyugodt élet volt. A politikáról úgy írtak, mint aki egy bolondokházában akar rendet teremteni, s ha színleg mégis úgy beszéltek róla, mint valami jelentős dologról, az csak azért volt, mert tudták, hogy azok a bolondok, akikhez szólnak, királynak, császárnak képzelik magukat. Belementek az elveikbe, hogy a lehető legkisebbre csökkentsék örültségük káros következményeit.

332.

A zsarnokság az egyetemes és a maga határain túlmenő uralom vágya.

Különböző területek vannak, az erőseké, a szépeké, az okosaké, a vallásos lelkeké, s ezek mindegyike a maga portáján úr, nem másutt; ám időnként szembekerülnek egymással, s ilyenkor az erős és a szép azon veszekszik, melyik legyen ura a másiknak; ami ostobaság, mert fölényük nem azonos természetű. De nem tudnak megegyezni egymással, az a hibájuk, hogy mindenütt uralkodni szeretnének. Erre azonban semmi sem képes, még az erő sem: az erő mit sem számít a tudomány birodalmában; csak a külső cselekedetek felett úr.

Zsarnokság. – ... Ezért hibás és zsarnoki az ilyenfajta okoskodás: „Én szép vagyok, tehát féljen tőlem mindenki. Erős vagyok, tehát mindenkinek szeretnie kell engem. Én...”

A zsarnokság az, ha olyan úton akarunk valamit megszerezni, amit csak más úton lehet elnyerni. Minden érdemnek más és más hódolat jár: szeretetadó a testi-lelki bájnak; félelemadó az erőnek; hiteladó a tudásnak.

E hódolatokkal adóznunk kell, és egyaránt igaztalanok vagyunk akkor is, ha megtagadjuk őket, akkor is, ha mást követelünk helyettük. És ugyanígy helytelen és zsarnoki az ilyen beszéd is: „Nem erős, tehát nem becsülöm semmire; nem értelmes, tehát nem félek tőle.”

333.

Nem találkozott még soha olyanokkal, akik rossz néven veszik öntől, hogy semmibe veszi őket, s ezért magas állású emberek példájára hivatkoznak, akik sokra becsülik őket? Az ilyeneknek én ezt felelném: „Hadd lássam csak, milyen kiválóságokkal büvölték el ezeket az urakat, s azután én is ugyanúgy fogom magukat tisztelni, mint ők.”

334.

A hatások oka. – A bujaságból és az erőből fakad minden cselekedetünk: a bujaság szüli az önfejű akarnokokat, az erő az akarat nélkül engedelmeskedőket.

335.

A hatások oka. – Igaz tehát az az állítás, hogy mindenki áltatja önmagát, mert ha józanok is a nép véleményei, nem azok a gondolkodásában, az igazságot ugyanis ott hiszi, ahol nincs. Az igazság valóban benne van a véleményeiben, de nem ott, ahol képzeli. (Például igaz, hogy tisztelet jár a nemesembereknek, de nem azért, mert a születés valóságos előny stb.)

336.

A hatások oka. – Mindig legyen egy hátsó gondolatunk, s ennek a világánál ítéljük mindenről, miközben úgy beszélünk, mint a nép.

337.

A hatások okai. – Fokozás. A nép tiszteli az előkelő származásúakat. A félig-meddig okosak megvetik őket, mondván, hogy a születés nem az ember érdeme, hanem a véletlen műve. Az okosak tisztelik őket, de nem ugyanazért, amiért a nép, hanem hátsó gondolattal. A jámbor lelkek, akikben több a buzgóság, mint a tudás, megvetik őket, ama meggondolás ellenére, amelyik az okosakat tiszteletre bírja irántuk, mivel ők a jámborságuktól nyert bölcsesség fényénél ítélnék róluk. A tökéletes keresztények viszont egy másik, még magasabb rendű világosság alapján tisztelik őket. Így váltják egymást a vélemények és ellenvélemények, aszerint hogy a bölcsesség milyen fokára jutott el az ember.

338.

Ennek ellenére az igazi keresztények is engedelmeskednek a bolondságoknak; nem azért, mert a bolondságokat, hanem mert Isten parancsát tisztelik, aki büntetésből e bolondságok szolgájává tette őket: *Omnis creatura subjecta est vanitati. Liberabitur.*⁶⁰ Így magyarázza Szent Tamás Szent Jakab levelének azt a helyét, amelyben a gazdagokkal való kivételes bánásmódról szól, azaz ha nem Isten szándéka szerint cselekszik ezt az emberek, eltérnek a vallás rendelkezésétől.

---

⁶⁰ Mert a teremtett világ hiábavalóság alá vettetett... (Azzal a reménységgel, hogy a teremtett világ is) megszabadul (a rothadandóság rabságától...) [Pál, Róm. VIII., 20., 21.]

VI. szakasz (339–424)

339.

Nagyon jól el tudok képzelni egy kéz, láb, fej nélküli embert (hiszen csupán a tapasztalat tanít rá bennünket, hogy a fej fontosabb, mint a láb). De gondolkodás nélkül nem tudok elképzelni: az vagy kő, vagy állat lenne.

340.

A számológép olyasmiket végez, amik közelebb állnak a gondolkodáshoz, mint bármi, amit az állatok művelnek; de nem végez semmi olyat, ami feljogosítana annak a kijelentésére, hogy van akarata, mint az állatoknak.

341.

Liancourt csukájának⁶¹ és békájának az esete; mindig ugyanazt csinálják, és soha másként, és soha bármi egyebet, ami észre vall.

342.

Ha egy állat gondolkozva végezné azt, amit ösztönösen csinál, és gondolkozva mondaná, amit az ösztönével mond, vadászat közben, vagy társait figyelmeztető rá, hogy a zsákmány megvan vagy elveszett, akkor olyasmikről is beszélne, amikben érzelmileg érdekeltőbb, például így szólna: „Rágjátok el ezt a pórázt, mert vágja a nyakamat, de nem férek hozzá.”

343.

A papagáj csőre: akkor is törölgeti, ha tiszta.

344.

Ösztön és értelem, kétféle természet jegyei.

345.

Az értelem sokkal parancsolóbban rendelkezik velünk, mint az úr a szolgájával; mert ha az úrnak nem engedelmességek, csak szerencsétlenek vagyunk, de ha amannak nem, akkor ostobának érezzük magunkat.

---

⁶¹ *Liancourt csukája...* – Nem tudjuk, milyen esetre céloz Pascal. Csupán annyi látszik bizonyosnak, hogy Liancourt története cáfolni akarta azokat, akik az állatokat gépnek, automatának tartották. Pascal úgy véli vele szemben, hogy az állat nem gondolkodik; amit mi gondolkodásnak vélünk nála, abból hiányzik az egyetemesség, az általánosra való következtetés eleme. Ugyanezt bizonyítja a 342. töredékben is. – Liancourt herceg felesége hatása alatt csatlakozott a Port-Royal híveihez; gyóntatója megtagadta számára a feloldozást, mert egy janzenista papot rejtegetett, s ezzel a *Vidéki levelek* körül zajló vita elindítója lett.

346.

A gondolkodás teszi az ember nagyságát.

347.

Nádszál az ember, semmi több, a természet leggyengébbike; de gondolkodó nádszál. Nem kell az egész világmindenségnek összefognia ellene, hogy összezúzza: egy kis pára, egyetlen csepp víz elegendő hozzá, hogy megölje. De még ha eltaposná a mindenség, akkor is nemesebb lenne, mint a gyilkosa, mert ő tudja, hogy meghal; a mindenség azonban nem is sejti, hogy mennyivel erősebb nála.

Tehát minden méltóságunk a gondolkodásban rejlik. Belőle kell nagyságunk tudatát merítenünk, nem a térből és az időből, amelyeket nem tudhatunk betölteni. Igyekezzünk hát helyesen gondolkozni: ez az erkölcs alapelve.

348.

Gondolkodó nádszál. – Nem a térben kell keresnem méltóságomat, hanem gondolkodásom szabályozásában. Nem lesz többem, ha földjeim lesznek: a térrel a mindenség úgy ölel magába, úgy elnyel, mint egy pontot; a gondolkodással azonban én fogom fel őt.

349.

A lélek anyagtalan természete. – A filozófusok legyőzték szenvedélyeiket, miféle anyag tudta ezt megtenni?

350.

Sztoikusok. – Arra a következtetésre jutnak, hogy amit egyszer-egyszer meg tudunk csinálni, arra mindig képesek vagyunk, és mivel a dicsőség vágya nagy dolgokat míveltet megszállottjaival, mások is képesek véghezvitelükre. Lázás felbuzdulások az ilyesmik, az egészség nem tudja őket utánozni.

Mivel vannak állhatatos keresztények, Epiktétosz⁶² ebből arra a következtetésre jut, hogy mindenki képes az állhatatosságra.

351.

Azokban a nagy szellemi erőfeszítésekben, amelyekig néha felemelkedik, nem tart ki sokáig a lélek; csak fellendül hozzájuk, de nem mint a trónra, hogy meg is tartsa, hanem csupán egyetlen pillanatra.

352.

Nem rendkívüli teljesítményeiből, hanem hétköznapi viselkedéséből állapíthatjuk meg, mire képes valakinek az erénye.

⁶² Epiktétosz (kb. Kr. u. 50–125–150) sztoikus filozófus; tanítását egyik tanítványa jegyezte fel nyolc könyvben (*Dissertationes*), amelyekből csak négy maradt fenn. Pascal a IV. könyv 7. fejezetére utal, ahol a filozófus azt a gondolatát fejtegeti, hogy a szenvedélyeit leküzdő ember szabaddá, tökéletessé lesz. Példái között a galileai híveit – vagyis a keresztényeket – is idézi.

353.

Egyáltalán nem bámulom a legszertelenebb erényt, például a legvakmerőbb vitézséget sem, ha ugyanakkor nem látom mellette az ellenkezőjét is ugyanilyen végletes alakban, ahogyan Epaminondász⁶³ esetében, akiben egyszerre volt meg a legnagyobb vitézség és a legnagyobb emberiség. Máskülönbem nem szárnyalásról, hanem bukásról van szó. Nem azzal mutatjuk meg nagyságunkat, ha eljutunk az egyik végletre, hanem azzal, hogy egyszerre érzük el mind a kettőt, s töltjük ki a közöttük levő űrt is. De lehet, hogy mindez csupán a lélek gyors repkedése a két véglet között, miközben tulajdonképpen mindig csak az egyik ponton van, mint a sebesen körbeforgatott parázs. Rendben van, de ez legalább a lélek mozgékonyágát bizonyítja, ha kiterjedését nem is.

354.

Az embernek nem az a természetes állapota, hogy folyton haladjon, megvannak a maga előrelépései és visszakozásai.

A láz hidegrázással és forrósággal jár; s a hideg éppoly jól bizonyítja a láz hevét, mint maga a forróság.

Az emberek találmányai hasonlóképpen követik egymást századról századra. A világ jósága és gonoszsága is általában ugyanúgy: *Plerumque gratae principibus vices*.⁶⁴

355.

A szakadatlan ékesszólás unalmassá válik.

A fejedelmek és a királyok időnként játszanak. Nem ülnek szüntelenül a trónjukon; unatkoznak rajta: a nagyságot ott kell hagyni, hogy érezzük. A folyamatosság mindenben csömört okoz; hideg után kellemes a kályha mellett melegedni.

A természet lépésről lépésre halad, *itus et reditus*.⁶⁵ Előrelép, majd visszatér, aztán tovább halad, aztán fele olyan messze, majd még messzebb, mint valaha stb.

A tenger hol árad, hol apad, és látszólag a nap is így halad.

356.

A test táplálása apródonként történik. A torkig zabálásnak kevés a haszna.

357.

Ha erényeinket mindkét irányban a végletekig akarjuk fejleszteni, semmi mással nem törődő haladásuk közben észrevétlenül rossz hajlamok lopakodnak beléjük a kis végtelen felől; a nagy végtelen oldaláról ugyancsak egy sereg rossz hajlam férkőzik hozzájuk, míg végül is elmerülünk bennük, s már nem is látjuk az erényeket. A tökéletességnek esünk áldozatul...

⁶³ Epaminondász – thébai hadvezér és államférfi (Kr. e. 418–312.) Pascal e sorokat Montaigne hatása alatt írja, aki szerint Epaminondász „a legkíméletlenebb és legkegyetlenebb emberi cselekedeteket is össze tudta egyeztetni olyan jósággal és emberséggel, amilyent csak tanít a filozófia...”.

⁶⁴ *A gazdagoknak kedves a változás – olykor...* [Horatius: Ódák X. III. V., 13.; Bedé Anna ford.] Pascal szövege eltér Horatius eredeti szövegétől, amely a következő: „Plerumque gratae divitibus vices...” Pascal *divitibus* – gazdagok – helyett *principibus*-t – fejedelmeket – mond.

⁶⁵ *Előremenetel és visszatérés.*

358.

Az ember sem nem angyal, sem nem állat, s a legnagyobb baj az, hogy aki angyal akar lenni, állattá lesz.

359.

Az erényben nem a magunk erejével tartunk ki állhatatosan, hanem két ellentétes rossz hajlamunk ellensúlyának segítségével, ugyanúgy, ahogyan állva maradunk két egymással szembeálló szélben: szüntessék csak meg az egyik káros szenvedélyünket, beleesünk a másikba.

360.

Amit a sztoikusok javasolnak, roppant nehéz, és roppant hiábavaló!

A sztoikusok tétele így szól: akik nem állnak a bölcsesség legmagasabb fokán, mind egyformán esztelenek és erkölcstelenek, hasonlatosan azokhoz, akik két ujjnyira fuldokolnak a víz színe alatt.

361.

*A legfőbb jó. Vita a legfőbb jóról. – Ut sis contentus temetipso et ex te nascentibus bonis.*⁶⁶ Ellentmondás rejlik benne, mert végül is azt tanácsolják, hogy légy öngyilkos. Ó! Miféle boldog élet az, amelytől úgy igyekszünk szabadulni, mint a pestistől.

362.

Ex senatus consultis et plebiscitis...
Hasonló szövegrészeket kell kérni.

363.

Ex senatus consultis et plebiscitis scelera exercentur. Sen. 588.⁶⁷
Nihil tam absurde dici potest quod non dicatur ab aliquo philosophorum. Divin.⁶⁸
Quibusdam destinatis sententiis consecrati quae non probant conguntur defendere. Cic.⁶⁹
Ut omnium rerum sic litterarum quoque intemperantia laboramus. Senec.⁷⁰
Id maxime quemque decet, quod est cuiusque suum maxime. Senec. 588.⁷¹
Hos natura modus primum dedit. Georg.⁷²

⁶⁶ *Hogy megelégedj magaddal s a tőled származó jókkal.* – A latin idézet Seneca egyik leveléből származik (*Ad Lucilium*), Pascal Jansenius *Augustinus* című művéből vette át, és Montaigne fejtegetései (*Esszék* III., III.) alapján és szellemében bírálja ebben a töredékben. A sztoikusok megengedték, sőt ajánlották az öngyilkosságot (nagy eszmék szolgálatában; bűn, betegség elkerülése céljából stb.). Szerintük a lelki harmónia része, és a kozmikus harmónia képe; a halál az embert a világgal egyesíti, amelynek lelke az Isten. Pascal, akárcsak Montaigne és Jansenius, természetesen elveti ezt a felfogást.

⁶⁷ *Szenátusi határozatok és népszavazások nevében követik el a bűnöket.*

⁶⁸ *Nincsen olyan képtelenség, amit ne mondott volna valamely filozófus.* [Cicero: *De Divinatione*, II., 56.]

⁶⁹ *Bizonyos meghatározott vélemények rendeltetvén, kénytelenek azt védelmezni, amit nem helyeselnek.* [Cic. *Tusc.*, II.]

⁷⁰ *Ugyanúgy szenvedünk az irodalom túlzásaitól, mint minden másétól.* 106. lev.

⁷¹ *Legjobban mindenkinek az illik, ami a legtermészetesebben az övé.* [Cic. *De off.*, I. 31.]

*Paucis opus est litteris ad bonam mentem.*⁷³
*Si quando turpe non sit, tamen non est non turpe quum id a multitudine laudetur.*⁷⁴
Mihi sic usus est, tibi ut opus est facto, fac. Ter.⁷⁵

364.

*Rarum est enim ut satis se quisque vereatur.*⁷⁶
*Tot circa unum caput tumultuantes deos.*⁷⁷
Nihil turpius quam cognitioni assertionem praecurrere. Cic.⁷⁸
*Nec me pudet ut istos fateri nescire quid nesciam.*⁷⁹
*Melius non incipiet.*⁸⁰

365.

Gondolkodás. Az ember minden méltósága a gondolkodásban rejlik.
 De mi ez a gondolkodás? Milyen ostoba!

A gondolkodás tehát természeténél fogva csodálatos és páratlan valami. Különös hibáknak kellett benne lenniük, hogy lenézzék értük; de olyan hibái vannak, amelyeknél nincsen nevetségesebb. Milyen nagy természeténél fogva! Milyen alantas fogyatékoságai miatt!

366.

A világ ez ellentmondást nem tűrő bírójának szelleme nem eléggé független hozzá, hogy meg ne tudná zavarni a körülötte keletkező legcsekélyebb láрма. Nem kell hozzá ágyút sütögetni, hogy megzavarjuk gondolatait: elég ehhez egy szélkakas vagy egy csiga csikorgása. Ne csodálkozzék rajta, ha most éppen nem helyesen okoskodik; egy légy zömmög a fülébe; s ez elég hozzá, hogy képtelenné tegye a helyes döntésre. Ha azt akarja, hogy ráleljen az igazságra, kergesse el ezt az állatot, mert akadályozza gondolkodását, és zavarja e hatalmas, városokat és birodalmakat kormányzó értelmet. Fura egy istenség! *O ridicolosissimo eroe!*⁸¹

367.

A legyek ereje: csatákat nyernek, lelkünket akadályozzák a cselekvésben, szétrágják testünket.

368.

Mikor egyesek azt állítják, hogy a meleg csupán néhány rögöcske mozgása, a fény pedig az érzékeinkkel felfogott *conatus recedendi*,⁸² meghökkenünk. Hogyhogy? A gyönyör nem

⁷² A természet először ezeket a korlátokat szabta nekik. [Verg. Georg. II. 20.]

⁷³ A józan észnek kevés tanulás is elegendő. [Sen., 106. lev.]

⁷⁴ Ami nem szégyenletes, azzá kezd lenni, ha az emberek ezt így tartják helyesnek. [Cicero: De Fin. II., 15.]

⁷⁵ Én így szoktam, te úgy cselekedj, ahogy szükséged van rá. [Terentius, Heautont., I. felv. I. jel., 21.]

⁷⁶ Ritka ugyanis, hogy valaki eléggé tisztelje önmagát. [Quintil., I., V.]

⁷⁷ Annyi isten sűrög egyetlen fej körül. [M. Sen. Suasor. I., 4.]

⁷⁸ Nincs szégyenletesebb, mint megismerés előtt állítani. [Cic. Acad., I. 45.]

⁷⁹ És én nem szégyenlem, mint ők, bevallani, hogy nem tudom, amit nem tudok. [Cic. Tusc. I., 25.]

⁸⁰ Jobb el se kezdeni... [Sen., 72. lev.]

⁸¹ Ó, roppant kacagnivaló hős!

lenne egyéb, mint parányi részecskék tánca? Oly más elképzelésünk volt róla! És ezek az érzetek oly egészen másnak látszanak, mint azok a többiek, amelyeket azonosnak mondunk a velük összehasonlítottakkal! A tűz keltette érzés, a hőség, amelyik egészen másként hat ránk, mint a tapintás, a hang és a fény felfogása; mindez titokzatosnak látszik, holott éppoly közönséges valami, akár a ránk dobott kő okozta fájdalom. Igaz, hogy a pórusokba behatoló szellemparányok kicsinységüknek megfelelően más és más idegeket érintenek, de végeredményben mégiscsak megérintett idegekről van szó.

369.

Az emlékezet nélkülözhetetlen az ész minden műveletéhez.

370.

<Véletlen szüli a gondolatokat, és véletlen veri ki őket a fejünkből; nincs mód sem megtartásukra, sem megszerzésükre.

Majdnem azt írtam: elrepült gondolat; de inkább azt írom helyette, hogy nem jutott az eszembe.>

371.

<Kiskoromban mindig elzártam a könyvemet; de mivel néha megesett velem, hogy [tévedtem], azt hívén, hogy elzártam, nem bíztam többé magamban...>

372.

Írás közben néha kimegy a fejemből, amire gondoltam; erről viszont eszembe jut gyarlóságom, amelyről állandóan megfeledkezem; és ez legalább oly tanulságos számomra, mint az elfeledett gondolat, hiszen egyetlen törekvésem, hogy megismerjem semmi voltomat.

373.

*Pürrhonizmus.*⁸³ – Gondolataimat rendszer nélkül és talán nem szándéktalan rendetlenségben vetem papírra; mert ez a valódi rend, amelyik éppen a rendszertelenséggel juttatja érvényre szándékomat. Túlságosan megtisztelném témámat, ha szép rendben adnám elő, hiszen éppen azt akarom bebizonyítani, hogy nem fér vele össze.

374.

Legjobban az a felfedezés döbönt meg, hogy nem mindenki döbben meg gyarlóságán. Az emberek komolyan tevékenykednek, és mindenki a maga társadalmi helyzetének megfelelően, nem azért, mintha valóban helyes lenne így cselekedni, lévén ez a módi; hanem mintha mindenki bizonyossággal tudná, hol leledzik az ésszerűség és az igazságosság. Minden pillanatban csalódások érnek bennünket; és valami fura megalázkodással mindenki

⁸² *Visszahúzódsági törekvés.*

⁸³ *Pürrhonista – Pürrhón* (kb. Kr. e. 365–275.) éliszi görög filozófus tanításának, a *pürrhonizmusnak* – más néven: szkepticizmusnak – a követője. A pürrhonizmus kételkedik ismereteink objektív igazságtartalmában, szerinte a dolgok megismerhetetlenek, ezért tartózkodnunk kell az ítéletalkotástól. Ez a tanítás a gyakorlatban szenttelen, közömbös magatartást tanácsol, amely végső soron elvezet a csalódástól mentes lelki nyugalomhoz, az *ataraxiához*.

azt hiszi, hogy ennek oka saját magában, nem pedig hozzáértésében rejlik, mert hozzáértését mindenki kérkedve emlegeti. De jó dolog, hogy annyi ilyen ember van a világon, akik a pürrhonizmus nagyobb dicsőségére nem pürrhonisták, mert ezzel bebizonyosodik, hogy az ember a leghóbortosabb felfogásokra is képes, hiszen képes azt hinni, hogy ő nem leledzik a természetes és elkerülhetetlen gyarlóság állapotában, hanem ellenkezőleg: természettől fogva bölcs.

Semmi sem támasztja jobban alá a pürrhonizmust, mint az, hogy vannak, akik nem vallják; mert ha mindenki e felfogást vallaná, akkor tévednének.

375.

<Életem jó részét abban a hitben töltöttem el, hogy létezik igazság; és ebben nem is tévedtem; mert létezik, már amennyit Isten hajlandó volt nekünk feltárni belőle. De én ezt nem így értettem, és ebben tévedtem; azt hittem ugyanis, hogy az emberi igazságosság lényegileg igazságos, és hogy van olyan képességem, amellyel meg tudom ismerni és megítélni. Am annyiszor kaptam magam rajta helytelen ítéleten, hogy végül is bizalmatlanná váltam, először önmagammal, aztán másokkal szemben is. Azt tapasztaltam, hogy minden ország és minden ember változik; végül az igazi igazságosságról alkotott felfogásom sorozatos változásai után ráeszméltem, hogy az emberi természet nem egyéb, mint állandó változás, és ettől kezdve ezen többé nem változtattam; de ha változtatnék is, ezzel csak ezt a véleményemet erősíteném meg.

A szkeptikus Arkhészilaosz,⁸⁴ aki dogmatikussá lesz.>

376.

Ez a szekta több erőt merít ellenségeiből, mint barátaiból; mert az ember gyarlósága sokkal szembetűnőbb azokban, akiknek nincsen róla tudomásuk, mint azokban, akik ismerik.

377.

Az alázatos beszédek a kevélyek számára a gőg, az alázatosak számára pedig az alázatosság alkalmi. Ugyanígy a szkeptikus beszédek bizonyosságot jelentenek a bizonyosak számára; kevés ember szól alázattal az alázatosságról; tisztán a tisztaságról; kételkedve a kétkedésről. Csupa hazugság, kétszínűség, ellenkezés vagyunk, rejtőzünk és alakoskodunk önmagunk előtt.

378.

Pürrhonizmus. – A szellemi tökéletességet ugyanúgy elmebajnak tartjuk, mint a szellemi tökéletlenséget. Csupán a középszerűséget találjuk jónak. A többség állapította ezt meg, amely belemar abba, aki bármelyik oldalon túllép a középszerűen. Én ez ellen nem is tiltakozom, szívesen beleegyezem, hogy engem is idesoroljanak, nem vagyok hajlandó az alsó végen lenni, nem azért, mert alsó, hanem mert vég; ugyanígy azt is visszautasítanám, hogy a felső végre tegyenek. Az emberi sorból lép ki, aki a középből kilép. Az emberi lélek nagysága abban áll, hogy tudjunk megmaradni a középszerűen; egyáltalán nem az a nagyság, ha kilépünk belőle, hanem az, ha nem lépünk ki.

⁸⁴ A szkeptikus Arkhészilaosz – (kb. Kr. e. 316–241) görög filozófus, az Új Akadémia megalapítója, a sztoikus dogmatizmus ellensége. Cicero, majd később Szent Agoston azzal vádolja, hogy tana ezoterikus, csak a beavatottak által érthető, és Arkhészilaosz szkepticizmusnak álcázza. Pascal ezt az egyébként nem bizonyítható felfogást veszi át tőlük.

379.

Nem jó dolog túlságosan szabadnak lenni. Nem jó, ha megvan mindenünk.

380.

Minden jó életszabály megtalálható e világon; csak éppen nem alkalmazzuk őket.

Például:

Senki sem kételkedik abban, hogy a közjó megvédéséért kockáztatnunk kell az életünket, és ezt sokan meg is teszik; a vallásért azonban nem.

Szükségszerű, hogy egyenlőtlenség legyen az emberek között, de ha ezt elfogadjuk, akkor nemcsak a legnagyobb uralkodás, hanem a legnagyobb zsarnokság előtt is nyitva áll az ajtó.

Szükség van rá, hogy egy kis szabadságot adjunk a szellemnek; ám ezzel ajtót nyitunk a legnagyobb szertelenségek előtt. – Vonjuk hát meg a határokat. – A dolgoknak nincsenek határaik; a törvények igyekeznek ugyan határokat szabni nekik, de a szellem ezt nem képes elviselni.

381.

Amikor nagyon fiatal az ember, nincs helyes ítélőképessége; ugyanígy vén korában sincs. Ha nem foglalkozunk valamivel eléggé, vagy ellenkezőleg: túlságosan is, akkor görcsösen hozzátapadunk, behabbarodunk. Ha rögtön elkészülte után vizsgálgatjuk művünket, még teljesen elfogultak vagyunk; ha pedig sokkal később, akkor viszont már nem érezzük magunkénak. Hasonlóképpen ha túlságosan messziről vagy túl közléről nézzük a képeket; csupán egyetlen, oszthatatlan pont az igazi hely: minden más túlságosan közel, túlságosan messze, túlságosan magasan vagy túlságosan alacsonyan van. A festőművészetben ezt a perspektíva jelöli ki. De vajon az igazságban és az erkölcsben ki jelölje ki?

382.

Amikor minden egyformán mozog, látszólag semmi sem mozog, mint a hajón. Mikor mindenki féktelenkedik, látszólag senki sem féktelenkedik. Aki megtorpan, az lesz a mozdulatlan pont, amelyik felhívja a figyelmet a többi féktelenségére.

383.

A kicsapongók azt mondják a józanoknak, hogy ők nem élnek természetesen, s magukról azt hiszik, hogy a természet szavának engedelmessé válnak, amint a hajón utazók is azt hiszik, hogy a parton állók távolodnak. Mindegyik fél egyformán fejezi ki magát. Szilárd pontra van szükség, hogy dönthessünk. A hajón utazók esetében dönt a kikötő; de hol vegyünk ilyen kikötőt az erkölcs terén?

384.

Az ellentmondás rossz kritérium az igazság megállapításához: rengeteg bizonyos dolognak állítják az ellenkezőjét; nagyon sok tévedést elfogadnak ellentmondás nélkül. Sem az ellentmondás nem kritériuma a tévedésnek, sem a hiánya nem jele az igazságnak.

385.

Pürrhonizmus. – A földön részben igaz, részben hamis minden. A lényegi igazság azonban nem ilyen: egészen tiszta és egészen igaz. Az ilyen keverék csúfot tesz rajta, és megsemmisíti. Semmi sem tisztán igaz; és így semmi sem igaz, tiszta igazat értve rajta. Azt vetik ellen: az igaz, hogy az emberölés rossz; igen, mert a bűnt és a hamisságot jól ismerjük. Ám miről állíthatják azt, hogy jó? A szüzességről? Erre azt felelem, hogy nem, mert akkor vége lenne a világnak. A házasságról? Nem: az önmegtartóztatás többet ér nála. Hogy ne öljünk? Nem, mert akkor iszonyatos lenne a felfordulás, a gonoszak megölnének minden jót. Tehát öljünk? Nem, mert az öles elpusztítja a természetet. Számunkra sem igaz, sem jó nincs másként, csak részben, gonoszsággal és hamissággal vegyest.

386.

Ha minden éjszaka ugyanazt álmodnánk, éppúgy hatna ránk, mint a mindennap látott dolgok. És ha egy mesterember bizonyos volna benne, hogy minden éjjel tizenkét órán át azt álmodja, hogy király, azt hiszem, majdnem olyan boldog lenne, mint az a király, aki minden éjjel tizenkét órán át azt álmodná, hogy mesterember.

Ha minden éjjel visszatérő álmunkban ellenség sanyargatna, és gyötrelmes rémképek zaklatnának bennünket, minden napunk viszont a legváltozatosabb elfoglaltságok közt telnék, mint ahogyan utazás közben, majdnem annyira szenvednénk, mintha álmunk igaz lenne, és ugyanúgy rettegnénk az elalvástól, mint ahogyan a felébredéstől rettegnünk, amikor attól félünk, hogy valóban ilyen kellemetlenségek fenyegetnek bennünket. És az álom valóban majdnem olyan csapás lenne számunkra, mint a valóság.

Mivel azonban az álmok mindig különböznek egymástól, sőt ugyanaz az álom is változik, az ilyenkor látottak sokkal kevésbé érintenek bennünket, mint az, amit ébren tapasztalunk, mégpedig az utóbbiak folytonossága miatt, ami azonban mégse annyira folytonos és állandó, hogy ne változnék, csak nem olyan hirtelen, kivéve egyes ritka eseteket, például az utazást; ilyenkor szoktuk mondani: „Olyan, mintha álmodnék”, mert az élet is álom, csak valamivel kevésbé tűnékeny.

387.

<Lehetséges, hogy vannak valódi bizonyítások, de ez nem bizonyos. Ennélfogva ez sem bizonyít egyebet, csupán azt, hogy nem bizonyos, hogy minden bizonytalan, a pürrhonizmus nagyobb dicsőségére.>

388.

A józan ész. – Kénytelenek ilyeneket mondani: „Maga nem cselekszik jóhiszeműen; nem alszunk stb.” De szeretem látni ezt a gőgös észet, amint megalázkodva könyörög! Mert nem így beszél az az ember, aki fegyverrel kezében, körömszakadtig védelmezi elvitatott jussát. Az ilyen nem fecséreli idejét annak fejtegetésére, hogy rosszhiszeműen bánnak vele, hanem karjával torolja meg a rosszhiszeműséget.

389.

A Prédikátor⁸⁵ megtanít bennünket rá, hogy Isten nélkül mindenek felől tudatlanságban, elkerülhetetlen szerencsétlenségben él az ember. Mert boldogtalan sors akarni, de nem tudni. Ezért az ember szeretne boldog lenni, bizonyossággal bírni valami igazságot; ám sem tudni, sem arról lemondani nem képes, hogy tudjon. Még kételkedni sem tud.

390.

Istenem! Micsoda ostoba beszédek! „Azért teremtette volna Isten a világot, hogy kárhozatra ítélje? Szüksége van e rengeteg gyarló emberre? Stb.” A pürrhonizmus kigyógyít ebből a betegségből, és elhallgattatja az ilyen hivalkodó önteltséget.

391.

Beszélgetés. – Nagy szavak: ó, én tagadom a vallást.

Beszélgetés. – A pürrhonizmus használ a vallás ügyének.

392.

A pürrhonizmus ellen. – <... Különös, de képtelenek vagyunk meghatározni ezeket a dolgokat anélkül, hogy még jobban el ne homályosítanánk őket, folyton beszélünk róluk.> Abból a feltételezésből indulunk ki, hogy mindenki egyformán érti őket; ám teljesen önkényesen tételezzük fel, mert nincsen rá semmi bizonyítékunk. Persze tudom, hogy azonos helyzetekre ugyanazokat a szavakat alkalmazzuk, és valahányszor két ember azt észleli, hogy valamely test megváltoztatja a helyét, mind a kettő ugyanazzal a szóval fejezi ki azt, amit lát: mindegyik azt mondja, hogy a szóban forgó tárgy elmozdult; az egyforma szóhasználatból aztán azt a fontos feltételezést vonjuk le, hogy a fogalmak is egyformák; ez azonban egyáltalán nem meggyőző, vitathatatlan következtetés – jóllehet nyugodtan fogadhatnánk rá – , hiszen tudjuk, hogy gyakran vonunk le azonos következtetéseket különböző feltevésekből.

Ez elegendő hozzá, hogy legalább a tényt illetően keltsen zavart, de nem azért, mintha tökéletesen kioltaná azt a természetes világosságot, amelyik bizonyossá tesz bennünket az ilyesmikre vonatkozólag – Platón akadémiájának tagjai fogadtak volna is bizonyosságukra –, hanem azért, mert csökkenti a fényét, és megzavarja a dogmatikusokat, a szkeptikus magyarázatok nagyobb dicsőségére. E magyarázatoknak a lényege oly kétértelmű kétértelműség, oly bizonytalan homály, amelyből kételyeink nem tudnak kioltani minden világosságot, de természetes tisztánlátásunk sem képes elosztatni teljes sötétségét.

393.

Mulatságos dolog elgondolkoznunk rajta, hogy vannak olyan emberek a világon, akik elvetették Isten és a természet minden törvényét, majd maguk csináltak maguknak másokat, s ezeknek aztán szigorúan engedelmeskednek, mint például Mohamed katonái, a tolvajok, az eretnekek stb. Vagy például a logikusok. Úgy látszik, szabadosságuk nem ismert sem korlátot, sem határt, ha meggondoljuk, hány helyes és szent korlátot áthágtak már.

⁸⁵ *A Prédikátor* – *A Prédikátor könyve* egyike az *Ószövetség* könyveinek; a hagyomány tévesen Salamonnak tulajdonította („*A Prédikátor Salamon könyve*”), de jóval későbbi, a Kr. e. III. századból származik. Egyike az ún. „Bölcsesség könyvei”-nek.

394.

A szkeptikusoknak, a sztoikusoknak, az ateistáknak stb. minden tételük igaz. Csak a következtetések hamisak, mert az ellenkező alapelvek is igazak.

395.

Ösztön. Ész. – Képtelenek vagyunk a bizonyításra, s ezt a képtelenségünket semmiféle dogmatizmus nem győzheti le. De fogalmunk van az igazságról, s ellene minden pürrhonizmus tehetetlen.

396.

Az embert két dolog tájékoztatja természetéről: az ösztön és a tapasztalat.

397.

Az ember nagysága azért igazán nagy, mert az ember ismeri nyomorúságos voltát. A fa nem tudja magáról, hogy nyomorult.

Tehát nyomorú sors nyomorultnak tudni magunkat, de nagyság jele, ha felismerjük nyomorúságunkat.

398.

Maguk e nyomorúságok bizonyítják nagyságát. Nagyúri nyomorúságok, egy trónja vesztett király nyomorúságai.

399.

Nincs nyomorúság, ha nem érezzük: a romba dőlt ház nem nyomorult. Csak az ember az. *Ego vir videns.*⁸⁶

400.

Az ember nagysága. – Oly magasztos elképzelésünk van az emberi lélekről, hogy nem bírjuk elviselni, ha megvet, ha nem becsül bennünket egy lélek; az emberek minden boldogsága ebben a megbecsülésben rejlik.

401.

Dicsőség. – Az állatok nem csodálják egymást. A ló nem csodálja társát; nem mintha nem versengenének egymással futásban, de ennek nincsen semmiféle következménye; mert az istállóban a legnehézkesebb, a legesetlenebb sem engedi át a porcióját a másiknak, ahogy azt az emberek elvárják maguknak egymástól. Kiválóságuk beéri önmagával.

---

⁸⁶ ...paupertatem meam: Én vagyok az az ember, a ki nyomorúságot látott... [Jer. sir., III., 1.]

402.

Az ember buja vágyaiban is nagy, mert képes volt csodálatos rendet teremteni bennük, és a szeretet képére átformálni őket.

403.

Nagyság. – A hatások okai az ember nagyságát jelzik, hiszen a bűnös kívánságból is ilyen szép rendet teremtett.

404.

Az ember legnagyobb hitványsága a dicsőség hajszolása, de éppen ez kiválóságának is legnagyobb jele; mert bármit bírjon e földön, bármilyen egészségnek és testi-lelki jólétnek örvendjen is, nem boldog, ha nem élvezzi az emberek megbecsülését. Oly magasra értékeli az ember esztét, hogy bármilyen kiváltságos helyzetben éljen is, nem érzi magát boldognak, ha nem foglal el ugyanilyen előnyös helyzetet embertársai gondolkodásában. Ez a legszebb hely a világon, semmi nem képes oltani utána való vágyakozását, kiirthatatlan az emberi szívből.

Még azok is azt szeretnék, hogy csodálják őket, és higgyenek nekik az emberek, akik a legjobban megvetik, és az állatokkal tartják őket egyenlőnek, holott saját ítéletükkel cáfolják önmagukat; mert természetük, amely erősebb mindennél, sokkal jobban bizonyítja előttük az ember nagyságát, mint amennyire eszük a hitványságukat.

405.

Ellentmondás. – Gőg, amely minden nyomorúságunkat ellensúlyozza. Mert vagy elleplezi őket, vagy felfedezi, és akkor meg azzal kérkedik, hogy tisztában van velük.

406.

A gőg ellensúlyozza és elsepri minden nyomorúságunkat. Különös, fantasztikus tulajdonság, napnál világosabb eltévelyedés. Lebukott magas polcáról, és most nem nyughat, keresi, kutatja. Ezt cselekszi mindenki. Majd kiderül, ki találta meg.

407.

Ha gonosz énünk maga mellett tudja az észet, elkapatja magát, és hivalkodón kérkedik vele. Ha pedig a szigorú erkölcsiség és a nehezebbik rész vállalása nem vezet igazi jóra, és vissza kell térni a természetnek való engedelmességhez, akkor meg erre a visszakozásra lesz büszke.

408.

Könnyű bűnbe esni, se szeri, se száma a bűnnek; jó viszont úgyszólván csak egy van. De van olyan bűn is, amelyet éppoly nehéz elkövetni, mint amit jónak nevezünk, ezért e jellege miatt gyakran erkölcsös cselekedetnek tüntetjük fel az ilyen különleges bűnt. Sőt, rendkívüli lelki nagyság is kell hozzá, akárcsak a jó cselekedethez.

409.

Az ember nagysága. – Az ember nagysága annyira szemmel látható, hogy még állapota nyomorúságából is kitetszik. Mert azt nevezzük nyomorúságnak az embernél, ami az állatoknál a természetes állapot; s ebből felismerjük, hogy mivel mai természetes állapota olyan, mint az állatoké, egy jobból süllyedt le, amelyik hajdan osztályrésze volt.

Mert ki más boldogtalan amiatt, hogy nem király, mint a trónja fosztott király? Lucius Aemilius Paulus⁸⁷ talán szerencsétlennek tartották az emberek azért, mert többé már nem konzul? Ellenkezőleg: mindenki úgy vélte, boldog ember, volt konzul is, állapota ugyanis nem arra rendelte, hogy örökké az legyen. Perszeusz⁸⁸ viszont azért tartották oly szerencsétlennek királysága elvesztése miatt, mert az volt a sorsa, hogy mindig király legyen, és így különösnek találták, hogy képes életben maradni. Ki esik kétségbe amiatt, hogy csak egy szája van? De ki ne érezné magát boldogtalanak, ha csak egy szeme volna? Talán még soha senkinek nem jutott eszébe amiatt bánkódni, hogy nincsen három szeme, de vigasztalhatatlanok vagyunk, ha egy sincs.

410.

Perszeusz, Macedónia királya. Paulus Aemilius. – Hibájául rótták fel Perszeusznak, hogy nem lett öngyilkos.

411.

Minden bennünket sújtó, torkunkat szorongató nyomorúságunk ellenére is van bennünk valami elfojthatatlan ösztön, amely felemel bennünket.

412.

Belháború az emberben az ész és a szenvedélyek között.

Ha csak esze volna, szenvedélyek nélkül...

Ha csak szenvedélyei volnának, ész nélkül...

De mivel az egyik is, a másik is megvan benne, nem kerülheti el a háborúságot, mert csak úgy élhet békében az egyikkel, ha háborúskodik a másikkal: ezért mindig meghasonlott, és ezért van mindig ellentétben önmagával.

413.

Az észnek ez a szenvedélyek ellen vívott belső harca okozta azt, hogy akik békére vágytak, két szektára oszlottak. Az egyik fél a szenvedélyekről akart lemondani, hogy istenné váljon; a másik az észet akarta megtagadni, és oktalan állattá válni (Des Barreaux).⁸⁹ De sem az egyik, sem a másik nem volt rá képes; mert mindig megmarad az ész, vádolva a szenvedélyek aljasságát és igazságtalanságát, és zavarva azok nyugalmát, akik átadják

⁸⁷ *Luctus Aemilius Paulus* – a „makedóniai” L. A. Paulus (Kr. e. 230–160.) – római hadvezér, Perszeusz legyőzője, Macedónia meghódítója.

⁸⁸ *Perszeusz* – (Kr. e. 212–166) Macedónia utolsó királya, L. A. Paulus 168-ban Püdnánál legyőzi. A római hadvezér diadalmenetben hurcolja végig Rómán Perszeuszt, aki fogságban fejezi be életét.

⁸⁹ (*Des Barreaux*) – *Jacques Vallée Des Barreaux* (1599–1673), a párizsi Parlament tagja, hírhedt ateista, szabadgondolkodó; kicsapongásait időnként, súlyos betegségek alkalmával, bigott vallásos periódusok szakították meg. Fennmaradt e híres két sora:

„Eszem megpróbál nem egyet, százat:

Hogyan lehetnék oktalan állat.”

magukat nekik; másrészt a szenvedélyek is mindig elevenen élnek azokban, akik le akarnak róluk mondani.

414.

Az ember oly szükségszerűen balga, hogy az is balgaság lenne, csak éppen másként, ha valaki nem lenne az.

415.

Az ember természetét kétféle módon vizsgálhatjuk: célja szerint, s ebben az esetben nagy és páratlan lény; vagy a sokaság tulajdonságai alapján, ahogyan a ló vagy a kutya természetét ítéljük meg, amikor azt nézzük, milyen futó, van-e benne *animus arcendi*;⁹⁰ ez esetben hitvány és alávaló lény. Ez a két út vezet a róla alkotott, egymással ellenkező véleményekhez, és indítja annyi vitára a filozófusokat.

Mert mindegyik tagadja a másik feltételezését; az egyik szerint: „Az ember nem erre rendeltetett; hiszen minden cselekedete ellenkezik vele.” A másik szerint: „Eltér igazi rendeltetésétől, amikor ilyen alantas dolgokat cselekszik.”

416.

A P[ort]-R[oyal]nak.⁹¹ *Nagyság és nyomorúság.* – Mivel a nyomorúság kikövetkeztethető a nagyságból, a nagyság pedig a nyomorúságból, egyesek már csak azért is a nyomorúság mellett foglaltak állást, mivel a nagyságot használták fel bizonyítékul, mások viszont éppen azért bizonyították oly meggyőzőn a nagyságot, mert éppen a nyomorúságból bizonyították. Mindaz, amit az egyik fél fel tudott hozni a nagyság mellett, csupán arra volt jó, hogy a másik érvként használja fel a nyomorúságra, mivel annál nyomorultabb valaki, minél magasabbról süllyed le; a másik ugyanezt visszafordította. Végtelen körben forogtak, egymás érveit citálva: kétségtelen ugyanis, hogy ha valaki világos elmével rendelkezik, egyaránt lel az

⁹⁰ *Távoltartó ösztön.*

⁹¹ *A P(ort)-R(oyal)nak* – Port-Royal des Champs, 1204-ben Párizstól nem messze, a Chevreuse völgyében alapított ciszterci apácakolostor. 1626–1627-ben egészségi okokból ideiglenesen áttelepítették Párizsba (*Port-Royal de Paris*), majd 1648-tól ismét eredeti helyén folytatta a párizsi háztól független s annak felfogásától egyre erősebben eltérő működését.

A XVII. században Saint-Cyran apát és az Arnauld család – főként Angélique Arnauld apátnő és Antoine Arnauld (a „nagy” Arnauld) – hatása alatt a Port-Royal a janzenizmus és a jezsuitizmus elleni küzdelem fellegvárává lesz; a legjelentősebb janzenisták ide vonulnak vissza (a „Port-Royal remetái”, a „Port-Royal urai”). A jezsuitákkal folytatott éles harcban 1656-tól egyre erősebb üldöztetésnek van kitéve a Port-Royal, s többek között ennek köszönhetjük Pascal *Vidéki levelek* című művét és a *Gondolatokat* is.

A Port-Royal jelentős oktatási munkát is kifejtett, s az ún. *Petites Écoles* számára írt tankönyvek – nyelvtan, logika stb. – egy új és akkor rendkívül haladó pedagógia jelentős mérföldkövei lettek. Többek között itt tanult Racine is. A jezsuiták két ízben is (1656 és 1660) bezáratták az iskolát, 1664-ben pedig, amikor a zárda lakói megtagadták a janzenizmust elitélő formuláré aláírását, eltávolították a párizsi házból, és a Port-Royal des Champs-ba száműzték őket. 1669-ben egy időre helyreállt a nyugalom (az ún. „egyházi béke”), mert a janzenisták kompromisszumot fogadtak el. Ettől kezdve azonban már hanyatlak a Port-Royal, amit az sem tud megakadályozni, hogy a kor számos kiváló szelleme, írók és gondolkodók, nemesurak és magas rangú tisztviselők csoportosulnak a zárda körül. 1679-ben kiűzik őket a Port-Royalból, a rendnek pedig megtiltják a tagok toborzását. A következő század elején újabb harcok után a pápa exkommunikációval sújtja őket, majd egy évvel később, 1708-ban, felosztatja a zárdát; a párizsi ház kérésére a Port-Royal des Champs-t lerombolják, a zárda lakóit, a janzenizmus utolsó zászlóvivőit szétszórják az országban.

emberben nagyságot és nyomorúságot. Egyszóval az ember tudja, hogy nyomorult – tehát nyomorult is, hiszen valóban az; egyúttal azonban igen nagy is, mert tudomása van nyomorúságáról.

417.

Az embernek ez a kettőssége oly szemmel látható, hogy akadtak, akik arra következtettek belőle, hogy két lelkünk van. Egy egyszerű lény szerintük képtelen lenne ilyenfajta, ennyire hirtelen ingadozásokra a mértéktelen elbizakodottság és a legszörnyűbb levertség között.

418.

Veszedelmes dolog túlságosan meggyőzni róla az embert, mennyire egyforma az állatokkal, ha egyúttal nem mutatunk rá nagyságára is. Ugyancsak veszedelmes az is, ha túl sokat hangoztatjuk nagyságát, de hallgatunk gyarlóságáról. Még ennél is veszedelmesebb, ha mindegyik felől tudatlanságban hagyjuk. Az viszont nagyon a hasznára válik, ha mind a kettőre emlékeztetjük.

Nem helyes, ha az ember azt hiszi magáról, hogy állat vagy angyal, és az sem, ha sem nagyságáról, sem alacsonyságáról nem vesz tudomást – neki tudnia kell mindegyikről.

419.

Nem fogom eltűrni, hogy nyugalmat leljen akár önmagában, akár másban, azért, hogy egyensúly és nyugalom nélkül...

420.

Ha kérkedik, megalázom; ha megalázkodik, dicsérem; állandóan ellentmondok neki, amíg csak meg nem érti, hogy érthetetlen szörny.

421.

Egyformán elítélem azokat, akik folyton dicsérik az embert, és azokat, akik folyton korholják őket, meg azokat is, akik ehelyett a szórakozást választják; én csak azokkal tudok egyetérteni, akik sírván keresnek.

422.

Jó dolog kimerülnünk, belefáradnunk az igazi jó hasztalan kutatásába, hogy aztán kinyújthassuk kezünket a megszabadító felé.

423.

Ellentétek. Miután megmutattuk az ember gyarlóságát és nagyságát. – Ismerje meg végre az ember igazi értékét. Szeresse magát, hiszen jóra képes természet lakozik benne; de azért ne szeresse egyúttal a benne rejlő gyarlóságokat is. Vesse meg önmagát azért, hogy ez a képessége elfásult; de emiatt mégse vesse meg magát e természetes képességét. Gyűlölje és szeresse magát, mert megvan benne az igazság megismerésének és a boldogságnak a képessége; de nincs benne sem állandó, sem kielégítő igazság.

Szeretném hát rábírní az embert, hogy óhajtson ilyen igazságot lelñi magának, hogy szenvedélyeitől megszabadulva kész legyen követni abban, amiben megtalálja, jól tudván, mennyire elhomályosították szenvedélyei megismerőképességét; azt kívánom, gyűljje meg magában buja természetét, amely egyedül irányítja tetteit, hogy ne vakítsa el, ha pedig már döntött, ne állítsa meg elhatározásában.

424.

Mindezek a vallás megismerésében látszólag legnagyobb akadályt jelentő ellentétek vezettek el engem mindennél hamarabb az igaz vallásra.

VII. szakasz (425–555)

425.

Második rész. Arról, hogy a hitetlen nem tudja megismerni sem az igaziját, sem az igazságot. – Minden ember boldogságra törekszik; ez alól senki sem kivétel; akármilyen különböző eszközöket használjon, mind erre törekszik. A mindegyikben meglévő, csak éppen másként értelmezett vágytól hevítve száll hadba az egyik, marad otthon a másik. Az akarat a legcsekélyebb lépésre sem hajlandó más cél érdekében. Minden ember minden cselekedetének, még az öngyilkosjelöltekének is ez az egyetlen mozgatója.

Ennek ellenére oly sok idő után se jutott el egyetlen hitetlen sem ehhez a célhoz, bár mindenki szüntelenül feléje tör. Mindenki csupa panasz: a fejedelmek és alattvalóik; a nemesek és a nemtelenek; az öregek és a fiatalok; az erősek és a gyengék; a tudósok és a tudatlanok; az egészségesek és a betegek; minden országban és minden időben, minden életkorban és minden társadalmi helyzetben.

E hosszú, megszakítatlan és egyforma eredménnyel záruló próbának igazán meg kellene bennünket győznie arról, hogy képtelenek vagyunk saját erőnkől eljutni a boldogsághoz; ám a példából nem sokat okulunk. A példa sohasem oly tökéletesen hasonló, hogy ne lenne benne valami roppant finom különbség; és mi éppen ettől reméljük, hogy várakozásunkban ez alkalommal nem csalódunk ugyanúgy, mint legutóbb. És mivel a jelen sohasem elégíti ki, a tapasztalat lépre csal bennünket, s a bajok sorozatán át elvezet bennünket a halálig, amely örök idők óta minden tapasztalatnak a betetőzése.

Mi egyebet harsog hát fülünkbe ez a mohóság és ez a tehetetlenség, mint azt, hogy valaha igazi boldogság lakozott az emberben, amelynek azonban már csak hült helye és pusztá nyoma maradt meg benne, s ő hasztalan igyekszik kitölteni a környező világ dolgaival, az elérhetlentől remélve az elérhető megtagadta segítséget, holott egyiktől sem kaphatja meg, mert a végtelen mély szakadékot csak valami végtelen és változhatatlan töltheti be, vagyis maga Isten?

Egyedül ő az igazi jó az ember számára; s amióta elfordult tőle, különös módon nincsen semmi a természetben – csillagok, égbolt, föld, elemek, növények, káposzta és póréhagyma, állatok, rovarok, borjak, kígyók, láz, pestis, háború, éhínség, kicsapongás, házasságtörés, vérfertőzés –, amit ne talált volna alkalmasnak rá, hogy helyettesítse számára Istent. Amióta elveszítette az igazi jót, mindent egyformán ilyennek vél, még önmaga elpusztítását is, jóllehet ez aztán tökéletesen ellenkezik Istennel, a józan ésszel és egyáltalán az egész természettel.

Egyesek a hatalomban keresik, mások a ritkaságok gyűjtésében és a tudományok művelésében, megint mások a gyönyörök hajszolásában. Némelyek – és valóban ők közelítették meg a legjobban – úgy gondolkoztak, hogy a minden ember vágyát jelentő egyetemes jó szükségképpen nem lehet olyan egyedi dolog, amely csupán egy embernek a birtoka, hiszen ha megoszlik mindenki között, akkor a másoknak jutott rész hiánya nagyobb bánatot okoz birtokosának, mint amennyi örömet a neki maradó rész bírása. Megértették, hogy az igazi jó csak olyasmi lehet, amit mindenki egyszerre bírhat, hiányérzet és irigység nélkül, és senki sem veszíthet el akarata ellenére. Érvük az, hogy e vágy természetes az emberben, hiszen szükségképpen megvan mindenkiben, senki sem lehet meg nélküle, és ebből arra a következtetésre jutnak...

426.

Miután elveszett valódi természete, minden természetévé válik; éppen úgy, mint ahogyan az igazi jó elveszte után minden azzá lesz számára.

427.

Az ember nem tudja, hol a helye. Nyilvánvaló, hogy eltévedt, hogy lebukott, de képtelen újra meglegelni igazi helyét, ezért most mindenütt szorongva és eredménytelenül keresi, áthatolhatatlan sötétségben.

428.

Ha gyengeséget jelent is Isten bizonyítása a természetből, ne vessétek el miatta a *Szentírást*; ha pedig erő jele ezeknek az ellentmondásoknak a felismerése, tiszteljétek érte a *Szentírást*.

429.

Az ember aljassága, odáig, hogy állatoknak szolgál, állatokat imád.

430.

A P[ort]-R[oyal]-nak. (*Miután megmagyaráztuk, miért érthetetlen.*) – Az ember nagysága és nyomorúsága tökéletesen nyilvánvaló, ezért logikus, hogy az igazi vallásnak arra kell bennünket tanítania, hogy az ember eredendően nagy, és eredendően gyarló. A vallásnak tehát magyarázatot kell adnia e meghökkentő ellentétekre.

Hogy boldoggá tehesse az embert, be kell előtte bizonyítania, hogy van Isten, és hogy kötelességünk ezt az Istent szeretni; egyetlen boldogságunk az, hogy benne élünk, egyetlen bajunk, hogy el vagyunk tőle szakítva; e vallásnak tudomásul kell vennie, hogy elménk elhomályosult, s emiatt nem tudjuk őt megismerni és szeretni; és arra tanítania, hogy mivel kötelességünk Istent szeretni, de gonosz kívánságaink elfordítanak tőle, az ember merő igazságtalanság. Meg kell magyaráznia, miért ellenkezünk Istennel és a saját javunkkal. Meg kell tanítania bennünket e fogvatkozásaink orvosságaira s az orvosságok megszerzésének módjaira. Ennek alapján vizsgáljuk meg a világ minden vallását, hogy lássuk, van-e még vallás a keresztény valláson kívül, amelyik megfelel e feltételeknek.

Fogadjuk el talán ilyenek a filozófusok tanítását, akik hol ezt, hol azt a bennünk megtalálható tulajdonságot jelölik meg legfőbb jóként? Ez volna az igazi jó? Találtak orvosságot bajainkra? Vajon azzal, hogy egy sorba helyeztek Istennel, kigyógyítottak bennünket elbizakodottságunkból? Vajon azok, akik állattá süllyesztettek bennünket, meg a mohamedánok, akik egyetlen jónak a földi gyönyöröket tették meg, még az örök életben is, adtak gyógyírt gonosz vágyainkra? Melyik vallás tanít hát meg bennünket rá, hogyan gyógyítsuk a gögöt és a buja vágyakat? És, végezetül, melyik vallás tanít meg bennünket igazi javunkra, kötelességeinkre, a bennünket tőlük elfordító gyarlóságainkra, e gyarlóságok okára, gyógyulást hozó orvosságaikra és megszerzésük módjára?

Az összes többi vallás képtelen volt rá. Lássuk hát, mire képes Isten Bölcsessége.

„Ne várjatok – mondja – se igazságot, se vigasztalást az emberektől. Én vagyok az igazság, aki teremtettelek benneteket, egyedül én tudom megmondani nektek, kik vagytok. De immár nem vagytok abban az állapototokban, amelyben megteremtettelek benneteket. Én szentnek, ártatlannak, tökéletesnek alkottam meg az embert: világossággal és értelemmel

töltöttem meg; dicsőségem és csodálatos alkotásaim részesévé tettem. Az ember szeme abban az időben látta is Isten dicsőségét. Nem vette körül vaksötét, szívét nem szomorította halandóságának tudata és roppant nyomorúsága. Ő azonban nem bírt elviselni ennyi dicsőséget, elbízta magát. Önmaga középpontja kívánt lenni, segítségemtől függetlenné akart válni. Kivonta magát uralmam alól; és mivel velem egyenlőnek hitte magát, mivel önmagában vágyott meglelni boldogságát, magára hagytam, fellázítottam ellene és ellenségévé tettem az alája rendelt teremtményeket; így aztán az ember ma hasonló az állatokhoz, oly távol került tőlem, hogy alig van valami zavaros tudása alkotójáról: annyira elhomályosodtak vagy összezavarodtak ismeretei! Az észtlől független, sőt gyakran rajta uralkodó érzékei gyönyörhajszásba sodorták. A világon minden csak bajforrás a számára, vagy csábítja és uralkodik rajta, az egyik erejével igázza le, a másik meg kedvességével bővíti el, s ez még szörnyűsegebb, még zsarnokibb rabságot jelent számára.”

„Íme, ilyen ma az ember állapota. Eredeti természetének boldogságából őriz ugyan még valami tehetetlen ösztönt, de fojtogatja a vakság és gonosz vágyai okozta nyomorult sorsa, ez lett a második természete.”

„Az általam itt ismertetett kezdetek alapján immár megismerhetitek annak a rengeteg ellentmondásnak az okát, amelyek mindenki számára oly megdöbbentők voltak, s oly különböző felfogásokat alakítottak ki az emberek között. Vizsgáljátok meg most azt a sok nagyzási hóbortot és dicsőségrohamot, amelyeket a rengeteg nyomorúság sem képes elfojtani, és aztán döntsétek el, nem egy másik természetben kell-e az okának rejlenie.”

*A P[ort]-R[oyal]nak holnapra (Prozopopea).*⁹² – „Emberek, hiába keresitek nyomorúságaitokra magatokban a gyógyírt. Minden bölcsességtek csupán annak felismerésére képes, hogy nem önmagatokban lelitek meg az igazságot és a jót. A filozófusok megígérték nektek, de nem tudták teljesíteni ígéretüket. Nem tudják sem azt, hogy mi a ti igazi javatok, sem azt, hogy milyen a ti igazi állapototok. Hogyan adhattak volna orvosságot bajaitokra, hiszen nem is ismerték őket? Fő betegségetek a góg, melynek szavára hallgatva elvetitek Isten uralmát, s a gonosz kívánság, amely a földhöz köt benneteket; ők meg egyebet sem tettek, mint hogy e két rossz valamelyikét dédelgették bennetek. Ha történetesen Istent jelölték meg célotokul, azt csak azért tették, hogy lovat adjanak kevelységeitek alá: azt képzelgették veletek, hogy hozzá hasonlóak és természeteteknél fogva egyformák vagytok vele. Akik pedig felismerték ennek az önhittségnek a hívságát, egy másik szakadékba taszították benneteket, azt adván értésükre, hogy olyanok vagytok, mint az állatok, és arra ösztönöztek benneteket, hogy boldogságotokat az állatoknak osztályrészüll jutott bujálkodásban keressétek. Ó, nem, nem ez a módja annak, hogy kigyógyuljatok bajaitokból, amelyeket ezek a bölcsek nem is ismertek. Egyedül én tudom veletek megértetni, kik vagytok...”

Ádám. Jézus Krisztus.

Ha Istennel egyik vagytok, az a kegyelem, nem pedig a természet műve. És ha megaláztattok, büntetésből, nem pedig a természet parancsára történik.

Ezért e kettős képesség...

Nem vagytok ugyanabban az állapotban, mint amikor Isten megteremtett benneteket.

E két állapot nyitva áll előttetek, lehetetlen, hogy fel ne ismerjétek őket. Kövessétek figyelemmel indulataitokat, figyeljétek önmagatokat, győződjétek meg róla, nem fedezitek-e fel magatokban e két természet élő vonásait! Lehetséges, hogy ily rengeteg ellentmondás lakozzék egy egyszerű teremtményben?

– Megfoghatatlan. – De azért mégis létezik minden, ami megfoghatatlan. A végtelen szám. A végessel egyenlő végtelen tér.

⁹² *Prozopopea* – retorikai alakzat, magyarul kb. *megszemélyesítés*. Az író egy távol levő személy vagy tárgy, eszme szájába adja mondanivalóját (például amikor Platón a *Törvényeket* szólaltatja meg a *Kritónban*).

– Hihetetlen, hogy Isten egyesüljön velünk. – Az ilyen megfontolás csak gyarlóságunk látásából születhet. De ha valóban őszinte, akkor kövessétek a fonalát odáig, mint én, és ismerjétek el: igen, oly gyarlók vagyunk, hogy magunktól azt is képtelenek vagyunk megtudni, vajon az ő könyörületessége nem tehet-e bennünket őhozzá méltóvá. Mert szeretném tudni, ez a magát ennyire gyengének tartó állapot hogyan merészel jogot formálni hozzá, hogy felmérje Isten könyörületességét, s csak úgy, ötletszerűen szabjon neki határt. Éppoly kevésbé tudja, mi az Isten, mint ahogy azt sem tudja, ő maga micsoda; és ő, aki saját állapotát illetően is teljes zavarban van, meri azt állítani, hogy Isten nem teheti őt képessé a vele való kommunikációra.

Szeretném azonban megkérdezni tőle, kíván-e tőle Isten mást is, mint azt, hogy megismervén szeresse őt; és miért hiszi, hogy Isten nem teheti magát számára felismerhetővé és szeretetére méltóvá, hiszen természeténél fogva képes szeretetre és megismerésre. Annyit tud kétségtelenül, hogy van, és hogy szeret valamit. Ha tehát a ráboruló sötétségben felfedez magának valamit, s a földi dolgok között talál magának valami szeretetet érdemlőt, akkor miért ne lenne képes megismerni és szeretni Istent is – feltéve, ha az fellebbent neki valamit lényegéből – abban az alakjában, amelyben kedve tartja megnyilatkozni előttünk? Tehát kétségtelenül túrhetetlen elbizakodottság rejlik az ilyenfajta okoskodásokban, még ha látszólag alázatosságra épülnek is, mert ez az alázatosság se nem őszinte, se nem ésszerű, ha nem vezet bennünket annak bevallására, hogy magunktól nem tudhatván, kik vagyunk, ezt csak Istentől tudhatjuk meg.

„Nem várom el, hogy megfelelő érv nélkül higgyetek nekem, nem kívánlak erőszakkal megadásra kényszeríteni benneteket. De mindenről sem szándékozom magyarázatot adni nektek. Ezeknek az ellentmondásoknak összebékítésére szeretném azonban világosan, meggyőző bizonyítékok segítségével feltárni előttetek lényem néhány olyan isteni jegyét, amelyek meggyőznek benneteket róla, hogy mi vagyok, és cáfolhatatlan csodákkal és bizonyítékokkal alapozzák meg tekintélyemet; hogy aztán [habozás] nélkül higgyetek el mindent, amit nektek tanítok, valahányszor csupán annyi okot leltek elutasítására, hogy magatoktól képtelenek vagytok felismerni, igaz-e vagy sem.”

„Isten meg akarta váltani az embereket, hogy megnyissa az üdvösséghez vezető utat azok számára, akik az üdvösséget keresték. De az emberek oly méltatlanná váltak rá, hogy Isten igazságosan cselekszik, ha egyesektől megátalkodottságuk miatt megtagadja azt, amit másoknak megad könyörületességből, amely nekik nem jár. Ha akarta volna, a legmegátalkodottabbak nyakasságán is úrrá lehetett volna, csupán oly nyilvánvaló módon kellett volna megnyilatkoznia előttük, hogy ne kételkedhessenek lényegének igazsága felől, ahogyan majd az utolsó napon jelenik meg, olyan villámlás-mennydörgés, olyan világfelfordulás közepette, hogy a halottak feltámadnak, s a vakok is meglátják őt.”

„Jóságban és szelídségben jövén el hozzánk, nem ilyenek akart mutatkozni; mivel oly sokan méltatlanná váltak kegyelmére, úgy határozott, meghagyja őket a nem kívánt jótól való megfosztottságukban. Nem lett volna tehát helyes, hogy nyilvánvalóan isteni módon jelenjen meg, úgy, hogy tökéletesen meg tudjon győzni mindenkit; de az sem, hogy annyira rejtőzködve jöjjön, hogy azok se ismerhessék fel, akik őszintén keresik. Ez utóbbiak számára tökéletesen felismerhető akart lenni; ezért, nyíltan óhajtván megmutatkozni azoknak, akik tiszta szívből keresik őt, és rejtve maradni azok számára, akik minden érzésükkel kerülik, azzal szab határt a róla szereshető bizonyosságunknak, hogy az őt keresőknek adott magáról látható jeleket, azoknak azonban nem, akik nem keresik. Elégséges a világosság azoknak, akiknek egyetlen óhajuk, hogy lássanak, és elégséges a homály azoknak, akik az ellenkezőre hajlanak.”

431.

Senki más nem ismerte fel, hogy a teremtmények legkiválóbbika az ember. Egyesek, akik helyesen látták meg kiválóságának valóságos voltát, alávalóságnak és hálátlanságnak minősítették az embereknél oly természetes önbecsmerlést; mások viszont, akik helyesen ismerték fel, hogy valóban mennyire alantas lények vagyunk, nevetséges kevélységnek minősítették az ember nagyságát hirdető, ugyanúgy a természetünkből folyó felfogásokat.

„Emeljétek fel szemeteket Istenhez, mondják az első felfogás hívei; lássátok azt, akire hasonlítotok, aki azért teremtett benneteket, hogy őt imádjátok. Olyanná válhattok, mint ő; a bölcsesség felemel benneteket hozzá, ha követni akarjátok.” „Emeljétek fel a fejeteket, szabad emberek” – így Epiktétosz. [*Diss.*, I. XVIII., 20.] A másik felfogás hívei viszont erre tanítanak bennünket: „Fordítsátok tekinteteket a föld felé, ti hitvány férgek, és nézzétek az állatokat, mert azoknak vagytok társai.”

Mivé lesz hát az ember? Istenhez vagy az állatokhoz hasonlatos? Micsoda szörnyű távolság! Mik leszünk hát? Van-e, aki mindebből nem érti meg, hogy az ember eltévedt, lebukott helyéről, s most szorongva keresi, de többé már nem lelheti meg? És ki mutatja meg neki az irányt? Erre az emberi nem legnagyobbjai sem voltak képesek.

432.

A pürrhonizmusnak van igaza. Mert végül is Jézus Krisztus előtt az emberek nem tudták, hányadán állanak önmagukkal, nagyok-e vagy kicsinyek. Azok sem tudtak többet, akik vagy az egyiket, vagy a másikat bizonygatták, s megalapozatlanul, vaktában követték sejtéseiket; sőt, állandóan ide-oda csapongtak, hol az egyiket, hol a másikat zárva ki e két lehetőség közül.

*Quod ergo ignorantes quaeritis, religio annuntiat vobis.*⁹³

433.

Miután teljes egészében megértettük az emberi természetet. – Csak akkor lehet igaz egy vallás, ha megismerte az emberi természetet. Ha felismerte nagyságát és kicsinségét, és magyarázatot adott az egyikre is, a másokra is. De melyik ismerte meg, ha nem a keresztény vallás?

434.

A kételkedők legfőbb érvei – a kisebbeket most elhanyagolom – a következők: e princípiumok igazságáról semmiféle bizonyosságunk sincsen a hiten és a kinyilatkoztatáson kívül, csak az, hogy természettől belénk oltottnak érezzük őket. Márpedig velünk születettségüknek ez az érzése nem meggyőző bizonyítéka igazságuknak, mivel a hiten kívül nem lévén róla bizonyosságunk, vajon az embert egy jó Isten vagy egy gonosz szellem, vagy pedig valami véletlen teremtette-e, eredetüktől függően kétséges, igazak-e vagy hamisak, avagy bizonytalanok ezek a princípiumok. További érvük az, hogy csupán hit kérdése annak a bizonyossága is, vajon ébren van-e vagy alszik az ember, hiszen alvás közben is szilárdan meg vagyunk róla győződve, hogy ébren vagyunk; tereket, alakokat, mozgásokat vélünk látni; érezzük, sőt mérjük az idő múlását; egyszóval úgy viselkedünk, mintha ébren volnánk; olyannyira, hogy az élet fele alvással telvén el, miközben, saját bevallásunk szerint, bármit gondoljunk is, fogalmunk sincsen róla, mi az igaz, hiszen ilyenkor minden, amit érezzük,

⁹³ *Amit azért ti nem ismerve kerestek, azt hirdeti néktek a vallás. [Szabadon az Ap. Csel. XVII., 23. után.]*

érzéki csalódás, ki tudja, vajon az életnek az a másik fele, amelyben azt hisszük, hogy ébren vagyunk, nem az előbbtől alig valamicskét különböző álom-e, amelyből akkor ébredünk fel, amikor azt hisszük, hogy alszunk?

<És ki kételkednék benne, hogy ha többen együtt álmodnánk, s a véletlen folytán mindnyájan egyformát, ami elég gyakran előfordul, ezzel szemben ébrenlétünk idején egyedül lennénk, nem hinnék-e azt, hogy az ellenkezője az igaz? Végezetül, minthogy gyakran álmodjuk azt, hogy álmodunk, álmot álmra halmozva, nem lehetséges-e, hogy az élet ébernek vélt fele maga is csupán álmom, amelyre ráoltódnak a többiek, s amelyből halálunk pillanatában ébredünk fel, miközben éppoly kevésbé vagyunk az igaz és a jó lényegének birtokában, mint a természetes álmom idején; mert a különféle, bennünket mozgató eszmék is talán csak illúziók, hasonlóan az alvás közben múló időhöz és az üres álmoképekhez?>

Íme a két felfogás fő érvei.

A kisebbeket, amilyenek a pürrhonisták érvelései a szokás, a nevelés, az erkölcsök, a hazai környezet s a többi hasonló ránk gyakorolt hatásával kapcsolatban, itt most mellőzöm. Ezeket pehelyként fújják el a pürrhonisták, jóllehet az átlagemberek legtöbbször, aki kizárólag e hiú alapokra építi ellentmondást nem tűrő véleményeit, vakon hisz bennük. Aki erről nincs eléggé meggyőződve, vessen egy pillantást könyveikbe, s azonnal, sőt, talán túlságosan is meg lesz győzve.

Megállok ellenben a dogmatisták egyetlen erős érvénél, amely szerint jóhiszeműen és őszintén nem kételkedhetünk a velünk született igazságokban. Ez ellen a pürrhonisták minden bővebb fejtegetés nélkül eredetünk bizonytalanságára hivatkoznak, mint ami egyúttal természetünk bizonytalanságát is tételezi; s erre a dogmatikusok, mióta világ a világ, még nem tudtak feleletet adni.

Áll tehát a háború az emberek között, s ebben a küzdelemben mindenkinek állást kell foglalnia, mégpedig szükségszerűen vagy a kételkedők, vagy a dogmatikusok oldalán. Mert aki azt hiszi magáról, hogy semleges marad, par excellence kételkedő lesz; cinkosságuk lényege éppen ez a semlegesség: aki nincs ellenük, az félreérthetetlenül mellettük van (és ebben mutatkozik meg a fölényük). Nem állnak ki maguk mellett; semlegesek, közömbösek, minden felől – magukat sem kivéve – bizonytalanságban vannak.

Mit cselekedjen hát az ember ebben a helyzetben? Kételkedjen mindenben? Kételkedjen benne, ébren van-e, csipkedik-e, égetik-e? Kételkedjék abban is, hogy kételkedik-e? Abban is, hogy van-e? Idáig nem juthat el az ember; és tényként állítom, hogy valóságos, tökéletes pürrhonista még nem volt e világon. A természet segítségére siet a tehetetlen észnek, és nem engedi, hogy idáig menjen esztelenségében.

Mondjuk hát akkor az ellenkezőjét, azt, hogy bizonyosan birtokában vagyunk az igazságnak, holott ha csak egy kicsit is firtatjuk, máris kiderül, nincs rá semmi jogcímünk, és ezt kénytelenek is vagyunk bevallani?

Miféle szörnylény hát az ember? Micsoda eddig nem volt teremtmény, szörnyeteg, zűrzavar, micsoda ellentmondás, a természet milyen csodája? Mindenek bírása és ostoba földi féreg; az igazság letéteményese és a bizonytalanság, a tévedés kloákája; a mindenség dicsősége és ugyanakkor hulladéka.

Ki bagozza ki ezt az összevisszaságot? A természet elhallgattatja a kételkedőket, az ész pedig a dogmatikusokat. Mik lesztek hát, ti emberek, akik természetes eszetekkel igyekeztek megismerni valóságos állapotokat? Nem kerülhetitek el, hogy e két merev felfogás valamelyikét válasszátok, de kitarítani sem tudtok egyik mellett sem.

Ismerd hát meg, kevély ember, milyen paradoxon vagy önmagad szemében. Alázkodj meg, tehetetlen ész; hallgass el, elbutult természet; tanulj meg, hogy az ember végtelenül több mint ember, és halld uradtól igazi állapotodat, amelyről sejtelméd sincsen. Hallgassd, mit mond Istened.

Mert, végül is, ha az ember soha nem esett volna bűnbe, most ártatlanságában nyugodtan élvezné az igazságot és a boldogságot; ha pedig eleve romlott lett volna, akkor meg fogalma sem lenne sem az igazságról, sem a boldogságról. Ám szerencsétlenségünkre – amit csak fokoz az, hogy állapotunkból nem hiányzik teljesen a nagyság – van bizonyos sejtelmünk a boldogságról, de képtelenek vagyunk elérni; érzéseinkben él valami kép az igazságról, de birtokunk csak a hazugság, egyaránt képtelenek vagyunk arra is, hogy fogalmunk se legyen róla, és arra is, hogy tévedhetetlenül ismerjük, bizonyoságául annak, hogy egykori tökéletességünk csúcsáról szerencsétlenségünkre a mélybe hullottunk.

Mindazonáltal meglepő, hogy a bűnnek apáról fiúra való szállása, e számunkra legmegfoghatatlanabb titok, olyasvalami, ami nélkül semmi tudásunk sem lehet önmagukról! Kétségtelen ugyanis, hogy semmi sem botránkoztatja meg jobban értelmünket, mint az az állítás, hogy az első ember bűne vétkessé tette a többit is, holott azok nyilvánvalóan nem lehetnek benne részesek, hiszen oly távol kerültek már e forrástól. A bűnnek ezt a továbbáramlását nemcsak lehetetlennek, hanem egyenesen roppant igazságtalannak érezzük; mert mi ellentétebb gyarló igazságérzetünkkel, mint örök kárhozatra ítélni az akaratát irányítani képtelen gyermeket olyan bűnért, amelyben szemmel láthatóan alig lehetett része, hiszen hatezer esztendővel az ő születése előtt követték el? Úgy bizony, nincs ennél kegyetlenebb, meghökkenőbb tanítás; és mégis, e minden titkok legmegfoghatatlanabbika nélkül érthetetlenek vagyunk önmagunk számára. Állapotunk bonyolultságának minden kibogozhatatlan szála ebbe a kifürkészhetetlen mélységbe vezet; annyira, hogy az ember felfoghatatlanabb e titok nélkül, mint amilyen felfoghatatlan maga e titok az emberi agy számára. <Amiből kitetszik, hogy létünk nehézségét érthetlenné óhajtván tenni számunkra, Isten olyan magasra, helyesebben, olyan mélyre rejtette a megoldandó csomót, hogy képtelenek voltunk eljutni hozzá; ezért nem is nyughatatlan elménk csillogó erőfeszítései, hanem csupán eszünk megalázkodása vezethet el bennünket megismeréséhez.

Ezek az alapigazságok, amelyeknek szilárd talapzata a vallás sérthetetlen tekintélye, arra tanítanak bennünket, hogy a hitnek két, egyformán kétségtelen igazsága van: az egyik, hogy a teremtés vagy a kegyelem állapota az embert az egész természet fölé emeli, minthogy Istenhez hasonlatossá, az ő istenségének részesévé teszi, a másik, hogy a romlottság és a bűn állapotában lebukott e magasságból, és hasonlatossá vált az állatokhoz.

E két tétel egyformán szilárd és bizonyos. A *Szentírás* ezt félreérthetetlenül ki is nyilatkoztatja, amikor számos helyen ezt mondja: *Deliciae meae esse cum filiis hominum.*⁹⁴ *Effundam spiritum meum super omnem carnem.*⁹⁵ *Dii estis*⁹⁶ stb. Másutt meg ezeket: *Omnis caro foenum.*⁹⁷ *Homo assimilatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis.*⁹⁸ *Dixi in corde meo filiis hominum. Eccl. 3.*⁹⁹

Mindebből világosan kitetszik, hogy az embert a kegyelem mintegy Istenhez hasonlóvá, istenségének részesévé teszi, kegyelem nélkül viszont az oktalan állatokhoz hasonló.>

435.

Ez isteni eredetű tudás nélkül mit is tehettek egyebet az emberek, mint hogy vagy felmagasztalták magukat, az elmúlt nagyságukról lelkükben még élő sejtésekre hallgatva, vagy pedig jelen gyarlóságukat látva elveszítették önbecsülésüket? Mert nem látták a teljes

⁹⁴ ...és gyönyörűségemet lelve előembereknek fiaimban. [Péld. VIII., 31.]

⁹⁵ ...kiöntöm lelkemet minden testre. [Joel II., 28.]

⁹⁶ Istenek vagytok ti... [Zsolt. LXXXII., 6.]

⁹⁷ Minden test fű... [És. XL., 6.]

⁹⁸ Az ember (még ha tisztességben van is, de nincs okossága) hasonlít a barmokhoz, a melyeket levágnak. [Zsolt. XLIX., 21.]

⁹⁹ Így szólék azért magamban az emberek fiai miatt. [Préd. III., 18.]

igazságot, s így nem voltak képesek eljutni a tökéletes erényhez. Egyesek romlatlannak, mások jóvátehetetlenül romlottak vélték a természetet, és ezért óhatatlanul vagy a kevélységet, vagy a tunya beletörődést választották, minden bűnök e két forrását; mert csak két út van számukra: vagy a bűn karjaiba vetik magukat gyáva megadásból, vagy a góg segítségével szabadulnak meg tőle. Akik ismerték az ember kiválóságát, azoknak nem volt fogalmuk romlottságáról; ezért elkerülték ugyan a tunyaságot, de közben a kevélység bűnébe estek; ha pedig felismerték természetük gyarlóságát, méltóságáról nem vettek tudomást: így ezek el tudták ugyan kerülni a hiúság bűnét, de csak úgy, hogy a kétségbeesés karjaiba vetették magukat. Ebből származnak a különböző sztoikus és epikureus szekták; a dogmatikusok meg az akadémikusok szektái stb.

Csupán a keresztény vallás volt képes gyógyírt hozni e két bűnre, de nem úgy, hogy a földi bölcsesség módján az egyiket a másikkal üzte el, hanem úgy, hogy az evangélium egyszerű igazságával mind a kettőt elűzte. Mert ez a vallás azt tanítja az igazaknak, akiket egészen az istenségben való részesülésig magasztosít, hogy még e nagyszerű állapotukban is magukban hordják minden romlás kútfejét, amely egész életükre hajlamossá teszi őket a tévedésre, a nyomorúságra, a halálra, a bűnre; a legistentelenebbeknek pedig hangos szóval adja tudtukra, hogy még ők is elnyerhetik Megváltójuk kegyelmét. Ily módon rettegést keltve azokban, akiket igazol, és vigasztalva azokat, akiket elítél, oly pontosan adagolva keveri a félelmet a reménységgel a kegyelemre és a bűnre való, mindenkiben egyaránt meglevő képesség segítségével, hogy egyrészt mérhetetlenül jobban megaláz, mint ahogyan azt az ész a maga erejéből tenni tudná, anélkül azonban, hogy egyúttal kétségbeesésbe taszítana; másrészt végtelenül magasabbra emel, mint a természetünkben rejlő kevélység, de anélkül, hogy felfuvalkodottá tenne. Ezzel világosan megmutatja, hogy kizárólag az ő feladata az emberek tanítása és megjavítása, mivel egyedül ő ment minden tévedéstől és büntől.

Ki tagadhatja hát meg ettől az égi bölcsességtől a hitet és imádatot? Mert nem világosabb-e a napnál is, hogy érezzük: kitörölhetetlen jeleket hagyott bennünk kiválóságunk? És nem ugyanilyen igaz-e, hogy minden pillanatban tapasztaljuk siralmas sorsunk következményeit? Hatalmas hangjával, melyet lehetetlen meg nem hallanunk, mi egyebet harsog fülünkbe ez a káosz és ez a szörnyűséges összevisszaság, mint e kétféle állapot valóságát?

436.

Gyarlóság. – Az embereknek minden gondjuk a jó megszerzése; de semmi jogcímük nem lehet annak bizonyítására, hogy igazság szerint bírják, mert csak emberi képzelőtehetséggel rendelkeznek, és erejük sincsen hozzá, hogy biztonságban megőrizték. Ugyanez a helyzet a tudománnyal is, mert elég a betegség, hogy megfossza őket tőle. Igazságra, jóra egyformán képtelenek vagyunk.

437.

Óhajtjuk az igazságot, de magunkban csak bizonytalanságot találunk.

Hajszoljuk a boldogságot, de csak nyomorúságot és halált lelünk.

Képtelenek vagyunk rá, hogy ne kívánjuk az igazságot és a boldogságot, de bizonyosságra és boldogságra egyaránt képtelenek vagyunk. Ez a vágy részint azért él bennünk, hogy bűnhődjünk általa, részint azért, hogy érezzük, honnan buktunk alá.

438.

Ha az ember nem Istenért van, akkor miért csak Istenben boldog? Ha pedig Istenért, miért ellenkezik vele annyira?

439.

A megromlott természet. – Az ember nem eszének engedelmeskedve cselekszik, pedig az a lényege.

440.

Az értelem megromlása mutatkozik meg a különböző és badar szokásokban. El kellett jönnie az igazságnak, hogy az ember többé ne éljen önmagában.

441.

Bevallom, mihelyt elélem tárja a keresztény vallás azt az alaptételét, hogy az emberek természete bűnre hajlóvá lett, és elfordult Istentől, ezzel egyúttal felnyitja a szememet, hogy mindenütt ennek az igazságnak a jegyeit lássam; mert a természet mindenütt, az emberben és az emberen kívül, arra utal, hogy elveszítettük Istent, és megromlott a természetünk.

442.

Az ember igazi természete, az igazi jó, az igazi erény és az igazi vallás olyan dolgok, amelyeknek ismerete elválaszthatatlan egymástól.

443.

Nagyság, nyomorúság. – Minél több bennünk a bölcsesség, annál több nagyságot és gyarlóságot fedezünk fel az emberben. A közönséges halandók – és azok, akik a legmagasabbra emelkedtek: a filozófusok; ők bámulat tárgyai a közönséges emberek számára –, a keresztények bámulat tárgyai a filozófusok számára.

Ki csodálkozik tehát, ha azt látja, hogy a vallás csupán alapjaiban ismeri azt, amit az ember annál jobban megismer, minél nagyobb benne a bölcsesség?

444.

Amit az emberek legnagyobb bölcsességük segítségével tudtak megismerni, azt ez a vallás a gyermekeinek tanította.

445.

Az eredendő bűn esztelenségnek látszik az emberek szemében, de ilyenként is tárják elébe. Ne vessék hát szememre, hogy nincs ésszerűség ebben a tanban, hiszen magam is ésszerűtlennek mondom. Ám ez az ésszerűtlenség bölcsőbb az emberek minden bölcsességénél, *sapientius est hominibus*.¹⁰⁰ Mert ha nem így volna, minek mondhatnánk az embert? Egész állapota ezen a felfoghatatlan valamin fordul meg. És hogyan fedezte volna fel

---

¹⁰⁰ (Mert az Isten bolondsága) bölcsőbb az emberekénél... [Pál I. Kor. I. 25.]

értelmével, hiszen ésszerűtlen, a maga útján értelme nemhogy rájönne, de még akkor is visszahőköl előtte, amikor elébe tárják?

446.

Az eredendő bűnről. Bőséges hagyománya a zsidók szerint.

A Genézis kifejezéséről, VIII. Az ember szívének gondolatja gonosz az ő ifjúságától fogva. [21]

R. Móse Haddarsan:¹⁰¹ Ez a gonosz kovász¹⁰² teremtése pillanatától benne van az ember szívében.

Masszechet Szukka:¹⁰³ E gonosz kovásznak hét neve van az írásban: rossznak, fitymának, tisztátalannak, ellenségnek, botránynak, szívtelenségnek, jeges szélnek nevezetik; ez mind az ember szívében rejtőző, oda beevődött gonoszságot jelenti.

Midrás Tillim¹⁰⁴ ugyanazt mondja, továbbá hogy Isten az ember jó természetét megszabadítja a rossztól.

Ez a gonoszság nap mint nap megújul az ember ellen, ahogyan azt a XXXVII. Zsoltár mondja: „Leselkedik a gonosz az igazra, és halálra keresi azt; de az Úr nem hagyja azt annak kezében...” Ez a gonoszság kísérti az embert a földön, és vádaskodik ellene a másvilágon. Mindez megvan a Talmudban.

Midrás Tillim így ír a IV. zsoltárról – „Haragudjatok, de ne vétkezzetek” –: Haragudjatok és retentsétek meg gonosz vágyakozástokat, és az nem visz benneteket bűnbe. A XXXVI. zsoltárról – „A gonosznak hamissága felől így gondolkozom szívemben: nincs ő előtte istenfélelem” – pedig: az emberrel veleszületett gonoszság mondat ilyet az istentelennel.

Midrás el Kohelet.¹⁰⁵ „Jobb a szűkölködő, de bölcs gyermek a vén és bolond királynál, a ki nem szenved el az intést többé” [Préd. IV., 13.]. A gyermek az ember erénye, a király az ember gonoszsága. Királynak nevezi, mert minden tagunk neki engedelmeskedik, és vénnek, mert gyermekkorunktól vénségünkig ott van szívünkben; bolondnak pedig azért, mert az embert a [kárhozat] útjára vezeti, amelyet nem vesz észre.

Ugyanez áll Midrás Tillinben is.

Beresit Rabba¹⁰⁶ a XXXV. zsoltárról – „Minden tetemem ezt mondja majd: Kicsoda olyan, mint te, Uram?! A ki megszabadítod a nyomorultat a nála erősebbtől...” –: És van-e erősebb, mint a gonosz kovász? – A XXV. példabeszédről – „Ha éhezik, a ki téged gyűlöl: adj enni néki kenyeret” –: azaz ha a gonosz kovász éhezik, adj néki a bölcsesség kenyeréből, amelyet a IX. Péld. említ; ha pedig szomjúhozik, adj néki abból a vízből, amelyről Ésaías szól könyve 55. fejezetében.

Midrás Tillim ugyanezt mondja: részint hogy a Szentírás ezen a helyen ellenségünkön a gonosz kovászt érti: részint hogy e kenyeret és e vizet [adván néki], parazsat teszünk fejére.

Midrás el Kohelet a Prédikátor könyvének. IX. fejezetéről, amely így szól: „Egy hatalmas király körülvelt egy kicsiny várost” [16]. Ez a nagy király a gonosz kovász, a nagy ostromgépek, amelyekkel körülveszi a várost, a kísértések; és találtatott egy bölcs és szegény ember, aki a várost megszabadította, vagyis az erény.

A XLI. zsoltárról: „Boldog, a ki a nyomorultra gondol.”

¹⁰¹ Móse Haddarsan – bibliamagyarázó a XI. században Narbonne-ban. Itt idézett műve a Beresit Rábbáti.

¹⁰² Gonosz kovász – a rossz szellemet nevezi a régi zsidó irodalom kovásznak.

¹⁰³ Masszechet Szukka – Szukka traktátusa, a Talmudnak a sátoros ünneppel foglalkozó kötete.

¹⁰⁴ Midrás Tillim – a Zsoltárok könyvéhez írt névtelen írásmagyarázat. Századokon át alakult, legkésőbbi része a XIII. századból való.

¹⁰⁵ Midrás el Kohelet – a Prédikátor könyvéhez írt írásmagyarázat, más néven Kohelet Rabba.

¹⁰⁶ Beresit Rabba – a Genézis könyvéhez írt írásmagyarázat a VI. századi Palesztinából.

A *LXXVIII. zsoltártól* – „...olyanok mint az ellebbenő szél, a mely nem tér vissza”; ebből egyesek helytelen következtetéseket vontak le a lélek halhatatlansága ellen; értelme azonban az, hogy ez a szél a gonosz kovász, amely az embert haláláig elkíséri, de nem tér vissza a feltámadáskor.

A *CIII. zsoltárról* ugyanúgy.
És a *XVI. zsoltárról* is.

447.

Azt kell-e mondanunk, az emberek ismerték az eredendő bűnt, mert azt állították, hogy az igazságosság földi eredetű? – *Nemo ante obitum beatus est*;¹⁰⁷ vagyis tudták, hogy az örök és lényegi boldogság a halállal kezdődik?

448.

[*Miton*] jól látja, hogy-a természet megromlott, és hogy az emberek nem vállalják az érényes életet; azt azonban nem tudja, miért nem képesek magasabbra szállni.

449.

Rend. A bűnre hajló természetről mondtak után ez következék: „Helyes, hogy mindazok ismerik, akik ebben az állapotban élnek; azok is, akik jól érzik benne magukat, és azok is, akik nem lelik benne kedvüket; de nem helyes, hogy mindnyájan látják a megváltást.”

450.

Ha nem ismerjük el, hogy telve vagyunk kevélységgel, nagyravágyással, érzékiséggel, gyarlósággal, nyomorúsággal és igazságtalansággal, nagyon vakok vagyunk. Ha pedig valaki felismeri ugyan, de mégsem óhajt megszabadulni tőle, mit mondhatunk az ilyen emberről...?

Mi egyebet érezhetünk tehát e vallással szemben, amelyik ilyen jól ismeri az emberek gyengeségeit, mint tiszteletet, és nem kell-e vágyakoznunk annak a vallásnak az igazságára, amelyik ily kívánatos orvosságokat ígér e gyengeségek ellen?

451.

Minden ember természeténél fogva gyűlöli a másikat. A gonosz vágyat a lehetőséghez képest a közjó szolgálatába állították; de ez csak színjáték, az emberbaráti szeretet hazug mása; mert alapjában véve semmi egyéb, mint gyűlölet.

452.

A szerencsétleneken való szánakozás nem ellentétes a gonosz vágyal. Ellenkezőleg: nagyon örülünk, hogy így tehetünk bizonyosságot baráti érzésünkről, s ezzel anélkül kerülünk jószívűség hírébe, hogy bármit is adnánk.

¹⁰⁷ *Halála előtt senki sem boldog.* [Ovidius: *Átváltozások* (pontatlanul).]

453.

A gonosz vágyra csodálatos rendészeti, erkölcsi és törvénykezési szabályokat építettek; pedig alapjában véve az embernek e becstelen alaptermészete, ez a *figmentum malum*¹⁰⁸ csak el van rejtve, de nem szűnt meg.

454.

Igazságtalanság. – Nem letek olyan módot gonosz vágyaik kielégítésére, hogy ne ártsanak vele másoknak.

455.

Az *én* gyűlöletes: ön, Miton, elrejt ugyan, de ezzel még nem tünteti el; tehát továbbra is gyűlöletes. – Egyáltalában nem, mert ha lekötelező módon viselkedünk mindenkivel szemben, ahogy azt mi tesszük, akkor senkinek sincsen rá oka, hogy gyűlöljön bennünket. – Ez igaz, de csak akkor, ha az *én*ben csupán a miatta bennünket érő kellemetlenséget gyűlölnek. Ám ha azért gyűlölöm, mert igazságtalan, mert a világ közepének képzelem magát, akkor mindig gyűlölni fogom.

Egyszóval az *én*nek két tulajdonsága van: önmagában igazságtalan, mert magát képzelem a világ középpontjának; mások számára kellemetlen, mert szolgálivá akarja őket tenni: ugyanis minden *én* ellensége a többinek, zsarnokuk szeretne lenni. Maga megszünteti a kellemetlenségét, de nem az igazságtalanságát; ezért nem is szeretted meg azokkal, akik igazságtalansága miatt gyűlölnek; csak az igazságtalanokkal szeretted meg, akik immár nem látják benne ellenségüket, így aztán ön továbbra is igazságtalan, és csak az igazságtalanoknak tetszhet.

456.

Micsoda rendellenessége ítélőképességünknek, hogy nem akad ember, aki ne helyezné magát mindenki más fölé, akinek ne lenne kedvesebb saját java, boldogsága és élete megmaradása, mint mindenki másé!

457.

Önmagának mindenki a teljesség, mert ha meghal, számára a minden halt meg. Ezért hiszi mindenki azt, hogy mindenkinek ő a mindene. Ne saját magunk, hanem önmaga szerint ítéljük a természetről.

458.

„Mert mindaz ami a világban van, a test kívánsága, és a szemek kívánsága, és az élet kérdése...: *libido sentiendi, libido sciendi, libido dominandi.*”¹⁰⁹ Szerencsétlen ez az átkozott föld, ahelyett hogy öntöznél, lángba borítja e három tűzfolyam! Boldogok, akiket árjuk nem nyel el, nem sodor magával, hanem rendületlenül, szilárdan meg tudnak benne maradni; nem állva, hanem alacsony és biztos helyen ülve, s e helyzetükből nem kelnek fel pirkadat előtt, amikor, békeességben kipihenvén magukat, odanyújtják kezüket annak, aki

¹⁰⁸ *Gonosz formáltatás.* [Zsolt, 103., 14.]

¹⁰⁹ *Az érzés, a tudás, az uralkodás szenvedélyes vágya.* [János I. lev., II.]

majd felemeli őket, hogy egyenesen és szilárdan odaállhassanak a szent Jeruzsálem csarnokába, ahol a kevélység immár nem törhet rájuk, nem győzedelmeskedhet rajtuk; és közben könnyeiket hullatják, de nem a zúgó ár tovasodorta, múlandó dolgok miatt, hanem kedves hazájukra, a mennyei Jeruzsálemre emlékeztén, melynek képe egyetlen pillanatra sem tűnik el lelkükből számkivetettségük hosszú ideje alatt.

459.

Babilon vizei tovaszaladnak, aláhullanak, és magukkal sodornak bennünket. Ó, szent Sión, ahol minden állandó, és ahol semmi sem enyész el!

A folyóvizekre rá kell ülni, nem a mélyükbe szállni, vagy beléjük merülni, hanem fölöttük maradni; nem állni, ülni: hogy alázatosak legyünk ülven, és biztonságban érezzük magunkat, fölöttük lévén. De Jeruzsálem csarnokai alatt állni fogunk.

Nézzük meg jól, állandó-e jelen gyönyörűségünk, avagy eltűnik; ha tovasuhan, akkor olyan, mint Babilon vizei.

460.

A test kívánsága, a szemek kívánsága, a kevélység stb. A dolgok rendje három: a test, a szellem, az akarat. A test megszállottai a gazdagok, a királyok: testük foglalkoztatja őket. A kíváncsiak és a tudósok: a szellemmel vannak elfoglalva. A bölcsek az igazságosságot kutatják.

Mindenen Istennek kell uralkodnia, és mindennek őhozzá kell viszonyulnia. A test dolgaiban kizárólag a kívánság uralkodik; a szellemiekben tisztán a kíváncsiság; a bölcsességben igazában a kevélység. Nem mintha valaki nem lehetne büszke javaira vagy tudására, de nem ez a kevélység igazi területe; mert ha elismerjük is valakiről, hogy tudós, azért mégis meggyőzhetjük róla, hogy helytelenül cselekszik, ha büszke. A büszkeség tulajdonképpeni területe a bölcsesség: mert nem ismerhetjük el valakiről, hogy bölccsé vált, de mégis helytelen, hogy büszke rá; ez így igazságos. Ezért egyedül Isten tehet valakit bölccsé; tehát: *Qui gloriatur, in Domino gloriatur.*¹¹⁰

461.

A három kívánság három egymástól szigorúan elkülönülő felfogást szült, s a filozófusok csupán e három kívánság valamelyikét követték.

462.

Az igazi jó keresése. – A közönséges halandó a vagyonba és a világi dolgokba helyezi, vagy legalábbis a szórakozásban keresi boldogságát. A filozófusok mindennek a hívságos voltát bebizonyították, és ott keresték, ahol éppen tudták.

463.

[Azok ellen a filozófusok ellen, akik hisznek Istenben, de Jézus Krisztus nélkül.]

Filozófusok. – Azt hiszik, egyedül Isten méltó rá, hogy szeressük és csodáljuk, de azt kívánták, hogy szeressék és csodálják őket az emberek; és nem veszik észre a maguk romlottságát. Ha úgy érzik, szívük tele van Isten szeretetének és imádatának érzésével, s ha

¹¹⁰ *A ki dicsekedik, az Úrban dicsekedjék [I. Kor. 1., 31.]*

ebben lelik fő örömeiket, helyes: tartsák magukat jónak. De ha ez ellenükre van, ha csupán az a vágyuk, hogy elnyerjék az emberek megbecsülését, s úgy akarnak tökéletesek lenni, hogy erőszakot ugyan nem alkalmaznak, de meggyőzéssel elérik az embereknél, hogy egyetlen boldogságukat abban leljék, ha őket szeretik, akkor én azt mondom, az ilyen tökéletesség szörnyűséges valami. Hogyhogy? Megismerték Istent, de mégsem az az egyetlen vágyuk, hogy az emberek Őt szeressék, hanem hogy beérjék övelük! Az emberek önként választott boldogságának a tárgya kívántak lenni!

464.

Filozófusok. – Csupa olyan dologgal vagyunk telve, amelyek a külső világ felé fordítanak bennünket.

Ösztönünk azt súgja, hogy boldogságunkat magunkon kívül kell keresnünk. Szenvedélyeink még akkor is sürgetően a külvilág felé irányítanak bennünket, ha történetesen a tárgyak nem ingerelnék. De a világ tárgyai maguktól csábítanak és hívnak bennünket, még akkor is, ha nem gondolunk rájuk. Ezért hiába is tanácsolják a filozófusok: „Vonuljatok magatokba, ott lelitek meg boldogságtokat”; nem hiszünk nekik, és azok a legtudatlanabbak és a legostobábbak, akik mégis hisznek nekik.

465.

A sztoikusok így beszélnek: „Vonuljatok magatokba; ott lelitek meg nyugalmatokat.” És ez nem igaz.

Mások így szólnak hozzánk: „Lépjetek ki magatokból: keressétek a boldogságot a szórakozásban.” És ez sem igaz. Jönnek a betegségek.

A boldogság sem rajtunk kívül, sem bennünk nincsen; Istenben van, egyszerre kívülünk és bennünk.

466.

Még ha tökéletesen jól látta volna is a helyes utat, Epiktétosz így szól az emberekhez: „Helytelen úton jártok”; megmutatja ugyan, hogy a helyes út más, de nem vezet el hozzá. Ez az út pedig Isten akaratának a követése; erre egyedül Jézus Krisztus vezet el: *Via, veritas.*¹¹¹ Magának Zénónnak¹¹² a bűnei.

467.

A hatásoka. – Epiktétosz. Akik ezt mondják: „Önnek fáj a feje,” ami nem azonos. Az egészség tekintetében meg vagyunk nyugodva, az igazságosságot illetően azonban nem; és valóban, az övé sületlenség volt.

Ennek ellenére mégis bizonyító erejűnek vélte, amikor ezt mondta: „Vagy hatalmunkban áll, vagy nem.” Azt azonban nem vette észre, hogy nem áll hatalmunkban szívünk szabályozása, és tévedett, amikor erre abból következtetett, hogy vannak keresztények.

¹¹¹ *Út, igazság.*

¹¹² *Zénón* – (kb. Kr. e. 335-264) görög filozófus, a sztoikus iskola megalapítója. A Pascal említette „bűnök” azt bizonyítanák, hogy a sztoicizmus képtelen biztosítani az erkölcsöt és a boldogságot. De Zénón, akárcsak Szókratész, benne élt kora görög életében, akárcsak kortársai, és életében semmi olyat nem ismerünk, ami indokolná Pascal szigorú ítéletét.

468.

Egyetlen más vallás sem tanácsolja, hogy gyűlöljük önmagunkat. Egyetlen más vallás sem tetszhetik tehát azoknak, akik gyűlölnek magukat, és egy valóban szeretetet érdemlő lényt keresnek. És ezek azonnal el is fogadnák, még ha sohasem hallottak volna is egy közérjük leszállt Isten vallásáról.

469.

Érzem, lehetséges, hogy nem lettem volna, mert az *én* a gondolkodásomból áll; ezért én, aki gondolkodom, sohasem lettem volna, ha anyámat születésem előtt megölik; tehát nem vagyok szükséges létező. Örök életű sem vagyok, és végtelen sem; azt azonban jól látom, hogy a természetben létezik egy szükséges, örökkévaló és végtelen lény.

470.

„Ha láttam volna egy csodát, mondják egyesek, akkor megtérnék.” De hogyan állíthatják, hogy olyasmit cselekednének, amiről nincs ismeretük? Azt hiszik, hogy ez a megtérés olyasféle imádása Istennek, mint valami vele való érintkezés vagy társalgás, ahogyan azt elképzelik. Holott az igazi megtérés megsemmisülés ez előtt az egyetemes lény előtt, akit annyiszor megbántottunk, és akinek jogában állna elveszítenie bennünket bármely órában; annak a felismerése, hogy nélküle semmire sem vagyunk képesek, hogy csak elutasítást érdemeltünk tőle. Annak a felismerése, hogy legyőzhetetlen ellentét van Isten és közöttünk, s ezért közbenjáró nélkül nincs mód vele érintkeznünk.

471.

Nem helyes dolog, hogy ragaszkodjanak hozzám, még ha örömmel és kényszer nélkül cselekszik is. Megcsalnám azokat, akikben ilyen vágyat ébresztenék, hiszen én senkinek sem vagyok a célja, és nincs rá mód, hogy bárkit boldoggá tegyek. Nem halhatok-e meg minden pillanatban? Márpedig akkor ragaszkodásuk tárgya is meg fog halni. Tehát ugyanúgy, mint ahogyan bűnös dolog lenne részemről, ha hazugságot akarnék elhítni, akármilyen gyengéden próbálnám elfogadtatni, s bármilyen örömet hinnék is el, és ha ezzel örömet okoznának is nekem, bűnös vagyok akkor is, amikor megszerettetem magamat. És ha arra csábítom az embereket, hogy hozzám kötődjenek, kötelességem figyelmeztetni mindenkit, akik készek lennének belemenni a hazugságba, hogy ne vegyék készpénznek; még ha előnyöm származnék is belőle; ugyanúgy arra is, hogy ne kössék magukat hozzám; mert életük egyetlen célja, egyetlen gondjuk csak az lehet, hogy kedvesek legyenek Istennek, vagy őt keressék.

472.

Az önző akarat sohasem nyer kielégülést, hiába lenne képes mindenre, amit akar; de mihelyt lemond róla, azonnal kielégülést talál az ember. Nélküle nem lehetünk elégedetlenek; általa nem elégülhetünk ki.

473.

Képzeljünk el egy olyan testet, amely csupa gondolkodó tag.

474.

Tagok. Kezdjük ezen. – Ahhoz, hogy rendet teremtsünk a magunk iránt kötelező szeretetünkben, képzeljünk el egy olyan testet, amelyik csupa gondolkodó tag, hiszen mi magunk is az egész tagjai vagyunk, és aztán gondolkozzunk el rajta, hogyan kellene szeretnie önmagát minden tagnak stb...

475.

Ha a lábaknak és a kezeknek külön akaratuk volna, sohasem járnának rendben, hacsak nem rendelnék alá ezt a külön akaratot a testet kormányzó fő akaratnak. Enélkül összevisszaságban és bajban vannak; ellenben ha csak a test javát akarják, önmaguknak cselekszenek vele jól.

476.

Csak Istent kell szeretnünk, csak magunkat kell gyűlölnünk.

Ha a láb mindvégig nem tudta volna, hogy a test része, hogy van egy test, amelytől függ, s aztán csak önmagát ismerve és szeretve egyszerre rádöbrent volna, hogy egy testhez tartozik, tőle függ, mennyire bánkódnék, mennyire szégyellné addigi életét, hogy haszontalan volt annak a testnek, amelyik életet öntött belé, amelyik a megsemmisülésbe taszította volna, ha eldobja, és ugyanúgy elkülöníti magától, mint ahogyan ő szakadt el tőle! Hogyan rimánkodnék, hogy megtartsa! És mily engedelmesen hagyná magát kormányozni a testet irányító akarattól, szükség esetén akár le is vágatná magát, még ha ezzel elveszítené is tag mivoltát; mert minden tagnak kötelessége a halált is vállalnia a testért, lévén az az egyetlen, amelyért mindenek vannak.

477.

Tévedés, hogy méltók vagyunk mások szeretetére, igazságtalanság szeretetet követelni tőlük. Ha okosnak és közömbösnek születnénk, magunkat és másokat ismerőnek, nem nevelnénk bele ezt a hajlamot akaratunkba. Mi azonban vele születünk; más szóval igazságtalannak születünk, mert minden önmaga felé hajlik. Ez ellenkezik a renddel: az általános felé kell hajlunk, mert a magunk felé hajlás a kezdete minden rendtelenségnek, háborúban, államrendben, gazdálkodásban, az ember saját testében. Az akarat tehát lealjasult.

Ha a természetes és polgári közösségek tagjai a test jólétére törekkenek, nekik maguknak egy másik, általánosabb test felé kell törekedniük, amelynek ők a tagjai. Az ember törekvésének tehát az általános legyen a célja. Más szóval igazságtalannak és romlottnak születünk.

478.

Amikor Istenre akarunk gondolni, nincs semmi, ami eltereli róla figyelmünket, ami másfelé igyekszik terelni gondolatainkat? Mindez rossz, és velünk született.

479.

Ha van Isten, akkor csak őt kell szeretnünk, nem pedig a múlandó teremtményeket. A hitetlenek okoskodása a *Bölcsesség Könyvében* kizárólag azon alapszik, hogy nincs Isten. „Ha így áll a helyzet, mondja, akkor leljük kedvünket a teremtményekben.” De ez kényszermegoldás. Am ha léteznék egy szeretetet érdemlő Isten, akkor nem jutottak volna

erre a következtetésre, hanem éppen az ellenkezőre. Ez pedig a bölcsek okoskodása: „Isten létezik, tehát ne a teremtményekben leljük gyönyörűségünket.”

Ezért minden, ami arra ösztönöz bennünket, hogy a teremtményekhez vonzódjunk, rossz, mivel ha ismerjük, abban akadályoz meg bennünket, hogy szolgáljuk, ha meg nem ismerjük, abban, hogy keressük. Márpedig telve vagyunk gonosz kívánsággal; tehát telve vagyunk bajjal; s így nem tehetünk mást, gyűlölnünk kell magunkat és mindazt, ami az egy Istenen kívül máshoz való ragaszkodásra ösztönöz bennünket.

480.

Hogy a tagok boldogok legyenek, az kell, hogy akaratuk legyen, s ezt az akaratot a testnek rendeljék alá.

481.

A halált önként, hősiiesen vállaló spártaiak és mások példái nem nagyon érintenek bennünket. Mert mindez mit használ nekünk? A vértanúk halálának példája viszont mélyen megindít bennünket, mert ők „a mi tagjaink”. Velük közös kötelék kapcsol össze: szilárdságuk a mienket is erősítheti, nem csupán példájával, hanem talán azért is, mert kiérdemelte a miénket. A pogányok példájában semmi ilyen nincsen: nem köt hozzájuk semmi; senki sem attól lesz gazdag, ha egy gazdag idegen példáját látja, hanem attól, ha az atyja vagy a férje gazdag.

482.

Erkölc. – Isten, miután megalkotta az eget és a földet, amelyek nem érzik létük boldogságát, olyan élőlényeket akart teremteni, akiknek tudomásuk legyen róla, és gondolkodó tagokból álló testet alkossanak. Mert tagjaink nem érzik az együttlétükből, csodálatos értelmükből és a természet ama gondoskodásából fakadó boldogságot, hogy lelket lehel beléjük, és növeli, élteti őket. Milyen boldogok is lennének, ha mindezt éreznék, ha mindezt látnák! Ehhez azonban az kellene, hogy értelmük legyen a megismeréséhez és jó szándékuk az egyetemes lélek akarata előtt való meghajlásra. Máskülönben, ha ilyen értelmet nyervén ezt arra használnák fel, hogy maguknak tartsák meg a táplálékot, és ne engedjék eljutni a többi taghoz, nemcsak igazságtalanok, hanem egyúttal nyomorultak is lennének, nem szeretnék, hanem inkább gyűlölnék magukat; mert boldogságuk és kötelességük egyaránt azt kívánja tőlük, hogy annak a teljes léleknek irányítására bízzák magukat, amelyhez tartoznak, s amelyik jobban szereti őket, mint ahogyan ők szeretik önmagukat.

483.

Tagnak lenni azt jelenti, hogy csupán a testben lakozó lélek által és a testért élünk, létezőnk és mozgunk.

Az elszigetelt tagnak, amely nem látja többé a testet, amelyhez tartozik, immár csupán múlandó, veszendő a léte. Ő azonban azt hiszi, hogy egészet alkot, s mivel nem lát testet, amelytől függ, azt hiszi, csupán önmagától függ, és maga akar a középpont és a test lenni. De hiányzik belőle az életelv, ezért csak tévelyeg, és csodálkozik léte bizonytalanságán, jól sejtí ugyan, hogy nem test, de azt mégsem fogja fel, hogy testnek a tagja. Ám amikor végül megismeri magát, olyan, mint aki hazaérkezett, s ettől kezdve már csak a testet szereti. Sajnálkozik egykori tévelygéseiben.

Természeténél fogva nem szerethet mást, legfeljebb csak saját magáért és azért, hogy szolgálatára vethesse, hiszen minden jobban szereti önmagát bármi másnál. Amikor a testet szereti, önmagát szereti, mivel csak általa és érette, benne létezik: *qui adhaeret Deo unus spiritus est.*¹¹³

A test szereti a kezét; a kéz pedig, ha volna akarata, bizonyosan ugyanúgy szeretné önmagát, mint ahogyan a lélek őt. Minden szeretet, amely túlmegy ezen, igazságtalan.

Adhaerens Deo unus spiritus est. Szeretjük magunkat, mert Jézus Krisztus tagja vagyunk. Szeretjük Jézus Krisztust, mert ő a test, amelynek tagjai vagyunk. Minden egy, az egyik a másikban van, mint a három isteni személy.

484.

Két törvény elégséges hozzá, hogy jobban elkörmányozza az egész kereszténységet, mint az állam minden törvénye.

485.

Az igazi és egyetlen erény tehát önmagunk gyűlölete (mert gyűlöletesek vagyunk a gonosz kívánság miatt) és egy valóban szeretetet érdemlő lény keresése. Mivel azonban nem tudjuk szeretni azt, ami rajtunk kívül van, egy olyan lényt kell szeretnünk, aki bennünk van, de mégsem azonos mivelünk, s ez érvényes minden emberre. Mármost csupán az Örökkévaló ilyen. Isten országa bennünk van: a mindnyájunk számára közös jó bennünk van, mi vagyunk ez az egyetemes jó, és mégsem mi vagyunk az.

486.

Ártatlansága idején az ember méltósága abban rejlett, hogy felhasználta a teremtett lényeket, és uralkodott rajtuk, ma viszont abban, hogy elszakadjon tőlük, és megalázkodjék.

487.

Minden olyan vallás hamis, amelyik nem hisz egy Istent, akiben a mindenség ősokat imádja, és amelynek erkölcsi tanítása nem kívánja meg, hogy az egy Istenben a mindenség végső célját szeressük.

488.

... Ám lehetetlen, hogy Isten valaha a végső cél lehessen, ha nem ő az ősök. Tekintetünket a magasba emeljük, de homokra támaszkodunk; a föld pedig beomlik lábunk alatt, s miközben az eget nézzük, elbukunk.

489.

Ha mindennek egyetlen ősoka és egyetlen végső célja van, akkor minden általa és minden érette van. Az igazi vallásnak tehát azt kell tanítania, hogy csupán őt imádjuk, csupán őt szeressük. Mivel azonban képtelenek vagyunk azt imádni, amit nem ismerünk, és mást, mint magunkat szeretni, a vallásnak, amelyik ezekre a kötelességekre oktat bennünket, meg kell velünk ismertetnie e gyöngeségeinket is, és vele együtt orvosságaikat is. Az igaz vallás arra

¹¹³ *A ki pedig az Úrral egyesül, egy lélek ő vele. [I. Kor. VI., 17.]*

tanít, hogy egyetlen ember miatt vesztítettünk el mindent, szakadt el a bennünket Istenhez fűző kötelék, és ugyanúgy egyetlen ember állította helyre ezt a kapcsolatot.

Születésünknél fogva annyira tusakodunk Isten szeretete ellen, s ugyanakkor annyira szükségünk van erre a szeretetre, hogy szükségszerűen bűnben kell születnünk, mert különben Isten igazságtalan lenne.

490.

Mivel az emberek nem szokták meg, hogy az ő művük legyen az érdem, csupán megjutalmazták, ahol készen lelik, Istent is magukról ítélik meg.

491.

Az igazi vallásnak nélkülözhetetlen jele, hogy szeretetre kötelez Isten iránt. Ez így is helyes, ám ennek ellenére egyetlen más vallás sem parancsolta ezt meg; a miénk azonban igen. Az igaz vallásnak továbbá fel kellett ismernie természetünk rosszra hajló voltát és jóra való képtelenségét; a miénk ezt is megtette. Orvosságot kellett rá adnia; ezek egyike az imádság. Végül egyetlen más vallás sem kérte Istentől, hogy őt szeretni és követni tudjuk.

492.

Aki nem gyűlöli magában önszeretetét és azt az ösztönét, amelyik arra biztatja, hogy magát tekintse Istennek, nagyon elvakult ember. Ki nem veszi észre, hogy semmi sem ellenkezik ennyire az igazságossággal és az igazsággal? Mert nem igaz, hogy rászolgálunk; igazságtalan és egyben lehetetlenség is, hiszen mindenki ugyanezt kívánja a maga számára. Tehát velünk született, nyilvánvalóan jogtalan kívánság, amelytől nem tudunk, de amelytől mégis szabadulnunk kell.

Ám egyetlen más vallás sem figyelmeztetett rá, hogy ez az önszeretet bűn, sem arra, hogy ebben születünk, hogy kötelesek vagyunk ellene szegülni, és egyiknek sem volt rá gondja, hogy megadja nekünk a gyógyítás eszközeit.

493.

Az igaz vallás megtanít rá, mik a kötelességeink és a gyarlóságaink: a kevélység és a gonosz kívánság; és mik az orvosságok: az alázatosság és a test sanyargatása.

494.

Az igaz vallásnak az embert nagyságára és gyarlóságára kellene megtanítania, önmaga megbecsülésére és megvetésére, szeretetére és gyűlöletére elvezérelnie.

495.

Amint természetellenes vakság nélkül élünk, hogy kutatnánk, mik vagyunk, ugyanúgy szörnyűséges vakság az, ha hiszünk Istenben, és mégis bűnben élünk.

496.

A tapasztalat azt mutatja, hogy roppant nagy a különbség a jámbor élet és a jóság között.

497.

Azok ellen, akik Isten irgalmasságában bizakodva jó cselekedetek nélkül, nemtörődöm módon élnek. – Minthogy bűneink két forrása a kevélység és a restség, Isten két olyan tulajdonságát tárta fel előttünk, amelyek gyógyulást hozhatnak számunkra: könyörületesességét és igazságosságát. Az igazságosságot az jellemzi, hogy megtöri a kevélységet, bármily szentek is jó cselekedeteink, *et non intres in iudicium*¹¹⁴ stb.; a könyörületeséget az, hogy jó cselekedetekre buzdítva küzd a restség ellen, ahogy az írás mondja: „...az Istennek jósága téged megtérésre indít” [Róm. II., 4.]; s a niniveiekről szólva: „Ki tudja? talán visszatér és megengesztelődik az Isten és elfordul haragjának búsulásától és nem veszünk el!” [Jónás III., 9.]. Így az irgalmasság korántsem jogosít fel restségre, ellenkezőleg: ez az az isteni tulajdonság, amely kifejezetten küzd ellene; ezért ahelyett, hogy így beszélünk: „Ha Istenben nem volna irgalmasság, mindent meg kellene tennünk az erény érdekében”; ellenkezőleg, úgy kell gondolkoznunk, hogy éppen azért kell buzdólkodnunk, mert Isten irgalmas.

498.

Igaz, hogy nehéz dolog az Istennek tetsző élet elkezdése. De ez a nehézség nem a bennünk csírázó jámborságból származik, hanem a még mindig bennünk levő gonoszságból. Ha érzékeink nem tusakodnának a bűnbánat ellen, ha romlottságunk nem ellenkezne Isten tisztaságával, akkor semmi nehézséget nem találnánk benne. Csak annyira szenvedünk, amennyire a természetünket jelentő bűn ellenáll a természetfölötti kegyelemnek; szívünk úgy érzi, szétszakad az egymásnak ellentmondó erőfeszítések között; nagyon igazságtalan dolog lenne azonban ezt az erőszakot a bennünket magához vonzó Istennek tulajdonítanunk, nem pedig a világnak, amely visszahúz.

Mint ahogy a gyermeknek is, akit anyja kiragad elrablóinak karjaiból, hiába szenved tőle, szeretnie kell annak a szerető és jogos erőszakát, aki visszaszerzi szabadságát, és gyűlölnie csak azok durva és zsarnoki erőszakát szabad, akik jogtalanul visszatartják. Isten nem harcolhat kegyetlenebbül ebben az életben az emberek ellen, mintha megkíméli őket ettől az általa hozott harctól. „... Nem azért jöttem, hogy békességet bocsássak, hanem hogy fegyvert”, mondja; és azt is megmondja, milyen ez a harc: „Azért jöttem, hogy e világra tüzet bocsássak”. [Lukács, XII., 49.] Előtte a világ e hazug békében élt.

499.

Külső cselekedetek. – Semmi sem oly veszedelmes, mint ami egyaránt tetszik Istennek és az embereknek; mert az Isten és az emberek számára kedves állapotokban más kedves Istennek, és más az embereknek; például itt van Szent Teréz nagysága: Istennek látomásaiban megnyilatkozó mélységes megalázkodása, az embereknek viszont bölcsessége tetszik. És ezért nem győzik utánozni értekezéseit, azt hívén, hogy ezzel az állapotát utánozzák; arra azonban nem törik magukat ennyire, hogy azt szeressék benne, amit Isten szeret, és hogy olyan életet éljenek ők is, amelyet Isten kedvel.

Többet ér, ha nem böjtölünk, s ezért megszegyenülünk, mintha böjtölünk, de hivalkodunk vele. Farizeus, publikánus. [Lukács, XVIII., 9-14.]

Mit használna nekem erre emlékezni, ha egyaránt hasznomra és káromra válhat, és ha minden Isten áldásán fordul meg, márpedig ő csak az érette, az ő törvényei szerint és az ő útjain cselekedett dolgokra adja áldását, a mód ugyanis épp olyan fontos, sőt talán még

¹¹⁴ *Ne szállj perbe (a te szolgálóddal).* [Zsolt. CXLIII. 2.]

fontosabb is, mint maga a cselekedet, hiszen Isten a rosszból is származtathat jót, mi pedig nélküle a jót is rosszra fordítjuk?

500.

A jó és rossz szavak értelme.

501.

Első fok: feddés a rossz, dicséret a jó cselekedetért. Második fok: sem dicséret, sem feddés.

502.

Ábrahám nem vett el semmit sem a maga részére, hanem csupán a „legények élelmét és ama férfiak részét”, akik vele eljöttek volt; ugyanígy az igaz sem vesz el semmit a világból, sem az emberek elismeréséből a maga, hanem csupán szenvedélyei számára, de ezeket parancsolójukként használja fel, mondván az egyiknek: *Távozz*; a másiknak: *Jer. Sub te erit appetitus tuus...*¹¹⁵ Ha így uralkodik rajtuk, minden szenvedélye erény lesz: a fősვნისეget, az irigységet, a haragot Isten maga is vállalja, mert ezek ugyanúgy erények, mint a kegyelmesség, az irgalmasság és az állhatatosság, amelyek szintén lelkünk indulatai. Úgy kell őket felhasználnunk, mintha rabszolgáink lennének, hagyjuk meg „élelmüket”, de ne engedjük, hogy lelkünk is belekóstoljon; mert az úrrá lett szenvedélyek már bűnök, s a lelket is részeltetik táplálékukban, az pedig eszik benne, és megmérgeződik.

503.

A filozófusok Istenre ruházták a bűnöket, s ezzel szentesítették őket; a keresztények az erényeket szentelték meg.

504.

Az igaz a legcsekélyebb dolgokban is a hit szavára cselekszik: azért feddi szolgálait, mert megtérésüket kívánja Istenben, kéri Istent, fenyítse meg őket, ugyanazt várja tőle, mint dorgálásaitól, és arra kéri őt, adja áldását fenyítésére. Hasonlóképpen egyéb cselekedeteiben...

<... Szeretet hiánya, ennek az oka... Isten lelkétől való megfosztottság; és az igaznak helytelen cselekedetei, mert Isten lelke elhallgat benne, vagy megszűnik hatni; ő pedig szomorú szívvel bánkódik miatta.>

505.

Minden halált hozhat ránk, még akkor is, ha szolgálatunkra készült; mint ahogy a természetben is ránk omolhatnak a falak, és meghalhatunk a lépcsőkön, ha nem járunk rajtuk helyesen.

A legcsekélyebb mozdulatnak az egész természetet érintő jelentősége van; elég egyetlen követ beledobnunk, s az egész tengert megváltoztattuk. Hasonlóképpen a kegyelemben a

---

¹¹⁵ (A bűn az ajtó előtt leselkedik, és) reád van vágyódása. [Mózes I. IV., 7.]

legcsekélyebb cselekedet is fontos mindenre kiható következményei folytán. Tehát minden fontos.

Minden cselekedetben tekintetbe kell vennünk magán a cselekedeten kívül jelen, múlt és jövő állapotunkat, valamint azokét, akiket érint, és meg kell látnunk mindezek kapcsolatait. És ekkor nagyon szerények leszünk.

506.

Bárcsak ne róná fel nekünk Isten minden bűnünket, más szóval bűneink minden következményét és kihatását, mert még a legcsekélyebb hibákéi is szörnyűségesek, ha könyörtelenül a végükre járunk!

507.

A kegyelem indításai, a szív keménysége; a külső körülmények.

508.

Szentet az emberből csak a kegyelem tud csinálni, és aki ebben kételkedik, az nem tudja, mit jelent szentnek, és mit embernek lenni.

509.

Filozófusok. – Olcsó dolog arra biztatni valakit, aki nem ismeri önmagát, hogy a maga erejéből menjen Istenhez! Hát még az olyant, aki tudja, kicsoda!

510.

Az ember nem méltó Istenhez, de nem képtelen rá, hogy méltóvá tétessék hozzá.

Méltatlan Istenhez, hogy a gyarló emberrel társuljon; de nem méltatlan hozzá, hogy kiemelje őt nyomorúságából.

511.

Annak, aki azt állítja, hogy az ember túlságosan kevés az Istennel való kapcsolatba lépés kiérdemléséhez, igencsak nagynak kell lennie, hogy ítéletet mondhasson ebben a kérdésben.

512.

A maga nyelvén szólva azt mondhatja, hogy a vallás mindenestől Jézus Krisztus teste, de azt nem, hogy Jézus Krisztus egész teste. Két nem változó dolog egyesülése nem jelenti azt, hogy az egyik a másikká lesz; így például a lélek egyesül a testtel, a tűz a fával, de ettől nem változik meg. Ahhoz azonban változás kell, hogy az egyik a másik alakját öltse magára, mint például az Igének az emberrel való egyesülésében.

Mert testem nem lenne emberi test a lelkem nélkül, tehát bárminő anyaggal egyesüljön, a lelkem hozza létre testemet. Nem különbözteti meg a szükséges feltételt az elégséges feltételtől: az egyesülés szükséges, de nem elégséges. A bal kar nem jobb kar. A testek egyik tulajdonsága az, hogy egyszerre többen nem foglalhatják el ugyanazt a helyet.

A *de numero*¹¹⁶ azonosság ugyanazon időhöz képest az anyag azonosságát feltételezi. Például ha Isten lelket egy Kínában levő testtel egyesítené, ugyanez a test, *idem numero*¹¹⁷ Kínában lenne. Ugyanez a folyó, amelyik ott folyik, *idem numero* azzal, amelyik ugyanabban az időben Kínában folyik.¹¹⁸

513.

Miért rendelte Isten az imádságot?

1. Hogy a kauzalitás méltóságát átterjessze teremtményeire.
2. Hogy megismertesse velünk, kitől származik erényünk.
3. Hogy munkával kiérdemelhessük a többi erényt is.

De hogy magának tartsa fenn az elsőséget, annak adja az imádságot, akinek kedve tartja.

Ellenvetés: Az emberek azt fogják hinni, hogy az imádság tőlük maguktól származik.

Ez azonban képtelenség; hiszen ha a hit birtoka nem elég hozzá, hogy meglegyenek bennünk az erények, akkor hogyan lenne elég ahhoz, hogy hitünk legyen? Nem nagyobb-e a távolság a hitetlenségtől a hitig, mint a hittől az erényig?

Érdem, ez a szó kétértelmű.

Meruit habere Redemptorem.

Meruit tam sacra membra tangere.

*Digno tam sacra membra tangere*¹¹⁹

*Non sum dignus.*¹²⁰

*Qui manducat indignus.*¹²¹

*Dignus est accipere.*¹²² *Dignare me.*¹²³

Isten csak annyival tartozik, amennyit ígért. Azt ígérte, hogy az igazságosságot az imádságtól teszi függővé, de az imádságot csak az „ígéret fiainak” helyezte kilátásba.

Szent Ágoston kifejezetten azt mondta, hogy az igazságtól elvétetnek az erők. De ezt véletlenségből mondta; mert megtörténhetett volna, hogy nem kínálkozik számára alkalom elmondására. Ám elveiből kitűnik, hogy alkalom adódván lehetetlen volt nem elmondania, vagy bármi vele ellenkezőt mondania. Tehát több az, ha kénytelen elmondani, amikor alkalom nyílik rá, mint hogyha azért mondta el, mert alkalom kínálkozott rá: az egyik szükségyszerű, a másik a véletlen műve. De mindössze ez a kettő az, amit kérhetünk.

514.

„Félelemmel készítsétek elő üdvösségeteket.”

Az imádság bizonyítékai: *Petenti dabitur.*¹²⁴

Tehát hatalmunkban áll kérni. Ezzel szemben ő [Isten] nincs hatalmunkban, mivel ha őt kérné valaki, nem kapná meg. Az üdvösség ugyanis nem lévén hatalmunkban, elnyerése viszont igen, az imádság nincs hatalmunkban.

¹¹⁶ Szám szerinti.

¹¹⁷ Szám szerint azonos.

¹¹⁸ *De numero, idem numero stb.* – Pascal ebben a töredékben Descartes-tal vitázik, aki a testi azonosságot a testhez tartozó lélekkel azonosítja. Eszerint az „átváltozás”-ban (transzszubstanciáció) nincs egyáltalán semmiféle misztérium, mert nem egyéb, mint a testhez társult lélek kicserélődése.

¹¹⁹ *Megérdemelte, hogy Megváltója legyen. Megérdemelte, hogy ennyire szent testet érintsen. Méltó, hogy ennyire szent testet érintsen.*

¹²⁰ ... nem vagyok méltó. [Lukács VII., 6.]

¹²¹ Mert aki méltatlanul eszik... [I. Kor. XI., 29.]

¹²² Méltó vagy (Uram), hogy végy (dicsőséget és tisztességet és erőt) [Apok. IV., 11.]

¹²³ Méltass arra.

¹²⁴ Kérjétek és adatik nektek. [Máté VII., 7.]

Az igaznak tehát nem lenne többé szabad Istenben reménylenie, mert nem reménykednie kell, hanem igyekeznie azt elnyerni, amit kér.

Állapítsuk hát meg, hogy mivel az ember most képtelen élni ezzel a közvetlen hatóerővel, és mivel Isten nem akarja, hogy ezért ne forduljon el tőle, csupán egy hatékony erő tarthatja meg mellette.

Tehát azok, akik elfordulnak tőle, nem rendelkeznek azzal a hatékony erővel, amely nélkül nem lehet elfordulni Istentől, akik pedig nem fordulnak el tőle, azokban ez megvan. Tehát azokból, akik egy ideig állhatatosak lévén az imádságban e hatékony erő segítségével, megszűnnek imádkozni, hiányzik ez a hatékony erő: a kegyelem cselekvő ereje.

Következésképpen Isten ez elsőt ebben az értelemben magára hagyja.

515.

A választottak sohasem fogják tudni erényeiket, a kárhozatra ítélték pedig bűneik nagyságát: „Uram, mikor láttuk, hogy éhezted, és tápláltunk volna? vagy szomjúhoztál, és innod adtunk volna?” [Máté, XXV., 27.]

516.

Róm. III., 27. Kirekesztetett dicsekvés: „mely törvény által? A cselekedeteké által? Nem; hanem a hit törvénye által.” Tehát a hit nincs úgy hatalmunkban, mint a törvény cselekedetei, hanem másként adatik nekünk.

517.

Vigasztalódjatok: nem magatoktól kell várnotok, hanem, ellenkezőleg: magatoktól mit sem várván kell remélnetek a kegyelmet.

518.

Minden rendű embernek, még a vértanúknak is van félnivalójuk, az *Írásból*. A purgatórium legnagyobb gyötrelme az ítélet bizonytalan volta. *Deus absconditus*.

519.

János VIII: „*Multi crediderunt in eum. Dicebat ergo Jesus: „Si manseritis... vere mei discipuli eritis, et veritas liberabit vos.” Responderunt: „Semen Abrahae sumus, et nemini servimus unquam.*”¹²⁵

Valóban különbség van a tanítványok és az *igazi* tanítványok között. Úgy ismerhetjük meg őket, ha azt mondjuk nekik, hogy az igazság szabaddá teszi őket; mert ha azt válaszolják, hogy ők szabadok, és rajtuk áll, kiszabadulnak-e az ördög szolgaságából, akkor tanítványok ugyan, de nem *igazi* tanítványok.

¹²⁵ ... Sokan hívének, őbenne. Monda azért Jézus (a benne hívő zsidóknak): Ha ti megmaradtok (az én beszédemben), bizonytal az én tanítványaim vagytok; (és megismeritek az igazságot) és az igazság szabadokká tesz titeket. Felelének neki: Ábrahám magja vagyunk, és nem szolgáltunk soha senkinek.

520.

A törvény nem semmisítette meg a természetet, hanem értelmessé tette; a kegyelem nem semmisítette meg a törvényt, hanem rábírt bennünket, hogy alkalmazzuk. A keresztségben nyert hitből táplálkozik a keresztények és a megtértek egész élete.

521.

A kegyelem mindig jelen lesz a világban – és az emberi természetben is –, mintha velünk született volna. Ezért mindenkor lesznek pelagiánusok¹²⁶ és katolikusok, és mindig lesz közöttük a harc; mert első születésünkből lesznek a pelagiánusok, az újjászületés kegyelméből pedig a katolikusok.

522.

A törvény olyasmire kötelezte az embert, amit nem adott meg neki. A kegyelem meg is adja, amire kötelez.

523.

Hitünk egészében véve Jézus Krisztus és Ádám, az erkölcs lényege a gonosz kívánság és a kegyelem.

524.

Nincs az embernek jobban megfelelő tanítás, mint az, amelyik arra okítja, hogy a kétségbeesés és az elbizakodottság két oldalról szüntelenül fenyegető veszélye folytán egyaránt képes befogadni és ugyanakkor elveszíteni a kegyelmet.

525.

Egyetlen filozófus sem szabta tanácsait kettős állapotunkhoz.

Egyesek azt az érzést sugallták, hogy nagyságunk nem ismer árnyékot, pedig nem ez az ember természetes állapota.

Mások viszont azt próbálták elhíttetni velünk, hogy minden tekintetben alacsony lelkűek vagyunk, holott ez sem az ember természetes állapota.

Alacsonyrendűségünk érzetére szükségünk van, de nem úgy, hogy természetünkből, hanem bűnös voltunk töredelmes beismeréséből származzék; és nem azért, hogy megrekedjünk benne, hanem hogy fel akarjunk belőle emelkedni. Ugyanúgy szükségünk van a nagyság – nem a mi érdemünkből fakadó, hanem a kegyelem szülte nagyság – érzetére is, de csak miután megjártuk alantas voltunk mélységeit.

---

¹²⁶ *Pelagiánusok* – Pelagius (360–422) britanniai születésű szerzetes tanításának követői. A kegyelemről szóló tana miatt az egyház elítélte. Pelagius többek között tagadja az eredeti bűnt; az ember természetét a bűnbeesés nem tette rosszra hajlóvá, akarata képes magától, kegyelem nélkül is a jóra; a keresztség nem egy nem létező eredeti bűnt, hanem az egyén által elkövetettekét törli el; végül a „kegyelem” csupán az embernek Isten által adományozott természetes javakat, elsősorban a szabad akaratot jelenti. – A *pelagianizmus* ellenkezik Szent Ágoston tanításával, s így nemcsak az egyház hivatalos, hanem a janzenisták kegyelem tanáival is.

526.

A nyomor kétségbeesésbe kerget, a kevélység önhittséget szül. A megtestesülés azonban a gyógyításhoz szükséges eszköz nagyságával megmutatja az embernek, milyen mérhetetlenül nyomorult.

527.

Isten ismerete a magunk nyomorúságának ismerete nélkül kevélységet szül. Nyomorúságunk ismerete Istené nélkül viszont kétségbeesést. Jézus Krisztus ismerete e kettő között foglal helyet, mert egyaránt megtaláljuk benne Istent és a mi nyomorúságunkat.

528.

Jézus Krisztus olyan Isten, akihez kevélység nélkül közeledünk, és aki előtt kétségbeesés nélkül alázkodunk meg.

529.

...Nem olyan lesüllyedés, amely képtelenné tesz bennünket a jóra, sem olyan életszentség, amely ment minden bűntől.

530.

Egyszer valaki azt mondta nekem, hogy a gyóntatószékből kilépve nagy öröm és bizalom árad el benne. Egy másik meg azt, hogy őt továbbra is gyötri a félelem. Én ekkor azt gondoltam, hogy e két emberből lehetne egy jót gyúrni, mert mindegyiknek van egy hibája, az, hogy nem érzi, amit a másik. Ugyanez gyakorta megesik más téren is.

531.

Aki ismeri ura szándékát, nagyobb büntetést kap, mert e tudása folytán többre lenne képes. *Qui justus est, justificetur adhuc*,¹²⁷ igaz voltának erejénél fogva. Attól kérjük számon a legtöbbet, aki a legtöbbet kapta, mert a támogatás miatt többre képes.

532.

A *Szentírás* gondoskodott róla, hogy minden helyzetre legyenek vigasztaló és félelmet ébresztő szavai.

A természet, úgy látszik, ugyanezt tette a két – fizikai és erkölcsi – végtelennel: mert mindig lesz fönt és lent, mindig találunk talpraesettebbeket és ügyefogyottabbakat, nálunk magasabbakat és nyomorultabbakat, és ettől kevélységünk alábbhagy, alacsonyságunk érzete pedig feloldódik.

---

¹²⁷ *És a ki igaz, legyen igaz ezután is. [Jelenések XXII., 11.]*

533.

*Comminutum cor*¹²⁸ (Szent Pál), íme ez a keresztényi jellem. *Albe vousa nomme, je ne vous connais plus*¹²⁹ (Corneille), íme az embertelen jellem. Az emberi jellem ennek az ellenkezője.

534.

Csak kétféle ember van: az igazak, akik bűnösnek, s a többi, a bűnösök, akik igaznak hiszik magukat.

535.

Nagy hálával tartozunk azoknak, akik figyelmeztetnek bennünket hibáinkra, mert megszégyenítenek bennünket; értésünkre adják, hogy magunkra vontuk embertársaink megvetését, bár azt nem akadályozzák meg, hogy a jövőben is ne váljunk megvetés tárgyává, hiszen van jócskán más hibánk is, amellyel erre rászolgálunk. De egyengetik egy hibánk helyrehozásának és a tőle való megszabadulásnak az útját.

536.

Az ember úgy van megalkotva, hogy ha sokat ismétlik előtte, végül elhiszi, hogy ostoba; sőt, ha sokat mondogatja magában, ő maga is el tudja hitetni önmagával. Mert az ember egyedül is szokott magával beszélgetni, s ezért fontos, hogy ezt a beszélgetést jól irányítsa: *Corrumpunt mores honos colloquia prava*.¹³⁰ Hacsak lehet, hallgassunk, és csupán Istennel foglalkozunk, mert őrá tudjuk, hogy ő az igazság; így aztán ezt is elhithetjük magunkkal.

537.

Különös valami a kereszténység. Azt parancsolja az embernek, ismerje el hitványságát, sőt utálatosságát, de ugyanakkor megparancsolja neki, hogy igyekezzék Istenhez hasonlatossá lenni. Ha nem ellensúlyozná az egyik a másikat, e felemeltetése szörnyen felfuvalkodottá, e lealacsonyítása iszonyatosan alávalóvá tenné.

538.

Mily kevés gőg elég hozzá, hogy egy keresztény Istennek higgye, és mily kevés undor, hogy a föld férgeihez hasonlítsa magát!

Szépséges módja az élet és a halál, a jó és a rossz elfogadásának!

¹²⁸ *Megalázkodó szív.*

¹²⁹ *Albáért vívsz velem: neved nem ismerem!* – Corneille *Horatius* című darabjában az emberséges felfogást képviselő Curiatiuszal szemben az ifjú Horatius az elvakult, emberséget nem ismerő megszállottság képviselője. Húgának a völegényét kiméretlenül megöli egy embertelenné torzult hazafiság nevében. Az idézett sor (II. 3.) akkor hangzik el, mikor kitudódik, hogy a három Horatius testvér és a három Curiatius testvér lesz kénytelen élethalálharcot vívni egymással, hazájáért; Horatius ettől kezdve Curiatiusban már csak halálos ellenséget lát: „Albáért vívsz velem: neved nem ismerem!”

¹³⁰ *Jó erkölcsöt megrontanak gonosz társaságok [I. Kor. XV., 33.]*

539.

Mi különbség van engedelmesség tekintetében a katona és a karthauzi szerzetes között? Egyformán engedelmeskednek és függenek, egyformán gyötrelmes gyakorlatokat végezve. Csakhogy a katona mindig azt reméli, hogy egyszer majd úr lesz, bár ez sohasem következik be, mert még a hadvezérek, sőt a fejedelmek is mindenkor szolgák, függő helyzetben vannak; ám ő mégis mindig remél, és mindig azon igyekszik, hogy végre ő legyen az úr; ezzel szemben a karthauzi szerzetes arra tesz fogadalmat, hogy örök függésben fog élni. Így tehát nem az örökös szolgaságban különböznek egymástól, amely mindvégig osztályrészük, hanem abban, hogy az egyik mindig reménykedik, a másik meg sohasem.

540.

A keresztények ama reménye, hogy egykor végtelen boldogságban lesz részük, éppúgy tartalmaz valóságos örömet, mint félelmet; nem azonos ugyanis a helyzetük azokéval, akik királyságot reméltek, de nem nyertek, s alattvalók maradtak; ők ugyanis szentséget, az igazságtalanságtól való megszabadulást remélnék, s ebből valóban jut nekik valami.

541.

Senki sem olyan boldog, józan, erényes és szeretetre méltó, mint az igazi keresztény.

542.

Csak a keresztény vallás teszi egyszerre *szeretetreméltóvá* és *boldoggá* az embert. A társadalmi rang nem tehet egyszerre szeretetreméltóvá és boldoggá.

543.

Előszó. – Isten metafizikai bizonyítékai oly távol esnek az emberi gondolkodástól, oly bonyolultak, hogy nem nagyon hatnak ránk, de még ha volna is eredményük egyeseknél, az csak addig a néhány pillanatig tart, amíg a bizonyítás szemük előtt van; egy óra múlva azonban már ismét attól tartanak, hogy tévedtek.

*Quod curiositate cognoverunt superbia amiserunt.*¹³¹

Ez az eredménye Isten Jézus Krisztus nélkül való megismerésének, vagyis ha valaki közbenjáró nélkül próbál érintkezni a közbenjáró nélkül megismert Istennel. Azok viszont, akik közbenjáró segítségével ismerték meg Őt, egyúttal gyarlóságukat is megismerik.

544.

A keresztények Istene olyan Isten, aki érezteti a lélekkel, hogy ő az egyetlen boldogsága; hogy benne van minden nyugalma, s csak akkor érezhet örömet, ha őt szereti; egyúttal megutáltat vele mindent, ami visszatartja és megakadályozza, hogy minden képességével szeresse Istent. Az útjába álló önszeretet és gonosz kívánság elviselhetetlen számára. Ez az Isten arra is ráébreszti, hogy alaptulajdonsága az önszeretet, amely vesztébe sodorja, s ebből egyedül Ő tudja kigyógyítani.

¹³¹ *Amit megismertek kíváncsiságból, elvesztették kevélységük miatt. [Szent Ágoston után.]*

545.

Jézus Krisztus tulajdonképpen csak arra tanította az embereket, hogy önmagukat szeretik, hogy rabszolgák, vaksággal vertek, betegek, szerencsétlenek és bűnösök; hogy neki kellett őket megszabadítania, felvilágosítania, megszentelnie és meggyógyítania; nekik pedig meg kell gyűlölniük önmagukat, és kínszenvedése és kereszthalála által őt követniük.

546.

Jézus Krisztus nélkül szükségképpen bűnben és nyomorúságban él az ember; Jézus Krisztussal pedig ment a bűntől és a nyomorúságtól. Benne van minden erényünk és minden boldogságunk. Kívüle csak bűn, nyomorúság, tévelygés, sötétség, halál és kétségbeesés létezik.

547.

Istent csak Jézus Krisztus által ismerjük. E közbenjáró nélkül nem tudunk érintkezést találni Istennel; Jézus Krisztus által ismerjük meg Istent. Mindazok, akik azt állították, hogy Őnélküle ismerik őt, és bizonyítják létét, csak erőtlen érvekre tudtak hivatkozni. Jézus Krisztust bizonyítandó itt vannak azonban a jövendölések, megannyi szilárd és kézzelfogható bizonyíték. Minthogy ezek a jóslatok beteljesültek, és az események igazolták őket, bizonyos jelei ezeknek az igazságoknak és – következésképpen – Jézus Krisztus istenségének. Benne és általa ismerjük meg tehát Istent. E nélkül, a *Szentírás*, az eredendő bűn, a megígért és földre szállt nélkülözhetetlen Közvetítő nélkül egyáltalán nem lehet bizonyítani Isten létét, sem igaz és jó erkölcsöt tanítani. Jézus Krisztus által és Jézus Krisztusban azonban bebizonyítjuk Isten létét, erkölcsöt és igaz tant hirdetünk. Jézus Krisztus tehát az emberek igazi Istene.

De ugyanakkor megismerjük saját nyomorúságunkat is, mert ez az Isten nem egyéb, mint nyomorúságunk Orvosa. Ezért csak saját romlottságunk megismerése segíthet el bennünket Isten megismeréséhez. Így azok, akik Istent saját nyomorúságuk felismerése nélkül ismerték meg, ezzel nem az ő dicsőségét szolgálták, hanem csak önmagukat magasztalták fel vele. *Quia... non cognovit per sapientiam... placuit Deo per stultitiam praedicationis salvos facere.*¹³²

548.

Nemhogy Istent, hanem magunkat is csupán Jézus Krisztus által ismerjük. Az életet és a halált csak Jézus Krisztus által ismerjük. Jézus Krisztus nélkül nem tudjuk, mi az életünk, mi a halálunk, mi az Isten, és mik vagyunk mi magunk.

Így a *Szentírás* nélkül, amelynek egyetlen tárgya Jézus Krisztus, nem ismerünk semmit, és mind Isten, mind a magunk természetében csupán sötétséget és zűrzavart látunk.

549.

Nemcsak lehetetlen, hanem hasztalan is Jézus Krisztus nélkül megismerni Istent. Akik az ő közvetítésével ismerték meg, nem eltávolodtak tőle, hanem közeledtek hozzá; nem lealacsonyodtak, hanem...

---

¹³² Mert minekután... nem ismerte meg (a világ) a bölcsesség által... tetszék az Istennek, hogy az igehirdetés boldonsága által tartsa meg a hívőket. [I. Kor. I., 21.]

*Quo quisquam optimus est, pessimus, si hoc ipsum, quod optimus sit, adscribat sibi.*¹³³

550.

Szeretem a szegénységet, mert Ő is szerette. Szeretem a földi javakat, mert módot adnak rá, hogy segíthessük velük a nyomorultakat. Hűséges vagyok mindenkire, rosszal rosszért nem fizetek; hanem azt kívánom nekik, legyen hasonló a helyzetük az enyémhez, amelyben sem rossz, sem jó nem éri őket az emberek részéről. Igyekszem igazságos, igazmondó, őszinte és hűséges lenni minden emberhez, szívemből szeretem azokat, akikkel Isten szorosabban összekötött; és akár egyedül vagyok, akár az emberek szeme előtt, minden cselekedetemben ott látom Istent, ő fogja mindet megítélni, s én mindet öneki szentelem.

Íme, ezek az én életelveim, és életem minden napján áldom Megváltómat, aki szívembe ültette őket, engem, a gyarló, nyomorult, bűnös vágyakkal, kevélységgel és becsvágygal teli embert mind e büntől ment emberré tevén kegyelme által, mert minden dicsőség az ő kegyelmét illeti érte, hiszen enyém csak a gyarlóság és a tévelygés.

551.

*Dignior plagis quam osculis non timeo quia amo.*¹³⁴

552.

Jézus Krisztus sírja. – Jézus Krisztus meghalt, de mindenek szeme láttára, a kereszten. Most halott, és a sír rejti.

Jézus Krisztust csak szentek temették el.

Jézus Krisztus egyetlen csodát sem mívelt a sírboltban.

Csak szentek lépnek be oda.

Jézus Krisztus ott kél új életre, nem a kereszten.

Ez a Passió és a Megváltás végső csodája.

Jézus Krisztusnak e földön nem jutott másutt hely pihenésre, csak a sírboltban.

Ellenségei csak akkor szüntek meg kínozni, mikor már a sírban volt.

553.

Jézus Misztériuma. – Jézus kínszenvedése közben emberek okozta gyötrelmekről szenved; halálküzdelmében azonban azokat a kínokat szenved, amelyeket maga mér önmagára: *turbare semetipsum.*¹³⁵ Nem emberi, hanem mindenható kéz okozta kínhalál ez, és mindenhatónak kell lenni elviseléséhez is.

Jézus három legkedvesebb barátjánál keres legalább némi vigasztalást, ők azonban alszanak; kéri őket, hogy tartsanak ki egy kis ideig mellette, ők azonban tökéletes közönnyel magára hagyják, és oly kevés együttérzést tanúsítanak iránta, amely még arra sem volt elég, hogy egy kis időre el ne szenderüljenek. Így Jézus magára maradt, egyedül Isten haragjával.

Jézus az egyetlen a földön, aki nemcsak érzi és megosztja gyötrelmét, hanem ezt tudja is: e tudásnak egyedül ő és az ég van birtokában.

¹³³ *Minél jobb az ember, annál rosszabbá lesz, ha azt, ami miatt jó, önmaga javára írja. [Szt. Bernát: In Cantica sermones. LXXXIV.]*

¹³⁴ *Verést és nem szeretetet érdemlek, mégse félek, mert szeretek. [Szent Bernát: In Cantica sermones. LXXXIV.]*

¹³⁵ *Önmagát emészti. [János XI., 33.]*

Jézus egy kertben van, de nem ama gyönyörűségek kertjében, amelyben Ádám, az első ember sodorta kárhozatba magát és az egész emberi nemet, hanem a kínok kertjében, amelyben megváltotta önmagát és az egész emberi nemet.

A borzalom éjjelén ezt a kint és ezt az elhagyatottságot szenvedti.

Azt hiszem, Jézus ez egyetlen alkalmon kívül sohasem panaszkodott; ekkor azonban úgy, mintha már képtelen lett volna magába fojtani elviselhetetlen fájdalmát: „Szomorú az én lelkem mind halálig.”

Jézus társaságot és megkönnyebbülést vár az emberektől. Úgy hiszem, egész életében páratlan ez az eset. De még ezt sem kapja meg, mert tanítványai alszanak.

Jézus kínszenvedése a világ végezetéig fog tartani: ez idő alatt nem szabad aludnunk.

Mikor mindenkitől elhagyatva azt látja Jézus, hogy barátai, akiket arra választott ki, hogy együtt virrasszanak vele, alusznak, elkedvetlenedik, de nem azért, mert őt, hanem mert magukat sodorják veszélybe. Szívből fakadó szeretettel figyelmezteti őket üdvösségükre és boldogságukra hálátlanságuk ellenére is: figyelmezteti őket rá, hogy jóllehet a lélek kész, a test erőtlén.

És mikor ismét álomba merülve találja őket, sem órá, sem magukra nem lévén tekintettel, Jézus az ő jóságában nem ébreszti fel őket, hanem hagyja, hogy nyugodjanak tovább.

Atyjának akaratát nem ismervén Jézus imádkozik, és fél a haláltól; de miután megismerte, maga megy elébe, és felkínálkozik neki: *Eamus. Processit.*¹³⁶

Jézus kérlelte az embereket, de nem lelt náluk meghallgatásra.

Miközben aludtak, Jézus megváltotta tanítványait. És megváltott minden igazat, mialatt ők aludtak, születésük előtt a semmi-létben, születésük óta pedig bűneikben.

Csak egyetlenegyszer kéri, és akkor is megadással, hogy múljék el tőle a pohár, de azt kétszer, hogy jöjjön, ha nem múlhat el.

Jézus a gyötrelmek közepette.

Látván, hogy minden barátja elaludt, és minden ellensége ébren van, Jézus mindenestől Atyjára bizza magát.

Júdásban Jézus Isten rendelését nézi, akit szeret, nem pedig ellenséges indulatát, amellyel annyira nem törődik, hogy barátjának nevezi őt.

Jézus elszakad tanítványaitól, és megkezdí haláltusáját; nekünk is el kell szakadnunk legközelebbi hozzátartozóinktól és legbensőbb barátainktól, hogy őt utánozzuk.

Jézus a halállal viaskodik, és a legnagyobb kínokat szenvedti, ezért imádkozzunk még tovább.

Esedezünk Isten irgalmáért, de nem azért, hogy békességben hagyjon bennünket bűneink közepette, hanem hogy megszabadítson tőlük.

Ha Isten saját kezével rendelne nekünk tanítómestereket, ó, milyen jó szívvel kellene akkor engedelmeskednünk nekik! A szükség és a háborúság csalhatatlanul ilyen tanítómester.

„Vigasztalódjál, mert nem keresnél, ha nem találtál volna meg.”

„Gondoltam rád a halállal viaskodva, vérem e cseppjeit éretted hullattam.”

„Nem magadat teszed próbára, inkább engem kísértesz, amikor arra gondolsz, vajon ezt vagy azt a még nem esedékes dolgot jól végeznéd-e el: majd én cselekszem meg benned, ha sor kerül rá.”

¹³⁶ *Menjünk. Elindult. [János XVIII., 4.]* – Pascal itt emlékezetből idézi a Vulgata néhány helyét, de csak jelzésszerűen, egy-egy szakaszt összefoglalva. Mindkét szó – *eamus* (menjünk, induljunk), *processit* (elindult) – Júdás árulására vonatkozik, amikor Jézus meglátja közeledni az őt eláruló tanítványt a katonákkal. Ekkor mondja: „*Surgite, eamus: ecce appropinquavit qui me tradet*” (Keljetek fel, menjünk! Ímé elközelgett, a ki engem elárul; *Máté XVI. 46.*); és *Jesus itaque sciens omnia, quae ventura erant super eum, processit et dixit eis...* (Jézus azért tudván mindazt, a mi reá következőnek vala, előre méne, és monda azoknak: Kite kerestek? *János XVIII., 4.*).

„Vezettesd magad parancsaim által, lásd, milyen jól vezettem a Szűzanyát és a szenteket, akik engedték, hogy én cselekedjem bennük.”

„Az Atya mindent szeret, amit én cselekszem.”

„Azt akarod, hogy mindig emberi véremmel fizessek, te pedig még könnyet sem ejtenél?”

„A te megtérésed az én ügyem; ne félj hát, és imádkozzál bizalommal, mintha érettem imádkoznál.”

„Jelen vagyok neked igémmel az Írásban, szellememmel az Egyházban, sugallataimmal és hatalmammal Isten szolgálóiban, imádságommal a hívőkben.”

„Az orvosok nem gyógyítanak meg téged, mert végül úgyis meghalsz. Hanem én gyógyítom meg, én teszem halhatatlanná a tested.”

„Viseld el a test láncait és szolgaságát; én most csak a lelki szolgaságtól szabadítlak meg.”

„Én jobb barátod vagyok, mint akárki más; mert én többet tettem érdekedben, ők nem szenvednék el azt, amit én szenvedtem éretted, és nem halnának meg érted hűtlenséged és kegyetlenséged idején, ahogyan én tettem és vagyok kész megtenni, sőt meg is cselekszem kiválasztottaimban és az Oltáriszentségben.”

„Ha ismernéd bűneidet, kétségbeesnél.”

– Rettegek is, Uram, mert ha te mondod, elhiszem, milyen gonoszak.

„Ne ess kétségbe, mert én, akitől ezt hallod, ki is tudlak belőlük gyógyítani, és ha én ezt mondom neked, az annak jele, hogy meg is akarlak gyógyítani. Ahogy levezekled bűneidet, megismered őket, és megmondatik: 'Íme, a te bűneid megbocsáttattak néked.' Tarts hát bűnbánatot rejtett bűneidért, és az általad ismertek eltitkolt gonoszságáért.”

– Uram, mindent neked adok.

„Forróbban szeretlek, mint ahogyan te szeretted szennyes vétkeidet, *ut immundus pro luto*.¹³⁷”

„De ezért a dicsőség engem illessen és ne téged, ki féreg és por vagy.”

„Fordulj tanácsért lelkiatyádhoz, valahányszor az én szavam gonoszságnak, hívságnak vagy kíváncsiságnak forrása számodra.”

– Látom kevélységem, kíváncsiságom és gonosz vágyaim feneketlen mélységét. Nem hasonlíthatom magamat sem Istenhez, sem az igazságos Jézus Krisztushoz. De Jézus bűnné tétetett általam; ostorod minden csapása órá sújtott. Förtelmesebb, mint én, és mégis ahelyett, hogy irtóznék tőlem, megtisztelve érzi magát, hogy hozzá járulok és megsegítem.

De ő meggyógyította magát, tehát még inkább meggyógyít engem.

Sebeimet az ő sebeihez kell adnom, és őhöz kell csatlakoznom, ő pedig megvált engem magát megváltván. De ne ejtsünk rajta más sebeket a jövőben.

*Eritis sicut dii scientes bonum et malum.*¹³⁸ Mindenki istenként viselkedik, amikor eldönti: „Ez jó, ez rossz”; vagy amikor túlságosan bánkódik vagy örvendezik a vele törtéteken.

Minden tevékenységünket, a kicsiket csakúgy, mint a nagyokat, Jézus Krisztus méltóságáért cselekedjük, aki azokat mibennünk cselekszi, és a mi életünket éli; a nagyokat csakúgy, mint a kicsinyeket és könnyűeket, az ő mindenható volta miatt.

554.

Úgy érzem, feltámadása után Jézus Krisztus csak a sebeit engedi megérintenünk: *Noli me tangere*.¹³⁹ Csak szenvedéseivel kell egyesülnünk.

¹³⁷ *Mint aki sár által bemocskolódott.*

¹³⁸ *És olyanok léztek, mint az Isten: jónak és rossznak tudói. [Mózes I., III. 5.]*

¹³⁹ *Ne illess engem. [János XX., 17.]*

Az Utolsó vacsorán a vele való egyesüléshez halandóként, az emmausi tanítványoknak feltámadótként, az egész Egyháznak pedig megdicsőültként adta magát.

555.

„Ne másokhoz, énhozzám hasonlítsd magad. Ha nem engem lelsz azokban, akikhez magadat hasonlítod, utálatos lényhez méred magad. Ha azonban énám lelsz bennük, akkor hozzám mérd magad. De kit mérsz hozzá? Magadat vagy engem tebenned? Ha magadat, akkor utálatos lényt. Ha engem, akkor engem mérsz önmagamhoz. Én azonban Isten vagyok mindenkben.

„Gyakorta szólok hozzád, és adok neked tanácsot, mert lelkiatyád nem szólhat hozzád, én pedig nem akarom, hogy vezető nélkül maradj.”

„Lehetséges azonban, hogy én az ő könnyörgésére cselekszem ezt, tehát úgy vezet, hogy te észre sem veszed. Nem keresnél engem, ha nem bírnál.”

„Ne nyugtalankodjál hát.”

VIII. szakasz (556–588)

556.

... Azt káromolják, amit nem ismernek. A keresztény vallás két tételből áll; az emberek számára egyaránt fontos az ismeretük, és egyaránt veszedelmes a nem ismerésük; és egyformán Isten irgalmasságának köszönhető, hogy mind a kettőről jeleket adott nekünk.

És mégis okot találnak maguknak rá, hogy az egyik nemléte következtessenek abból, amiből pedig a másikra kellene következtetniük. A bölcseket, akik azt mondták, hogy csak egy Isten van, üldözték, a zsidókat gyűlölték, de még náluk is jobban a keresztényeket, mert ők természetes eszükkel meglátták, hogy ha létezik a földön igazi vallás, akkor mindennek feléje kell törekednie, mintegy a középpont felé.

Dolgainkat úgy kell intéznünk, hogy ennek egyetlen célja a vallás megalapozása és nagysága legyen; magukban az emberekben kell a vallás tanításainak megfelelő érzelmeknek élniük; és, végezetül, a vallásnak olyannyira minden törekvésünk céljának és középpontjának kell lennie, hogy aki ismeri alaptételeit, megértse belőle mind az emberi természetet, mind pedig általában a világ folyását.

Mármost ezen az alapon keresnek okot a keresztény vallás szidalmazására, mert rosszul ismerik. Azt képzelik róla, hogy csupán egy nagynak, hatalmasnak és öröknek elképzelt Isten imádásából áll; holott ez tulajdonképpen deizmus, márpedig a deizmus majdnem oly távol van a keresztény vallástól, mint az ateizmus, amelyik tökéletes ellentéte. Amiből azt a következtetést vonják le, hogy ez a vallás nem az igazi, mert nem veszik észre, hogy minden annak a tételnek a megállapításába torkollik, hogy Isten nem nyilatkozik meg az embereknek olyan tökéletes világossággal, ahogyan tehetné.

De következtessenek ebből a deizmus ellen bármit, ami nekik tetszik, a keresztény vallás ellen semmit sem következtethetnek belőle. Mert ez a vallás lényege szerint annak a Megváltónak a misztériuma, aki két – emberi és isteni – természetet egyesítvén magában, kiemelte az embereket a bűn romlottságából, és a maga isteni személyében békíti őket össze Istennel.

A vallás tehát egyszerre hirdeti az embereknek ezt a két igazságot: létezik egy Isten, akire képesek, de létezik az emberi természetben egy olyan romlottság is, amely méltatlanná teszi őket Istenhez. Egyaránt fontos számukra, hogy ismerjék e két tétel mindegyikét; mert ugyanolyan veszélyt jelent az embernek, ha csak Istent ismeri, tulajdon gyarlóságát azonban nem, mintha ismeri ugyan gyarlóságát, de nem vesz tudomást a Megváltóról, aki gyógyulást hozhat rá. Ha e két tudásnak csak az egyike van meg benne, abból vagy a filozófusok kevélysége származik, akik megismerték Istent, de nem látják saját gyarlóságukat, vagy az ateisták kétségbeesése, akik ismerik gyarlóságukat, de nem tudnak a Megváltóról.

Ezért, amint feltétlenül ismernie kell az embernek e két dolgot, ugyanúgy következik Isten irgalmas voltából az is, hogy megismertette velünk őket. A keresztény vallás ezt teszi, éppen ez az ő lényege.

Mármost vizsgáljuk meg ennek alapján a világ rendjét, és lássuk, vajon nem minden a keresztény vallás itt következő két fő tételének bizonyítására irányul-e: Jézus Krisztus a célja mindennek, ő az a középpont, amely felé minden törekszik. Aki őt ismeri, az ismeri mindennek az okát és az értelmét.

A tévedésben élők csak azért tévelyegnek, mert e két dolog egyikét nem veszik észre. Az ember ugyanis oly módon is megismerheti Istent, hogy mit sem tud tulajdon gyarlóságáról, és ugyanígy gyarló voltát is, anélkül hogy Istent ismerné; Jézus Krisztust azonban nem ismerhetjük meg úgy, hogy egyúttal Istent és saját nyomorúságunkat is ne ismernénk meg.

Ezért nem is kísérlem én itt meg ésszerű érvekkel bizonyítani Isten létezését, a Szentháromságot vagy a lélek halhatatlanságát, sem bármi ehhez hasonlót; nemcsak azért, mert nem éreznék magamban elég erőt hozzá, hogy a természetben találjak olyan érvet, amellyel meg tudnám győzni a megátalkodott ateistákat, hanem mivel Jézus Krisztus nélkül haszontalan és meddő minden ilyen megismerés. Mert nem jutna sokkal messzebbre üdvössége útján az ember, ha meg volna róla győződve, hogy a számok törvényei anyagon kívüli örök igazságok, és hogy egy olyan ősigazságtól függenek, és benne léteznek, amelynek a neve Isten.

A keresztények Istene ugyanis nem egyszerűen a geometriai igazságok és az elemek rendjének a megalkotója; ez a pogányok és az epikureisták Istene. Nem is olyan Isten, aki gondját viseli az emberek életének és javainak, hogy boldog, hosszú élettel jutalmazza azokat, akik őt imádják; ez a zsidók Istene. Nem: Abrahám, Izsák, Jákob, a keresztények Istene a szeretet és a vigasztalás Istene, aki betölti övéinek lelkét és szívét, bensőjükben érezteti velük gyarlóságukat és az ő végtelen könyörületességét; aki lelkükben egyesül velük, betöltvén azt alázatossággal, örömmel, bizodalommal és szeretettel; aki képtelenné teszi őket rá, hogy rajta kívül bármi más célra törekedjenek.

Mindazok, akik Jézus Krisztuson kívül keresik Istent, és megrekednek a természetben, vagy nem lelnek semmi őket kielégítő világosságra, vagy kieszelnek maguknak valami módot, hogy megismerjék Istent, és közvetítő nélkül szolgálják, s ezáltal vagy ateistává süllyednek, vagy deistává válnak, holott e kettőtől szinte egyaránt irtózik a keresztény vallás.

Jézus Krisztus nélkül nem állna fenn a világ; mert vagy el kellene pusztulnia, vagy valóságos pokolnak kellene lennie.

Ha a világ azért léteznék, hogy az embert megtanítsa Istenre, akkor az ő istensége kétségbevonhatatlan módon világolnék mindenütt; mivel azonban csak Jézus Krisztus által és Jézus Krisztusért létezik, azért, hogy az embereket felvilágosítsa mind romlottságukról, mind megváltásukról, mindenből e két igazság bizonyítékai világlanak felénk.

Ami a természetben látható, sem az istenség tökéletes kizárását, sem nyilvánvaló jelenlétét nem bizonyítja, hanem egy elrejtőzködő Isten jelenlétéről tanúskodik. Minden ennek a jegyét viseli magán.

Az egyetlen lény, amely ismeri a természetet, csupán azért ismerné, hogy nyomorult legyen miatta? Ő lenne az egyetlen boldogtalan lény?

Nem szabad, hogy ne lásson egyáltalán semmit; de az sem, hogy eleget lásson meg belőle, amiből azt hihesse, hogy már bírja is; hanem hogy amit lát, abból rájöhhessen, hogy elveszítette, mert ehhez egyaránt kell látni is és nem látni is; nos, pontosan ebben az állapotban a természet.

Bármilyen álláspontra helyezkedjék, én nem engedem benne megnyugodni...

557.

Igaz tehát, hogy minden arra tanítja az embert, milyen az ő valódi állapota, ám ezt helyesen kell értenünk: mert nem igaz, hogy minden Istent tárja elénk, amint az sem igaz, hogy minden elrejtje előlünk. Együtt azonban igaz a kettő, vagyis hogy Isten elrejtőzködik azoknak, akik megkísértik, de felfedi magát az őt keresőknek, mert az emberek egyaránt méltatlanok és képesek Istenre; méltatlanok romlottságuknál, és képesek eredeti természetüknél fogva.

558.

Mi egyébire következtessünk zavarunkból és bizonytalanságunkból, mint érdemtelen voltunkra?

559.

Ha Istentől soha semmi sem nyilatkozott volna meg, ez az örökös megfosztottság kétértelmű lenne, és éppúgy utalhatna Isten teljes hiányára, mint arra, hogy az emberek méltatlanok rá, hogy megismerjék őt; ám mivel néha megmutatkozik, ha nem is mindig, ez a tény eloszlatja a kétértelműséget. Ha ugyanis egyetlenegyszer is megmutatkozik, akkor mindig van; így ebből csak arra következtethetünk, hogy van Isten, de az emberek méltatlanok rá.

560.

Nem fogjuk fel sem Ádám dicsőséges állapotát, sem bűnének természetét, sem azt, hogy ez a bűn hogyan származott ránk át. Az egész a miénktől tökéletesen különböző emberi állapotban ment végbe, és meghaladja jelen képességeinket.

Mindennek a tudása azonban teljesen haszontalan a belőle való szabadulás szempontjából; számunkra ebből annak a felismerése fontos, hogy gyarlók és romlottak vagyunk, elszakadtunk Istentől, de Jézus Krisztus megváltott bennünket; és erre csodálatos bizonyítékaink vannak e földön.

Így a romlottságra és a megváltásra bizonyítékot szolgáltatnak nekünk egyrészt az istentelenek, akik közömbösek vallásunkkal szemben, másrészt a zsidók, akik engesztelhetetlen ellenségei.

561.

Két módon győzhetünk meg valakit vallásunk igazságairól: az ész erejével vagy az érvelő tekintélyével. Mi azonban nem az utóbbit, hanem az elsőt szoktuk alkalmazni. Nem azt mondjuk: „ezt el kell hinni; mert a *Szentírás*, amely erre tanít, isteni eredetű”; hanem azt, hogy ilyen és ilyen okok alapján kell hinni, holott mindez gyenge érv, mivel az értelem bármely irányba hajlítható.

562.

Semmi sincs a földön, ami ne az ember gyarlóságát vagy Isten könyörületességét bizonyítaná; azt, hogy milyen tehetetlen Isten nélkül, vagy milyen nagy Istennel.

563.

A kárhozottak egyik meglepetése az lesz, ha majd azt kell látniuk, hogy az ítéletet a saját értelmük mondja ki rájuk, holott ők abban a hitben éltek, hogy a keresztény vallást cáfolják vele.

564.

A jövendölések, sőt maguk a csodák és vallásunk egyéb bizonyítékai sem olyan jellegűek, hogy tökéletesen meggyőzőnek mondhatnánk őket. Annyira azonban mégis azok, hogy nem tarthatjuk értelmetlenségnek, ha hiszünk bennük. Tehát világosak is meg homályosak is ahhoz, hogy egyeseket megvilágítsanak, másokat sötétségben hagyjanak. De világosságuk olyan mérvű, hogy felülmúlja az ellenkezőjének a világosságát, vagy legalábbis felér vele; úgyhogy nem az ész bírhat rá bennünket, hogy ne kövessük, hanem csak a gonosz vágy és

szívünk gonoszsága, így tehát elég a helytelenítéshez, de kevés a meggyőzéshez; s ez azért van így, hogy kitűnjék: a világosságot követőkben nem az ész, hanem a kegyelem buzdít követésre; az előle menekülőben pedig nem az ész, hanem a gonosz vágyak ösztönöznek menekülésre.

*Vere discipuli, vere Israelita, vere liberi, vere cibus.*¹⁴⁰

565.

Ismerjétek hát meg az igaz vallás igazságát érthetlenségében, róla való kevés tudásunkban, megismerése iránti közömbösségünkben.

566.

Nem értünk semmit sem Isten műveiből, ha nem abból az elvből indulunk ki, hogy egyeseket vaksággal akart megverni, másoknak meg fel akarta nyitni a szemét.

567.

A két ellentétes érv. Ezen kell kezdenünk: nélküle semmit sem értünk, minden eretnenség; sőt, minden igazságot meg kell toldanunk azzal, hogy nem feledkezünk meg az ellenkezőjéről sem.

568.

Ellenvetés. A *Szentírás* szemmel láthatóan tele van olyasmikkel, amiket nem a Szentlélek sugallt. – *Válasz.* Ezek tehát nem ártanak a hitnek. – *Ellenvetés.* Csakhogy az Egyház álláspontja szerint minden a Szentlélektől származik benne. – *Válasz.* Erre én kettőt felelek: az Egyház ilyesmit sohasem mondott ki; de ha mégis így döntött volna, ez az álláspont is védelmezhető lenne.

Azt hiszi, arra valók az *Evangéliumban* idézett jövendölések, hogy hitre indítsák magát? Dehogyan. Arra, hogy eltávolítsák a hittől.

569.

Kánoni törvények. – Az ősegyházban arra valók az eretnekek, hogy bizonyítsák a kánoni törvények igazságát.

570.

Az *Alapelvek* fejezetébe kell tennem azt, ami a *Jelképek* fejezetében van, a jelképek okára vonatkozóan; miért jövendölik meg a próféták Jézus Krisztus első eljövételét; de miért szólnak homályosan az eljövétel mikéntjéről?

571.

Annak oka, hogy miért. Jelképek. – <Egy érzéki néphez kellett szólaniuk, amelyet azonban egy spirituális Testamentum letéteményeseivé kellett tenniük>; a Megváltóban való hit

¹⁴⁰ *Igazán tanítványok, igazán izraelita, igazán szabadok, igazán mennyei kenyér.* – Utalás János evangéliumának több helyére: „igazi mennyei kenyér” (VI., 32.); „Ímé, egy igazán izraelita” (I., 48.); „valósággal szabadok lesztek” (VIII., 36.).

elfogadtatásához eljövételét megelőző jóslatok kellettek, mégpedig gyanún felül álló, rendkívül éber, az igazsághoz hív, közismerten buzgó emberek szájából.

A siker érdekében Isten ezt az érzéki népet választotta ki, őrá bízta a megszabadító Messiásról szóló s a zsidó nép számára oly kedves testi javakat osztogató jóvendöléseket. Ezért e nép rendkívüli lelkesedéssel fogadta profétáit, s tárta az emberek elé a Messiásukat megjövendölő könyveiket, amelyek minden népeket biztosítanak róla, hogy valóban el fog jönni, mégpedig úgy, ahogyan e mindenki számára hozzáférhetővé tett könyvekben van megjövendölve. Azért aztán, amikor csalódottan látta, milyen megalázó és szerény körülmények között jött el a Messiás, éppen ez a nép vált legelkeseredettebb ellenségévé. Tehát a világnak éppen az a népe, amely a legkevésbé gyanúsítható azzal, hogy nekünk kedvez, s amelyhez hívebben és buzgóbban egyetlen más nép sem ragaszkodik törvényeihez és profétáihoz, őrzi e jóslatokat a maguk tisztaságában; a Jézus Krisztusról bizonyoságot tevő könyveknek, amelyek szerint el fogják maguktól taszítani, és megbotránkoznak rajta, azok a letéteményesei, akik valóban megtagadták és megfeszítették, akik megbotránkoztak rajta; s így maguktól eltaszítva tettek róla bizonyoságot, hogy ő az, és hogy egyaránt őt bizonyították mind az igaz zsidók, akik elfogadták, mind a tévelygők, akik eltaszították maguktól, mert egyaránt megjósoltattak mind a kettő.

Ezért van a jóvendöléseknek egy rejtett, e nép számára idegen, spirituális értelmük, amelyet eltakar előlük a számukra kedves testi, megfogható értelmük. Ha nyilvánvaló lett volna spirituális tartalmuk, képtelenek lettek volna szeretni; és képtelenek lévén vállalására, nem buzgólkodtak volna annyira könyveik és szertartásaik megőrzésén; ha pedig kedvükre valónak találták, és romlatlanul őrizték volna e spirituális ígéreteket egészen a Messiás eljövételéig, akkor viszont a tanúbizonyosságuk lett volna erőtlén, mivel elfogultak lettek volna.

Ezért volt tehát helyes, hogy a spirituális értelem rejtve maradjon; viszont ha annyira rejtve marad, hogy teljesen észrevehetetlen az emberek számára, nem szolgálhatott volna bizonyítékul a Messiás mellett. Mi történt tehát? A különböző szövegek sokaságában eltakarták az evilági vonatkozások, másrészt azonban világosan kifejezésre jutott más szövegrészekben; nem szólva arról, hogy például az eljövétel időpontja és a világ akkori állapota a napnál világosabban meg van bennük mondva; a spirituális értelem pedig egyes helyeken oly világosan meg van magyarázva, hogy fel nem ismeréséhez olyan vakság kellett, amilyennel a neki szolgálai módon engedelmessé szellemet homályosítja el a test.

Íme, így cselekedett Isten. Az igazi értelmet a *Szentírás* számtalan helyén elfedi egy másik, egyéb helyeken viszont, ritkábban ugyan, de a maga tisztaságában engedi látnunk, mégpedig úgy, hogy a homályos helyek kétféleképpen értelmezhetők, és ilyenkor mindkét értelmezés egyformán jogosult; ezzel szemben ama helyek, ahol nincs elrejtve, egyértelműek, és csupán a spirituális értelmezésre jogosítanak fel.

Úgyhogy ez nem is okozhatott félreértést, és csupán egy ilyen, a testiségnek ennyire hódoló nép tévedhetett vele kapcsolatban.

Mert amikor a jót bőségben ígérik nekik a jóvendölések, ki akadályozta őket abban, hogy az igazi javakat értsék rajtuk, ha nem kapzsiságuk, amely földi javaknak értelmeztette őket? Azok viszont, akik minden boldogságukat Istenbe helyezték, kizárólag Istenre vonatkoztatták őket. Mert két princípium között oszlanak meg az emberek kívánságai: a kapzsiság és a szeretet között. Nem mintha a földi javak utáni sóvárgás nem férne meg az Istenben való hittel, vagy az igazi szeretet összeférhetetlen lenne a földi javak szeretetével; ám a kapzsiság Isten a maga céljára használva élvezi a világot; míg a szeretet az ellenkezőjét cselekszi.

Mármost mindig a végső cél ad nevet a dolgoknak. És mindannak, ami akadályoz bennünket elérésében, ellenség a neve. Ezért a teremtett dolgok közül még a jók is ellenségei az igazaknak, ha elfordítják őket Istentől; és Isten maga is ellenség azok szemében, akiknek zavarja a sóvárgását.

Így, mivel az ellenség fogalma az elérendő céltól függ, az igazak szenvedélyeiket, a test rabjai a babiloniakat tekintették ellenségüknek: tehát e kifejezések csupán a tévelygők számára voltak homályosak. Ezt mondja Ésaías is: *Signa legem in electis meis*,¹⁴¹ meg hogy Jézus Krisztus megütközés köve és botránkozás sziklája lészen. [VIII., 14. és 16.] De: „Boldogok, akik nem botránkoznak meg benne.” Hóseás ezt tökéletesen kifejti: „Kicsoda a bölcs, hogy értse ezeket? Kicsoda az értelmes, hogy eszébe vegye ezeket?! Bizony igazak az Úrnak utai, és az igazak járnak azokon, az istentelenek pedig elesnek rajtok.” [*Hóseás*, XIV., 10.]

572.

Az a feltevés, hogy az apostolok csalók. – Az időpont világosan, a mód homályosan. – Öt jelképbizonyíték.

1600 a Prófétáknál.

2000

400 különféle helyeken.

573.

A Szentírás *vaksága*. – A *Szentírás* szerint, mondták a zsidók, „mikor eljő Krisztus, senki sem tudja, honnan való”. [*János*, VII., 27. és XII., 34.] „Mi azt hallottuk a törvényből, hogy a Krisztus örökké megmarad”, Krisztus pedig azt mondta, hogy meg fog halni.

Így tehát, Szent János szavai szerint [XII., 39.] azért nem hittek, jóllehet annyi csodát mivelt, hogy beteljesedjék Ésaías próféta szava: „Megvakította az ő szemeiket stb.” [XII. 39.]

574.

Nagyság. – A vallás roppant nagy dolog, ezért igazságos, hogy akik azért nem lennének hajlandók fáradozni keresésével, mert homályos, megfosztassanak tőle. Miért panaszkodnak hát, amikor olyan, hogy ha keresi valaki, meg is tudja találni?

575.

A kiválasztottak számára minden jóra fordul, még a *Szentírás* homályos helyei is; mert ők az isteni igazságok miatt ezeket is megbecsülik. A többi számára viszont minden rosszra fordul, még a világos igazságok is; mert ők a meg nem értett homályos helyek miatt ezeket is ócsárolják.

576.

A világ általános magatartása az Egyházai szemben: Isten vakká és ugyanakkor látóvá akar bennünket tenni. – Miután a történelem bebizonyította e jövendölések isteni jellegét, a többit is el kell hinnünk. Ebből kitűnően így alakul a világ sora: a teremtés és a vízözön csodája feledésbe merülvén, Isten Mózes törvényét és csodáit adja nekünk, majd elküldi prófétáit, akik részleteket jövendölnek; aztán egy örökké tartó csodára vonatkozó jövendöléseket ad, és előkészíti beteljesülését; mivel azonban a jövendölések gyanúsak lehetnek, olyanná kívánja őket tenni, hogy ne férhessen hozzájuk gyanú stb.

¹⁴¹ *Pecsételd be a tanítást kiválasztottamba. Signa legem in electis meis* – a *Vulgatában* nem *electis* – kiválasztottaimba –, hanem *discipulis meis* – tanítványaimba – áll. Pascal nyilván emlékezetből idéz.

577.

Isten e nép vakságát a kiválasztottak javának szolgálatába állította.

578.

Az *Írás*ban elégséges a világosság ahhoz, hogy kinyissa a kiválasztottak szemeit, és elégséges a homály, hogy megalázza őket. Elégséges a homály ahhoz, hogy vakká tegye a kárhozatra ítélteteket, de elégséges a világosság ahhoz is, hogy elítéltessenek, hogy ügyük védhetetlen legyen. *Szent Ágoston, Montaigne, Sebonde*.¹⁴²

Az *Ószövetség*ben Jézus Krisztus családfája annyi egyéb haszontalan dologgal keveredik, hogy nem lehet világosan átlátnunk. Ha Mózes csupán Jézus Krisztus őseit vette volna figyelembe, az egész túlságosan áttekinthető lett volna. Ha viszont nem jegyezte volna fel Jézus Krisztuséit, akkor meg nem lett volna eléggé szembetűnő. De végeredményben alaposabban megvizsgálva azt látjuk, hogy Jézus Krisztus származásfája nagyon világosan kirajzolódik Thámár történetéből, Ruth könyvéből stb.

Akik ezeket az áldozatokat elrendelték, ismerték haszontalan voltukat, akik pedig haszontalannak mondták őket, ennek ellenére mégis gyakorolták őket.

Ha Isten csupán egyetlen vallást enged, akkor az túlságosan könnyen felismerhető lett volna; de vizsgáljuk csak meg alaposabban, s világosan felismerjük az igazságot ebben a zűrzavarban is.

Kiindulás: Mózes értelmes ember volt. Ha tehát értelmére hallgatott, akkor nem írhatott olyasmit, ami egyenesen észellenes.

Ezért e nagyon is nyilvánvaló gyarlóságok mind csak megerősítik az *Írás* hitelét. Példa: Szent Máté és Szent Lukács kétféle családfája. Van-e ennél világosabb bizonyíték rá, hogy ez nem közös megegyezés műve?

579.

Isten (és az apostolok is) előre látván, hogy a kevelység magvából eretnekségek származnak majd, és nem akarván lehetőséget adni nekik rá, hogy félreérthetetlen kijelentésekből szülessenek, a *Szentírást* és az Egyház imádságait egymással ellentétes értelmű szavakkal és mondásokkal tűzdelte meg, hogy a maguk idejében megteremjék gyümölcseiket.

Mint ahogyan az erkölcsbe is belevitte a szeretetet, amely meghozza gyümölcseit a gonosz kívánság ellen.

580.

A természetben található tökéletességek azt bizonyítják, hogy a természet Isten képe, míg a hiányosságok annak bizonyosságai, hogy csupán a képe és nem maga Isten.

¹⁴² *Sebonde* – Raimundo Sabunde, spanyol filozófus (?–1436). Élete nagyrészt ismeretlen, sőt valódi neve is, amelynek számtalan változata – Sebonde, Sebond, Sabiende stb. – közül Montaigne a *Sebonde* alakot tette általánosan ismertté azzal, hogy lefordította franciára két művét, és írt róla egy *Raymond de Sebonde apológiája* című művet. Ebben a szkepticizmus érveit foglalja össze. – A három nevet – *Szent Ágoston, Montaigne, Sebonde* – így kell érteni: vö. Szt. Ágoston, Montaigne *Raymond de Sebonde apológiája* című művében.

581.

Isten nagyobb mértékben akar hatni az akaratra, mint a szellemre. A tökéletes világosság használna ugyan a szellemnek, de ártana az akaratnak. Meg akarja alázni a kevélységet.

582.

Még az igazságból is bálványt csinálunk magunknak; szeretet nélkül ugyanis az igazság nem Isten, hanem csak Isten képe, bálvány, amelyet sem szeretni, sem imádni nem szabad; de még nála is kevésbé szabad szeretnünk vagy imádnunk ellentétét, a hazugságot.

Nagyon szerethetem a tökéletes homályt; ám ha Isten félhomályba helyez, ez a nem teljes homály kedvem ellen való, mivel nem lelem meg benne azt, ami a teljes homály értékét jelenti, nem jól érzem benne magamat. Ez pedig hiba, annak jele, hogy bálványommá emelem az Isten rendjéből kiszakított homályt. Márpedig csak az ő rendjét szabad imádnunk.

583.

A gonoszak olyan emberek, akik ismerik az igazságot, de csak annyiban állnak mellé, amennyiben egyezik érdekükkel; egyébként azonban elpártolnak tőle.

584.

A világ azért van, hogy könyörületességet gyakoroljon és ítélkezzék, de nem azért, mintha a benne élő emberek Isten kezéből kerültek volna ki, hanem mert az ő ellenségei, akiknek kegyesen elég világosságot ad ahhoz, hogy ha keresni és követni akarják, visszatérjenek hozzá, de ugyanakkor ahhoz is eleget, hogy megbüntesse őket, ha nem hajlandók őt keresni és követni.

585.

Arról, hogy Isten el akart rejtőzni. – Ha csak egyetlenegy vallás léteznék, akkor Isten ebben nagyon jól felismerhető lenne. Hasonlóképpen akkor is, ha csak a mi vallásunknak lennének vértanúi.

Minthogy azonban Isten így elrejtőzött, minden vallás hamis, amelyik nem azt tanítja, hogy ő elrejtőzködő Isten; és egyetlen olyan vallás sem képes okulásunkra szolgálni, amelyik ennek nem adja magyarázatát. A miénk mindezt megcselekszi: *Vere tu es Deus absconditus.*¹⁴³

586.

Ha nem volna homály, az ember nem érezné természete romlottságát; ha nem volna világosság, nem remélne rá orvosságot. Ezért nem csupán igazságos, hanem hasznos is számunkra, hogy Isten el is rejtőzködött, és meg is mutatta magát, hiszen egyaránt veszélyes az embernek, ha nyomorult voltáról mit sem tudva ismeri Istent, vagy ha Isten ismerete nélkül méri fel nyomorúságát.

---

¹⁴³ Bizony Te elrejtőzködő Isten vagy...

587.

Ez a vallás, amelyik oly gazdag szent, tiszta, kifogástalan csodákban; tudósokban és nagy emberekben, tanúságtévőkben; mártírokban; törvényes királyokban (Dávid); Ésaiás királyi vérből származik – ez a tudományokban oly nagy vallás, miután elénk tárta minden csodáját és bölcsességét, elveti mindezt, és arra tanít, hogy nincs néki bölcsessége és jele, az övé csupán a kereszt és az esztelenség.

Mert akik ezekkel a jelekkel és ezzel a bölcsességgel hitelre találtak nálatok, és bizonyosságot tettek jellemükről, arra tanítanak benneteket, hogy mindez nem változtathat rajtunk, és nem tehet képpé rá, hogy megismerjük és szeressük Istent, ezt csak a kereszt esztelenségének bölcsesség és jelek nélküli ereje érheti el, nem pedig e jelek erő nélkül. A mi vallásunk tehát esztelen, ha az elégséges okot tekintjük, de bölcs, ha azt a bölcsességet tekintjük, amely előkészít rá.

588.

Vallásunk bölcs is, esztelen is. Bölcs, mert a legtudományosabb, és csodákban, jövendölésekben a legmegalapozottabb stb. Esztelen, mert nem ez teszi, hogy beletartozunk; ennek következtében elkárhoznak ugyan, akik nem tartoznak bele, de a beletartozók nem ezért hisznek. A hitet a kereszt gerjeszti bennük, *ne evacuata sit crux*.¹⁴⁴ Ezért mondja Szent Pál, aki bölcsességben és jelekben jött, hogy nem szólásban való bölcsességben és jelekben jött, hanem hogy az *Evangéliumot* hirdesse. De akik csak azért jönnek, hogy meggyőzzenek, elmondhatják magukról, hogy bölcsességben és jelekben jönnek.

---

¹⁴⁴ *Hogy a Krisztus keresztje hiábavaló ne legyen. [I. Kor. I., 17.]*

IX. szakasz (589–641)

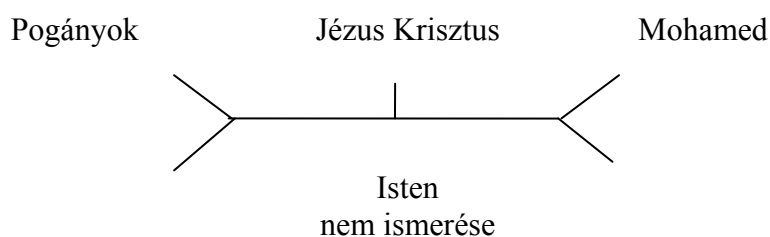
589.

Arról, hogy a keresztény vallás nem egyetlen. – Korántsem ok rá, hogy ennek alapján ne tartsuk az igazinak, ellenkezőleg: éppen ebből tetszik ki, hogy az.

590.

Vallás dolgában legyünk őszinték: igazi pogányok, igazi zsidók, igazi keresztények.

591.

592.

A többi vallás téves volta. – Nincsenek tanúságtevőik. Amazoknak [a zsidóknak] igen. Isten kihívja a többi vallást, hogy próbáljanak ilyen tanújeleket felmutatni: *Ésaiás* XLIII., 9.; XLIV., 8.

593.

*Kína története.*¹⁴⁵ – Én csak azokat a történeteket fogadom el, amelyeknek a tanúi hajlandók lennének elvágatni torkukat.

„Melyik érdemel több hitelt a kettő közül, Mózes vagy Kína?”

Nincs szó róla, hogy ezt egészében áttekintsük. Én azt mondom, hogy van, ami vakságot okoz, és van, ami felnyitja a szemet.

Ezzel az egyetlen szóval szétrombolom minden okoskodását. „De Kína megzavar bennünket” – válaszolja maga erre; amire én így felelek: „Kína zavart okoz; de van ebben a zavarban világosság is, csak meg kell találni; keresse hát meg.”

Ezért amit maga mond, az mind az egyik célt szolgálja, de nem szól a másik ellen. Így nem árt, hanem használ.

Részleteiben kell tehát megvizsgálni a kérdést, bizonyítékokkal kell előhozakodni.

¹⁴⁵ *Kína története* – Martino Martini (1614–1661) jezsuita misszionárius több könyvet írt Kínáról, egyebek között egy latin nyelvű *Kína történetét* (1658). A benne közölt kínai kronológia szerint az első kínai dinasztia hatszáz esztendővel régebb volt a földnek a vízözön után történt benépesedésénél, amiről a *Biblia* beszél. Pascal, aki elfogadja a *Biblia* kronológiáját, természetesen kétségbe vonja a kínai történészek adatait; erre utal a töredék első mondatában leszögezett történetkritikai elvi állásfoglalása.

594.

Kína története ellen. A mexikói történészek az öt napról, melyek közül az utolsó mindössze nyolcszáz esztendő.

Különbség két könyv között, amelyek közül az egyiket egy nép kapta, a másik viszont maga hozott létre egy népet.

595.

Mohamed, tekintély nélkül. Érveinek tehát nagyon nyomósnak kellene lenniük, nem hivatkozhatván egyébre, mint belső hitükre.

Mert mit mond? Hogy hinnünk kell neki.

596.

A zsoldárokat az egész földkerekségen éneklik.

Ki tanúskodik Mohamed mellett? Önmaga. Jézus Krisztus azonban azt akarja, hogy ha ő tesz magáról bizonyosságot, azt ne fogadja el igaznak. [*János*, V., 31.]

A bizonyágtévők tulajdonsága, hogy mindig és mindenkor ott legyenek, de az a gyarló [Mohamed] egyedül van.

597.

Mohamed ellen. – A *Korán* nem nagyobb mértékben Mohamedé, mint az *Evangélium* Szent Mátéé, mert rengeteg szerző idézi évszázadról évszázadra, még maguk az ellenségei – Kelszosz és Porphüriosz¹⁴⁶ – se tagadták meg.

A *Korán* azt mondja, hogy Szent Máté jóra való ember volt. Amiből az következik, hogy Mohamed viszont hamis próféta volt, akár azért, mert gonoszakat nevezett jóra való embereknek, akár azért, mert nem fogadta el azt, amit azok Jézus Krisztusról mondtak.

598.

Nem azt kívánom, hogy azon keresztül alkossunk magunknak ítéletet Mohamedről, ami homályos benne, amit misztikus értelemben foghatunk fel, hanem abból, ami világos benne, a paradicsomából meg a többiből; mert ebben válik nevetségessé. És ezért nem helyes, ha hittitkokként fogjuk fel homályos kijelentéseit, minthogy ami világos nála, az mind nevetséges.

A *Szentírással* azonban egyáltalán nem így áll a dolog. Elismerem, vannak benne homályos helyek, amelyek éppoly különösek, mint a Mohamednél találhatók; de vannak csodálatosan világosak is, meg nyilvánvaló módon beteljesült jövendölések. A játszma tehát nem egyenlő. Nem szabad összekeverni és egyenlőnek tekinteni olyasmiket, amik csak homályosságukkal, nem pedig világosságukkal hasonlítanak egymásra, amely utóbbi miatt tisztelettel fogadunk homályos kijelentéseket is.

¹⁴⁶ *Kelszosz és Porphüriosz* – Kelszosz (Celsus) Rómában letelepedett filozófus (II. sz.) *Aléthész logosz* (Igazi fejtegetések) című művében (elveszett, csak Origenész vitairatából – *Contra Celsum* – ismerjük) hevesen támadta a kereszténységet. *Porphüriosz* (224–305) neoplatonikus filozófus tizenöt könyvet írt a keresztények ellen; a IV. és V. századi keresztényellenes irodalom nagyrészt ezekből táplálkozott.

599.

A Jézus Krisztus és Mohamed közötti különbség. – Mohamedet nem jövendölték meg előre, Jézus Krisztust azonban igen.

Mohamed ölt; Jézus Krisztusért megölették magukat hívei.

Mohamed tiltja, az apostolok megparancsolják a tanulást.

Végül mindez oly ellentétes egymással, hogy ugyanakkor, amikor Mohamed az emberi siker, Jézus Krisztus az emberi halál útját választotta; ezért tehát nem arra a következtetésre kell jutnunk, hogy ha Mohamednek sikerült életben maradnia, Jézus Krisztusnak is éppúgy sikerülhetett volna, hanem arra, hogy mivel Mohamednek sikerült, Jézus Krisztusnak meg kellett halnia.

600.

Amit Mohamed csinált, azt minden ember megteheti; mert egyáltalán nem mívelt csodákat, egyáltalán nem jósolták meg eljövételét; amit azonban Jézus Krisztus cselekedett, azt senki más nem cselekedheti.

601.

A pogány vallás nincsen megalapozva <napjainkban. Azt mondják, valaha ez is meg volt alapozva az orákulumokban, a jósoló papokban. De miféle könyvek bizonyítják ezt nekünk? Vajon annyira hitelt érdemlők szerzőik erénye folytán? Vagy talán oly gonddal őrizték meg őket, hogy bizonyosak lehetünk romlatlan eredetiségükben?>

A mohamedán vallás alapja a *Korán* és Mohamed. De megjósolta-e valaki ennek az állítólag annyira várt prófétának az eljövételét? Milyen ismertetőjegye van, amely nem lehet meg akárkiben, akinek kedve szottyán prófétának nevezni magát? Milyen csodatételeket vall magáénak? Milyen hittitkokat tanított, a saját hagyománya szerint? Milyen erkölcsöt és milyen boldogságot hirdetett?

A zsidó vallást másként kell tekintenünk a Szent Könyvek hagyományában, és másként a népi hagyományban. A népi hagyományban nevetséges az erkölcstana és a boldogsága; a Szent [*Könyvek*]ében azonban csodálatos (és minden vallással ugyanez a helyzet: mert a keresztény vallás is nagyon különbözik a Szent Könyvekben és a kazuistáknál). Megalapozottsága bámulatos, ez a világ legrégebb és leghitelesebb könyve; továbbá Mohamedtől eltérően, aki megtiltotta könyvének olvasását, hogy ezzel biztosítsa fennmaradását, Mózes éppen azzal biztosította az övének fennmaradását, hogy mindenkinek kötelességévé tette olvasását.

A mi vallásunk annyira isteni eredetű, hogy egy másik isteni eredetű vallás is csak az alapjaival rendelkezik.

602.

Rend. – Megvizsgálandó, mi világos és mi vitathatatlan a zsidókkal kapcsolatban.

Függelék a 602. töredékhez:

Szavahihetőségét, élettartamát, megszakíthatlanságát, erkölcstanát, tanítását és hatását tekintve, a zsidó vallás teljességgel isteni.

604.

Az egyetlen, az emberek józan belátásával és természetével ellentétes tudomány, az egyetlen, amely mindenkor fennmaradt az emberek között.

605.

Az egyetlen, az emberi természettel, gondolkodásunkkal, örömeinkkel ellenkező vallás az egyetlen, amely mindenkor volt.

606.

A miénken kívül egyetlen más vallás sem tanította azt, hogy az ember bűnben születik, egyetlen filozófuscsoport sem vallott ilyet: tehát egyik sem mondott igazat.

Egyetlen filozófia vagy vallás sem létezett mindenkor e földön, a keresztény vallást kivéve.

607.

Aki a zsidó vallást közönséges hívein keresztül ítéli meg, az rosszul ismeri. A maga valóságában a Szent Könyvekben ismerhető meg, valamint a próféták hagyományában, akik elég világosan értésünkre adták, hogy nem betű szerint értelmezik a törvényt. Hasonlóképpen, a mi vallásunk az Evangéliumban, az apostolok tanításában és a hagyományban isteni; míg nevetséges azoknál, akik helytelenül élnek vele.

A testiségnek hódoló zsidók szerint a Messiás szükségszerűen hatalmas földi fejedelem. Keresztény megfelelőik szerint Jézus Krisztus azért jött, hogy felmentsen bennünket Isten szeretetének kötelezettsége alól, olyan szentségeket adván nekünk, amelyek nélkülünk hatnak. Sem az egyik, sem a másik nem a keresztény vagy a zsidó vallás.

Az igazi zsidók és az igazi keresztények mindenkor olyan Messiásra vártak, aki Isten szeretetére tanítja őket, és ezzel a szeretettel segíti őket győzelemre ellenségeik felett.

608.

A testiségnek hódoló zsidók félúton állnak a keresztények és a pogányok között. A pogányok nem ismerik Istent, és csak a földet szeretik. A zsidók ismerik az igazi Istent, de csak a földet szeretik. A keresztények ismerik az igazi Istent, és nem szeretik a földet. A zsidók és a pogányok ugyanazokat a javakat szeretik. A zsidók és a keresztények pedig ugyanazt az Istent ismerik.

A zsidók kétfélek voltak: az egyik rész azt szerette, amit a pogányok, a másik azt, amit a keresztények.

609.

Mindegyik vallásban kétféle embert látunk; a pogányok között részint olyanokat, akik állatokat imádnak, részint olyanokat, akik a természetes vallás szerint egy istent imádnak; a zsidók között vagy a testnek, vagy a léleknek engedelmességek, ez utóbbiak voltak az *Ószövetség* keresztényei; a keresztények között is vannak a közönséges hívők, ők az *Újszövetség* zsidói. A test rabságában élő zsidók földi Messiást vártak; a közönséges keresztények azt hiszik, hogy a Messiás feleslegessé tette számukra Isten szeretését; az igazi

zsidók és az igazi keresztények azonban olyan Messiást imádnak, aki Isten szeretetére tanítja őket.

610.

Annak bebizonyítására, hogy az igazi zsidók és az igazi keresztények vallása egy és ugyanaz. – A zsidók vallásáról azt lehetett volna hinni, hogy a lényege Ábrahám ősapasága, a körülmetélés, az áldozatok, a szertartások, a frigyláda, a templom, Jeruzsálem, egyszóval Mózes törvénye és szövetsége.

De szerintem:

Sem az egyik, sem a másik nem volt, hanem kizárólag Isten szeretete, Isten minden egyebet kárhozott.

Isten egyáltalán nem fogadta el az Ábrahám-tól való leszármazást.

Valahányszor megbántják őt, Isten ugyanúgy megbünteti a zsidókat, mint a többi népet. *Mózes V., VIII., 15.:* „Ha pedig teljesen megfelejtkezel az Úrról, a te Istenedről, és idegen istenek után jársz, ...bizonyosságot teszek e mai napon ti ellenetek, hogy végképpen elvesztek. Mint azok a nemzetek, a kiket az Úr elveszt előledek...”

Az idegen nemzeteket, ha szeretik őt, Isten éppúgy magához engedi, mint a zsidókat. *Ésaiás LVI., 3.:* „És ne mondja ezt az idegen...: Bizony elszakaszt az Úr engem az ő népétől!” „És az idegeneket a kik az Úrhoz adák magukat, hogy néki szolgáljanak és hogy szeressék az Úr nevét... szent hegyemre viszem föl ezeket... egészen égő és véres áldozataik kedvesek lesznek oltáromon; mert házam imádság házának hivatik minden népek számára!” [6-7.]

Az igazi zsidók méltó voltukat nem Ábrahám-tól, hanem kizárólag Istentől eredeztették. *És. LXIII., 16.:* „Hiszen Te vagy Atyánk, hiszen Ábrahám nem tud minket, és Izrael nem ismer minket, Te, Uram, vagy a mi Atyánk, megváltónk...”

Mózes maga mondta nekik, hogy Isten nem válogatja a személyeket, *V., X., 17.:* „Mert az Úr... nem személyválogató, sem ajándékot el nem fogad.”

A szombat csupán jelkép volt, *Mózes II.: XXXI., 13.;* az Egyiptomból való kijövetel emlékeztetere: *Mózes V.: V., 15.* Tehát immár nincs rá szükség, mivel el kell felejteni Egyiptomot.

A körülmetélés csupán jelkép volt, *Mózes I.: XVII., 11.* Innen van az, hogy amikor a pusztában voltak, nem metélkedtek körül, ugyanis nem lehetett őket összetéveszteni a többi néppel; és az is, hogy Jézus Krisztus eljövetele óta ugyancsak szükségtelen.

A törvény a szív körülmetéltetését parancsolta meg. *Mózes V.; X., 16.;* *Jerem. IV., 4.:* „Metéljétek magatokat körül az Úrnak, és távolítsátok el szívetek előbőreit”; *Mózes V.; X., 7.:* „...és ne legyetek ezután keménynyakúak; mert az Úr, a ti Istenedek... nagy, hatalmas és rettenetes Isten, a ki nem személyválogató...”

Isten megmondotta, hogy egy napon megcselekedendi ezt. *Mózes V., XXX., 6.:* „És körülmetéli az Úr, a te Istened a te szívedet és a te magodnak szívét, hogy szeressed az Urat, a te Istenedet teljes szívedből...”

A körül nem metélt szívéük megítéltetnek. *Jer. IX., 26.:* Isten meg fogja fenyíteni a körülmetéletlen népeket, és Izrael egész népét is, mert „körülmetéletlen szívű”.

A külsőség nem használ a lélek nélkül: *Joel II., 13.:* *Scindite corda vestra*¹⁴⁷ stb. *Ésaiás LVIII., 3., 4.* stb.

Isten szeretetét parancsolja elejétől végig a Törvény Summája, *Mózes V., XXX., 19.:* „Bizonyosságul hívom ellenetek ma a mennyet és a földet, hogy az életet és a halált adtam

¹⁴⁷ *És szíveteket szaggassátok meg, (ne ruháitokat).*

élőtökbe, az áldást és az átkot: válaszd azért az életet... [20.:] hogy szeressed az Urat, a te Istenedet és hogy hallgass az ő szavára... mert ő a te életed.”

E szeretet hiánya miatt a zsidók elvettetnek bűneik miatt, s a pogányok választatnak helyettük. *Hóseás* I., 10.; *Mózes* I.: XXXII., 20-21.: „Elrejttem orczámat előlök, hadd látnak, mi lesz a végök? Mert elzüllött nemzetség ez, fiak, akikben nincs hűség! Azzal ingereltek ők, a mi nem isteni; ... én pedig azzal ingerlem őket, a mi nem népem: bolond nemzettel bosszantom őket.” *Ésaiás* LXV., 1.

A földi javak hiábavalók, az igazi jó az Istennel való egyesülés: *Zsolt.* CXLIII., 15.

Ünnepaik nincsenek Istennek kedvére. *Ámós* V., 21.

Áldozataik nem tetszenek Istennek. *Ésaiás* LXVL, 1-5.; I., 11. *Jerem.* VI., 20. *Dávid*, Miserere (LI. zsolt.) – Hasonlóképpen a jóké sem, *Exspectavi*.¹⁴⁸ *Zsolt.* L. 8., 9., 10., 11., 12., 13. és 14.

Csak nyakasságuk miatt rendelte őket. *Mikeás* VI., kivált I. [*Királyok*] XV., 22.; *Hóseás* VI., 6.

A pogányok áldozatait elfogadja Isten, és nem telik kedve a zsidók áldozataiban. *Malakiás* I., 11.

Isten új szövetséget köt a Messiás által, s a régit elveti. *Jerem.* XXXI., 31.

Mandata non bona.¹⁴⁹ Ezékiel.

A régi dolgok feledésbe merülnek. *Ésaiás* XLIII, 18-19.; LXV., 17-18.

Az Úr szövetségének ládájára senki sem fog emlékezni többé. *Jerem.* III., 15-16.

A templom is el vették. *Jerem.* VII., 12., 13., 14.

Az áldozatok elvettetnek, és más tiszta áldozatok rendeltetnek. *Malakiás* I., 11.

Az áldozó papság Áron szerinti rendje elvettetik, és új állítatik helyébe Melkizedek rendje szerint a Messiás által. *Zsolt. Dixit Dominus*.¹⁵⁰

Ez a papság örökkévaló lesz. *Ibid.*¹⁵¹

Jeruzsálem elvettetik, és Róma elfogadtatik. *Zsolt. Dixit Dominus*.

A zsidók neve elvettetik, és új név adatik. *Ésaiás* LXV., 15.

Ez az új név jobb lesz, mint a zsidóké, és örök lesz. *És.* LXL, 5.

A zsidók próféták (Ámós), királyok, fejedelmek, áldozat, szoborkép nélkül fognak maradni.

A zsidók mindazonáltal mindenkor fennmaradnak mint nép. *Jerem.* XXXI., 36.

611.

Köztársaság. – A keresztény, sőt a zsidó köztársaságnak is csak Isten volt az ura, ahogy azt a zsidó Philo¹⁵² jegyzi meg. *De monarchia*.¹⁵³

¹⁴⁸ *Várakoztam.*

¹⁴⁹ *Nem jó meghagyás.*

¹⁵⁰ *Szól az Úr.*

¹⁵¹ *Ugyanott.*

¹⁵² *A zsidó Philo* – Philón, Philo (Kr. e. 13 – Kr. u. 54) zsidó származású alexandriai görög filozófus. Apologetikus műveiben igyekszik meggyőzni a hitüket elhagyó zsidókat, hogy nincs ellentét a hellenizmus és a Biblia között. A filozófia célja Istennek és képmásának, a logosznak, valamint látható művének, a világnak a szemlélete. Ehhez nem a filozófiai kutatás, hanem az isteni kinyilatkoztatás vezet el. A logosz Isten elsőszülött fia, közvetítő Isten és a világ között. A bűn eredendő. E gondolataival a kereszténység egyik legfőbb előkészítőjévé vált. Nagy hatást gyakorolt a *János-evangélium* szerzőjére, az egyházatyákra (patrisztika) és a gnoszticizmusra. *Mózes élete* című művében, amelyet Pascal is ismert, a platonizmus eredetét Mózesnél véli felfedezni.

¹⁵³ *A monarchiáról.*

Ha harcoltak, csupán Istenért tették; [ők] mindenképp felett Istenben bíztak; városaikat is csak úgy tekintették, mint Isten városait, és Isten számára védelmezték meg őket. I. Paralip. [Kronika, I. k.] XIX., 13.

612.

Mózes I., XVII., 7.: *Statuam pactum meum inter me et te foedere sempiterno ut sim Deus tuus.*¹⁵⁴

9. *Et tu ergo custodies pactum meum.*¹⁵⁵

613.

Megszakítatlanság. – Ez a vallás, amely lényegében azt tanítja, hogy az ember a dicsőség és az Istennel való érintkezés állapotából a szomorúság, a vezeklés és az Istentől való eltávolodás állapotába süllyedt, de ez után az élet után újra visszakerül eredeti állapotába egy Messiás segítségével, aki eljövend, mindenkor megvolt a földön. Minden egyéb elmúlt, ez azonban fennmaradt, minden érte van.

A világ kezdetén az emberek mindenféle erkölcsi fertőbe sodródtak, de voltak szentek, Énok, Lámekh és mások, akik türelemmel várták a világ kezdetétől fogva megígért Krisztust. Noé korában csapott legmagasabbra az emberek gonoszsága; ő azonban érdemesnek bizonyult rá, hogy saját személyében megmentse a világot, az általa jelképezett Messiás eljövételének reményével. Ábrahámot bálványozók vették körül, mikor Isten megismertette a Messiás misztériumával, s ő az idők távolából köszönté őt. Izsák és Jákob idejében a fürtelem eláradt az egész földön; de ezek a szent emberek szilárdan hittek; halálát érezvén Jákob megáldotta gyermekeit, s ekkor oly felindulás vőn rajta erőt, hogy szavait megszakítva így kiáltott fel: *Salutare tutim exspectabo, Domine*¹⁵⁶ Az egyiptomiakat annyira megfertezte a bálványimádás és a babona, hogy még Isten népét is magával ragadta példájuk; ennek ellenére Mózes és sokan mások hittek abban, akit nem láttak, és imádták őt, a nekik készített örök javakra függesztvén tekintetüket.

A görögök, majd a rómaiak hamis isteneknek hódoltak; költőik számtalan teológiát találtak ki; filozófusaik ezernyi különböző szektára szakadtak; ám Júdea kebelében mindenkor akadtak kiválasztottak, akik e csupán általuk ismert Messiás eljövételét jövendőlték.

Végül eljött közénk az idők teljességében; és bár azóta számtalan szakadás és eretnekség keletkezett, számtalan ország pusztult el, számtalan változás következett be, ez az Egyház, amelyik azt imádja, akit minden időben imádtak, megszakítatlanul fennmaradt. És az a csodálatos, a páratlan és teljességgel isteni, hogy e mindenkor fennálló vallás szüntelen támadások tüzeiben állt. Ezerszer állott a tökéletes megsemmisülés szélén; de valahányszor ilyen helyzetbe került, Isten az ő hatalmának rendkívüli közbelépésével mindig felemelte. Éppen ez a csodálatos, meg az, hogy megalkuvás, a zsarnokok akarata előtt való meghajlás nélkül fenn tudott maradni. Mert abban nincs semmi rendkívüli, ha valamely állam úgy marad életben, hogy időnként a szükség parancsára erőszakot tesznek törvényein, ám ha... (Lásd a Montaigne-ben karikával jelzett helyet.¹⁵⁷)

¹⁵⁴ *És megalapítom az én szövetségemet én köröttem és te körötted... örök szövetségül, hogy legyek tenéked Istened.*

¹⁵⁵ *Te pedig len az én szövetségemet megőrizzed...*

¹⁵⁶ *Szabadításodra várok, Uram! [Mózes I., XLIX., 18.]*

¹⁵⁷ *(Lásd a Montaigne-ban karikával jelzett helyet) – A szóban forgó szövegrészben Montaigne szerint a véletlen és a szükség néha megköveteli, hogy a törvények némi engedményeket tegyenek nekik (I. 22.).*

614.

Az államok elpusztulnának, ha nem idomítanak gyakran törvényeiket a parancsoló szükséghez. Ezt azonban sohasem tűrte el ez a vallás, nem élt ezzel a módszerrel. Márpedig vagy ilyen megalkuvásokra, vagy csodákra van szükség. Nem szokatlan, ha valaki azáltal marad fenn, hogy meghajlik, de ez tulajdonképpen nem jelent megmaradást; s ráadásul teljes pusztulás a vége: egyetlen állam sincs, amelyik megélt ezer évet. De az, hogy ez a vallás mindenkor fenn tudott maradni, anélkül hogy valaha is meghajolt volna, Isten kezére utal.

615.

Mondhatnak akármit. Meg kell vallani, van a keresztény vallásban valami meglepő. „Mert maga beleszületett”, vetik ellen. Egyáltalán nem; emiatt inkább megmakacsolom magam, attól tartva, hogy az elfogultság tévútra vezet; de annak ellenére, hogy beleszülettem, mégis csak így gondolkodom.

616.

Megszakítatlanság. – A Messiásban mindig hittek. Noéban és Mózesben még egészen friss volt Ádám hagyománya. Aztán a próféták jövendölték meg, mindig újabb és újabb részleteket jelentve, közben pedig az emberek szeme láttára időről időre bekövetkező események bizonyosságot szolgáltattak küldetésük igazságáról és következésképpen a Messiás eljövételéről tett ígéreteik igazsága mellett is. Jézus Krisztus csodákat művelt, majd az apostolok is, és megtérítették a pogányokat; s ezáltal minden jövendölés beteljesülvén, a Messiás örök időkre igazolást nyert.

617.

Megszakítatlanság. – Gondoljuk meg, amióta világ a világ, megszakítatlan a Messiás várása és imádása; mindenkor voltak, akik hirdették, hogy Isten kinyilatkoztatta nekik: születik majdan egy Messiás, és megváltja népét; majd jött Ábrahám, és megjósolta, hogy a Messiás az ő születendő gyermekétől fog származni; Jákob azt jelentette be, hogy tizenkét gyermeke közül Júdatól fog származni; aztán jött Mózes és a próféták, és előre megmondták eljövételének idejét és módját; és azt is, hogy a régi törvény csak addig lesz érvényes, amíg el nem jön a Messiás; érvénye az eljövételig megszakítatlan lesz, míg a másik örökké tartó lesz; és így az ő törvényük, illetőleg a Messiásé, amelynek ígéretét hordozva a régi mindenkoron megmarad a földön, hiszen tulajdonképpen mindenkor meg is volt; s végül eljött Jézus Krisztus, mégpedig a megjövendölt körülmények között. Csodálatos történet!

618.

Ez mindent eldönt. Miközben a filozófusok különféle szektákra oszlanak, a világ egyik zugában a legrégebbi nép fiai közt akadnak férfiak, akik kijelentik, hogy mindenki más téved, mert Isten nekik nyilatkoztatta ki az igazságot, s ez az igazság örökké fog élni. És valóban, minden más szekta elmúlik, ez pedig megszakítatlanul él tovább, négyezer esztendő óta.

Kijelentik, hogy ősapáiktól örökölt tudásuk szerint az ember elveszítette Istennel való kapcsolatát, a tőle való teljes megfosztottságba zuhant, de Isten megígérte az emberiségnek, hogy megváltja; hirdetik, hogy ez a tanítás örök életű lesz a földön; hogy törvényüknek kettős értelme van; hogy ezerhatszáz esztendőn keresztül prófétáknak hitt emberek éltek közöttünk, akik megjövendölték az eljövétel idejét és módját; hogy négyszáz esztendővel később

szétszórattak mindenfelé, mert Jézus Krisztust minden népnek hirdetni kellett; hogy Jézus Krisztus a megjövendölt módon és időben el is jött; s hogy azóta a zsidók szétszórattak a világban, átkokkal a fejükön, de ennek ellenére fennmaradva.

619.

Azt látom, hogy a keresztény vallás egy előző valláson alapul, és én ezt döntőnek találok. Nem szólok én most itt Mózes, Jézus Krisztus és az apostolok csodáiról, mivel első pillantásra nem látszanak meggyőzőnek, és mivel e keresztény vallásnak csupán azokat az alapjait akarom itt kiemelni, amelyek minden kétséget kizárnak, és senki által nem vonhatók kétségbe. Egy dolog bizonyos: a világ számtalan helyén találkozunk egy különös néppel, amely minden más néptől elkülönül, és a zsidó nevet viseli.

Temérdek vallást látok tehát a világ különböző országaiban és minden időben, de egyikük sem mondhat magáénak olyan erkölcsöt, amely kedvemre való, sem olyan benső bizonyítékokat, amelyek végleg meggyőznének, s ezért egyaránt elutasítom Mohamed vallását és a kínaiakét, a régi rómaiakét és az egyiptomiakét, azon egyszerű oknál fogva, hogy sem az egyik, sem a másik nem rendelkezik az igazság elegendő jegyével, sem bármi olyasmivel, ami szükségszerűen döntő, s ezért az értelem nem állhat az egyik oldalára sem.

Amikor így elgondolkozom az erkölcsök és a hitek e mindenkori szeszélyes és furcsa tarkaságáról, a világ egyik szegletében egy különös, minden más néptől elkülönülő, mindegyiknél ősbibb népet látok, amelynek a története sok-sok évszázaddal régebb az általunk ismert legrégebbekénél.

És azt látom, hogy e nagy és sok lelket számláló, egyetlen őstől származó nép egy Istent imád, és olyan törvény szerint él, amelyet Istentől eredeztet. Fiai azt hangoztatják, hogy Isten egyedül nekik nyilatkoztatta ki titkait e földön, hogy minden ember bűnre hajlóvá lett, és elveszítette Isten kegyelmét, hogy érzékeikre és a maguk eszére hallgattak, és ebből származnak különös eltévelyedéseik, a vallás és az erkölcs terén egyaránt gyakori, állandó fordulataik, ingadozásaik, de ugyanakkor azt is szilárdan vallják, hogy Isten nem hagyja örökké e sötétségben a népeket, mert eljön mindenki számára a megszabadító, s ők éppen azért vannak a földön, hogy hirdessék az embereknek: azért teremtettek, hogy e nagy eljövétel előfutárai és hírnökei legyenek, buzdítván minden népet, hogy egyesüljenek velük e megszabadító várásában.

E nép sorsa meglepő számomra, úgy vélem, hogy figyelmet érdemel. Elgondolkozom a törvényen, amelyről büszkén állítják, hogy Istentől bírják, és csodálatosnak találok. Minden törvények közül ez a legelső, mégpedig annyira az, hogy majdnem ezer évvel azelőtt kapták, mielőtt a törvény szó egyáltalán használatossá vált volna a görögök között, és azóta megszakítás nélkül meg is tartották. Egyszóval különösnek találok, hogy a világ ez első törvénye egyúttal a legtökéletesebbnek is bizonyul, olyannyira, hogy a nagy törvényhozók belőle merítették az öveiket, amint az kitűnik az athéni Tizenkét Táblás Törvényből,¹⁵⁸ amelyet aztán átvettek tőlük a rómaiak, és amit itt könnyen be is tudnék bizonyítani, ha Josephus Flavius, valamint mások már nem foglalkoztak volna eleget ezzel a kérdéssel.

620.

A zsidó nép fölénye más népek felett. – Miközben ezt kutatom, a zsidó nép először is egy sereg csodálatos és páratlan dologgal vonja magára figyelmemet.

¹⁵⁸ ...az athéni Tizenkét Táblás Törvény – Athénban nem volt ilyen törvény, csak Rómában. Pascal valószínűleg emlékezett Grotius egyik mondatára, s ez lehetett tévedésének forrása: „E nagyon régi attikai törvények, amelyekből később a római törvényeket átvették, a mózesi törvényekre mennek vissza.”

Mindenekelőtt azt látom, hogy ez a nép csupa testvérből áll, és míg minden más nép végtelen sok család együtteséből tevődik össze, ez, meglepően nagy száma ellenére, egyetlen embertől származik, s mivel ekképpen mindnyájan egy test és vér, mondhatnók: egymás tagjai, egyetlen családból álló hatalmas államot alkot. Egyedülálló jelenség ez.

Ez a család, vagy ha akarom, nép, a legrégebb, amelyet az emberiség ismer; ez pedig megítélésem szerint különös tiszteletet érdemel ki számára, mindenekelőtt a mi kutatásunk szempontjából, mert Isten minden időben kapcsolatot tartván fenn az emberekkel, ehhez a néphez kell fordulnunk, hogy megismerjük e kapcsolat hagyományát.

Ám ez a nép nem csupán régiségénél fogva jelentős; páratlan jelenség élettartama miatt is, amely eredetétől napjainkig sohasem szakadt meg. Míg ugyanis a görögországi és itáliai, lakedaimóniai, athéni, római és egyéb, nála sokkal későbbi népek már réges-rég eltűntek, ők még mindig megvannak, és a számtalan hatalmas fejedelem kísérletei ellenére, akik történetíróik tanúsága szerint százszor is megkísérelték elveszíteni őket, amint az ilyen hosszú idő alatt könnyen el is képzelhető a dolgok természetes rendjénél fogva, mégis mindig fenn tudtak maradni (és ez a fennmaradás meg is jövendöltetett); s az idők kezdetétől napjainkig tartó történelmük minden más történelmet átfog <sokkal előbb kezdődvén a többinél.>

A törvény, amely e népet kormányozza, a világ legrégebb, legtökéletesebb törvénye, az egyetlen, amely egy államban mindig érvényben volt. Ezt mutatja meg csodálatos módon Josephus Flavius az Apión(osz) ellen írt művében,¹⁵⁹ valamint a zsidó Philo is különböző írásaiban; mindketten bebizonyítják, hogy ez a törvény oly régi, hogy még magát a törvény szót is csak több mint ezer esztendővel később ismerték meg az ókori népek: Homérosz például, aki rengeteg állam történetét írta meg, még sohasem használta. Tökéletességéről könnyen meggyőződhetünk, ha elolvassuk: azt látjuk, hogy mindenről oly nagy bölcsességgel, oly méltányosan és okosan rendelkezik, hogy az első görög és római törvényhozók belőle vették át legfontosabb törvényeiket; ez derül ki az úgynevezett Tizenkét Táblás Törvényből is, valamint a Josephus Flavius felsorakoztatta többi érvből.

Ám ugyanakkor ez minden törvények legszigorúbbika és legszorosabbja a vallás gyakorlását illetően, mert rá akarván kényszeríteni kötelességére, halálbüntetés terhe mellett ezernyi dolog aprólékos és kínos megtartására kötelezi e népet, s éppen ezért roppant meglepő, hogy egy ilyen lázongó és zabolátlan nép ilyen állhatatosan és ennyi évszázadon át megtartotta, miközben minden más állam annyiszor megváltoztatta sokkalta könnyebben megtartható törvényeit.

E minden törvények legrégebbjét tartalmazó könyv egyúttal a világ legrégebb könyve, hiszen Homérosz, Hésziodosz meg a többi szerző művei is csak hat-hét évszázaddal később keletkeztek.

621.

A világ teremtése után és a vízözön elmúltával Isten nem lévén immár kénytelen sem elpusztítani, sem pedig újrateremteni a világot, sem egyéb ilyen nagy jeleket adni magáról, hozzálátott, hogy egy külön e célra rendelt népet hozzon létre e földön, amely mindaddig fenn fog maradni, míg meg nem születik az a nép, amelyet a Messiás teremt az ő lelke által.

¹⁵⁹ *Josephus Flavius Apión(osz) ellen írt művében* – Josephus Flavius (Kr. u. 37–100.) zsidó történész, a római birodalomhoz csatolt zsidóság képviselője, *A zsidó háború* és más művek szerzője. *Válasz Appiánosznak* című értekezésében (I. sz.) azokat a kritikai kifogásokat cáfolja, amelyeket Appiános alexandriai görög tudós emelt *Zsidó régiségek* című műve ellen.

622.

Minthogy a világ teremtése egyre jobban távolodott az időben, Isten gondoskodott egy egyedülálló kortárs történetíróról, és egy egész népet rendelt könyve őrzésére, avégből, hogy ez legyen a világ leghitelesebb története, amelyből minden ember megismerhesse ezt az eseményt, amelyet oly szükséges tudni, de csupán belőle ismerhesse meg.

623.

<Jáfettal kezdődik a genealógia.>

József keresztbe teszi karját, és a fiatalabbikat [Manassét] „eleibe tevő bátyjának”.

624.

Miért nyújtja Mózes oly hosszúra az emberek életét, és miért sorol fel oly kevés nemzedéket?

Mert nem az évek hosszú sora, hanem a nemzedékek sokasága teszi homályossá a dolgokat. Mert az igazság csak az egymást váltó emberek lelkében torzul el. Ő azonban az egyáltalán elképzelhető legjelentősebb két eseményt, a teremtést és a vízözönt oly közel hozza, hogy szinte megfoghatóvá válnak.

625.

Sém látta Lámekhet, aki viszont látta Ádámot, de ugyanez a Sém látta Jákobot is, Jákob pedig azokat, akik látták Mózeszt; igaz tehát a vízözön és a teremtés. Ez bizonyító erejű azok számára, akik helyesen értelmezik.

626.

A pátriárkák hosszú élete nem arra szolgált, hogy feledésbe menjen a múlt dolgok emlékezete, hanem ellenkezőleg: hogy fennmaradjon. Mert néha azért nem vagyunk elég tudósak eleink történetében, mivel szinte alig éltünk velük együtt, s gyakran már halottak voltak, amikor mi eljutottunk az eszmélés korába. Mármost amikor az emberek hosszú kort éltek meg, gyerekeik is sokáig együtt éltek apáikkal, akik sokat és sokáig meséltek nekik. És miről is mesélhettek volna, ha nem eleik történetéről, hiszen akkoriban az egész történelem még ez volt, s nem voltak tudományos kutatásaik, tudományuk és művészetük, amikről a beszélgetések nagy része folyik az életben? Ezért tapasztaljuk azt, hogy ebben az időben a népek különös gonddal igyekeztek megőrizni származásuk történetét.

627.

Azt hiszem, Isten népéből Jósue az első, Jézus Krisztus meg az utolsó, aki ezt a nevet viseli.

628.

A zsidók régi volta. – Milyen nagy a különbség a könyvek között! Nem csodálkozom rajta, hogy a görögök alkották az Iliászt, sem azon, hogy a kínaiak és az egyiptomiak a történeti könyveiket.

Csak azt kell megvizsgálni, mindez hogyan keletkezett. Ezek a mesélgető történetírók ugyanis nem egykorúak azokkal az eseményekkel, amelyekről írnak. Homérosz regényt írt, ilyenek szánja, ilyenként is fogadják; mert senki sem kételkedett afelől, hogy Trója és Agamemnón éppúgy nem volt, mint az aranyalma. Homérosz nem is szándékozott történetírói művet csinálni belőle, megelégedett a szórakoztatással; a maga korában ő az egyetlen, aki ír, s a történetet műve szépsége élteti: mindenki megtanulja, és beszél róla – ismerni kell, mindenki betéve tudja. Négyszáz esztendővel később az események szemtanúi már nem élnek; senki sem tudja immár közvetlen tapasztalatból, mese-e vagy történelem az egész: egyszerűen csak az ősoktól hallották, igaznak lehet tartani.

Minden olyan történeti mű, amely nem kortársi, így például a Szibillák könyvei, meg a Triszmegisztosz¹⁶⁰ és számtalan más, amelyeknek hitelük volt a világban, hamis, és hamisnak is bizonyul az idők folyamán. Nem így azonban a kortárs szerzők esetében.

Jelentős a különbség két olyan könyv között, amelyek közül egyiket egy ember írja, s aztán elterjeszti a nép között, a másik meg magának a népnek a műve. Nem kétséges, hogy az utóbbi esetben a könyv éppoly régi, mint a nép.

629.

József leplezi népe gyalázatát.
Mózes nem leplezi sem saját gyalázatát, sem...
*Quis mihi det ut omnes prophetent?*¹⁶¹
Megharaguvék népére.

630.

A zsidók őszintesége. – Mióta nem volt több prófétájuk, a *Makkabeusok könyve*: Jézus Krisztus óta, a Masszora.¹⁶²

Bizonyosságul legyen ez a könyv.
A hiányos betűk és szóvégi jelek.

Önértük ellenére őszinték, odadobva, ha kell, életüket is; erre nincs példa a világon, nincs gyökere az emberi természetben.

631.

A zsidók őszintesége. – Szerető gondossággal, hűségesen viszik magukkal ezt a könyvet, amelyben Mózes kijelenti, hogy egész életükben hálátlanok voltak Istennel szemben, s azt is tudja, hogy halála után még hálátlanabbak lesznek; de az eget és a földet hívja bizonyosságul ellenük, mert eleget oktatta őket.

Kijelenti, hogy haragra gyúlván ellenük, Isten végül is elszéleszti őket a föld minden népe között; s amiképpen haragra gerjesztették őt idegen istenek imádásával, azonképpen bosszantja őket azáltal, hogy idegen népet hív meg; továbbá azt akarja, hogy minden szavát

¹⁶⁰ *Triszmegisztosz* – görögül *háromszor nagyot* jelent. Ezzel a névvel nevezték a görögök az egyiptomi Thot istent, akit később a görögök Hermésszel, a rómaiak pedig Mercuriusszal azonosítottak. *Triszmegisztosz* neve alatt negyvenkét szent könyv volt ismeretes, ezekből tizennégy fejezet maradt fenn görög fordításban. A Kr. u. I. századból származó szövegeket régebben Mózes egy kortársának tulajdonították. – A *Triszmegisztosz*, könyveit az ókorban a Szibillák könyveivel együtt igen nagy becsben tartották, s a IV. század végéig jelentős szerepet játszottak a keresztény vallási vitákban is.

¹⁶¹ *Vajha az Úrnak minden népe próféta volna...? [IV. Mózes XI.]*

¹⁶² *A Masszora* – a. m. hagyomány. A grammatikusok *Biblia-jegyzetei*.

örökké megőrizték, és könyve beletétetvén a szövetség ládjába, örök bizonyással szolgáljon ellenük.

Ésaiás ugyanezt mondja, XXX.

632.

Ezsdrásról. – Mese: a könyvek elégtek a templommal együtt. A Makkabeusok könyve szerint hamis: „Jeremiás adta nekik a törvényt.”

Mese: hogy mindent emlékezetből mondott. Josephus Flavius is, Ezsdrás is hangsúlyozza, *hogy a könyvet olvasta.* Baron[ius], Ann. 180. o.: *Nullus penitus Hebraeorum antiquorum reperitur qui tradiderit libros periisse et per Esdram esse restitutos, nisi in IV Esdrae.*¹⁶³

Mese: hogy megváltoztatta a betűket.

Philo, a *Vita Moysisban*¹⁶⁴: *Illa lingua ac character quo antiquitus scripta est lex sic permansit usque ad LXX.*¹⁶⁵

Josephus Flaviusnál azt olvassuk, hogy a törvény héber nyelven volt írva, amikor a Hetvenek lefordították görögre.

Antiochus és Vespasianus idején, amikor meg akarták semmisíteni a könyveket, és nem voltak próféták, nem tudták ezt végrehajtani; éppen a babiloni fogság idején, amikor semmiféle üldözésben nem volt részük, s amikor annyi próféta élt, engedték volna elégni őket?

Josephus kigúnyolja azokat a zsidókat, akik nem volnának hajlandók szenvedni...

Tertull.: *Perinde potuit abolefactam eam violentia cataclysmi in spiritu rursus reformare, quemadmodum et Hierosolymis Babylonia expugnatione deletis, omne instrumentum judaicae litteraturae per Esdram constat restauratum.*¹⁶⁶

Azt mondja, hogy Noé éppúgy helyreállíthatta emlékezetből Énoknak a vízözön alkalmával megsemmisült könyvét, mint ahogyan Ezsdrás is helyre tudta állítani a fogság idején megsemmisült könyveket.

(Theosz) en té epi Nabukodonoszor aikhmalószia tú laú, diaphtaireszón tón graphón... enepneüsze Eszdra tó hierei ek tész phülész Levi túsztón progegonotón prophétón pantasz anataxaszthai logúsz, kai apokatasztészai tó laó tén dia Mószeósz nomotheszián.¹⁶⁷

Ezt annak bizonyítására állítja, hogy egyáltalán nem hihető dolog, hogy a Hetvenek a *Szentírást* a náluk annyira csodált egyöntetűséggel magyarázták. Ő ezt Szent Ireneusból merítette.

Szent Hilárius a *Zsoltárokhoz* írt előszavában azt mondja, hogy a *Zsoltárokat* Ezsdrás szedte rendbe.

E hagyomány eredete Ezsdrás IV. könyvének XIV. fejezetére megy vissza: *Deus glorificatus est, et Scripturae verae divinae creditae sunt, omnibus eadem et eisdem verbis et eisdem nominibus recitantibus ab initio usque ad finem, uti et praesentes gentes cognoscerent quoniam per inspirationem Dei interpretatae sunt Scripturae, et non esset mirabile Deum hoc in eis operatum; quando in ea captivitate populi quae facta est a Nabuchodonosor, corruptis Scripturis et post 70 annos Judaeis descendentibus in regionem suam, et post deinde*

¹⁶³ Egyetlen régi zsidót sem találhatni, aki azt írná, hogy a könyvek elvesztek, és Ezsdrás állította őket helyre, kivéve Ezsdrás IV. könyvét.

¹⁶⁴ Mózes élete.

¹⁶⁵ Az a nyelv, ill. írásmód, amelyen hajdan a törvényt írták, így maradt meg egészen LXX-ig.

¹⁶⁶ Ugyanúgy ismét helyreállíthatta emlékezetből az özönvíz szilajsága által elpusztítottat, mint ahogyan köztudomás szerint Jeruzsálemnek a babiloni ostrom következtében történt elpusztulása után Ezsdrás is helyre tudta állítani a zsidó irodalom minden művét.

¹⁶⁷ Midőn ama fogságban, amelybe Nebukadneccar vetette a Népet, elpusztultak az iratok... a Lévi törzsből való Ezsdrás pap (Istentől) azt a sugallatot kapta, hogy beszélje el újra a régebbi próféták valamennyi beszédét, és újítsa meg a Nép számára a mózesi törvényt.

*temporibus Artaxercis Persarum regis, inspiravit Esdrae sacerdoti tribus Levi praeteritorum prophetarum omnes rememorare sermones, et restituere populo eam legem quae data est per Moysen.*¹⁶⁸

633.

Ezsdrás meséje ellen, a Makkabeusok II. könyve, II.; – Josephus, Ant., II. 1. Kúrosz Ésaiás jövendölésének hatása alatt elbocsátotta a zsidó népet. Kúrosz uralkodása alatt a zsidók nyugalomban éltek Babilóniában, tehát igenis lehetett saját törvényük.

Josephus, Ezsdrás történetét előadva, egy szót sem ejt erről a szöveg-helyreállításról. – IV. Királyok könyve, XVII., 27.

634.

Ha hihető Ezsdrás meséje, akkor el kell hinnünk, hogy az *Írás Szentírás*; mert ez a mese csupán azoknak a tekintélyén nyugszik, akik a Hetvenekét is állítják, ez pedig azt bizonyítja, hogy az *Írás* szent.

Tehát ha ez a mese igaz, akkor rendben van számításunk; ha nem, akkor másutt találjuk meg. És így azok, akik vallásunk Mózesen nyugvó igazságát szeretnék megingatni, éppen ama tekintély segítségével erősítik meg, amellyel támadják. E gondviselés révén tehát mindenkor is az marad.

635.

A rabbinizmus kronológiája (A lapidézetek a *Pugio* könyv¹⁶⁹ szerint)

27. old., R. Hakados¹⁷⁰ (200 év), a *Misna*¹⁷¹ vagy a szóbeli törvény, vagy más néven a második törvény szerzője.

A *Misna* kommentárjai (340. esztendő):

Siphra.¹⁷²

Barajtot¹⁷³

Jeruzsálemi Talmud¹⁷⁴

---

¹⁶⁸ *Dicsőséges az Isten és a szent iratok hitelesek; mégpedig mindegyikük az, elejétől a végéig, mind egészében, mind fölolvastott igéiben és szavaiban, hogy a most élő népek is tudják: az iratok Isten sugallata szerint tolmácsoltattak; és hogy nem rendkívüli dolog Istennek ez a tette.*

Midőn ama fogságban, amelybe Nebukadneccar vetette a Népet, elpusztultak az iratok, majd hetven évvel később, amikor a zsidók visszatértek földjükre, továbbá azon időszak után, amikor Perzsiában Artaxerxész uralkodott, a Lévi törzsből való Ezsdrás pap azt a sugallatot kapta, hogy beszélje el újra a régebbi próféták valamennyi beszédét, és újítsa meg a Nép számára a mózesi törvényt.

¹⁶⁹ *A Pugio könyv* – Raymondus Martini (1220–1285) műve. Spanyol dominikánus volt. Murciában hébert és keleti nyelveket tanult. Az egyház zsidóellenes politikájának egyik vezéralakja. *Pugio fidei* című művében (1280 körül) a három rész közül a második és harmadik a zsidók elleni polémia. Az utolsó rész szövegeket közöl a *Talmudból*, *Midrásból* és késői rabbinikus írásokból. Nyomtatásban először Párizsban jelent meg 1651-ben.

¹⁷⁰ *R. Hakados* – a. m. a szent rabbink; Jehuda Hanaszi, a *Misna* szerkesztőjének mellékneve (kb. 135–kb. 220).

¹⁷¹ *Misna* – az első zsidó törvénykönyv.

¹⁷² *Siphra* – arameusul a. m. „a könyv”: *Mózes III. könyvéhez* írott, törvényeket magyarázó midrás. R. Akiba (II. század) iskolájából származik.

¹⁷³ *Barajtot* – a barajta (arameusul a. m. külső) többes száma. A *Misna* félhivatalos szövegvariánsa, amely a *Talmudban* elszórt idézetekből ismeretes.

Tosiphtot.¹⁷⁵

Beresit Rabba, R. Osaia¹⁷⁶ Rabba műve, a *Misna* kommentárja.

Beresit Rabba, bar Nachmani,¹⁷⁷ éles elméjű, vonzó történeti és teológiai kommentárok. Ugyanez a szerző *Rabot* néven ismert műveket is írt.

Száz esztendővel (440) a *Jeruzsálemi Talmud* után készült a *Babilóniai Talmud*, R. Asi műve, amelyet elfogad az egész zsidóság, minden zsidó köteles az összes benne foglaltakat megtartani.

R. Asi jegyzeteit *Gemarának*,¹⁷⁸ más szóval a *Misna* „kommentárjai”-nak nevezik.

A *Talmud* tehát a *Misnából* és a *Gemarából* áll.

636.

Ha – latinul *si* – nem jelent közömbösséget. Malakiás, Ésaías.

Ésaías: (lásd 27-28.) *Si volumus*¹⁷⁹ stb.

*In qualumque die.*¹⁸⁰

657.

Próféciaik. – A királyi pálca a babiloni fogság alatt sem maradt gazdátlan, mert megígértetett és megjósoltatott a hazájukba való visszatérésük.

638.

Jézus Krisztus bizonyítékai. – Nem jelenti azt, hogy rabságban voltak, hiszen abban a biztos tudatban voltak rabok, hogy hetven esztendő múlva megszabadulnak. Most azonban minden remény nélkül azok.

Isten megígérte nekik, hogy elszéleszti ugyan őket a világ minden tájára, de ha hívek maradnak törvényéhez, mégis összegyűjti őket. Most nagyon hívek hozzá, és mégis elnyomatásban élnek.

639.

Amikor Nebukadneccar elhurcolta a zsidókat, nehogy azt higgye a nép, hogy elmúlik a fejedelmi pálca Júdától, megmondatták nekik, hogy rövid ideig lesznek csak fogságban, s aztán kiszabadulnak. Mindig megvigasztalták őket prófétáik, és királyaik is tovább uralkodtak. A második pusztulás azonban szabadulásról szóló ígéret, próféták és királyok, vigasztalás és reménység nélkül való, mert a királyi pálca örökre elmúlt Júdától.

¹⁷⁴ *Jeruzsálemi Talmud* vagy palesztinai Talmud – a palesztinai tanházak *Misna*-magyarázata. 400 körül zárult le.

¹⁷⁵ *Tosiphtot* – a toszifta (arameusul a. m. toldalék) többes száma: a *Misnának* külön kezelt és fennmaradt, nem hivatalos szövegváltozata.

¹⁷⁶ R. *Osaia* – más néven Hosaja Rabba (kb. 200 körül), a *Midras Rabba* című írásmagyarázat-gyűjtemény nyitó homiliájának szerzője.

¹⁷⁷ *Rabbabar Nachmani* – (kb. 270–321/322) a pumbeditai tanház feje. Ábrahám Ibn Daud szerint – de ennek nincs alapja – a *Beresit Rabba* (más néven *Genesis Rabba*) szerzője, amely a *Midras Rabba* (itt *Rabbot*) első része.

¹⁷⁸ *Gemara* – arameusul a. m. tan, a *Misna* magyarázatának neve Palesztinában és Babilóniában.

¹⁷⁹ *Ha akarjuk*.

¹⁸⁰ *Bármelyik napon*.

640.

Csodálatos és különös figyelmet érdemlő dolog, hogy ez a zsidó nép annyi esztendő óta fenn tudott maradni, de továbbra is nyomorult: Jézus Krisztus bizonyításához ugyanis egyaránt szükséges, hogy fennmaradásával bizonyítsa, s ugyanakkor nyomorult maradjon, mert megfeszítette őt; s jóllehet ellentmondó dolog nyomorultnak lenni és mégis fennmaradni, ez a nép mindenkor megmarad nyomorúsága ellenére is.

641.

Nyilvánvalóan arra teremtett ez a nép, hogy tanúbizonyságul szolgáljon a Messiásnak (És. XLIII., 9.: XLIV., 8.). Őrzi és szereti a könyveket, de nem érti őket. Mindez pedig megjósoltatott: Isten ítéletei rájuk bízattak, de „mint egy bepecsételt írás beszédei” [És., XXIX., 11.]

X. szakasz (642–692)

642.

Az Ó- és az Újszövetség közös bizonyítékai. – Hogy mind a kettőt egyszerre bizonyíthassuk, csupán azt kell megvizsgáljunk, vajon az egyik jóslatai teljesültek-e a másikban. A jóslatok megvizsgálásához az szükséges, hogy megértsük őket. Mert ha azt hisszük, hogy csupán egyetlen értelmük van, akkor bizonyos, hogy a Megváltó sohasem jött el; ha viszont két értelmük van, akkor bizonyos, hogy Jézus Krisztussal jött el közénk.

Az egész kérdés tehát annak a megállapításából áll, vajon két értelmük van-e.

Azt, hogy a *Szentírás*nak két értelme van, ahogyan Jézus Krisztus és az apostolok értelmezték, a következők bizonyítják:

1. maga a *Szentírás*;
  2. a rabbinusok; Mózes Maimonides szerint két arculata van, és a próféták csak Jézus Krisztusról mondtak jövendölést;
  3. a *Kabbala*;
  4. az a misztikus magyarázat, amelyet maguk a rabbinusok adnak a *Szentírás*ról;
  5. a rabbinusok princípiumai, amelyek szerint az *Írás*nak két értelme, a *Messiás*nak, érdemüknek megfelelően, két – dicsőséges vagy szégyenletes – eljövetele van, hogy a próféták csak a *Messiás*ról mondtak jóslatokat – a *Törvény* nem örök életű, hanem új jön helyette a *Messiással* –, hogy immáron nem emlékeznek többé a *Vörös-tengerre*, és hogy a zsidók és a pogányok elvegyülnek egymással;
- <6. Az a kulcs, amelyet Jézus Krisztus és az apostolok szolgáltattak nekünk mindenhez.>

643.

Ésaiás, 51. A *Vörös-tenger*, a *Megváltás* jelképe. *Ut sciatis quod filius hominis habet potestatem remittendi peccata, tibi dico: Surge.*¹⁸¹ Meg akarván mutatni, hogy képes egy olyan szent népet alkotni, amelynek szentsége láthatatlan, és örök dicsőséggel övezi, látható dolgokat teremtett. Minthogy a természet a kegyelem képe, a természet javaiban cselekedte meg azt, amit a kegyelem javaiban volt megcselekedendő, hogy megítélhessük belőle, meg tudja teremteni a láthatatlant, hiszen a láthatót valóban megalkotta.

Tehát megmentette ezt a népet a vízözöntől; Ábrahámától származtatta, kiváltotta ellenségei kezéből, és nyugalmat adott neki.

Isten nem azért mentett meg a vízözöntől, és teremtett egy egész népet Ábrahám leszármazottaiból, hogy aztán termékeny földre vezérelje őket.

Sőt maga a kegyelem is csak előképe a megdicsőülésnek, mert nem ez a végcél. A kegyelmet a törvény jelképezte, ő maga pedig [*a megdicsőülést*] jelképezi: de e dicsőségnek jelképe és egyszersmind princípiuma vagy oka is.

Az emberek közönséges élete hasonlatos a szentekéhez. Mind a maga boldogságát keresi, csupán az különbözteti meg őket egymástól, amiben ezt a boldogságot látják; ellenségüknek nevezik azokat, akik ebben akadályozzák őket stb. Azt tehát, hogy hatalma van a láthatatlan javak nyújtására, Isten azzal mutatta meg, hogy bebizonyította hatalmát a láthatók felett.

¹⁸¹ *Hogy pedig megtudjátok, hogy az ember Fiának van hatalma e földön a bűnöket megbocsátani, [monda a gutaütöttnek], mondom néked, kelj föl...*

644.

Jelképek. – Szent népet kívánván teremteni, amelyet majd megkülönböztet minden más néptől, megszabadít ellenségeitől, és nyugalmas helyre vezérel, erre ígéretet is tett, és prófétái által előre megmondotta eljövételének idejét és módját. De hogy állandóan ébren tartsa kiválasztottjaiban a reménységet, minden időben megmutatta nekik annak a képét, sohasem hagyta őket hatalmának és üdvözítésükre irányuló szándékának bizonyítékai nélkül. Mert az ember teremtésekor, amikor az emberek még oly közel voltak a teremtéshez, hogy nem felejtették el, hogyan jöttek világra, és hogyan estek bűnbe, Ádám maga volt a tanúja és letéteményese annak az ígéretnek, hogy eljő majd a Megváltó, aki az asszonytól lesz születendő. Amikor pedig azok, akik még látták Ádámot, már nem éltek, Isten Noét küldötte, és miközben vízzel árasztotta el az egész földet, megmentette őt egy olyan csodatétellel, amely elég világosan jelezte, hogy hatalmában áll megmentenie a világot, hogy akarja is ezt megtenni, és hogy az asszony magvából világra hozza Azt, akit ígért. Ez a csoda elégséges volt hozzá, hogy megszilárdítsa [az emberekben] a reménységet.

Noé életében a vízözön emléke nagyon elevenen élt az emberekben, majd Isten Ábrahámnak tett ígéreteket, és még Sém életében elküldötte Mózesst stb...

645.

Jelképek. – Isten meg akarta fosztani övéit a romlandó javaktól, de hogy megmutassa, nem tehetetlenségből történt ez, megteremtette a zsidó népet.

646.

A zsinagóga nem pusztult el, mert jelkép volt; mivel azonban csupán jelkép volt, szolgátságba süllyedt. A jelkép fennmaradt egészen az igaziig, avégből, hogy az Egyház mindenkor látható legyen, vagy az őt ígérő ábrázolásban, vagy megvalósult alakjában.

647.

Hogy a törvény jelképes erejű volt.

648.

Két tévedés: 1. ha mindent betű szerint értelmezünk; 2. ha mindent rejtett értelmé szerint értelmezünk.

649.

Szólni kell a jelképes értelmet túlzásba vivők ellen.

650.

Vannak világos és bizonyító erejű jelképek, de vannak mások, olyanok is, amelyeket mintha hajuknál fogva ráncigáltak volna elő, és csak azok számára jelentenek bizonyítékot, akik egyébként is meg vannak győződve. Ez utóbbi jelképek hasonlatosak az apokaliptikusokéihoz, csupán az a különbség, hogy nekik nincsenek kétségbevonhatatlan jelképeik; így aztán mi sem helytelenebb, mit amikor azt bizonyítgatják, hogy az öveik éppoly megalapozottak, mint a mi jelképeink némelyike; mert nekik nincsenek olyan

bizonyító erejű jelképeik, mint nem egy a mieink közül. A játszma tehát nem egyenlő. Nem szabad egyformának tekinteni és egymással összekeverni e kétféle dolgot, csak azért, mert hasonlóan látszanak az egyik oldalról, holott a másiktól nézve nagyon is különbözők; a világosságok érdemlik ki – ha Istentől vannak –, hogy tiszteljük miattuk a homályosságokat is.

„Olyan ez, mit mikor az emberek bizonyos homályos nyelvet használnak egymás között; aki nem értené ezt a nyelvet, csak valami ostobaságot hámozna ki belőle.”

651.

*Az apokaliptikusok, preadamisták és millenáriusok hóbortjai*¹⁸² stb. – Aki mindenféle hóbortos véleményt akar a *Szentírás*s alátámasztani, az például erre hivatkozhatnék: meg van mondva, hogy „el nem múlik ez a nemzetség, míg nem mindezek meglesznek” (*Máté* XXIV., 34.). Amire én azt válaszolom, hogy ez után a nemzetség után jön majd egy másik, és így tovább, egymás után.

A *Krónika* II. könyve úgy beszél Salamonról és a királyról, mintha két különböző személy lenne. Amiből én azt következtetem, hogy kettő is volt.

652.

Különös jelképek. – Kettős törvény, két törvénytábla, kettős templom, kettős fogság.

653.

Jelképek. – A próféták jóslataiban öv, szakáll, leégett haj stb. szerepel jelkép gyanánt.

654.

Különbség az ebéd és a vacsora között.

Istenben a szó nem különbözik a szándéktól, mert ő igaz; sem a szó a hatásától, mert ő hatalmas; sem az eszközök az eredménytől, mert ő bölcs. *Bern. ult. serm. in Missus.*¹⁸³

Szent Ágoston, *De Civitate Dei*,¹⁸⁴ V., 10. Általános érvényű szabály: Isten mindent megtehet, kivéve azokat a dolgokat, amelyeket ha tudna, nem lenne mindenható, mint például meghalni, megcsalattatni és hazudni stb.

¹⁸² *Apokaliptikusok, preadamisták és millenáriusok* – Az *apokaliptikus* művek nagyon korán megjelennek, már Ezékielnél felismerhetők az apokaliptikus vonások, teljes kiteljesedésük *Dániel könyvében* (Kr. e. 150 körül) látható. A kereszténység megjelenése körüli évszázadokban számtalan ilyen mű keletkezik. János *Jelenések könyve* szintén e körbe tartozik. Az apokaliptikus művek jellemzői: a művet mindig valami régi szerzőnek tulajdonítják (Mózes, Noé stb.); a tényeket profetikus formában közlik, a kinyilatkoztatásokat mindig szimbolikus értelmű látomások formájában (színek, számok stb.) adják. A cél annak bizonyítása, hogy a végső győzelem, esetleg csak a világ végén, Istené lesz. Az időszámítás első századainak zsidó keresztényei között nagyon elterjedtek voltak az ilyen világtörténelmi előrelátások, ebben hasonlítanak a *khiliazmushoz*, amely sokat átvett az apokaliptikusoktól. A *khiliaszták* (*khiliasz*: görögül ezer) – latin néven millenáriusok – szerint Krisztus újra megjelenik majd a földön, és tíz évszázadig uralkodik. Véleményüket a *Jelenések könyvére* (XX., 1-3.) alapozták: „És láték egy angyalt leszállani a mennyből... és megfogá... azt a régi kígyót, a ki az ördög és a Sátán, és megkötözé azt ezer esztendőre... hogy el ne hitesse a népeket, míg betelik az az ezer esztendő...” A *preadamisták* azt vallják, hogy Ádám nem volt az első ember, előtte már mások éltek, ezek voltak a *preadamiták*. Isaac de Lapeyrère *Preadamiták* című műve 1655-ben jelent meg, Pascal valószínűleg olvasta, ezért említi a *preadamistákat*.

¹⁸³ *Bern. ult. serm. in Missus* – Clairvaux-i Szent Bernát (1090–1153), a ciszterciek rendjének alapítója egyéb művek mellett 340 beszédet hagyott hátra; itt ezek egyikére utal Pascal.

¹⁸⁴ *Isten államáról.*

Több evangélista, hogy megerősíttessék az igazság: hasznos különbözőségük.
 Eucharisztia az Utolsó vacsora után: a valóság a jelkép után.
 Jeruzsálem pusztulása; a világ pusztulásának jelképe, negyven esztendővel Jézus halála után. „Semmit sem tudok” mint ember, vagy mint Isten küldötte. *Márk XIII.*, 32.
 Jézus elítéltetett a zsidók és a pogányok által.
 A zsidók és a pogányok jelképe a két fiú. Szt. Ágoston, *De Civ.*, XX., 29.

655.

A hat életkor, a hat kor atyái, a hat reggel a hat kor kezdetén.

656.

Ádám *forma futuri*.¹⁸⁵ A hat nap ahhoz, hogy kialakuljon az egyik, a hat korszak, hogy kialakuljon a másik; a Mózes leírta hat nap, amely Ádám megalkotásához vezetett, nem egyéb, mint annak a hat korszaknak a képe, amely Jézus Krisztust és az Egyházat hozta el. Ha Ádám nem vétkezik, és Jézus Krisztus nem jön el, csak egy szövetség, csak egyetlen emberi kor lett volna, és a teremtést egy szakaszban végbementnek képelték volna el.

657.

Jelképek. – A zsidó és az egyiptomi népet szemmel láthatóan előre jelzi az a két férfiú, akikkel Mózes találkozott: a zsidót ütlegelő egyiptomi, a zsidót megbosszuló és az egyiptomit agyonütő Mózes és a hálátlansággal fizető zsidó férfi.

658.

Az Evangélium jelképei a lélek beteg állapotára a beteg testek; mivel azonban egy test nem lehet eléggé beteg ahhoz, hogy ezt az állapotot tökéletesen kifejezze, többre volt hozzá szükség. Ezért van a süket, a néma, a vak, a gutaütött, a halott Lázár, az ördögös. Mindez a betegség együtt van a beteg lélekben.

659.

Jelképek. – Annak a bizonyítéka, hogy az Ószövetség csupán jelképes értelmű, és hogy a próféták a földi javakon másfajta javakat értettek:

Először is az, hogy másként méltatlan lenne Istenhez.

Másodszor az, hogy amikor szavaik nagyon világosan a földi javak ígérését tartalmazzák, a próféták mégis azt mondják, hogy amit mondanak, homályos, és értelmét nem fogják felfogni az emberek. Amiből kiderül, hogy ez a titkos értelem nem volt azonos azzal, amelyet félreérthetetlenül mondtak ki, és hogy, következésképpen, másfajta áldozatokról, egy másik megszabadítóról szándékoztak szólni stb. Azt mondják, hogy csak „az utolsó napokban értik meg e dolgot”. *Jer. XXX.*, 24.

A harmadik bizonyíték az, hogy szavaik ellentétesek és egymást lerombolják, úgy hogy ha azt gondoljuk, hogy a törvény és áldozat szavakkal nem értettek egyebet, mint Mózes törvényét, nyilvánvaló és durva ellentmondás van. Tehát mást értettek, amikor néha ugyanabban a fejezetben önmaguknak ellentmondottak.

Mármost ahhoz, hogy egy szerzőt megértsünk...

¹⁸⁵ *(Ki ama) következőnek kiábrázolása. [Pál Róm. V., 14.]*

660.

A bujaságot természetesnek találjuk, második természetünké lett. Így tehát két természet lakozik bennünk: egy jó és egy rossz. Hol van Isten? Ahol nem vagyunk, de Isten országa mégis bennünk van. A rabbinusok.

661.

A bűnbánat minden misztériumok közül egyetlenként jelentetett ki kifejezetten a zsidóknak, mégpedig az előfutár Szent János által; aztán következett a többi titok, annak bizonyosságaként, hogy minden embernek, valamint az egész világnak ezt a sorrendet kell megtartania.

662.

A testiségnek hódoló zsidók nem értették meg a próféciaikban megjósolt Messiásnak sem nagyságát, sem megaláztatását. Félreismerték őt előre megjósolt nagyságában, például amikor azt mondja a próféta, hogy a Messiás Dávid ura lesz, holott annak fia, és hogy mielőtt Ábrahám lett volna, ő már volt, és látta őt; a zsidók nem hitték őt ily nagyra, hogy „örökké megmarad”, és megaláztatásában és halálában is félreismerték őt. „...a Krisztus – mondották – örökké megmarad, hogyan mondod hát te, hogy az ember Fiának meg kell halnia?” Tehát sem halandónak, sem örökkévalónak nem hitték őt: csupán testi nagyságot kerestek benne.

663.

Jelképes. – Semmi sem hasonlatosabb a szeretethez, mint a kapzsiság, és mégis semmi sem ellentétesebb vele. Ezért a zsidók, tele lévén olyan tulajdonságokkal, amelyek hízelegtek kapzsiságuknak, hasonlítottak is nagyon a keresztényekhez, s ugyanakkor nagyon különböztek is tőlük. Ennek következtében megvolt bennük az a két tulajdonság, amely ahhoz kellett, hogy nagyon hasonlítsanak a Messiáshoz, és jelképe lehessenek, de ugyanakkor nagyon különbözzenek is tőle, és ne legyen gyanús a tanúságuk.

664.

Jelképes. – Isten felhasználta a zsidók paráznaságát, és Jézus Krisztus szolgálatába állította őket <aki orvosságot hozott a bujaságra>.

665.

A szeretet parancsa nem jelképes. Azt állítani, hogy Jézus Krisztus, aki azért jött el, hogy a jelképek helyébe a valóságot állítsa, csak azért jött volna, hogy megszüntetve a szeretet korábbi valóságát, a jelképét állítsa helyébe, szörnyűséges valami.

„Ha azért a benned lévő világosság sötétség: mekkora akkor a sötétség?” [Máté VI., 22.]

666.

Igézet. *Somnum suum.*¹⁸⁶ *Figura hujus mundi.*¹⁸⁷

¹⁸⁶ „...álmukat alusszák.” [Zsolt. LXXVI., 6.]

Az Eucharisztia. *Comedes panem tuum.*¹⁸⁸ *Panem nostrum.*¹⁸⁹

Inimici Dei terram lingent, a gonoszoknak „nyelvök eljárja a földet”, vagyis szeretik a földi gyönyöröket. [Zsolt. LXXIII., 9.]

Az *Ószövetség* a jövőendő boldogság jelképeit, az *Újszövetség* pedig a hozzá való eljutás eszközeit tartalmazza.

A jelképek örömről, az eszközök bűnbánatról, vezeklésről szóltak; mindazonáltal a húsvéti bárányt „keserű füvekkel” ették, *cum amaritudinibus* [II. Mózes XII., 8.]

*Singularis sum ego donec transeam,*¹⁹⁰ Jézus Krisztus halála előtt majdnem egyedül volt vértanúságában.

667.

Jelképes kifejezések. – A kard, pajzs szavak. *Potentissime.*¹⁹¹

668.

Csak akkor fordulunk el tőle, ha elfordulunk a szeretettől.

Imádságaink és erényeink utálatosak Isten előtt, ha nem Jézus Krisztus imádságai és erényei. És bűneink sohasem lesznek Isten [*könyörületességének*], hanem csupán Isten büntetésének tárgyai, ha nem Jézus Krisztus[*éi*]. Mert Jézus magára vette bűneinket, és [*bevett*] bennünket szövetség[*é*]/be; mert az erények az [*övéi, a*] bűnök idegenek számára; nekünk pedig az erények idegenek, és a bűn a miénk.

Változtassunk azon a mértéken, amellyel [*mostanáig*] döntöttük el, mi a jó. Szabályunk az akaratunk volt, válasszuk most [*Isten*] akaratát: minden jó és helyes, amit ő akar, minden [rossz], amit nem akar.

Minden tiltva van, amit Isten nem akar. A bűnök tiltva vannak Isten ama általános kijelentése folytán, hogy nem akarja őket. De azért a többi, amire nem mondott általános tilalmat, és amit ezért megengedettnek nevezünk, sincs mindenkor megengedve. Mert amikor Isten valamit elvesz tőlünk, és az ő akaratának megnyilatkozását jelentő eseményekből az derül ki, hogy nem akarja nekünk juttatni, az ebben az esetben éppoly tilalmas számunkra, mint a bűn, mivel Isten akarata, hogy se ez, se az ne legyen nekünk megengedve. E két dolog között csupán az a különbség, hogy Isten a bűnt egész bizonyosan sohasem akarja, az viszont nem bizonyos, hogy sohasem kívánja tőlünk a másikat. De mindaddig, amíg Isten nem akarja, bűnnek kell tekintenünk; egészen addig, amíg az ő akaratának, az egyedüli teljes jósnak és teljes igazságosságnak a hiánya bűnössé, rosszá teszi.

669.

Jelképet változtatni, gyengeségünk miatt.

670.

Jelképek. – A zsidók mindvégig hittek ezekben a földi elképzelésekben: Isten ósatyjukat, Ábrahámot testestől, mindenestől szereti, ami tőle származik; ezért sokasította és különböztette meg őket minden más néptől, nem tűrvén el, hogy keveredjenek velük; amikor

¹⁸⁷ ... Mert elmúlik e világnak ábrázatja. [I. Kor. VII., 31.]

¹⁸⁸ ...Nem nyomorogva eszed kenyeredet. [V. Mózes, VIII., 9.]

¹⁸⁹ A mi... kenyereinket. [Lukács XI., 3.]

¹⁹⁰ ... „Míg én egyben általmegyek.” [Zsolt. CXLI.]

¹⁹¹ A leghatalmasabb.

Egyiptomban sorvadoztak, nagy jeleket tett mellettük, és kivette őket ebből az országból; a pusztaságban mannával táplálta őket; dúsan termő földre vezette el őket; királyokat adott nekik és egy erős templomot, hogy ott állatokat áldozzanak neki, s az állatok vérének kiontásával megtisztulhassanak; végezetül majd elküldi nekik a Messiást, hogy mindenek uraivá tegye őket, sőt eljövételének idejét is megjósolta.

Miután a világ hosszú ideig e testi tévedésekben élt, Jézus Krisztus eljött a megjövendőlt időben, csak hogy nem a várt fényességben; ezért nem hitték el, hogy ő az. Halála után Szent Pál jött el, s adta tudomására az embereknek, hogy mindezek a dolgok jelképesen következtek be, hogy Isten országa nem a test, hanem a lélek szerint való; hogy az emberek ellenségei nem a babiloniak, hanem szenvedélyeik; hogy Istennek nem a kézzel emelt szentélyek tetszenek, hanem a tiszta és megalázkodó szív; hogy „nem az a körülmetélés, a mi a testen külsőképen van”, hanem „a szívnek lélekben és nem betű szerint való körülmetélése az igazi”; és hogy „nem Mózes adta nekik a mennyei kenyeret” stb.

Isten azonban nem akarta ezeket felfedni e népnek, mert az méltatlan volt rá, de mégis előre meg akarta mondani őket, hogy higgyenek bennük, ezért világosan előre megmondta idejüket, időnként bőséges jelképekben világosan ki is nyilatkoztatta őket avégből, hogy akik a jelképek anyagi részét szeretik, felfigyeljenek rájuk, akik meg a jelképezetteket szeretik, meglássák őket.

Minden, ami nem a szeretetre irányul, jelkép.

A Szentírás egyetlen tárgya a szeretet.

Minden, ami nem az egyetlen célra irányul, ennek a jelképe. Minthogy csupán egyetlen cél létezik, minden, ami nem nevezi nevén, jelképesen értendő.

Isten tehát különböző formákban fogalmazza meg a szeretet egyetlen törvényét, hogy ily módon a változatosságot kereső kíváncsiságunkat ezzel a változatossággal elégtíse ki, amely szüntelenül a felé vezet bennünket, ami egyedül szükséges számunkra. Mert csupán „egy a szükséges dolog” [*Lukács X.*, 42.], mi viszont a változatosságot kedveljük, azért Isten mind a kettőnek eleget tesz e sokféleséggel, amely ehhez az egyetlen szükséges dologhoz vezet.

A zsidók annyira szerették a jelképül használt dolgokat, annyira epedeztek utánuk, hogy amikor az előre mondott módon és időben megvalósultak, nem ismerték fel a valóságot.

A rabbinusok jelképeknek tekintik a Mátka emlőit és mindazt, ami nem az ő egyetlen céljukat, a földi javakat fejezi ki.

A keresztények viszont még az eucharisziát is ama égi dicsőség jelképének tekintik, amely felé törekszenek.

671.

A zsidók, akik arra voltak kiszemelve, hogy leigázzák a nemzeteket és a királyokat, a bűn szolgálói voltak; a keresztények, akik arra hívtak, hogy szolgáljanak, és alattvalók legyenek, Isten szabad fiai.

672.

A formalistáknak. – Amikor Szent Péter és az apostolok arról döntenek, hogy megszüntetik a körülmetélést, ami azt jelentette, hogy Isten törvénye ellen cselekszenek, nem a próféták könyveiben keresnek tanácsot, hanem csupán azt veszik tekintetbe, hogy a körül nem metélteknek is megadatott a Szentlélek.

Biztosabbak abban, hogy Isten elfogadja mindazokat, akiket eltölt Lelkével, mint abban, hogy engedelmeskedni kell a törvénynek. Mert tudták, hogy a törvény célja nem más, mint a Szentlélek; és ilyenképpen, mivel körülmetéltetés nélkül is bírhatjuk őt, szükségtelen a körülmetélés.

673.

*Fac secundum exemplar quod tibi ostensum est in monte.*¹⁹²

A zsidók vallása tehát a Messiás igazságának hasonlatosságára teremtett; s a Megváltó igazságát el is ismerte a zsidók vallása, amely annak jelképe volt.

A zsidókban az igazság csupán jelképes volt; az égben semmi sem rejti el.

Az Egyházban rejtve van, és a jelképhez való viszonyában lehet felismernünk.

A jelkép az igazság képére készült, az igazságot a jelképről ismertük fel.

Szent Pál maga mondja, hogy lesznek majd, akik tiltják a házasságot, pedig ő maga a *Korinthusbeliekhez írt levelében* úgy szól róla, mint aki „tört vet”. Mert ha az egyik próféta így, majd Szent Pál másként szólt volna, vád érte volna miatta.

674.

Jelképes mondások. – „Vigyázz, hogy arra a formára csináld, a mely a hegyen mutattatott néked.” Amire Szent Pál azt mondja, hogy a zsidók „a mennyei dolgok ábrázolatára” szolgálnak [*A zsidókhöz VIII., 5.*].

675.

... Mindazonáltal ez a Szövetség, amely avégből köttetett, hogy megvakítson egyeseket, és megvilágítson másokat, még a megvakítottakban is megmutatta az igazságot, amelyet a többinek ismernie kellett. Mert az Istentől nekik adott látható javak igen nagyok és isteniek voltak, s kiderült belőlük, hogy az Úrnak elég hatalma van arra is, hogy a láthatatlanokkal és egy Messiással is megajándékozza őket.

A természet ugyanis a kegyelem ábrázolása, a látható csodák a láthatatlanok képe. *Ut sciatis... tibi dico: Surge.*¹⁹³

Esaiás szavai szerint a megváltás olyan lesz, mint a Vörös-tengeren való átkelés.

Isten tehát az Egyiptomból való kijövetelben, a tengeren való átkelésben, a királyok vereségében, a mannában, Ábrahám egész leszármazásában megmutatta, hogy képes üdvözíteni, égi kenyeret adni stb.; úgyhogy az ellenséges nép ugyane Messiás előképe és ábrázolata, akiről nem vesznek tudomást stb.

Végezetül megtanított rá bennünket, hogy mindezek csupán jelképek, és hogy mit jelentenek az ilyen kifejezések, mint: „valósággal szabad”, „igazi zsidó”, „igazi körülmetélkedés”, „igazi mennyei kenyér” stb.

Ezekben az ígéretekben mindenki azt leli meg, amit szíve mélyén szeret, a földi javakat vagy a lelki javakat, Istent vagy a teremtett dolgokat; csak hogy akik a teremtett dolgokat keresik bennük, számos ellentmondással találják meg őket, így meg van nekik tiltva, hogy szeressék őket, de az is meg van parancsolva, hogy csupán Istent imádják, és csak őt szeressék, ami egyet jelent; továbbá hogy érettük nem jött el Messiás; ellenben akik Istent keresik ezekben az ígéretekben, minden ellentmondás nélkül őt találják bennük azzal a paranccsal, hogy csupán őt szeressék, valamint azt, hogy eljött egy Messiás a mondott időben, aki megadja nekik az általuk kért javakat.

A zsidóknak voltak tehát csodáik és beteljesült jóslataik; törvényük arra tanította őket, hogy csak egy Istent imádjanak és szeressenek; és ez a tanítás sohasem szűnt meg. Így magán viselte az igazi vallás minden jegyét: tehát az is volt. Különbséget kell azonban tennünk a

¹⁹² *Vigyázz, hogy arra a formára csináld, a mely a hegyen mutattatott néked.* [II. Mózes, XXV., 40.]

¹⁹³ *Hogy pedig megtudjátok... mondom néked; kelj föl...* [Márk II., 10-11.]

zsidók tana és a zsidók törvényének tanítása között. Nos, a zsidók tana nem volt az igazi, jóllehet megvoltak a maga csodái, próféciái, és megszakíthatlan volt, de hiányzott belőle az a másik tétel, hogy csak Istent kell imádnunk és szeretnünk.

676.

Az a homály, amely e könyveket rejti el a zsidók elől, megvan a rossz keresztények és mindazok szemén is, akik nem utálják önmagukat.

De milyen szívesen hallgatjuk meg szavukat, és ismerjük meg Jézus Krisztust, ha valóban gyűlöljük magunkat!

677.

A jelképben együtt van távollét és jelenlét, öröm és üröm. – A titkos beszédnek kettős értelme van: egy világos és egy másik, amelyikben az van megmondva, hogy az értelme rejtett.

678.

Jelképek. – Egy arcképben együtt van jelenlét és távollét, öröm és üröm. A valóság azonban kizárja a távollétet és az ürömet.

Aki meg akarja tudni, hogy a törvény és az áldozatok a valóságot jelentik-e, vagy jelképek, annak azt kell megvizsgálnia, vajon ezekről szólván, a próféták szeme és gondolata megragadt-e nálunk, s csupán a régi szövetséget látták benne, vagy pedig valami egyebet is, aminek ez az ábrázolása; mert az arcképben az ábrázolt dolgot látjuk. Ehhez mindössze az szükséges, hogy megvizsgáljuk, mit mondanak erről ők maguk.

Vajon amikor azt mondják, hogy a szövetség örökké fog tartani, arról akarnak szólni, amelyikről ők maguk mondják, hogy meg fog változni? Ugyanígy az áldozatokról stb.

A titkosírásnak két értelme van. Amikor valamely fontos levélre bukkanunk, amelyben világos értelmet fedezünk fel, de mégis az áll benne, hogy értelme el van leplezve, homályossá van téve, annyira elrejtve, hogy látjuk ugyan, de mégse látjuk, hogy értjük, de mégse értjük: mi egyébire gondolhatnánk, mint arra, hogy ez kettős értelmű titkosírás, már csak azért is, mert a betű szerinti értelmében nyilvánvaló ellentmondásokat fedezünk fel? A próféták világosan megmondták, hogy Izraelt mindenkoron szeretni fogja Isten, és hogy a törvény örökké érvényben lesz, de azt is mondták, hogy az emberek nem értik majd meg, el lévén rejtve az értelme.

Mennyire tisztelnünk kell tehát azokat, akik megfejtik számunkra a titkosírást, és rávezetnek rejtett értelmére, főleg ha a belőle levont tételek teljesen természetesek és világosak! Felnyitották a pecsétet, eloszlatta a homályt, rátalált szellemére. Ezért megtanítottak bennünket rá, hogy az ember ellenségei a szenvedélyei; hogy a Megváltónak két eljövetele lesz: az egyik nyomorúságban, hogy megalázza a kevély embert, a másik dicsőségben, hogy felemelje a megalázott embert; hogy Jézus Krisztus egyszersmind Isten és ember lesz.

679.

Jelképek. – Jézus Krisztus megnyitotta lelkünket, hogy megértsük az Írást.

A következő két nagy titok tárult fel előttünk: 1. Az emberek mindent jelképekben tudtak meg: *vere Israelitae, vere liberi*, igazi mennyei kenyér; egy kereszthalálig megalázott Isten:

Krisztusnak kínhalált kellett szenvednie, hogy megdicsőüljön: „hogya a halál által megsemmisítse azt, akinek hatalma van a halálon...” [A zsidókhoz, II. 14.] Két eljövétel.

680.

Jelképek. – Miután feltárult a titok, lehetetlen immár nem meglátnunk. Olvassuk csak el az *Ótestamentumot* ilyen szempontból, és vizsgáljuk meg, igaziak voltak-e az áldozatok. Ábrahám származása volt-e Isten barátságának valódi oka, vajon az ígélet földje volt-e a valódi nyugalom országa? Nem; mindezek tehát jelképek voltak. Ugyanígy vizsgáljuk meg az összes elrendelt szertartást, minden olyan parancsot, amely nem a szeretet szerint való, és látni fogjuk, hogy mindez csupán jelkép.

Ezek az áldozatok és szertartások tehát egytől egyig vagy jelképek, vagy ostobaságok voltak. Igen ám, de vannak olyan nyilvánvaló dolgok, amelyek túlságosan magasztosak hozzá, hogy ostobaságnak véljük őket.

Meg kell tudnunk, vajon a próféták tekintete megrekedt-e az *Ótestamentumban*, vagy pedig egyebet is láttak benne.

681.

Jelképes dolgok. – A titkosírás kulcsa: *Veri adoratores.*¹⁹⁴ – *Ecce agnus Dei qui tollis peccata mundi.*¹⁹⁵

682.

És. I., 11. A jó rosszra változása és az Isten bosszúja X., 1.; XXVI., 20.; XXVIII., 1. – Csodák: És. XXXIII., 9.; XL., 17.; XLI., 26.; XLIII., 13.; XLIV., 20-24.; LIV., 8.; LXIII., 12-17.; LXVI., 17.

Jer. II., 35.; IV., 22-24.; V., 4., 29-31.; VI., 16.

Jer. XI., 21.; XV., 12.; XVII., 9.: *Pravum est cor omnium et incrustabile; quia cognoscet illud?*¹⁹⁶ Vagyis ki ismerhetné meg teljesen a csalárdságát? Mert az már ismeretes, hogy gonosz. *Ego Dominus*¹⁹⁷ stb. VII., 14.: *Faciám domui huic*¹⁹⁸ – Bizalom a külső szentségekben. – 22.: *Quia non sum locutus* [Mert nem szóltam a ti atyáitokkal...] stb. A lényeges nem a külső szentség. – XI., 13.: *Secundum numerum*¹⁹⁹ stb. A próféciák sokfélesége, XXIII., 14-17.

683.

Jelképek. – „A betű megöl”; minden jelképekben történt. Ez az a kulcs, amelyet Szent Pál ad nekünk [II. Kor. III., 6.]. Krisztusnak vállalnia kellett a kínszenvedést. Egy megalázott Isten. A szív körülmetéltetése, igazi bűjt, igazi áldozat, igazi templom [Róm. II., 29.]. A próféták felhívták rá figyelmünket, hogy mindez a léleké volt.

Nem a hús, amelyik elpusztul, hanem amelyik nem pusztul el soha.

„...valósággal szabadok lesztek.” Tehát a másik szabadság csupán szabadság-jelkép [János VIII., 36.].

¹⁹⁴ „Az igazi imádók.” [János IV., 29.]

¹⁹⁵ *Imé, az Istennek ama báránya, a ki elveszi a világ bűneit.* [János I. 29.]

¹⁹⁶ *Csalárdabb a szív mindennél, és gonosz az; kicsoda ismerhetné azt?*

¹⁹⁷ *Én az Úr vagyok az...* [XVII., 10.]

¹⁹⁸ *Azért úgy cselekszem e házzal...*

¹⁹⁹ *...(Városaidnak) száma szerint.*

„Én vagyok az életnek ama kenyere” [János VI., 35.].

684.

Ellentmondás. – Nem lehet jó irodalmi arcképet rajzolni, ha nem hangoltunk össze minden ellentétes vonást, nem elég egy sor egyező tulajdonságra figyelni, s közben megfigyelni az ellenkezők összehangolásáról. Ahhoz, hogy megértsük egy szerző értelmét, összhangba kell hoznunk minden ellentmondó részletet.

Így a *Szentírás* megértéséhez olyan értelmet kell találnunk, amelyben minden ellentmondó részlet összhangba kerül. Nem elégséges az olyan értelmezés, amely több egyező részletnek megfelel, hanem olyant kell találnunk, amely még az ellentmondókat is összhangba hozza velük.

Minden műnek van egy olyan értelme, amelyben minden egymásnak ellentmondó rész összhangba kerül, vagy ha nem így van, akkor nincs is értelme. Ezt pedig nem állíthatjuk sem a *Szentírásról*, sem a prófétákról; ennél minden bizonytalább jónak eszik volt. Tehát olyan értelmet kell keresnünk, amely egybehangol minden ellentmondást.

Valódi értelme tehát nem az, amelyet a zsidók adnak neki; Jézus Krisztusban azonban minden ellentmondás egybehangolódik.

A zsidók nem tudták összeegyeztetni a királyságnak Hóseás által megígértelt eltörlését Jákob jövendölésével.

Ha a törvényt, az áldozatokat és a királyságot valóságnak fogjuk fel, akkor nem lehetséges összhangba hozni ezeket a részleteket. Szükségképpen tehát csak jelképek lehetnek. Sőt, még ugyanannak a szerzőnek, ugyanannak a könyvnek, néha ugyanannak a fejezetnek az értelmét sem lehetséges összehangolni, ami mindennél jobban jelzi, mi volt a szerző felfogása; például amikor könyve XX. fejezetében Ezékiel azt mondja, hogy éljünk Isten parancsolatai szerint, majd azt, hogy ne éljünk szerintük.

685.

Jelképek. – Ha törvény és az áldozatok az igazság, akkor tetszeniük kell Istennek, nem szabad, hogy kedve ellen legyenek. Ha viszont jelképek, akkor tetszeniük is kell neki, meg nem is.

Mármint az egész *Szentírásban* hol tetszenek, hol nem tetszenek. Meg van mondva, hogy a törvény és az áldozat meg fog változni, hogy az emberek törvény, fejedelem és áldozat nélkül lesznek, hogy új szövetség köttetik, a törvény megújul, a kapott parancsok nem jók, áldozataik utálatosak, Isten egyáltalán nem kérte őket.

De az is meg van mondva, hogy a törvény örökké tart, ez a szövetség és az áldozat örök lesz, a királyi pálca mindenkor náluk marad, mert mindaddig nem vétetik el tőlük, amíg az örökkévaló Király el nem jöved.

Mindezek a részletek azt jelzik vajon, hogy szó szerint értendők? Nem. Vajon azt, hogy mindez jelkép? Egyiket sem, hanem azt, hogy vagy valóságnak kell felfognunk, vagy jelképnek. De az elsők, a valóságot kizárok, azt jelzik, hogy mindez csupán jelkép.

E részleteket együtt valóságnak foghatjuk fel; de mindegyiket felfoghatjuk jelképnek: tehát nem valóságosak, hanem jelképesek.

*Agnus occisus est ab origine mundi.*²⁰⁰ Áldozatot végző bíró.

²⁰⁰ (A ... neve...) a Báránnyé, a ki megöletett, e világ alapítása óta. [János XIII., 8.]

686.

Ellentmondások. – A királyi pálca egészen a Messiásig – király és fejedelem nélkül.
 Örök – megváltoztatott törvény.
 Örök szövetség – új szövetség.
 Jó törvények – rossz parancsolatok. *Ezékiel XX.*

687.

Jelképek. – Amikor Isten igaz szava betű szerinti értelemben hamis, akkor a lélekre vonatkoztatva igaz. *Sede a dextris meis,*²⁰¹ ez betű szerint véve valótlan; tehát lelki értelemben igaz.

Ezek a kifejezések Istenről emberi módon szólnak; nem jelentenek egyebet, mint azt, hogy Isten szándéka is ugyanolyan lesz, amilyen az embereké, amikor valakit jobbkra ültetnek; tehát Isten szándékát, nem pedig szándéka végrehajtásának a módját jelentik.

Így például amikor ezt mondja, hogy kedvét lelte áldozatuk füstjében, s dúsan termő földet ad érte cserébe; ami más szóval azt jelenti, hogy ugyanaz a szándéka, mint azé az ember lenne, aki áldozatok füstjében kedvét leli, és jutalmul bőven termő földet adna nektek, Istennek is ugyanez lesz irántatok a szándéka, mert ti is olyan szándékkal közeledtetek hozzá, mint az ember ahhoz, akinek illatos kenőcsöket ad. Ugyanúgy például: *iratus est;*²⁰² vagy: „féltőnszerető Isten” [II. *Mózes XX.*, 5.] stb. Mert Isten cselekedetei szavakkal ki nem fejezhetők lévén, másként nem lehet őket elmondani, s az Egyház még ma is él ezzel a módszerrel: *Quia confortavit seras*²⁰³ stb.

Nem szabad a *Szentírásnak* olyan értelmeket tulajdonítanunk, amelyeket nem említett előttünk. Így például azt állítani, hogy Ésaías zárt *memje*²⁰⁴ hatszázat jelent, mert ezt az *Írás* nem mondja. Azt is megmondhatta volna, ha a szó végi *cádek* és a *he deficientes*²⁰⁵ titkokat jelentenének. Nincs tehát jogunkban ezt állítanunk, s még ennél is kevésbé azt, hogy megtaláltuk vele a bölcsék kövét. Azt ellenben állítjuk, hogy a betű szerinti értelem nem az igazi, mert maguk a próféták mondták ezt.

688.

Nem állítom, hogy a *mem* titokzatos.

689.

Mózes megígéri (V. *könyv, XXX.*), hogy az Úr körülmetéli szíveiket, hogy képesek legyenek szeretni Őt.

690.

Dávidnak vagy Mózesnek egy-egy szava, mint például: „és körülmetéli az Úr, a te Istened, a te szívedet”, útbaigazít bennünket gondolkodásmódjakra vonatkozólag. Hogy minden egyéb, amit mondanak, kétértelmű, és bizonytalan, vajon filozófusok vagy

²⁰¹ *Ülj az én jobbomon...* [Zsolt. CX.]

²⁰² „Haragra gerjedt”; [És. V., 25.]

²⁰³ *Mert erősekké teszi kapuid zárait.* [Zsolt. CXLVII., 18.]

²⁰⁴ *Mem, cáde, he* – zsidó betűk, amelyeknek éppenséggel nincs titkos jelentésük. A *mem* például semmiképpen nem jelenthet hatszázat: számértéke negyven.

²⁰⁵ *gyenge hek*

keresztények-e, egyszóval az ilyen szó meghatározza a többit is – amint Epiktétosz egy-egy szava is ellenkező értelmet ad az egészeknek. A bizonytalanság csak eddig tart, és nem tovább.

691.

Két ember érthetetlen dolgokat mond: az egyik olyan kétértelműségeket, amiket csak a beavatottak érthetnek meg, a másik pedig teljesen egyértelmű badarságokat. Ha mármost olyan valaki hallja őket, aki nincs beavatva, mindegyikről egyforma véleményt alkot magának. Ám ha a további beszélgetés folyamán az egyik angyali dolgokat mond, a másik meg csupa lapos közhelyet, arra fog gondolni, hogy az egyik titkos igazságokra utalt, de nem úgy a másik: mert az első eléggé bebizonyította, hogy képtelen lenne ilyen ostobaságokra, ellenben el lehet róla hinni, hogy szavai titkos értelműek; a másik viszont csak azt bizonyította, hogy semmi titokról nem lehet nála szó, csupán ostobaságról.

Az Ótestamentum titkosírás.

692.

Egyesek helyesen látják, hogy nem Isten az ellenségük, hogy nincs más ellensége az embernek, mint a bujaság, amely elfordítja Istentől; és nincsen számára más jó, csak Isten, nem a dúsan termő föld. Akik azt hiszik, hogy az ember számára a jó a testben van, a rossz pedig abban, ami elvonja az érzéki gyönyöröktől, csak dúskáljanak bennük, forduljanak fel tőlük. De akik teljes szívükből Istent keresik, akiknek csak az a rossz, hogy meg vannak fosztva látásától, akiknek egyetlen vágyuk, hogy bírják, s egyetlen ellenségük az, aki őket ebben megakadályozza; akik bánkódnak, mert ilyen ellenségek veszik őket körül, és uralkodnak rajtuk, vigasztalódjanak, örömhírt hozok nekik: létezik számukra egy megszabadító, meg fogom nekik mutatni őt, és bebizonyítom, hogy van számukra Isten a világon; de a többinek nem mutatom meg őt. Bebizonyítom, hogy Megváltó ígértetett meg számukra, aki megszabadítja őket ellenségeiktől; és hogy el is jött ez a Megváltó, és megszabadít bennünket bűneinktől, de nem az ellenségeinktől.

Amikor Dávid megjósolja, hogy a Messiás megszabadítja népét ellenségeitől, testi értelemben azt hihetnők, hogy az egyiptomiaktól szabadítja meg, de ebben az esetben nem tudnám bebizonyítani, hogy teljesült a jóslat. Ám úgy is értelmezhetjük, hogy a bűnöktől szabadítja meg, mert tulajdonképpen nem az egyiptomiak az ellenségek, hanem a bűnös cselekedetek. Az ellenség szó tehát kétértelmű. De ha egyebütt azt mondja – aminthogy mondja is –, hogy bűneitől szabadítja meg népét, például Ésaiás és a többi próféta jóslataiban, akkor megszűnik a kétértelműség, és az ellenség szó kettős értelme leegyszerűsödik a bűnökre. Mert ha bűnöket akart mondani, akkor használhatta rájuk az ellenség szót, ellenben ha valóban ellenségekre gondolt, nem alkalmazhatta rájuk a bűn szót.

Mármost Mózes, Dávid és Ésaiás azonos kifejezésekkel élt. Ki állíthatja tehát, hogy nem ugyanaz volt az értelmük, hogy a dávidi értelem, amely nyilvánvalóan a bűnökre vonatkozik, nem ugyanaz volt, mint az, amire Mózes gondolt az ellenségekről szólva?

Dániel (IX.) azért esedezik, hogy népe kiszabaduljon ellenségei fogságából, ám ő a bűnökre gondolt, s ennek bizonyosságául azt mondta, Gábiel megjelent néki, és bejelentette, hogy könyörgése meghallgatásra talált, és immár csupán hetven hétig kell várnia, s népe megszabadul a bűneitől, megszűnik a bűn, és a szabadító, a Szentek Szentje elhozza az örök igazságot, nem a törvény szerinti, hanem az örök igazságot.

XI. szakasz (693–736)

693.

Ha látom az ember vakságát és nyomorúságát, és elnézem ezt az egész néma világmindenséget s a mindenség e zugában magára hagyott, sötétben tévelygő embert, akinek sejtelve sincsen róla, ki tette ide, miért van itt, mivé lesz halálában, és képtelen bármit is tudni, olyan rémület vesz rajtam erőt, mint akit álmában félelmetes, pusztá szigetre tettek ki, s aztán, mikor felébred, fogalma sincsen róla, hol van, de nincs módja többé onnan elmenekülnie. És mindezt látva elcsodálkozom, hogyan lehetséges, hogy mégsem esik kétségbe e nyomorúságos helyzete miatt. Mellettem másokat, hozzám hasonlókat látok: megkérdem tőlük, vajon ők többet tudnak-e nálam, de azt felelik, hogy nem; és lám, mégis e tévelygő szerencsétleneknek elég volt megpillantaniuk maguk körül egy-két szemgyönyörködtető dolgot, s máris szívvel-lélekkel átadták magukat nekik. Én azonban nem tudtam rabjukká válni, hanem arra gondoltam, mennyivel nagyobb a valószínűsége annak, hogy nemcsak az van, amit látok, és kutatni kezdtem, vajon Isten nem hagyott-e magáról valami jelet a világban.

Különféle, egymással ellentétes vallásokat látok, következésképpen mind hamis, kivéve egyet, amelyik nem az. Mindegyik a maga tekintélyére hivatkozva követeli, hogy higgyenek benne, és fenyegeti a hitetleneket. Ezen az alapon tehát nem hiszek bennük. Mert ezt akárki mondhatja, akárki kijelentheti, hogy ő próféta. Ám azt látom, hogy a keresztény vallásban beteljesedett jövendölések vannak, ezt pedig egyik sem mondhatja el magáról.

694.

S a koronát minderre az események megjövendölése teszi fel, mert így nem mondhatják, hogy a véletlen műve.

Ha valakinek már csak egy hete van hátra életéből, nem fogja valószínűnek tartani, hogy a helyes választás azt hinni, hogy mindez nem a véletlen műve.

Nos, ha nem lennénk szenvedélyeink rabjai, egy hét és száz esztendő egyre menne.

695.

Jövendölések. – A nagy Pán halott.

696.

*Susceperunt verbum cum omni aviditate, scrutantes Scripturas, si ita se haberent.*²⁰⁶

697.

*Prodita lege. – Impleta cerne. – Implenda collige.*²⁰⁷

²⁰⁶ ... Bevevék az igét teljes készséggel, naponként tudakolva az írásokat, ha úgy vannak-e ezek. [Apostolok Cs. XVII., 11.]

²⁰⁷ Olvasd a jövendöléseket. Vizsgáld meg a teljesülteket. Tartsd számon a teljesedésre várókat.

698.

Csak akkor értjük meg a jövendöléseket, amikor betelve látjuk őket: így például a remeteség és a titoktartás, a hallgatás stb. bizonyítékai csak azok számára érvényesek, akik ismerik és hiszik őket.

József, aki annyira lelki életet él, bár egy teljesen a külvilág felé forduló törvényben él.

A vezeklés külső cselekedetei előkészítik a lélekben való bűnbánatra, a megaláztatások a megalázkodásra. Így például a...

699.

A zsinagóga megelőzte az Egyházat, a zsidók a keresztényeket. A próféták megjövendölték a keresztényeket; Szent János Jézus Krisztust.

700.

Milyen szép a hívő szemével nézni Heródes és Caesar történetét.

701.

A zsidók buzgalma törvényük és templomuk érdekében (*Josephus Flavius* és *A zsidó Philo Caiushoz*). Melyik más nép tanúsított ennyi buzgalmat? Csak úgy volt lehetséges, hogy valóban buzgók voltak.

Jézus Krisztust megjövendölték mind eljövételének idejére, mind a világ állapotára nézve: a Júda térdei közül el nem múló fejedelmi pálca és a negyedik királyság. Mily boldogság, hogy ilyen fény világít ebben a homályban!

Milyen szép látni a hit szemével Dareioszt és Küroszt, Nagy Sándort és a rómaiakat, Pompeiust és Heródest, akik anélkül, hogy tudnának róla, az *Evangélium* dicsőségére munkálkodnak!

702.

A zsidó nép buzgólkodása törvénye érdekében, főleg amióta nem voltak többé prófétái.

703.

Míg voltak próféták a törvény életben tartására, a nép hanyag volt; amikor aztán nem volt több próféta, a buzgalom lépett helyébe.

704.

Az ördög zavarta a zsidók hitbuzgalmát Jézus Krisztus előtt, mert akkor üdvükre vált volna, Jézus Krisztus után azonban már nem.

A zsidó nép, a pogányok gúnyolódásának tárgya; a keresztény nép, az üldözött.

705.

Bizonyíték. – Beteljesült jövendölések; ami Jézus Krisztus előtt volt, és ami utána következett.

706.

A Jézus Krisztust bizonyító legnagyobb érvek a jövendölések. Istennek ezért rájuk volt a legnagyobb gondja; mert a beteljesedésüket jelentő eseménysorozat olyan csoda, amelyik az Egyház kezdetétől a világ végezetéig tart. Isten ezért profétákat támasztott ezerhatszáz esztendőn át; majd az utána következő négyszáz esztendő alatt a világ minden részébe szétszórta ezeket a jövendöléseket az őket magukkal vivő zsidókkal együtt. Így készítette elő Jézus Krisztus születését, mivel az ő Evangéliumát mindenkinek el kell fogadnia, tehát nemcsak hitre indító jövendölésekre volt szükség, hanem arra is, hogy mindenütt megismerjék őket, s így mindenki elfogadja az Evangéliumot.

707.

De a jövendölések ténye nem volt elegendő; az is kellett hozzá, hogy eljussanak mindenhová, és sohase merüljenek feledésbe. Hogy pedig ezt az egybeesést senki se tarthassa a véletlen művének, ezt is előre meg kellett jövendölni.

Nagyobb dicsősége a Megváltónak, hogy [a zsidók] szemtanúi, sőt eszközei az ő dicsőségének, mint az, hogy Isten megtartotta e népet.

708.

Jövendölések. – Az idő megjövendölése a zsidó nép, a pogányok és a templom állapota, valamint az évek száma által.

709.

Merészség kell hozzá, hogy egy és ugyanazon dolgot annyiféleképpen mondjanak meg előre: a négy – bálványozó vagy pogány – birodalomnak, Júda országa végének és a hetven hétnek egyszerre kellett bekövetkeznie, s ráadásul az egésznek a második templom leromboltása előtt.

710.

Jövendölések. – Már az is végtelen tudást tételezne fel, ha egyetlen ember írta volna meg egy könyvben a Jézus Krisztusra vonatkozó összes jövendölést, eljövételének idejét és módját, s aztán Jézus valóban e jövendölések szerint jött volna el.

Itt azonban sokkal többről van szó; négy évezreden át egymást követő férfiak szakadatlan soráról, akik eltérések nélkül jövendölik ugyanazt az eljövetelt. Egy egész nép jelenti be előre, s ez a nép négyezer esztendőn át fennmarad, hogy testületileg tegyen tanúbizonyságot a róla kapott isteni ígéretekéről, amelyektől semmiféle fenyegetés és üldöztetés nem képes eltántorítani: ez sokkal-sokkal jelentősebb még annál is.

711.

Jövendölések egyes meghatározott eseményekről. – Idegenek voltak Egyiptomban, nem volt semmiféle saját tulajdonuk sem ebben az országban, sem egyebütt. <A legcsekélyebb külső jele sem mutatkozott még a sokkal később elkövetkező királyságnak, sem ama hetven

férfiúból álló legfelső, *szünhedrinnek* nevezett²⁰⁸ és Mózes által alapított tanácsnak, amely egészen Jézus Krisztus idejéig fennállott: mindezek a dolgok az elképzelhető legtávolabb állottak akkori állapotuktól>, amikor, halála közeledtét érezvén, Jákob megáldotta tizenkét gyermekét, és kijelentette, hogy nagy országuk leend, külön még azt is megjövendölvén Júda családjának, hogy az egykor őket kormányozó királyok az ő nemzetségéből származnak, és hogy minden testvére alattvalójává lesz <továbbá azt is, hogy maga a Messiás is, akit a nemzetek vártak, tőle fog származni, és sem a királyság, sem a kormányzói és törvényhozói tiszt nem vétetik el Júdától és utódaitól mindaddig, amíg a várt Messiás el nem jó családjában>.

Ugyanezen Jákob, e megígért földről rendelkezvén, mintha máris ura lenne, Józsefnek nagyobb részt juttatott belőle, mint a többinek: „Én pedig adok néked egy osztályrészt a te atyafiaidnak része felett...” És amikor megáldotta két gyermekét, Efraimot és Manassét, akiket József bemutatott néki, karját keresztbe tette, balját a jobb felől álló idősebb Manassé, jobb kezét a balról álló ifjabb Efraim fejére helyezte, és így áldá meg őket; amikor pedig József megkérdezi, miért kedveli jobban az ifjabbikat az elsőszülöttnél, csodálatos határozottsággal válaszolja néki: „Tudom, fiam, tudom... de az ő öccse (Efraim) nálánál (Manassénál) inkább megnevekedik” (I. Mózes LVIII. 15-22.). Ami később csakugyan olyannyira igazolódott, hogy az ő nemzetsége egyedül majdnem olyan számossá lett, mint az egész királyságot kitevő két egész nemzetség, s ezért közönségesen csak Efraim névvel nevezték.

Ugyanezen József, halála közeledvén, azt parancsolja gyermekeinek, hogy vigyék magukkal csontjait, amikor arra a földre mennek, ahová csak kétszáz esztendővel később jutottak el.

Mózes, aki mindezeket oly sokkal bekövetkezésük előtt megírta, maga osztotta szét e földet mindegyik család között, még mielőtt eljutottak az ígért földjére, mintha máris bírta volna <végezetül azt is kijelenti, hogy Isten nemzetükből és népükből prófétát támaszt majd, akinek ő az előképe, és pontosan megjövendöl nekik mindent, ami majd velük történik ama földön, ahová csak halála után fognak belépni, a győzelmeket, amelyekhez Isten segíti, a büntetéseket, amelyekkel Isten sújtja őket, s a többit, ami még rájuk vár>. Bírakat jelöl ki nekik, akik a földet felosztják közöttük, előírja számukra az ország kormányzásának módját, amelyhez tartják magukat, a védelmükre felépítendő városokat és...

712.

Az egyes meghatározott eseményekre, valamint a Messiásra vonatkozó jövendölések keveredése egymással avégből, hogy a Megváltóról szólók ne nélkülözzék a bizonyítékokat, az egyes eseményekre vonatkozók pedig ne legyenek hasztalanok.

713.

A zsidók fogsága, amelyből nincsen visszatérés. – Jer. XI., 11.: „Ímé, én veszedelmet hozok reájok, amelyből ki nem menekülhetek ...”

Jelképek. – Ész. V. [7., 8.]: „Kedvesemnek szőlője van... és várta, hogy majd szőlőt terem, és az vadszőlőt termett!... Azért most... parlaggá teszem; nem metszetik és nem kapáltatik meg, tövis és gaz veri föl, és parancsolok a fellegeknek, hogy [rá esőt ne adjanak!]. A

²⁰⁸ *A szünhedrinnek nevezett...* – *Szünhedrion* görög szó; a IV. századig így hívták Athénban a legfelsőbb törvényszékből (az areopág) és az Államszövetség tanácsából alakult legfőbb testületet. A zsidóknál *szanhedrin* alakban meghonosodva a bíróságot (mégpedig elsősorban a jeruzsálemi törvényszéket, a *nagy szanhedrint*) jelentette.

seregek Urának szőlője pedig Izrael háza, és Júda férfiai az Ő gyönyörűséges ültetése; és várt jogörzésre és lón jogorzás; és irgalomra, s ím lón siralom!”

És. VIII.: „A seregek Urát: Őt szenteljétek meg, Őt féljétek, és Őt rettegjétek! És ő nektek szenthely lészen; de megütközés köve és botránkozás sziklája Izrael két házának, s tör és háló Jeruzsálem lakosainak. És megütköznek köztük sokan, s elesnek és összetöretnek; törbe esnek és megfogatnak! Kösd be e bizonyágtételt és pecsételd be e tanítást tanítványaimban!”

„Én pedig várom az Urat, aki elrejté orcáját Jákob házából, és benne bízom.” [13., 14., 15., 16.]

És. XXIX.: „Ámuljatok és bámuljatok, vakítsátok magatokat és megvakultok! részegek, de nem bortól, tántorognak, de nem részegítő italtól. Mert rátok önté az Úr a mély álomnak lelkét és bezárta szemeiteket, a prófétákat, és fejeiteket, a nézőket befedezte” [9., 10.]. „Dániel, XII.:... és az istentelenek közül senki sem érti; de az értelmesek értik” [10.]. Hóseás könyve utolsó fejezetének utolsó versében sok földi áldás után ezt mondja: „Kicsoda az értelmes, hogy eszébe vegye ezeket?!” stb...” „És lesz minde látás nektek, mint egy bepecsételtetett írás beszédei, a melyet oda adnak egy írástudónak, mondván: Olvasd, kérlek, és ő szól: Nem tudom, mert bepecsételtetett. És ha e levelet annak adják, a ki nem tud írást, mondván: Olvasd el kérlek! Ő így szól: Nem tudok írást.”

És szólt az Úr: Mivel e nép szájjal közelget hozzám, és csak ajkaival tisztelt engem, szíve pedig távol van tőlem (íme ennek az oka és magyarázata; mert ha szívükből imádnák Istent, megértenék jövődöléseit), úgy hogy irántam való félelmök betanított emberi parancsolat lőn: Ezért én is csodásan cselekszem e néppel, nagyon csodálatosan és bölcsseinek bölcsessége elvész és értelmeseinek értelme [eltűnik]. [11-14.]

Jövendölések. – Az istenség bizonyítékai. – *Ésaiás XLI.*: „Adják elő és jelentsék meg nekünk, a mik történni fognak; a mik először lesznek, jelentsétek meg, hogy eszünkbe vegyük és megtudjuk végöket, vagy a jövőket tudassátok velünk!”

„Jelentsétek meg, mik lesznek ezután, hogy megtudjuk, hogy ti Istenek vagytok; vagy hát míveljétek jót vagy gonoszt, hogy mérközzünk és majd lássuk együtt! Ímé, ti semmiből valók vagytok, és dolgotok is semmiből való; utálat az, a ki titeket szeret, stb. Ki jelenté meg ezt eleitől fogva, hogy megtudnók, vagy régen, hogy ezt mondanók. Igaz? De nem jelenté meg, de nem tudata senki, nem hallá szavatokat senki sem!” [22-26.]

Esaiás XLII.: „Én vagyok az Úr, ez a nevem, és dicsőségemet másnak nem adom, sem dicséretemet a bálványoknak. A régiek íme beteltek, és most újakat hirdetek, mielőtt meglennének, tudatom veletek. Énekeljétek az Úrnak új éneket, és dicséretét a földnek határaitól.” [8-10.]

„Hozd ki a vak népet, a melynek szemei vannak, és a süketeket, a kiknek füleik vannak! Minden népek gyűljenek egybe, és seregeljenek össze a népségek: ki hirdethet közülök ilyet? Vagy a régiket tudassák velünk, állítsák elő tanúikat, hogy igazuk legyen, hogy ezek hallván, ezt mondják: Igaz!”

„Ti vagytok az én tanúim, így szól az Úr; és szolgám, a kit elválasztottam, hogy megtudjátok és higgyetek nékem és megértsétek, hogy én vagyok az...”

„Én hirdettem és megtartottam, és megjelentettem, és nem volt idegen isten köztetek, és ti vagytok az én tanúim, így szól az Úr, hogy én Isten vagyok. [XLIII., 8., 9., 10., 12.]

„Ti értetek küldöttem el Bábelbe... én az Úr vagyok, szent Istenetek, Izraelnek teremtője, királyotok.”

„Így szól az Úr, a ki a tengeren utat csinál, és a hatalmas vizeken ösvényt, a ki kihozott szekeret és lovat, sereget és vitézt; együtt hevernek ottan, nem kelnek föl, kialudtak, mint gyertyabél elhamvadának.”

„Ne emlékezzetek a régiekről, és az előbbiekről ne gondolkodjatok!”

„Ímé, újat cselekszem; most készül, avagy nem tudjátok még? Igen, a pusztában utat szerzek, és a kietlenben folyóvizeket.”

„A nép, a melyet magamnak alkoték, hirdesse dicséretemet!” Stb.

„Én, én vagyok, a ki eltörlöm álnokságaidat enmagamért, és bűneidről nem emlékezem meg! Juttasd eszembe, ne pereljünk együtt, beszéld el, hogy igaznak találtassál! Az első atyád vetkezett, és tanítóid elpártoltak tőlem!” [14., 16., 17., 18., 21., 25., 26., 27.]

Ésaiás XLIV.: „Így szól az Úr: Én vagyok az első, én az utolsó, és rajtam kívül nincsen Isten. És ki hirdetett hozzám hasonlóan? jelentse meg és hozza azt elém, mióta e világ népét teremtem; és jelentse a közeli és távoli jövőt. Ne féljete és ne rettegetek! Hát nem mondtam-é meg és nem jelentem előre? Ti vagytok a tanúim!” [7-8.]

Kürosz megjövendölése. – Ésaiás XLV., 4.: „Az én szolgálomért, Jákobért, és elválasztott Izraelemért neveden hívtalak el...”

És. XLV., 21.: „Jelentsétek meg és hozzátok elő, sőt egyetemben tanácskozzanak: ki mondta meg ezt régtől fogva és jelenté meg előre? Vajon nem én, az Úr?”

És. XLVI.: „Emlékezzetek meg a messze régi dolgokról, hogy én vagyok Isten és nincsen több; Isten vagyok, és nincs hozzám hasonlatos. Ki megjelentem kezdettől fogva a véget, és előre azokat, a mik még meg nem történtek, mondván: tanácsom megáll, és véghez viszem minden akaratomat.” [9-10.]

És. XLII.: „A régiek ímé beteltek, és most újakat hirdetek, mielőtt meglennének, tudatom veletek.” [9.]

És. XLVIII., 3.: „Mik eddig történtek, előre megjelentem, szám hirdeté és tudata azokat, gyorsan véghez vivém, és bekövetkezének. Mert tudtam, hogy te kemény vagy, és vasinakból van nyakad, és homlokod érez: Tehát előre megjelentem néked, mielőtt bekövetkezett, tudtadra adtam, hogy ezt ne mondd: Faragott képem mívelé ezeket, bálványom és öntött képem parancsolá ezeket.”

„Hallottad volt, és most lásd mindezt; avagy ti nem tesztek-é erről bizonyosságot? Mostantól fogva újakat tudatok veled: titkoltakat, a melyeket nem tudtál; mostan rendeltettek el és nem régen, és ezelőtt nem hallottál felölök, hogy ezt ne mondd: ímé, tudtán én azokat.”

„Nem is hallottad, nem is tudtad, füled sem vala nyitva régen, mivel tudtam, hogy nagyon hűtelen vagy, és pártütőnek hivatál anyád méhétől fogva.” [3-8.]

A zsidók kárhozzatása és a pogányok megtérítése. – És. LXV.: „Megkeresni hagytam magamat azoktól, a kik nem is kérdeztenek; megtaláltattam magamat azokkal, a kik nem is kerestenek. Ezt mondám: Ímhol vagyok, ímhol vagyok, a népnek, a mely nem nevemről neveztetett.”

„Kiterjesztém kezeimet egész napon a pártos nép után, a mely nem jó úton járt gondolatainak nyomán; a nép után, mely ingerel engem szemtől szembe, szünetlenül, kertekben áldozik, és téglákon szerez jóillatot...”

„...e nép füst az orromban és szüntelen égő tűz.”

„Vétkeitekért és atyáitok vétkeiért mind együtt... és visszamérem először jutalmokat keblőkre.”

„Így szól az Úr: Mint a mikor mustot lelnek a fűrtben, ezt mondják: ne veszed el, mert áldás van benne, ekként cselekszem szolgálomért, és nem vesztek mindent el! És nevelek Jákobból magot, és Júdából, a ki hegyeimnek örököse legyen, és bírják azt választottaim, és szolgálaim laknak ott! Ti pedig, a kik az Urat elhagytátok, a kik szent hegyemről elfeledkeztek, kik Gádnak asztalt készítetek, és Meninek italáldozatot töltötök, titeket én kard alá számlállak...: mert hívtalak és nem feleltetek, szóltam és nem hallottátok: a gonoszt cselekedtétek szemeim előtt, és a mit nem szerettem, azt választottátok.”

„Azért így szól az Úr Isten: Ímé, szolgálaim esznek, ti pedig éheztek... ímé, szolgálaim örvendnek, de ti megszegyenültök! Ímé, szolgálaim vígadnak szívök boldogságában, és ti kiáltani fogtok szívetek fájdalmában, és megtört lélekkel jajgatni fogtok.”

„És átok gyanánt hagyjátok itt neveteket az én választottaimnak, és megöl titeket az Úr Isten, és szolgálit más névvel nevezi, hogy a ki magát áldja e földön, áldja magát az igaz Istenben... mert elfeledvék a régi nyomorúságok.”

„Mert ímé, új egeket és új földet teremtek, és a régiék ingyen sem említettnek, még csak észbe sem jutnak.”

„Hanem örüljétek és örvendjétek azoknak mindörökké, a melyeket én teremtek; mert ímé, Jeruzsálemet vígassággá teremtem, és az ő népét örömmé.”

„És vigadok Jeruzsálem fölött, és örvendek népem fölött, és nem hallatik többé abban siralomnak és kiáltásnak szava.”

„És mielőtt kiáltanának, én felelek, ők még beszélnek, és én már meghallgattam. A farkas és a bárány együtt legelnek, az oroslán, mint az ökör, szalmát eszik, és a kígyónak por lesz az ő kenyere. Nem ártanak és nem pusztítanak sehol szentségemnek hegyén; így szól az Úr.” [1-25.]

Ésaiás LVI.: „Így szól az Úr: Őrizzétek meg a jogosságot, és cselekedjétek igazságot, mert közel van szabadításom, hogy eljöjjön, és igazságom, hogy megjelenjék.”

„Boldog ember, a ki ezt cselekszi... a ki megőrzi a szombatot, ... és megőrzi kezét, hogy semmi gonoszt ne tegyen.”

„És ne mondja ezt az idegen, a ki az Úrban adá magát: Bizony elszakaszt az Úr engem az ő népétől!... Mert így szól az Úr (a herélteknek): A kik megőrzik a szombatimat és szeretik azt, a miben gyönyörködöm, és ragaszkodnak az én szövetségemhez: adok nékik házamban és falaimon belül helyet, és oly nevet, a mely jobb, mint a fiakban és lányokban élő név: örök nevet adok nékik, a mely soha el nem vész. [1-5.]

Esaiás LIX., 9[–11]: „És ezért [vétkéinkért] van távol tőlünk az ítélet, és nem ér el minket az igazság, várunk világosságra, és ímé, sötétség, és fényességre, és ímé, homályban járunk! Tapogatjuk, mint vakok a falat, és tapogatunk, mint a kiknek szemök nincs, megütközünk délben, mint alkonyatkor, és olyanok vagyunk, mint a halottak az egészségesek közt.”

„Morgunk, mint a medvék mindnyájan, és nyögven nyögünk, várjuk az ítéletet, és nem jó, a szabadulást és távol van tőlünk.”

Ésaiás LXVI., 18[–20]: „És én cselekedeteiteket és gondolataitokat megbüntetem! Eljő az idő, hogy minden népeket és nyelveket egybegyűjtsek, hogy eljövén, meglássák az én dicsőségemet.”

„És tesztek köztök jelt, és küldök közülök megszabadultakat a népekhez, Tarsisba, Pulba és Ludba, az ijászokhoz, Tubálhoz és Jávánhoz; a messze szigetekbe, a melyek rólam nem hallottak, és nem látták dicsőségemet a népek között. És elhozzák minden testvéreiteket minden népek közül...”

Jeremiás VII. A templom elvetése. – „Mert menjétek csak el az én helyemre, mely Silóban van, a hol először lakoztam az én nevémmel, és lássátok meg, hogy mit cselekedtem azzal az én népemnek, Izraelnek gonoszságáért! Most pedig, mivelhogy mindezeket a cselekedeteiteket megcselekszitek, azt mondja az Úr, és mivelhogy szüntelen szoltam, és szoltam ti néktek, de nem hallottátok, és kiáltottam néktek, de nem feleltetek: azért úgy cselekszem e házzal, a mely az én nevemről neveztetik, a melyben ti bizakodtok, és e hellyel, a melyet nektek és a ti atyáitoknak adtam, a mint Silóval cselekedtem. (Mert elvettem, és másutt emeltem magamnak házat.)”

„És elvetlek titeket színem elől, a mint elvettem mind a ti atyátoknak, Efraimnak minden magvát. (Visszavonhatatlanul elvettetek.) És te ne imádkozzál e népért...” [12-16.]

Jer. VII., 21-23.: „Égőáldozataitokat rakjátok a ti véres áldozataitokhoz, és egyetek húst! Mert nem szoltam a ti atyáitokkal, és nem rendelkeztem velök, a mikor kihoztam őket Egyiptom földéről, az égőáldozat, és véres áldozat felől; hanem ezekkel a szavakkal utasítottam őket, mondván: Hallgassatok az én szómra, és én Istenetekké leszek, ti pedig az én népemé lesztek... (Csak miután áldoztak az aranyborjúnak, rendeltem magamnak

áldozatokat, hogy egy rossz szokást jóra fordítsak)!” *Jeremiás VII.*, 4.: „Ne bízzatok hazug beszédekben, mondván: Az Úr temploma, az Úr temploma, az Úr temploma.”

714.

Isten létét bizonyító zsidók. *És. XLIII.*, 9.: *XLIV.*, 8.

Beteljesült jóslatok. – *III. R. XIII.*, 2., – *IV. R. XXIII.*, 16. – *Jós. VI.*, *XXVI.* – *III. R. LVI.*, 34. – *V. Mózes XXIII.*

Malakiás I., 11. A zsidók áldozata elvették, és a pogányoké (még Jeruzsálemben is) és minden helyen.

Mózes halála előtt megjósolta a pogányok elhivatottságát, *V. XXXII.*, 21, és a zsidók elvetését.

Mózes megjósolta, minek kell történnie minden egyes nemzetséggel.

Jövendölés. –

„És megkeményítette az ő szívöket” [*János, XII.*, 40.], és hogyan? Gonosz kívánságoknak hízelegvén, és teljesülésük reményét ébresztvén bennük.

715.

Jövendölés. – Ámos és Zakariás: Eladták az igazat, és ezért soha nem hívatnak vissza. – Jézus Krisztus elárultatása.

Nem emlékeznek többé Egyiptomra; lásd *Ésaiás XLIII.*, 16, 17, 18, 19. *Jerem. XXIII.* 6., 7.

Jövendölés. – A zsidók mindenütt „meggyökereznek”. *Ésaiás XXVII.*, 6. Az új törvény. *Jerem. XXXI.*, 32.

*Malakiás, Grotius.*²⁰⁹ (*De Vrit. Rel. Chr.*, V., 14.) – a második templom dicsősége. Jézus Krisztus eljő e házba. *Agg. II.*, 7., 8., 9., 10.

A pogányok elhivatása. *Joel II.*, 28.; *Hóseás II.*, 24.; *Mózes V. XXXII.*, 21.; *Malakiás I.*, 11.

716.

Hóseás III., – *Ésaiás XLVIII.*, *LIV.*, *LX.*, *LXI.* „Régtől fogva megmondtam, hogy tudják, én vagyok az.”

717.

„*Jövendölések.* – Esküvel ígéri, hogy Dávidnak mindenkor lesznek utódai. *Jer.*”

718.

Dávid családjának örök uralma. *Krón. II.*, minden jóslattal és esküvéssel. De ez nem világi módon teljesült: *Jeremiás XXIII.*, 20.

²⁰⁹ *Grotius – Hugo de Groot* (1583–1645) holland jogtudós és diplomata, a „népek jogának atyja”, a nemzetközi jog megalapítója. Műveiben harcol a rabszolgaság ellen, és igyekszik megakadályozni a háborút, illetőleg szabályozni és emberségesebbé tenni a hadviselést.

719.

Azt gondolhatnók talán, hogy azzal a jövendölésükkel, amely szerint a királyi pálca nem múlik el Júdatól egészen az örök király eljöveteléig, a próféták csupán hízelegni akartak a népnek, és hogy szavaik Heródes esetében hamisnak bizonyultak. Ám annak megmutatására, hogy jövendöléseiknek nem ez az értelme, és hogy nagyon is jól tudták, hogy e földi királyságnak meg kellett szakadnia, megjövendölik, hogy király és fejedelem nélkül maradnak, mégpedig hosszú ideig. *Hóseás* (III., 4.).

720.

*Non habemus regem nisi Caesarem.*²¹⁰ Tehát Jézus Krisztus valóban a Messiás volt, minthogy már csak egy idegen uralkodott felettük, és nem is akartak maguknak más királyt.

721.

Nincs királyunk, csak császárunk.

722.

„*Dániel* II. A titkot, a melyről király tudakozódék, a bölcsek, varázslók, írástudók, jövendőmondók meg nem jelenthetik a királynak. De van Isten az égben, a ki a titkokat megjelenti; és ő tudtára adta Nebukadneccár királynak: mi lesz az utolsó napokban.” (Az álom bizonyára szívügye volt.)

„Nékem pedig ez a titok nem bölcsességből, a mely bennem minden élő felett volna, jelentetett meg, hanem azért, hogy a megfejtés tudtára adassék a királynak és te megértsed a te szívednek gondolatait.”

„Te látád, oh király, és ímé egy nagy kép; ez a kép, mely hatalmas vala és kiváló az ő fényessége, előtted áll vala, és az ábrázata rettenetes volt. Annak az állóképnek feje tiszta aranyból, melle és karjai ezüstből, hasa és oldalai rézből. Lábszárai vasból, lábai pedig részint vasból, részint cserépből valának. Nézed vala, a míg egy kő leszakada kéz érintése nélkül, és letöré azt az állóképet vas- és cseréplábairól, és darabokra zúza azokat.”

„Akkor egygyé zúzódék a vas, cserép, réz, ezüst és arany, és lőnek mint a nyári szérún a polyva, és felkapá azokat a szél, és helyöket sem találák azoknak. Az a kő pedig, a mely leüté az állóképet, nagy hegyé lőn, és betölté az egész földet. Ez az álom, és értelmét is megmondjuk a királynak.”

„Te, oh király! királyok királya, kinek az egek Istene birodalmat, hatalmat, erőt és dicsőséget adott; és valahol emberek fiai, mezei állatok és égi madarak lakoznak, a te kezébe adta azokat, és úrrá tett mindezeket: Te vagy az arany-fej. És utánad más birodalom támad, alábbvaló mint te; és egy másik, egy harmadik birodalom, rézből való, a mely az egész földön uralkodik.”

„A negyedik birodalom pedig erős lesz, mint a vas; mert miként a vas széttör, és összezúz mindent; bizony mint a vas pusztít, mind amazokat szétzúzza és elpusztítja.”

„Hogy pedig lábakat és ujjakat részint cserépből, részint vasból valónak láttál: a birodalom kétfelé oszol, de lesz benne a vasnak erejéből, a mint láttad, hogy a vas elegy volt az agyagcseréppel. És hogy a lába ujjai részint vas, részint cserép: az a birodalom részint erős, részint pedig törékeny lesz.”

²¹⁰ *Nem királyunk van, hanem császárunk. [János XIX., 15.]*

„Hogy pedig vasat elegyülve láttál agyagcseréppel: azok emberi mag által vegyülnek össze, de egymással nem egyesülnek, minthogy a vas nem egyesül a cseréppel.”

„És azoknak a királyoknak idejében támaszt az egek Istene birodalmat, mely soha örökké meg nem romol, és ez a birodalom más népre nem száll át, hanem szétzúzza és elrontja mindazokat a birodalmakat, maga pedig megáll örökké. Minthogy láttad, hogy a hegyről kő szakad vala le kéz érintése nélkül, és szétzúzza a vasat, rezet, cserepet, ezüstöt és aranyat: a nagy Isten azt jelentette meg a királynak, a mi majd ezután lesz; és igaz az álom és bizonyos annak értelme.”

„Akkor Nebukadnecár király arcra borula stb.” [27-46.]

Dániel VIII., 8. „Dániel látott egy kost szarvaival öklelkezni... A kecskebak pedig igen nagygyá lőn; de mikor elhatalmasodék, eltörék a nagy szarv, és helyébe négy tekintélyes szarv növe délre, napkeletre és a kívánatos föld felé. És megnöve mind az ég seregéig; és a földre vete némelyeket ama seregből és a csillagokból, és azokat megtapodá. És a seregnek fejedelméig növekedék, és elvette tőle a mindennapi áldozatot, és elhányattaték az ő szentségének helye.”

„És lőn, hogy mikor én, Dániel, látám e látomást és keresem az értelmét: ímé, előmbe áll a egy férfiúhoz hasonló alak. És emberi szót hallék... kiálta pedig és monda: Gábiel, értesd meg azzal a látást!... És monda [Gábiel]:

Az a kétszarvú kos, melyet láttál, Médiának és Persiának királya. A szőrös kecskebak Görögország királya, a nagy szarv pedig, a mely szemei között vala, az az első király.”

„Hogy pedig az letöretteték, és négy álla helyébe: négy ország támad abból a nemzetből, de nem annak erejével.”

„És ezek országai után, mikor elfogynak a gonoszok, támad egy kemény orczájú, ravaszságokhoz értő király. És annak nagy ereje lesz, noha nem a maga ereje által, és csudálatosképpen pusztít és jó szerencsével halad és cselekszik és elpusztítja az erőseket és a szenteknek népét. És a maga eszén jár, és szerencsés lesz az álnokság az ő kezében... és hirtelen elveszt sokakat; sőt a fejedelmek fejedelme ellen is feltámad, de kéz nélkül rontatik meg.” [8-25.]

Dániel IX., 20. „És még szólék és imádkozám és vallást tevék az én bűnömről, és az én népemnek, az Izraelnek bűnéről; és esedezésemet az Úr elé, az én Istenem elé terjesztem az én Istenemnek szent hegyéért. És még az imádságot mondom vala, mikor ama férfiú, Gábiel, a kit előbb a látomásban láttam vala, sebességgel repülvén, megillete engem az estvéli áldozat idején. És értésemre adá, és szóla nékem és monda: Dániel, most jöttem ki, hogy értelemre tanítsalak. A te esedezésed kezdetén egy szózat támadt, és én eljöttem, hogy megjelentssem; mert te kedves vagy: vedd eszedbe azért a szózatot, és értsd meg a látomást! Hetven hét szabatott a te népedre és szent városodra, hogy vége szakadjon a gonoszságnak és bepecsételtessék a látomás és a próféták, és felkenettessék a Szentek szenté. (Ami után ez a nép nem lesz többé a te néped, sem ez a város a szent város. A harag ideje elmúlván, a kegyelem ideje jön el örökre.)”

„... A Jeruzsálem újraépítése felől való szózat keletkezésétől a Messiás-fejedelemig hét hét és hatvankét hét van (A zsidók a számokat részekre szokták osztani, s mindig a kisebbiket tették előre. E hét meg hatvankettő tehát hatvankilencet jelent; a hetvenből így fennmaradt a hetvenedik, vagyis az az utolsó hét esztendő, amiről később szól majd.), és újra megépítetnek az utcák és a kerítések, még pedig viszontagságos időkben. A hatvankét hét múlva pedig (amelyek az első hétre következnek. Krisztust tehát a hatvankilenc hét elteltével ölik meg, vagyis az utolsó héten) kiirtatik a Messiás és senkije sem lesz. És a várost és a szenthelyet elpusztítja a következő fejedelem népe, és vége lesz mintegy vízözön által, és végig tart a háború, elhatározottat a pusztulás.”

„És egy héten át (vagyis a fennmaradó hetvenedik héten) sokakkal megerősíti a szövetséget, de a hét felén (vagyis az utolsó három és fél év folyamán) véget vet a véres

áldozatnak és az ételáldozatnak és útálatosságok szárnyán pusztít, a míg az enyészet és a mi elhatározottat, a pusztítóra szakad.”

Dániel XI. „És most igazságot jelentek néked: Ímé, még három király támad Persiában (Kürosz után, aki alatt ezek történnek, mégpedig: Kambüész, Szmerdisz, Dareiosz), és a negyedik (Xerxész) meggazdagul nagy gazdagsággal mindenki felett, és mikor hatalomhoz jut az ő gazdagsága által, mindent megmozdít Görögország ellen.”

„És támad egy erős király (Nagy Sándor) és uralkodik nagy hatalommal és tetszése szerint cselekszik. De alighogy támadt, megrontatik az ő országa és elosztatik az égnek négy tája szerint (ahogyan azt korábban megmondta, VI., 6.; VIII., 8.), de nem száll az ő maradékira, és nem az ő hatalma szerint, a mellyel ő uralkodott: mert szétszaggattatik az ő birodalma, és másoknak adatik ezeken kívül (az ő négy fő utódának).”

„És elhatalmasodik a déli király (Ptolemaiosz, Lagosz fia, Egyiptomban), de az ő vezérei közül is egyik, és ez hatalmat vesz rajta és uralkodik; nagy uralkodás lesz az ő uralkodása (Szeleukosz, Szíria királya. Appiánosz szerint ő Nagy Sándor leghatalmasabb utóda).”

„És esztendőik múlva szövetkeznek, és a déli király leánya (Bereniké, Ptolemaiosz Philadelphénak, a másik Ptolemaiosz fiának lánya) az északi királyhoz megy, hogy békéltessen (Antiokhosz Theosz, Szíria és Ázsia királya, Szeleukosz Lagidasz unokaöccse).”

„De a kar erejét meg nem tarthatja, és ő sem áll meg, sem az ő karja, hanem kiszolgáltatják őt és az ő kíséreit és az ő nemzójét és azt, a ki őt egy ideig gyámolította (Berenikét fiával együtt megölette Szeleukosz Kallinikosz).”

„De támad helyébe az ő gyökerének csemetéje közül (Ptolemaiosz Euergétész ugyanattól az apától származik, mint Bereniké), a ki a had ellen jön majd, és tör az északi király erősségeire, és azokat megszállja és beveszi. És azoknak isteneit is bálványokkal és drága arany- és ezüstedényekkel együtt fogságba viszi Egyiptomba (ha családi ügyei nem hívták volna vissza Egyiptomba, teljesen kifosztotta volna Szeleukoszt, mondja Junianus Justinus), és néhány esztendeig erősebb lesz, mint az északi király.”

„Ez ugyan bemegy a déli király országába, de visszatér az ő földére. De az ő fiai (Szeleukosz Keraunosz, Antiokhosz Megasz) fegyverkeznek és sok nagy sereget gyűjtenek és hirtelen jön, és beözönlik, és átmegy és visszatér, és hadakoznak mind az ő erősségéig. És felháborodik a déli király, és kimegy és megütközik vele, az északi királlyal (Ptolemaiosz Philopatör Antiokhosz Megasz ellen, Raphiánál), és az nagy sokaságot állít fel, de ez a sokaság annak a kezébe adatik. És a mint a sokaság elfogatott: felfuvalkodik annak szíve (ez a Ptolemaiosz szentségtelenítette meg a templomot: Josephus Flavius), és sok ezeret letiport; még sem lesz hatalmas. Mert az északi király (Antiokhosz Megasz) visszatér, és az előbbinél nagyobb sokaságot állít; néhány esztendő múlva nagy sereggel és nagy készlettel jó bizony. És azokban az időkben sokat támadnak a déli király ellen (a fiatal Ptolemaiosz Epiphanész uralkodása idején), a te néped erőszakos fiai is felkelnek, hogy beteljesítsék a látomást, de elhullanak (azok ti., akik elhagyták vallásukat Euergétésznek akarván tetszeni, amikor ez elküldte csapatait Szkopaszba, mert Antiokhosz visszaveszi Szkopaszt, és legyőzi őket). Mert eljő észak királya, és töltést emel és beveszi az erősített várost; és délnek seregei meg nem állnak, sem az ő válogatott népe, és semmi erő nem bír ellene állni. És az, a ki reátört, a maga tetszése szerint cselekszik, és senki sem lesz, a ki ellene álljon, és megállapodik a dicső földön, és megsemmisül az az ő kezétől. Azután maga elé tüzi, hogy bemegy az ő egész országának erejével (mert Epiphanészt lenézi fiatalsága miatt, mondja Junianus Justinus); és békés szándékot mutat, és leányasszonyt ad néki feleségül (Kleopátrát, hogy elárulja férjét; Appiánosz szerint nem bízván benne, hogy a rómaiak gyámkodása miatt erővel úrrá lehet Egyiptomon, ravaszsággal akarta megejteni), hogy megrontsa, de az nem áll meg és nem tart vele. És fordítja orczáját a szigetekre (vagyis a tenger mellett fekvő országrészekre), és sokat elfoglal (amint azt Appiánosztól tudjuk); de az ő gyalázatosságának véget vet egy vezér, a mellett, hogy megfizet néki az ő gyalázatosságáért (Scipio Africanus, aki megállította

Antiokhosz Megaszt a sikerek útján, mert megsértette a rómaiakat szövetségeseik személyében). És fordítja orczáját a maga országának erősségeire, és meghanyatlik, elesik és nem találta meg (az övéi ölték meg).”

„Ennek helyébe jön az (Szeleukosz Philopator, más néven Szótér, Antiokhosz Megaszt fia), a ki adószedőt járát végig az ország dicső földén (a nép között), de rövid időn megrontatik, noha nem haraggal, sem viadalban. És ennek helyébe egy útálatos áll, a kire nem teszik az ország ékességét; hanem alattomban jó, és hízelkedéssel jut az országhoz. És a beözönlő seregek elárasztatnak az ő orczája előtt és megtöretnek; még egy szövetséges fejedelem is. Mert a vele való megbarátkozás óta csalárdul cselekszik ellene, és reátör és győzedelmet vesz rajta kevés néppel. Alattomban még az ország gazdag részeibe is behatol, és azt cselekszi, a mit nem cselekedtek sem az ő atyái, sem az ő atyáinak atyái: zsákmányt, prédát és gazdagságot tékozol előlök, és az erősségek ellen is cselelt kohol, de csak egy ideig.” [2-24.]

723.

Jövendölések. – A Dániel-féle hetven hét kifejezés félreérthető a kezdet szót illetően a jövendölésben szereplő kifejezések miatt; továbbá a kronológusok eltérései miatt a végét illetően is. De az egész különbség mindössze kétszáz esztendőre rúg.

724.

Jóslatok. – A negyedik birodalom idején, a második templom leromboltatása előtt, mielőtt még elvétetik az uralom a zsidóktól, a Dániel jövendölte hetvenedik héten, a második templom fennállása idején, a pogányok felvilágosítottak és elvezettetnek a zsidók imádkozó Isten megismerésére; akik szeretik őt, megszabadulnak ellenségeiktől, eltelnek félelmével és szeretetével.

És bekövetkezett, hogy a negyedik birodalom idején, a második templom leromboltatása előtt stb. a pogányok tömegesen imádják Istent, és tiszta életet élnek; a lányok Istennek szentelik szüzességüket és életüket; az emberek lemondanak minden gyönyöréről. Amit Platón képtelen volt néhány kiválasztott és roppant tanult emberrel elfogadtatni, arra egy titokzatos erő százzal tudatlan embert rávesz néhány szó erejével.

A gazdagok lemondanak javaikról, a gyermekek elhagyják atyáik kényelmes házait, és a puszta zord életét választják helyette stb. (Lásd a zsidó Philót.) Mit jelent mindez? Azt, ami oly sok esztendővel korábban megjövendöltetett. Két évezreden át egyetlen pogány sem imádkozott a zsidók Istenét; aztán a megjövendölt időben a pogányok seregestől imádják az egy Istent. A pogányok templomait lerombolják, még a királyok is alávetik magukat a keresztnek. Mit jelentsen mindez? Azt, hogy Isten lelke terjedt el a földön.

Mózesről Jézus Krisztus eljöveteleig a Rabbinusok szerint sem tért meg pogány. Jézus Krisztus után viszont a pogányok tömegestől hisznek Mózes könyveiben, tartják meg lényegét és szellemét, és csak azt vetik el belőle, ami haszontalan.

725.

Jövendölések. – Az egyiptomiak megtérése (*Ésaiás* XIX., 19.); oltár Egyiptomban az igaz Istennek.

726.

Jövendölések. – Egyiptomban, *Pug.*,²¹¹ 659., *Talmud*: „Hagyomány közöttünk, hogy amikor eljövend a Messiás, Istennek háza, amely szavának hirdetésére rendeltetett, tele lesz mocsokkal és tisztátalansággal, s az írástudók bölcsessége megrontatik, és megromlik. A nép megtagadja azokat, akik félnek vétkezni és bolondnak, esztelennek tartja őket.”

Ésaiás XLIX.: „Hallgassatok reám, ti szigetek, és figyeljetek távol való népek: anyám méhétől hívott el az Úr, anyámnak szíve alatt már emlékezett nevemről. Hasonlóvá tevő számat az éles kardhoz, keze árnyékában rejtett el engem, és fényes nyíllá tett engemet, és tegzébe zárt be engem. És én mondtam: Hiába fáradoztam, semmire és haszontalan költöttem el erőmet; de az Úrnál van ítéletem és jutalmam Istenemnél. És most így szól az Úr, a ki engem anyám méhétől szolgáljává alkotott, hogy Jákobot Ő hozzá megtérítsem és hogy Izrael hozzá gyűjtessék; hiszen tisztelt vagyok az Úr szemeiben és erősségem az én Istenem! Így szól: Kevés az, hogy nékem szolgáló légy, a Jákob nemzetségének megépítésére és Izrael megszabadultjainak vissza hozására; sőt a népeknek is világosságul adtalak, hogy üdvöm a föld végéig terjedjen! Így szól az Úr, Izrael megváltója, Szentje, a megvetett lelkűhöz, a nép undorához, a zsarnokok szolgálójához: Látják királyok! és majd fölkelnek fejedelmek, és leborulnak az Úrért, a ki hű, Izrael Szentjéért, a ki téged elválasztott.”

„Így szól az Úr: Jókedvem idején én meghallgattalak, és a szabadulás napján segítettetek; megtartlak és nép szövetségévé teszek, hogy megépítsd a földet, és kioszd az elpusztult örökségeket; így szólván a foglyoknak: Jöjjetek ki! és azoknak, a kik sötétben ülnek: Lépjetek elő! Az utakon legelnek, és minden halmokon legelőjük lesz: nem éheznek és nem szomjúhoznak, nem bántja őket délibáb és a nap; mert a ki rajtok könyörült, vezeti őket, és őket vizek forrásához viszi. És teszem minden hegyemet úttá, és ösvényeim magasak lesznek. Ímé, ezek messziről jönnek, ímé, amazok észak és a tenger felől, és amazok Sinnek földéről! Ujjongjatok egek és föld örvendezz, ujjongva énekeljetek hegyek; mert megvigasztalá népét az Úr, és könyörül szegényein!”

„És szól Sión: Elhagyott az Úr engem, és rólam elfeledkezett az Úr! Hát elfeledkezhetik-é az anya gyermekéről, hogy ne könyörüljön méhe fián! És ha elfeledkeznének is ezek: én te rólad el nem feledkezem. Ímé, az én markaimba metszettelek fel téged, kőfalaid előttem vannak szüntelen. Elősietnek fiaid, rombolóid és pusztítóid eltávoznak belőled. Emeld fel köröskörül szemeidet, és lássad, mindnyájan egybegyűlnek, hozzád jönnek. Élek én, így szól az Úr, hogy fölrakod mindnyájokat, mint ékszert, és felkötöd, mint menyasszony. Mert romjaid és pusztaságaid és elpusztult földed, mindez szűk lesz most a lakosságnak, és messze távoznak elpusztítóid. Gyermektelenségednek fiai még ezt mondják majd füled hallatára: Szoros e hely nékem, menj el, hogy itt lakhassam! És te így szólsz szívedben: Ki szülte nékem ezeket? hisz én gyermektelen és terméketlen voltam, fogoly és számkivetett; és ezeket ki nevelte föl? Ímé, én egyedül maradtam meg; ezek hol voltak? Így szól az Úr Isten: ímé, fölemelem kezemet a népekhez, és előttök zászlómat felállatom, és elhozzák fiaidat ölükből, és leányaid vállukon hordoztatnak. És királyok lesznek dajkálóid, fejedelmi asszonyaik dajkáid, arccal a földre borulnak előtted és lábaid porát nyalják; és megtudod, hogy én vagyok az Úr, kit a kik várnak, meg nem szégyenülnek. Elvétethetik-é a préda az erőstől és megszabadulhatnak-é az igazak foglyai? Igen, így szól az Úr, az erőstől elvétetnek a foglyok is, és megszabadul a kegyetlen zsákmánya, és háborgatóidat én háborítom meg, és én tartom meg fiaidat. És etetem nyomorgatóiddal az önnön húsokat, és mint a musttól, véröktől megrészegednek, és megtudja minden test, hogy én vagyok az Úr; megtartód és megváltód, Jákobnak erős Istene” [XL., 1-26.].

²¹¹ *Pug.* – *Pugio fidei (A hit töre)*, Raymondus Martini műve. (Vö. 256. old. jegyzete.) Az idézet, amelyet Pascal közöl, maga is idézet, a *Szanhedrinnek* a XXII. zsoltár 17. verséhez fűzött kommentárjából.

„Így szól az Úr: Hol van anyátok elválólevele, a mellyel őt elbocsátám? vagy hol van egy kölcsönadóm közül, a kinek titeket eladtalak? Ímé, a ti vétkeitekért adattatok el, és bűneitekért bocsátatott el anyátok!”

„Miért jöttem, holott nem volt ott senki? hívtam és nem felelt senki sem! vagy olyan rövid már a kezem, hogy meg nem válthat? vagy nincs bennem megszabadításra való erő?...”

„Ímé, én dorgálásommal kiszárasztom a tengert... Felöltöztetem az egeket sötétségbe, és gyászruhával fődöm be azokat.”

„Az Úr Isten bölcs nyelvet adott én nékem, hogy tudjam erősíteni a megfáradtat beszéddel, fölserkenti minden reggel, fölserkenti fületem, hogy hallgassak, miként a tanítványok.”

„Az Úr Isten megnyitotta fületem, és én nem voltam engedetlen, hátra nem fordultam.”

„Hátamat odaadám a verőknek, és orcámat a szaggatóknak, képemet nem fődöztem be a gyalázás és köpködés előtt. És az Úr Isten megsegít engemet, azért nem szégyenülök meg...”

„Közel van, a ki engem megigazít, ki perel én velem? Álljunk együtt elő! Kicsoda peresem? közelegjen hozzám! Ímé, az Úr Isten megsegít engem, kicsoda kárhozthatna engem? Ímé, mint a ruha megavulnak, moly emészti meg őket!”

„Ki féli közületek az Urat? és ki hallgat az ő szolgája szavára? ő, a ki a sötétségben jár és nincs fényesség néki, bízzék az Úr nevében, és támaszkodják Istenhez! Ímé, ti mind, a kik tüzet gyújtotok, felövezvén magatokat tüzes nyilakkal, vettesetek füzeteknek lángjába és a tüzes nyilakba, a melyeket meggyújtottatok! Kezemből jó ez rátok; fájdalomban fogtok feküdni!” [L. 1-11.]

„Hallgassatok reám, kik az igazságot követitek, kik az Urat keresitek; tekintsetek a kőszálra, a melyből kivágattattatok, és a kútfő nyílására, a melyből kiásattatok! Tekintsetek Ábrahámra, atyátokra, és Sárára, a ki titeket szült, hogy egymagát hívtam el őt, és megáldám és megszorítam őt. Mert megvigasztalja az Úr Siont, megvigasztalja minden romjait, és pusztáját olyanná teszi, mint az Éden, és kietlenjét olyanná, mint az Úrnak kertje, öröm és vígasság találhatik abban, hálaadás és dicséret szava!”

„Figyeljetek reám, én népem, és reám hallgassatok, én nemzetem! mert tanítás megy ki tőlem, és törvényemet a népek megvilágosítására megalapítom.” (LI. 1-4.)

Ámós XIII.: Miután felsorolta Izrael bűneit, a próféta azt mondja: „Megesküdt az Úr a Jákob büszkeségére: Soha el nem felejttem semmi cselekedetöket!”

„És léssen azon a napon, azt mondja az Úr Isten: Lenyugtatom a napot délben, és bésötétítem a földet fényes nappal. Ünnepeiteket búra változtatom, minden dalotokat szomorú énekké! Gyászruhát borítok minden derékra, és kopaszságot minden fejre, és olyanná teszem, mint a ki egyetlen fiát siratja; a vége pedig, mint a keserűség napja!”

„Ímé, napok jönnek, azt mondja az Úr Isten, és éhséget bocsátok e földre; nem kenyér után való éhséget, sem víz után való szomjúságot, hanem az Úr beszédének hallgatása után. És vándorolni fognak tengertől tengerig és északtól fogva napkeletig. Futkosnak, hogy keressék az Úrnak beszédét, de nem találják meg.”

„Azon a napon elepednek a deli szüzek, meg az ifjak is, a szomjúság miatt. A kik Samaria bűnére esküsznek, és ezt mondják: Él a te Istened, oh Dán: és a te utad, oh Beársaba! Bizony elhullanak és nem kelnek fel többé!” [9-14.]

Ámós III., 2.: „Csak titeket választottalak magamnak e földnek minden nemzetségei közül...”

Dániel XII., 7, miután leírta a Messiás királyságának egész terjedelmét, ezt mondja: „...és mikor elvégezik a szent nép erejének rontását, mindezek elvégeztetnek.”

Aggeus II., 4.: „De most légy bátor Zorobábel, azt mondja az Úr! Légy bátor te is, Jósua, Jehosadák fia, te főpap, és légy bátor e földnek minden népe, azt mondja az Úr, és cselekedjete, mert én veletek vagyok, azt mondja a Seregeknek Ura. Az ígét, a mellyel szövetségre léptem veletek, mikor kijöttetek Egyiptomból, és az én lelkem köztetek marad. Ne féljete!”

„Mert ezt mondja a Seregeknek Ura: Egy kevés idő van még, és én megindítom az eget és a földet, a tengert és a szárazt (rendkívüli, roppant változásokat jelző kép). És megindítok minden népet, és eljön, a kit minden népek óhajtanak, és megtöltöm e házat dicsőséggel, azt mondja a Seregeknek Ura.”

„Enyém az ezüst és enyém az arany, azt mondja a Seregeknek Ura (vagyis nem azt akarom, hogy ezzel adjátok meg nekem a tiszteletet; amint másutt mondatik: A mezők minden állata az enyém, mire való ezekkel áldoznotok nekem?). Nagyobb léssen e második háznak dicsősége az elsőnél, azt mondja a Seregeknek Ura, és e helyen adok békeséget, azt mondja a Seregeknek Ura.” [4-9.]

„Mind a szerint, a mint kérted az Úrtól, a te Istenedtől a Hóreben a gyülekezésnek napján, mondván: Ne halljam többé az Úrnak, az én Istenemnek szavát, és ne lássam többé ezt a nagy tüzet, hogy meg ne haljak! Az Úr pedig monda nékem: Jól mondták, a mit mondtak. Prófétát támasztok nékik az ó atyjokfiai közül, olyat, mint te, és az én ígéimet adom annak szájába, és megmond nékik mindent, a mit parancsolok néki. És ha valaki nem hallgat az én ígéimre, a melyeket az én nevemben szól, én megkeresem azon!” [V. *Mózes*, XVIII., 16-19.]

I. *Mózes*, XLIX.: „Júda! téged magasztalnak atyádfiai, kezed ellenségeidnek nyakán lesz s meghajolnak előtted atyáidnak fiai. Oroszlánköltyök Júda zsákmányt ejtvén, felmentél, fiam! Lehevert, lenyugodott, mint a hím oroszlán, és mint nöstény oroszlán; ki veri őt fel?”

„Nem múlik el Júdatól a fejedelmi bot, sem a vezéri pálca térdei közül; míg eljő Siló, és a népek néki engednek.” [8-10.]

727.

A Messiás ideje alatt. – *Aenigmatis*²¹². *Ezékiel* XVII.

Előfutára. *Malakiás* III.

Gyermek születik. *Ésaiás* IX.

Betlehem városában fog születni. *Mikeás* V. Főleg Jeruzsálemben mutatkozik, és Júda és Dávid családjából származik.

Megvakítja a bölcseket és tudósokat, *És.* VI., VIII., XXIX. stb., és hirdeti az *Evangéliumot* a kicsinyeknek, *És.* XXIX., felnyitja a vakok szemét, visszaadja a betegek egészségét, és megvilágosítja azokat, akik sötétségben tévelyegnek. *És.* LXI.

Az igaz utat fogja tanítani, és a pogányok tanítómestere lesz. *És.* LV., XLII. 1-7.

A jövendölések szükségszerűen érthetetlenek a hitetlenek számára, *Dániel* XII., *Hóseás* XIV., 10., de érthetők az igazán bölcsek, az értelmesek számára.

A jövendölések, amelyek szegénynek írják le, egyúttal a nemzetek urának is mutatják. *És.* LII., 14. stb.; LIII. *Zakariás* IX., 9.

Az eljövétel idejét megmondó jövendölések csak a pogányok urának jövendölik, és szenvedőnek, nem pedig megdicsőülve, bírónak. Azok viszont, amelyek ítélkezve és dicsőségben ábrázolják, nem szólnak ennek az idejéről.

Fel kell áldoznia magát a világ bűneiért. *És.* XXXIX., LIII. stb.

Próbakőnek kell lennie, drága szegeletkőnek, erős alappal. *És.* XXVIII. 16.

Megütközés kövének és botránkozás sziklájának. *És.* VIII. Jeruzsálem meg fog ütközni e sziklán.

Az építők meg fogják vetni e követ, *Zsolt.* CXVIII., 22.

Isten szegeletkővé teendi e követ [uo.].

E kőnek hatalmas hegygé kell nőnie, és megtöltenie az egész földet. *Dániel* II.

El fogják taszítani, elvetik, elárulják, *Zsolt* CIX., 2-5.; eladják, *Zakariás* XI., 12.; leköpdösik, arcul csapják, kigúnyolják, mindenféle módon szorongatják, szomjúságában

²¹² *Rejtvény.*

ecettel itatják, *Zsolt* LXIX.; átszegezik, *Zakariás* XII. [10], kezeit és lábait átlyukasztják, megölik, ruháin megosztoznak, és köntösére sorsot vetnek [*Zsolt*. XXII.].

Fel fog támadni, *Zsolt*. XVI., a harmadik napon, *Hóseás* VI., 2.

Felmegy a mennyekbe, hogy az Úr jobbjára felül üljön. *Zsolt*. CX.

Felkerekednek ellene a királyok. *Zsolt*. II.

Az Úr jobbján győzedelmeskedni fog ellenségei felett. *Zsolt*. CX.

A föld királyai és minden népe imádni fogja őt. *És*. LX.

A zsidók megmaradnak népként. *Jer*. XXXI.

De király nélkül stb. fognak bolyongani. *Hóseás* III. [4], próféták nélkül, Ámos, megszabadulást várva, de nem lelve. *És*. LIX.

A pogányok elhivatása Jézus Krisztus által. *És*. LII., 15. LX. stb., *Zsolt*. LXXXII.

Hóseás I., 9[–10]: ... „mert ti nem vagytok az én népem, s én sem leszek a tiétek. De mégis annyi lesz az Izrael fiainak száma, mint a tenger fővénye, a mely meg nem méretethetik és meg nem számlálthatik: és léssen, hogy a hol az mondatott nékik: Nem vagytok az én népem, ez mondatik nékik: Élő Istennek fiai.”

728.

Meg volt nekik tiltva Jeruzsálemen kívül áldozniuk, amely az Úr kiválasztott helye volt, valamint másutt elfogyasztaniuk tizedeiket. V. *Mózes* XII., 5. stb.; XIV. 23. stb.; XV., 20.; XVI., 2., 7., 11., 15.

Hóseás megjövendölte, hogy király, fejedelem, áldozat és bálványkép nélkül lesznek; mindez ma beteljesült, nem mutathatván be igazi áldozatot Jeruzsálemen kívül.

729.

Jóslatok. – Megjövendöltetett, hogy a Messiás idején új szövetség köttetik, amelyik elfeledteti az Egyiptomból való kivonulást, *Jerem*. XXIII., 5.; *És*. XLIII., 16.; a Messiás törvényét nem a külső dolgokba, hanem a szívekbe írja; félelmét, amely mindaddig csak külsőség volt, a szívbe oltja. Ki nem látja mindebben a keresztény vallást?

730.

... És akkor az Úr elveszti a bálványozást; a Messiás ledönti az összes bálványképet, és az embereket elvezeti az igazi Isten vallásához. (*Ezékiel* XXX., 13.)

A bálványok templomai leromboltatnak, és a pogányok között és minden helyen tömjénnel és tiszta ételáldozattal áldoznak az Úr nevének, nem pedig állatokkal. [*Malakiás* I., 11.]

Királya léssen a zsidóknak és a pogányoknak. És e király, akit elnyomnak, és akinek életére törnek mind a zsidók, mind a pogányok, uralkodik mindegyiken; s miután lerombolja a mózesi hitet Jeruzsálemben, amely a központja volt, belőle alapítja meg első egyházát, lerombolja a bálványok kultuszát is Rómában, e kultusz középpontjában, hogy belőle alapítsa meg fő egyházát. [*Zsolt*. LXXII.]

731.

Jövendölések. – Hogy Jézus Krisztus jobbról leszen, amíg ellenségeit Isten számolyul veti lábai alá.

Tehát nem ő maga alázza meg őket. [*Zsolt*. CX., 1.]

732.

„És nem tanítja többé senki az ő felebarátját, és senki az ő atyafiát, mondván: Ismerjétek meg az Urat, mert *ők mindnyájan megismernek engem.*” [Jer. XXXI., 34.] – „... *ifjaitok pedig látomásokat látnak.*” [Joel II., 28.] – „Törvényemet az ő belsejökbe helyezem, és *az ő szívékbe írom be.*” [Jer. XXXI., 33.]

Mindez ugyanazt jelenti. Megjövendölni annyi, mint Istenről szólni, nem külső bizonyítékokkal, hanem belső és közvetlen megérzésből.

733.

... Hogy megtaníttja az embereket a tökéletes útra. [És. II., 3.]

És soha, sem előtte, sem utána, nem jött olyan ember, aki ezt megközelítő isteni tanítást adott volna.

734.

... Jézus Krisztus kezdetben kicsiny lesz, de aztán megnövekszik. Dániel próféta kis köve [II., 34.].

Ha soha, semmi módon nem hallottam volna beszélni a Messiásról, a világ sorának ily csodálatos és nagyszámú beteljesült megjövendölése után mégis megértem, hogy Istentől való dolog ez. És ha tudnám, hogy ugyane könyvek egy Messiás eljövételét jövendölik meg, akkor bizonyos lennék benne, hogy már eljött; és látván, hogy eljövételének idejét a második templom leromboltatása elé helyezik, azt mondanám, hogy már eljött.

735.

Jövendölések. – Arról, hogy a zsidók megtagadják Jézus Krisztust, ők pedig megtagadtatnak Isten által, mert a választott szőlőtő vadat terem [És. V., 2.]. Hogy a kiválasztott nép pártos, engedetlen és ellentmondó lesz, *populum non credentem et contradicentem* [És. LXV., 2.; Róm., X., 21.]. Hogy Isten vaksággal veri őket, és tapogatni fognak délben, mint a vak a setéségből [V. Mózes XXVIII., 28-29], és előfutár érkezik előtte [Malak. IV., 5.].

736.

*Transfixerunt,*²¹³ Zak. XII., 10.

Jönnie kellett egy megszabadítónak, aki megszabadítja népét minden bűnétől, *ex omnibus iniquitatibus*; és kell lennie egy Új Szövetségnek, amely mindenkor megmarad; új papság létszen Melkhizédek rendje szerint [Zsolt. CX., 4.]; és örökké létszen; Krisztus dicsőséges, hatalmas, erős, és mégis oly nyomorúságos lesz, hogy nem ismerik fel; nem tekintik annak, ami; eltaszítják, megölik; népe, amely megtagadja, nem lesz többé az ő népe; a bálványimádók azonban elfogadják, és hozzá fordulnak segedelemért; ő pedig elhagyja Siont, hogy a bálványimádás középpontjában uralkodjék; a zsidók azonban mindennek ellenére örökké megmaradnak; és Júdától fog származni, és akkor, amikor a zsidóknak már nem lesz többé királyuk.

²¹³ *Kit átszegezték.*

XII. szakasz (737–802)

737.

... Ennek alapján vetem el az összes többi vallást. Ezzel találok választ minden ellenvetésre. Rendjén való dolog, hogy ha Isten ilyen tiszta, csupán azok előtt fedje fel magát, akiknek megtisztult a szíve. Ezért ez a vallás kedves nekem, és egyedül isteni erkölcsisége miatt is eléggé bizonyítottnak érzem; de nemcsak ennyit, többet is találok benne.

Döntő fontosságúnak tartom azt, hogy emberemlékezet óta létezik egy nép, amelyik régebbi minden másnál; fiainak állandóan tudtukra adatik, hogy romlottságban élnek, de jó majd egy Mindent Jóvátevő; egy egész nép hirdeti előre eljövételét, s egy egész nép imádja eljövetele után; és mindezt nem egyetlen ember mondja, hanem rengetegen, egy egész nép mond jövődőt, készül rá négyezer éven át. Szétszórt könyvei négyszáz éven át fennmaradnak.

Mennél alaposabban tanulmányozom e könyveket, annál több igazság tárul fel bennük előttem; mindaz, ami előtte és utána volt; egyszóval ez a bálványozást elvető és királyok nélkül hányódó nép, meg ez a megjövendölt zsinagóga, és ezek a nyomorult teremtmények, akik követik, jöllehet ellenségeink, mégis csodálatos tanúi e jövendölések igazságának, amelyekben még nyomorúságuk és vakságuk is előre megmondott.

És elém tárul ez az egész összefüggés, ez a vallás, amely isteni mind hitelét, mind tartamát, mind megszakítatlanságát, erkölcsanát, szabályait, tanítását és eredményeit tekintve; látom a szörnyűséges, előre megjósolt sötétséget, amelyben a zsidók tévelyegnek: *Eris palpans in meridie. Dabitur liber scienti litteras, et dicit: „Non possum legere”*²¹⁴ – mert a királyi pálca még mindig az első idegen trónbitorló kezében van, amikor elterjed Jézus Krisztus eljövételének híre.

Kinyújtom hát karomat *Megszabadítom* felé, aki négyezer esztendőn át jövődöltetvén eljött, hogy szenvedjen és meghaljon érettem a földön az előre megmondott időben és körülmények között; és kegyelméből megbékélten várom halálomat, abban a reményben, hogy örökre egyesülök vele; de azért örömben élek mindama javak élvezetében, amelyeket kegyesen nékem juttat, mindama bajok közepette, amelyeket az én érdekemben küld rám, s amelyeknek elviselésére a maga példájával tanított meg.

738.

Minthogy a jövendölések olyan különféle jelekről szóltak, amelyeknek a Messiás eljövetelek kellett bekövetkezniük, ezért szükségszerűen egy és ugyanazon időben következtek be. Így például a Dániel jövődölte hetven hét beteltével el kellett jönnie a negyedik birodalomnak, s ugyanakkor a királyi pálcának el kellett múlnia Júdatól. És íme, mindez hiánytalanul így is történt. Majd el kellett jönnie a Messiásnak: és íme, Jézus Krisztus el is jött akkor, kijelentvén, hogy ő a Messiás, és ebben sincsen hiányosság, és ez nagyon jól bizonyítja a jövendölések igazságát.

739.

A próféták jövendöltek, de őket nem jövendölték meg előre. A szenteket megjövendölték, de ők nem jövendöltek. Jézus Krisztus megjövendölt és jövendölő.

²¹⁴ *És tapogatni fogsz délben – [V. Mózes XXVIII., 29.] –; És ha e levelet annak adják, a ki tud írást... ő így szól: Nem tudok írást! [És. XXIX., 12.]*

740.

Jézus Krisztus felé tekint mind a két Szövetség, az *Ószövetség* várakozása tárgyát, az *Újszövetség* mintaképét, a kettő együtt középpontját látja benne.

741.

A világ két legrégebb könyve Mózesé és Jóbé; az egyik zsidó, a másik pogány, de mindkettő úgy tekint Jézus Krisztusra, mint közös középpontjára és céljára: Mózes beszámol az Úr Ábrahámnak, Jákobnak stb. tett ígéreteiről és jóvendöléseiről; Jób pedig: *Quis mihi det ut, etc. Scio enim quod redemptor meus vivit, etc.*²¹⁵

742.

Az *Evangélium* a Szűzanya szüzességéről csak Jézus Krisztus születéséig beszél. És az egészről csak Jézus Krisztussal kapcsolatban.

743.

Jézus Krisztus bizonyítékai.

Miért maradt fenn Ruth könyve?

Miért Thámár története?

744.

„...imádkozzatok, hogy kísértetbe ne esetek” [Lukács XXII., 46.]. Veszélyes dolog kísértésbe esni; és ha valakivel megtörténik, az azért van, mert nem imádkozik.

*Et tu conversus confirma fratres tuos.*²¹⁶ De ezt megelőzően: *Conversus Jesus respexit Petrum.*²¹⁷

Szent Péter engedélyt kér, hogy karddal támadhasson Málkusra, és a feleletet meg sem várva sebzi meg őt, Jézus Krisztus csak utána válaszol.

Galilea neve, amelyet a Jézust vádoló zsidó tömeg mintegy véletlenül ejtett ki Pilátus előtt, alkalmat adott a helytartónak arra, hogy Jézust Heródes elé utalja; ezáltal beteljesült a misztérium, amely szerint a zsidók és a pogányok által kellett elítéltetnie. Látszólag a véletlen lett a misztérium beteljesülésének okává.

745.

Akik nehezen hisznek, abban keresnek rá okot, hogy a zsidók sem hisznek. „Ha mindez oly világos lenne, mondják, akkor ők miért nem hisznek benne?” És úgy tesznek, mintha azt szeretnék, bár hittek volna, hogy elutasításuk példája ne akadályozná őket a hivesben. De éppen a zsidók elutasításán alapul a mi hitünk. Sokkal kevésbé hajlanánk rá, ha ők is velünk tartanának. Akkor még nagyobb ürügyre hivatkozhatnánk. Csodálatos dolog, hogy Isten a zsidókat a jóvendölések nagy kedvelőivé s egyúttal beteljesülésük nagy ellenségeivé tette.

²¹⁵ *Oh, vaj ha az én beszédeim leíratnának... Mert én tudom, hogy az én megváltóm él... [Jób XIX., 23.,25.]*

²¹⁶ *... Te azért idővel megtérvén, a te atyádfiait erősítsed.*

²¹⁷ *... Hátra fordulván az Úr, tekintte Péterre. [Lukács XXII., 32., 61.]*

746.

A zsidók hozzá voltak szokva a nagy és káprázatos csodákhoz, ezért miután már megélték a csodálatos vörös-tengeri átkelést és a Kánaánba való eljutást, amelyek mintegy rövid foglalata voltak Messiásuk nagy tetteinek, még nagyszerűbbeket vártak, olyanokat, amelyekhez hasonlítva Mózes tettei csupán ízelítőszámba mentek.

747.

A testiségnek hódoló zsidók és pogányok is nyomorultak, meg a keresztények is. A pogányok számára nincsen Megváltó, mert még csak nem is reménylik, hogy eljő. Nincs Megváltó a zsidók számára sem, hiába reménykednek benne. Megváltójuk csak a keresztényeknek van. (Lásd a megszakíthatatlanságot.)

748.

A Messiás eljövetelkor meghasonlás támad a népben. A lelkiek felé fordulók elfogadták a Messiást; az anyagi létben megrekedtek megmaradtak annak, amik voltak, hogy tanúbizonyságot szolgáltassanak számára.

749.

„Ha mindez előre és oly világosan megmondatott a zsidóknak, hogyan lehetséges, hogy nem hittek neki, vagy miért nem pusztultak el, ha egy ennyire világos ténynek ily csökönnyösen ellenálltak?”

Erre én a következőket felelem: először is megjövendőtett, hogy nem fognak ugyan hinni e roppant világos dologban, de mégsem irtatnak ki. És ez a legnagyobb dicsősége a Messiásnak; mert a próféták léte nem volt elégséges; az is szükséges volt, hogy jövendöléseik minden gyanútól ment maradjanak. Márpedig stb.

750.

Ha a zsidókat Jézus Krisztus mind megtéríti, akkor csak gyanús tanúink volnának. Ha pedig elpusztultak volna, akkor meg egyáltalán nem lennének tanúink.

751.

Mit mondanak a próféták Jézus Krisztusról? Hogy minden kétséget kizáróan Isten lesz? Nem; hanem azt, hogy ő valóságosan elrejtőzködő Isten; hogy nem fogják felismerni; hogy nem gondolják, hogy ő az; hogy botránkozás köve lesz, amelybe sokan beleütköznek stb. Ne hánytorgassák hát fel minduntalan, hogy nem teljes a világosság, hiszen ilyet nem is állítunk.

De vannak homályos dolgok, válaszolják rá. Csakhogy anélkül nem ragaszkodnánk annyira Jézus Krisztushoz, és éppen ez a próféták egyik határozott szándéka: *Excaeca...*²¹⁸

752.

Először Mózes ad tanítást a szentháromságról, az eredendő bűnről, a Messiásról.

---

²¹⁸ ...*Szemeit kend be: (ne lásson szemeivel) ... [És. VI., 10.]*

Dávid, a nagy tanúságtevő: király, jó ember, megbocsátó, szép lélek, éles elme, hatalmas, jövődőt mond, és csodája beteljesedik; s a csoda végtelen.

Ha hiúság lakozik benne, elég lett volna azt mondania, hogy ő a Messiás, hiszen a jövődölések világosabban szólnak róla, mint Jézus Krisztusról. Szent Jánossal ugyanez a helyzet.

753.

A Messiásnak hitt Heródes. Elvette Júda királyi pálcáját, pedig nem származott Júdától. Ebből tekintélyes szekta keletkezett.

A görögök átka azok ellen, akik három korszakot számolnak.

Hogyan lehetett ő a Messiás, hiszen általa a fejedelmi pálcának örökké Júdánál kellett maradnia, eljövetelekor azonban a fejedelmi pálcának el kellett múlnia Júdától.

Semmi nem történhetett jobban, hogy látván ne lássanak, és hallván ne halljanak.

754.

*Homo existens te Deum facit.*²¹⁹

*Scriptum est „Dii estis” et non potest solvi Scriptura.*²²⁰

*„Haec infirmitas non est ad vitam et est ad mortem.”*²²¹

*„Lazarus dormit” et deinde dixit: Lazarus mortuus est.*²²²

755.

Az *Evangéliumok* látszólagos ellentmondásai.

756.

Ugyan mi egyebet érezhetnénk, mint mélységes tiszteletet az olyan ember iránt, aki világosan megjósolja a bekövetkezendőket, kijelenti, hogy el akar vakítani, és meg akar világosítani, és homállyal elegyíti a beteljesülő világos eseményeket?

757.

Az első eljövétel ideje megjósoltatott, a másodiké azonban nem, mert az elsőnek rejtettnek kellett lennie; a második káprázatos és oly nyilvánvaló lesz, hogy még ellenségei is kénytelenek lesznek elismerni. Minthogy azonban homályban kellett érkeznie, hogy csak azok ismerjék fel, akik tanulmányozzák az Írást...

758.

Hogy felismerhetővé tegye őt a jók, és felismerhetetlenné a gonoszok számára, Isten így jövődöltette meg. Ha a Messiás eljövételének módját világosan megjövendölik, nem lett volna körülötte semmi homály, még a gonoszok számára sem. Ha az időt jósolták volna meg homályosan, akkor viszont a jók számára is homály lett volna; mert „szívük jósága” nem

²¹⁹ *A létező ember Istenné tesz téged.*

²²⁰ *Én mondtam: Istenek vagytok ti és a Felségesnek fiai ti mindnyájan. [Zsolt. 92., 6.]*

²²¹ *Ez a gyengeség nem az életé, hanem a halálé.*

²²² *Lázár, (a mi barátunk) elaludt; ... Ekkor azért nyilván monda nekik Jézus: Lázár megholt. [János XI., 11., 14.]*

értette volna meg velük, hogy például a zárt *mem* hatszáz esztendőt jelent. De az idő világosan, a mód pedig jelképesen mondatott meg.

Így aztán a gonoszok, akik a megígért jókat anyaginak fogják fel, tévednek, hiába jósoldatott meg világosan az idő, a jók azonban nem. Mert az ígért javak megértése a szívtől függ, a szív pedig azt nevezi „jó”-nak, amit szeret; a megígért idő megértése azonban nem a szív dolga. Így az idő világos, a javak homályos megjövendölése csak a gonoszokat téveszti meg.

759.

Vagy a keresztényeknek, vagy a zsidóknak kell gonosznak lenniük.

760.

A zsidók elvetik, de nem mindnyájan: a szentek elfogadják, a testiség rabjai nem. És ez egyáltalán nem mond ellene dicsőségének, sőt, ez az az utolsó vonás, amely teljessé teszi. Minthogy ez ellen az egyetlen – minden írásukban, a *Talmud*-ban csakúgy, mint a rabbinusoknál – meglelhető érvük csupán az, hogy Jézus Krisztus nem fegyverrel győzte le – *Gladium tuum, potentissime*²²³ – a népeket (Egyebet nem tudnak felhozni? Azt mondják: Jézus Krisztust megölték, elbukott; nem győzte le erővel a pogányokat; nem adta nekünk javaikat; nem tesz bennünket gazdaggá. Hát csak ennyit tudnak felhozni? Éppen ezért kedves számomra. Akit ők képzelnek el maguknak, abból én nem kérnék.), világos, hogy csupán élete miatt nem fogadták el; elutasításukkal azonban kifogástalan tanúk, mi több, éppen ezzel teljesítik be a jövendöléseket.

<E nép nem fogadta el őt, s ennek köszönhető ez a bámulatos dolog: nincs más maradandó csoda, amit ember mívelhet, csak a jövendölések, vitatni azonban lehet őket.>

761.

Amikor megölték a zsidók, hogy ne fogadják el Messiásként, a Messiás utolsó ismertetőjegyével is ellátták.

Azzal pedig, hogy továbbra sem ismerték el, gyanún felül álló tanúivá váltak: azzal, hogy megölték, és azóta is megtagadják, beteljesítették a jövendöléseket. (*És. LX.; Zsolt. LXX.*)

762.

Mit tehettek a zsidók, ellenségei? Ha elfogadják, akkor az elfogadással tesznek mellette bizonyosságot, mert a Messiás-várás letéteményesei fogadják el; ha pedig elutasítják, akkor elutasításukkal bizonyítanak mellette.

763.

Azáltal, hogy próbára tették, vajon Isten-e, a zsidók azt bizonyították, hogy ember.

²²³ *Kösd derekadra kardodat, vitéz!* [*Zsolt. XLV., 4.*]

764.

Az Egyháznak épp akkora fáradságába került Jézus Krisztus ember voltát bebizonyítania, azokkal szemben, akik ezt tagadták, mint azt, hogy Isten; a valószínűsége mindegyiknek egyformán nagy volt.

765.

Az ellentmondások forrása. – Egészen a kereszthalálig megalázott Isten; Messiás, aki halálával diadalmaskodik a halál felett. Két természet Jézus Krisztusban, két eljövétel, két állapota az emberi természetnek.

766.

Jelképek. – Megváltó, atya, megszentelő, ostya, eledel, király, bölcs, törvényhozó, bánkódó, szegény, kénytelen magának egy népet teremteni, s aztán irányítani és táplálni, elvezetni az ő földjére...

Jézus Krisztus. Feladatok. – Saját magának kellett egy kiválasztott, szent és elhivatott népet teremtenie; irányítani, táplálni, bevezetni a nyugalom és a Szentség házába; megszentelnie Istenben; Isten templomává tennie, kibékíteni Istennel, megmenteni Isten haragjától, megszabadítani az emberen oly nyilvánvaló módon uralkodó bűn rabságából; törvényeket adni e népnek, bevésni őket szívébe, Istennek ajánlania, és feláldozni magát érte, makulátlan ostya és az ostya megszentelője lenni: önmagát, testét és véréit felajánlani, és mégis kenyeret és bort ajánlani fel Istennek...

*Ingrediens mundum.*²²⁴

[Nem marad] „kő kövön” [Márk XIII., 2.].

Az előtte és az utána történtek. A zsidók megmaradtak, de hazátlanul.

767.

E világnak csak kellemetlenségeiből veszi ki részét, örömeiből nem. Szereti felebarátait, de szeretete nem zárkózik be e határok közé, hanem kiterjed a maga, majd Isten ellenségeire is.

768.

Jézus Krisztus előképe József: szeretett gyermeke atyjának, aki elküldi testvérei meglátogatására stb., ártatlan, testvérei eladják húsz dénárért, de ezáltal urukká, megmentőjüké, sőt az idegenek, az egész világ megmentőjévé válik; ami mind nem történhetett volna meg, ha nem törnek vesztére, ha nem adják és taszítják el.

Fogságra vetve, József ártatlan két bűnös között – Jézus Krisztus a kereszten két lator között. Ugyanazon jelek alapján az egyiknek szabadulást, a másiknak halált jövendöl. Jézus Krisztus megváltja a kiválasztottakat, és kárhozatra ítéli az eltaszítottakat ugyanazon bűnök alapján. József csak jövendöl; Jézus Krisztus cselekszik. József azt kéri a megmenekültől, hogy emlékezzék meg róla, amikor felmagasztaltatik; akit Jézus Krisztus üdvözít, azt kéri tőle, hogy emlékezzék majd meg róla, amikor országában lesz.

²²⁴ (Azért a) világba bejövetelekor (így szól...). [A zsidókhoz X., 5.]

769.

A pogányok megtérítése a Messiás kegyelmének tartatott fenn. A zsidók oly régóta harcoltak ellenük sikertelenül: mindaz, amit Salamon és a próféták mondtak róluk, hiábavaló volt. A bölcsek, mint Platón és Szókratész, sem győzhették meg.

770.

Miután előtte oly sokan jöttek, végezetül eljött Jézus, és ezt mondotta: „Ímé, eljöttem és eljött az idő is. Amit a próféták megjövendöltek mint az idők folyamán eljövendőket, mondom nektek, megcselekedendik azt az én apostolaim. A zsidók elvettetnek, Jeruzsálem nemsokára elpusztul; a pogányok pedig eljutnak Isten megismerésére. Apostolaim mindezt azután cselekszik meg, hogy ti megöltétek a szőlő gazdájának örökösét.” [Vö. Márk XII., 6-7.]

Az apostolok pedig ezt mondták a zsidóknak: „Átkozottak lesztek (*Kelszosz ezen gúnyolódott*)”; a pogányoknak pedig: „Megismeritek Istent.” És ez akkor bekövetkezik.

771.

Jézus Krisztus azért jött, hogy vaksággal verje a világosan látókat, és megnyissa látásra a vakok szemét; meggyógyítsa a betegeket, és engedje meghalni az egészségesekeket; bűnbánatra szólítsa és megigazítsa a bűnösöket, az igazakat meghagyja bűneikben; elhalmozza a nélkülözőket, és megfossza vagyonuktól a gazdagokat.

772.

*Szentség. – Effundam spiritum meum.*²²⁵ Minden nép hitetlenségben és paráznaságban élt, de az egész földön fellobbant a szeretet lángja. A fejedelmek lemondanak nagyságukról, a szüzek mártíromságot szenvednek. Honnan jön ez az erő? Onnan, hogy eljött a Messiás; ímé, eljövételének eredménye és jelei.

773.

A zsidók és a pogányok megdöntése Jézus Krisztus által: *omnes gentes venient et adorabunt eum. Parum est ut... Postula a me. Adorabunt eum omnes reges. Testes iniqui. Dabit maxillam percutienti. Dederunt fel in escam.*²²⁶

774.

Jézus Krisztus mindenkiért. Mózes egy népért.

A zsidók megáldattak Ábrahámiban: „És megáldom azokat, a kik téged áldanak”. [I. Mózes XII., 3.] De: „És megáldatnak a te magodban a földnek minden nemzetségei...” [Uo. XXII., 18.] *Parum est ut, etc.*²²⁷

²²⁵ *Kiöntöm lelkemet...* [Joel II., 28.]

²²⁶ ... *És leborul előtted a pogányok minden nemzetisége* [Zs. XXII., 28.]; *Kevés az, hogy ...* [És. XLIX., 6.]; *Kérjed tőlem...* [Zsolt. II., 8.]; *Hajoljanak meg előtte mind a királyok...* [Zsolt. LXX., 11.]; *Erőszakos tanúk állnak elő* [Zsolt. XXXV., 11.]; *Orczáját tárta az őt verőnek...* [Jer. siralmai III., 30.]; *Sőt ételembe mérget adnak vala...* [Zsolt. LXIX., 22.]

²²⁷ *Kevés az, hogy stb.*

*Lumen ad revelationem gentium.*²²⁸

*Non fecit taliter omni nationi*²²⁹ – mondotta Dávid a törvényről szólván. De Jézus Krisztusról ezt kell mondani: *Fecit taliter omni nationi.*²³⁰ *Parum est ut etc.*²³¹ Ezért Jézus Krisztus szerepe az egyetemesség; maga az Egyház is csak a hívőkért ajánlja fel az áldozatot; Jézus Krisztus azonban mindenkiért felajánlotta a keresztét.

775.

Eretnekség, ha az *omnes*-t minden esetben *mindnyájan*-nal fordítjuk, amint az is eretnekség, ha némely esetben viszont nem *mindnyájan*-nal fordítjuk. *Bibite ex hoc omnes*,²³² a hugenották, akik eretnekek, *mindnyájan*-nak fogják fel. *In quo omnes peccaverunt*,²³³ a hugenották, eretnekek lévén, kivételnek tekintik a hívők gyermekeit. Az egyházatyákat kell tehát elfogadnunk, valamint a hagyományt, hogy tudjuk, mikor, mert mindkét oldalról eretnekség fenyeget bennünket.

776.

„*Ne timeas pusillus grex.*”²³⁴ *Timore et tremore.*²³⁵ – *Quid ergo? Ne timeas, (modo) timeas:*²³⁶

*Qui me recipit, non me recipit, sed eum qui me misit.*²³⁷

*Nemo scit, neque Filius.*²³⁸

*Nubes lucida obumbravit.*²³⁹

Szent János feladata volt, hogy az atyák szívét a fiakhoz térítse [Lukács I., 17.], Jézus Krisztusé pedig, hogy meghasonlást adjon [uo. XII., 5.]. Nem ellentmondás.

777.

A hatások, *in communi* és *in particulari*. A szemipelagiánusok tévednek,²⁴⁰ amikor *in communi* állítják, ami csak *in particulari* igaz; a kálvinisták pedig, amikor *in particulari* állítják azt, ami *in communi* igaz (úgy hiszem).

²²⁸ Világosságul a pogányok megvilágosítására... [Lukács II., 32.]

²²⁹ Nem tesz úgy egyetlen néppel sem... [Zsolt. CXLVII., 20.]

²³⁰ Így tett minden néppel...

²³¹ [Esaías XLIX., 6.]: Kevés az, hogy (nékem szolgálóm légy)...

²³² Igyatok ebből mindnyájan. [Máté XXVI., 27.]

²³³ ...Mivelhogymindenek vétkeztek. [Róm. V., 12.]

²³⁴ Ne félj, te kicsi nyáj. [Lukács XII., 52.]

²³⁵ Félelemmel és rettegéssel. [Filipp. II., 12.]

²³⁶ Ne féljete, feltéve [hogy] féltek; de ha nem féltek, féljete.

²³⁷ ... És a ki engem befogad, nem engem fogad be, hanem azt, a ki engem elbocsátott. [Márk IX., 37.]

²³⁸ (Arról a napról)... senki sem tud... sem a Fiú, (hanem csak az Atya.) [Márk XIII., 32.]

²³⁹ Fényes felhő borítá be őket. [Máté XVII., 5.]

²⁴⁰ A szemipelagiánusok tévednek – A szemipelagiánus elnevezést a XVII. század óta kezdték használni azoknak a megnevezésére, akik az V-VI. században Szent Ágoston néhány tanítását elvetve, a pelagiánus tanokhoz közeledtek [lásd. a *pelagianizmus*-hoz szóló jegyzet: *Pelagiánusok – Pelagius (360–422) britanniai születésű szerzetes tanításának követői. A kegyelemről szóló tana miatt az egyház elítélte. Pelagius többek között tagadja az eredeti bűnt; az ember természetét a bűnbeesés nem tette rosszra hajlóvá, akarata képes magától, kegyelem nélkül is a jóra; a keresztség nem egy nem létező eredeti bűnt, hanem az egyén által elkövetetteket törli el; végül a „kegyelem” csupán az embernek Isten által adományozott természetes javakat, elsősorban a szabad akaratot jelenti. – A *pelagianizmus* ellenkezik Szent Ágoston tanításával, s így nemcsak az egyház hivatalos, hanem a janzenisták kegyelem tanával is.]*

778.

*Omnis Judea regio, et Jerosolomytae universi, et baptizabantur.*²⁴¹ A különböző rendű és rangú emberek miatt, akik jövének. Kövekből is támadhatnak Ábrahámnak fiai [Máté III., 9.].

779.

Ha ismernénk magunkat, Isten meggyógyítana bennünket és megbocsátana. *Ne convertantur et sanem eos, et dimittantur eis peccata.*²⁴²

780.

Jézus Krisztus sohasem ítélte el meghallgatás nélkül. Júdáshoz: *Amice, ad quid venisti?*²⁴³ Akin nem volt menyegzői ruha, ahhoz is ugyanígy [uo. XXII., 12.].

781.

A megváltás mindenkire való érvényességének jelképei, mint például az, hogy a nap mindenkinek világít [vö. *Máté V.*, 45.], csak teljességet jelentenek; de a kizárás [*jelképei*], mint például, a zsidók kiválasztása a pogányok kizárásával, a kizárást jelzik.

„Jézus Krisztus, mindenek megváltója.” – Igen, mert úgy hozta meg áldozatát, mint az olyan ember, aki megváltott minden hozzá járulni akarót. Ha valaki eközben mégis meghal, magára vessen, Jézus neki is megváltást kínált. – Ez helyes ebben a példában, mert itt az, aki megvált, és aki megment a haláltól, két különböző személy, de nem áll Jézus Krisztus esetében, aki mindkettőt cselekszi. – Nem, mert Jézus Krisztus megváltói mivoltában talán nem mindenkinek ura; ezért annyiban mindenek megváltója, amennyiben ez az ő szándékára vonatkozik.

Amikor azt mondják, hogy Jézus Krisztus nem halt meg mindenkiért, akkor azoknak a hibás okoskodásával élnek vissza, akik azonnal önmagukra alkalmazzák ezt a kivételt, amivel tulajdonképpen kétségbeesésüket fokozzák; ahelyett, hogy igyekeznének megszabadítani őket tőle, s a reményt ébresztenék fel bennük. Mert az ilyen külső szokások segítségével szoktatjuk magunkat hozzá a belső erényekhez.

782.

A halál feletti diadal. Mit használ az embernek, ha megnyeri az egész világot, de lelkét elveszti? Aki meg akarja tartani a lelkét, elveszti azt. [Vö. I. *Kor.* XV. 57. – *Lukács IX.*, 25. – IX., 24.].

„Nem jöttem, hogy eltöröljem (a törvényt), hanem inkább, hogy betöltsem. [*Máté V.*, 17.]”

„Ímé, az Istennek ama báránya, a ki elveszi a világ bűneit!” [*János I.*, 29.].

„Nem Mózes adta nektek a mennyei kenyeret.” [*János VI.*, 32.] Mózes nem szabadított ki benneteket a rabságból, nem tett benneteket igazán szabaddá.

²⁴¹ ...*Júdeának egész tartománya és a jeruzsálembeliek is, és megkeresztelkedének mindnyájan.* [*Márk I.*, 5.]

²⁴² ... *Hogy soha meg ne térjenek és bűneik meg ne bocsáttassanak.* [*Márk IV.*, 12. És. VI., 10.]

²⁴³ *Barátom, miért jöttél?* [*Máté XXVI.*, 50.]

783.

... És akkor Jézus Krisztus azt tanítja az embereknek, hogy önmagukon kívül nincsen más ellenségük, szenvedélyeik tántorítják el őket Istentől, s ő azért jön, hogy megszabadítsa őket szenvedélyeik rabságától, elhozza nekik kegyelmét, és mindnyájukból egyetlen szent Egyházat alkosson, azért jön, hogy Egyházában egybegyűjtsön pogányt és zsidót egyaránt, lerombolva az egyik bálványképeit és a másik babonáit. De ezzel mindenki szembeszegül, és nem csupán a gonosz vágyak szülte természetes ellenézés miatt; s ami a legfontosabb, a föld királyai összefognak e születő vallás megsemmisítésére, ahogyan az megjövendöltetett (Proph.: *Quare fremurunt gentes... reges terrae... adversus Christum.*²⁴⁴)

A föld minden nagyja felkel ellene, a tudósok írással, a bölcsek megbélyegzéssel, a királyok öldökléssel. De minden ellenállás hiábavaló, ezek az egyszerű és gyenge emberek szembeszállnak a világ hatalmasságaival, sőt megalázzák a királyokat, bölcseket és írástudókat, és az egész földről elűzik a bálványozást. Mindez pedig annak ereje által történik, aki ezt megjövendölte.

784.

Jézus Krisztusnak nem a démonok, nem az el nem hivatottak, hanem Isten és János bizonyágtételére volt szüksége. [*János V.*, 32-39.]

785.

Jézus Krisztust tekintem mindenkiben és önmagunkban: Jézus Krisztust mint atyát atyjában, Jézus Krisztust mint testvért testvéreiben, Jézus Krisztust mint szegényt a szegényekben, Jézus Krisztust mint gazdagot a gazdagokban, Jézus Krisztust mint írástudót és papot a papokban, Jézus Krisztust mint uralkodót a fejedelmekben stb. Mert mennyei dicsőségénél fogva ő a legnagyobb, lévén Isten, és halandó életénél fogva a leggyarlóbb, a legesendőbb. Azért vállalta e nyomorúságos állapotot, hogy jelen lehessen minden emberben, és mintaképpül szolgáljon minden emberi állapotnak.

786.

Jézus Krisztust oly homályban látjuk (abban az értelemben, amit a világ nevez homálnak), hogy a történészek, akik csak az államok jelentős eseményeiről számolnak be, alig vettek róla tudomást.

787.

Arról, hogy sem Josephus Flavius, sem Tacitus, sem a többi történész nem tett említést Jézus Krisztusról. – Ez korántsem ellenérv, hanem éppenséggel mellette szól. Mert bizonyos, hogy Jézus Krisztus volt, és hogy vallása nagy visszhangot keltett, és az is, hogy ezek az emberek tudtak róla, ily módon tehát világos, hogy csupán szándékosan hallgatták el; vagy szóltak ugyan róla, de amit mondtak, azt mások vagy törölték, vagy megváltoztatták.

²⁴⁴ *Miért dühösködnek a pogányok, a föld királyai... az ellen és az ő felkentje ellen.* [*Zsolt. II. 1., 2.*]

788.

„De meghagyok Izráelben hétezer embert” [Királyok I., XIX., 18.]. Szeretem a világ, sőt még a próféták számára is ismeretlen imádókat.

789.

Jézus Krisztus ismeretlen maradt az emberek között, s ugyanígy igazsága is együtt él a közönséges igazságokkal, minden külső megkülönböztető jegy nélkül. S ugyanígy az eucharisztia is a közönséges kenyérrel.

790.

Jézus Krisztus nem akarta, hogy törvényes formák nélkül öljék meg, mert sokkal meggyalázóbb dolog a törvény kezétől meghalni, mint jogtalan lázadásnak esni áldozatul.

791.

Pilátus hamis igazságossága csak arra való, hogy szenvedést okozzon Jézus Krisztusnak; mert e hamis törvényesség nevében megkorbácsoltatja, s aztán meg is öli. Jobb lenne, ha előbb öletti meg. De ilyenek az áligazak: jót és rosszat cselekszenek egyaránt, hogy kedvében járjanak az embereknek, és bizonyítsák, nem állnak egészen Jézus Krisztus mellett, mivel szégyenlik magukat miatta. Aztán a nagy kísértések és alkalmak idején megölik.

792.

Melyik ember tündökölt nála fényesebben? A zsidó nép kivétel nélkül őt jövendölte eljövetele előtt. A pogányság őt imádja eljövetele után. És mind a kettő – a pogány és a zsidó – egyaránt középpontjának tekintette.

Ennek ellenére ki élvezte kevésbé e roppant feltűnést? Harminchárom esztendőből harmincat a világtól elvonulva élt. Három év elteltével csalónak tartják; a papok és a főemberek elvetik; barátai és legközelebbi hozzátartozói megvetik. Végül övéi egyikétől elárulva, másikatól megtagadva és mindenkitől elhagyatva hal meg.

Mi haszna van hát ebből a feltűnésből? Soha ember nem keltett ekkora visszhangot, de embert soha nem ért ennél nagyobb gyalázat. Híre csupán nekünk vált javunkra, hogy fel tudjuk őt ismerni; magának semmi sem jutott belőle.

793.

A testet a lélektől elválasztó végtelen távolság azt a végtelenül végtelenebb távolságot jelképezi, amely a lelket a szeretettől választja el, mert a szeretet természetfölötti valami.

A földi nagyság minden ragyogása sem fényes azoknak, akik a lelkieket kutatják.

A szellem embereinek nagysága észrevétlen marad a királyok, a gazdagok, a hadvezérek, e testbéli nagyok számára.

A bölcsesség nagysága, amely mit sem ér, ha nem Istentől van, észrevétlen marad a test rabjai és a szellem emberei számára. Három különböző rendű dolog ez.

A lángelméknek megvan a maguk birodalma, tündöklése, diadalma, ragyogása, nincs szükségük testi nagyságra, amihez semmi közük. Nem szemek, hanem szellemek látják őket, s ez nekik elegendő.

A szenteknek megvan a maguk birodalma, tündöklése, diadalma, ragyogása, nincs semmi szükségük testi vagy szellemi nagyságra, nekik ehhez semmi közük, semmit sem tesznek hozzá, semmit sem vesznek el belőle. Isten és az angyalok szeme szegeződik rájuk, nem pedig testeké és kíváncsi szellemeké: elégséges nekik az Isten.

Arkhimédész hírnév nélkül ugyanolyan tiszteletnek örvendene. Nem szolgált csatákkal a szemeknek, ellenben minden szellemnek odatárta felfedezéseit. Ó, hogy tündökölt ő a szellemek előtt!

Jézus Krisztus, akinek nincsenek földi javai és semmi látható tudományos teljesítménye, a maga szentségének rendjébe tartozik. Nem fedezett fel semmit, nem uralkodott; de alázatos, türelmes, szent volt, szent Istennek, rettenetes a gonosz lelkeknek, és semmi bűn nem találtatott benne. Ó, milyen nagy pompában és csodálatos fényességben jött el a sziv szemeinek, amelyek látják a bölcsességet!

Hívságos dolog lett volna, ha Arkhimédész fejedelmet játszik geometriai műveiben, jóllehet fejedelmi vérből való volt.

Haszontalan dolog lett volna, ha a Mi Urunk Jézus Krisztus királyként jön el, hogy tündököljön szentségének országában; ő ehelyett a maga rendjének ragyogásában érkezett.

Roppant nevetséges, ha megbotránkozunk Jézus Krisztus alacsony helyzetén, mintha ez az alacsony sor ugyanabba a rendbe tartoznék, mint nagysága, amelyet hirdetni jött el közénk. Ha e nagyságot életében, kínszenvedésében, magányossága órájában, halálában, övéinek megválasztásában, árulásukban, titkon történt feltámadásában s a többiben nézzük, akkor oly nagyra látjuk, hogy semmi okunk sem lesz megbotránkozunk a benne egyébként sem levő alacsonyságon.

Ám vannak olyan emberek, akik csak a testi nagyságoknak adóznak bámulattal, mintha szellemi nagyság nem is léteznék; s olyanok is, akik csak a szellemi nagyságot csodálják, mintha nem volnának nála végtelenül nagyszerűbbek a bölcsességben.

A testek, az égbolt, a csillagok, a föld és a rajta létező királyságok együtt sem érnek fel a legcsekélyebb szellemmel; mert a szellem ezt mind ismeri, és ráadásul önmagát is; a testek pedig semmit sem.

Az összes test, az összes szellem minden alkotásával egyetemben nem ér annyit, mint a keresztényi szeretet legcsekélyebb felbuzdulása. Mert a szeretet végtelenül magasabb rendbe tartozik.

Az összes testből együttvéve sem tudnánk kicsiholni akárcsak egy szemernyi gondolatot sem: lehetetlen lenne, mert más rendbe tartozik. A testekből és a szellemekből együttvéve sem tudnánk igaz keresztényi szeretetet nyerni, ez lehetetlenség, mert természetfölötti lévén, más rendbe tartozik.

794.

Jézus Krisztus miért nem jött látható módon, miért merítette bizonyosságát inkább előző jövendölésekből? Miért jósoltatta meg magát jelképekben?

795.

Ha Jézus Krisztus csak azért jött volna, hogy megszenteljen bennünket, akkor a *Szentírás* és minden egyéb efelé irányulna, és nagyon egyszerű dolog lenne meggyőzni a hitetleneket. Ha Jézus Krisztus csak azért jött volna, hogy vakká tegyen bennünket, akkor egész viselkedése zavaros lenne, és semmi módon nem tudnánk meggyőzni a hitetleneket. Mivel azonban – Ésaías szava szerint – *in sanctificationem et in scandalum*²⁴⁵ jött, nem tudjuk

²⁴⁵ *És ő néktek szenthely lészen; de megütközés köve és botránkozás sziklája...*

meggyőzni a hitetleneket, és ők sem bennünket; ám ugyanezzel mégis meggyőzzük őket, mivel azt mondjuk, hogy egész viselkedésében egyik téren sincsen meggyőzés.

796.

Hogy a gonoszokat vakságban hagyja, Jézus Krisztus nem állítja, hogy nem názáreti, sem azt, hogy nem József fia.

797.

Jézus Krisztus bizonyítékai. – Jézus Krisztus oly egyszerűen fejezte ki a nagyszerű dolgokat, mintha nem is gondolkozott volna rajtuk, és ugyanakkor mégis oly világosan, hogy látni lehet, mit gondolt róluk. Csodálatos dolog ez a naivitással párosult világosság.

798.

Az Evangélium stílusa nagyon sokféleképpen csodálatra méltó, többek között azért, mert soha semmi szidalmat nem szór Jézus Krisztus hóhéraitra és ellenségeire. Történetírói ajkáról ugyanis egyetlen szidalom sem hangzik el Júdas, Pilátus vagy bármelyik zsidó ellen.

Ha az *Evangélium* szerzőinek ez a mérséklete s vele együtt számtalan egyéb, rendkívül szép vonásuk színlelt lett volna, és ha mindezt csupán azért színlelik, hogy csak annál jobban felhívják rá a figyelmet, maguknak nem lévén hozzá elég bátorságuk, hogy felhívják rá a figyelmet, akkor minden bizonnyal nem mulasztották volna el, hogy kerítsenek maguknak olyan barátokat, akik megteszik helyettük ezeket a megjegyzéseket. Mivel azonban így, színlelés nélkül és teljesen érdek nélküli buzgalomtól vezéreltetve cselekedtek, nem hívták rá fel a figyelmet senkivel; a magam részéről azt hiszem, hogy mindezek java részét a mai napig senki nem is vette észre, s éppen eljárásuknak ez a tárgyilagossága a tanúbizonyosság.

799.

A mesterember a gazdagságról, az ügyész a háborúról, a királyságról stb.; a vagyonos ember azonban jól tud beszélni a gazdagságról, a király szenvedély nélkül az éppen most tett nagy adományáról, Isten pedig jól beszél Istenről.

800.

Ki tanította meg az evangélistákat a tökéletesen hősies lélek tulajdonságaira, hogy oly tökéletesen ábrázolják Jézus Krisztusban? Miért mutatják gyengének haláltusájában? Nem tudnak talán állhatatos halált ábrázolni? Hogyne tudnának, hiszen ugyanaz a Szent Lukács Szent István vértanú halálát állhatatosabbnak írja le, mint Jézus Krisztusét.

Tehát félelemre képesnek mutatják, míg a halál még nem látszik elkerülhetetlennek, de aztán rendkívül erősnek.

Jézus azonban akkor ilyen tanácstalan elbeszélésükben, amikor szorongása önmagából fakad; ám amikor az emberek okozzák aggodalmát, megingathatatlanul erős.

801.

Jézus Krisztus bizonyossága. – Az a feltevés, hogy az apostolok csalók voltak, teljesen képtelen valami. Gondoljuk csak végig: képzeljük el, ez a tizenkét ember összegyűl Jézus Krisztus halála után, és összebeszél, hogy azt fogja állítani, Jézus Krisztus feltámadott. Ezzel

minden lehetőséget kihívnak maguk ellen. Az emberek szíve különös módon hajlik az állhatatlanságra, a megingásra, az ígéretek, az előnyök csábítására. Elégséges, hogy csak egyikük is megtagadja fogadalmát e csábításoknak engedve, vagy ami ennél is könnyebben megy, a börtön, a kínzás és a halál szorításában, és mindnyájan elvesztek. Gondoljuk csak ezt végig.

802.

Az apostolokat becsapták, vagy ők maguk csalnak; mindegyik lehetőség nehézségbe ütközik, mert lehetetlen valakiről azt vélni, hogy feltámadott...

Amíg velük volt, Jézus Krisztus erőt önthetett szívükbe; de ha utána nem jelent meg nekik, ki bírta őket cselekvésre?

XIII. szakasz (803–856)

803.

Kezdet. – a Csodák különbséget tesznek a tanítások, a tanítás a csodák között.

Vannak hamis és valódi csodák. Felismerésükhöz jelre van szükség; másként hasztalanok lennének. Márpedig nem hasztalanok, hanem ellenkezőleg: alapot jelentenek. Az alap nyújtotta szabálynak azonban olyannak kell lennie, hogy ne rombolja le az igazi csodák igazság mellett bizonyító erejét, ami a csodák fő célja.

Mózes kettőt adott: a nem valódi csoda jele az, hogy a jóslat nem teljesedik be, V. könyv, XVIII. [22.], a valódié, hogy nem vezet bálványimádásra, V. könyv, XIII.; és Jézus Krisztus egyet.

Ha a tanítás igazít útba a csodákra vonatkozóan, akkor feleslegesek számára a csodák.

Ha a csodák igazítanak útba...

Ellenvetés a szabály ellen. – Az idők megkülönböztetése. Más a szabály Mózes idejében, más napjainkban.

804.

Csoda. – Olyan okozat, amely meghaladja a felhasznált eszközök természetes hatóképességét; a nem csoda olyan okozat, amely nem haladja meg a felhasznált eszközök természetes erejét. Így azok, akik ördögidézéssel gyógyítanak, nem tesznek csodát, mert a gyógyítás nem haladja meg az ördög természetes erejét. Ellenben...

805.

A két alap, egy belső és egy külső; a kegyelem, a csodák; mind a kettő természetfeletti.

806.

A csodákra és az igazságra szükség van, mert az egész embert, testestől-lelkestől kell meggyőzni.

807.

Minden időben vagy az emberek szóltak az igaz Istenről, vagy az igaz Isten szólt az emberekhez.

808.

Jézus Krisztus bebizonyította, hogy ő a Messiás, de sohasem a *Szentírással* és a jövendölésekkel igazolta tanítását, hanem mindig csodáival.

Csodáival bizonyítja, hogy megbocsátja a bűnöket.

Ne örüljetek csodáitoknak, mondja Jézus; hanem inkább azon örüljetek, hogy a ti neveitek fel vannak írva a mennyben. [*Lukács X. 20.*]

Ha Mózesnek nem hisznek, akkor egy föltámasztott halottnak sem fognak hinni.

Nikodémus csodáiról ismeri fel, hogy Jézus tanítása Istentől van: *Scimus quia venisti a Deo magister; nemo enim potest haec signa facere quae tu facis nisi Deus fuerit cum eo.*²⁴⁶ Nem a csodákat ítéli meg a tanításból, hanem a tanítást a csodákból.

A zsidók Istentől kapták a csodákkal igazolt tanítást, ugyanúgy, mint mi Jézus Krisztustól; és tilos volt, hogy higgyenek minden csodatévőnek, és megparancsoltatott, hogy a főpapoktól kérjenek véleményt, és az ő szavukat kövessék. [V. Mózes XVIII., 10-18.]

Igy tehát megvolt rá minden érvük, amelyek alapján mi nem vagyunk hajlandók hinni a csodatévőknek, hogy ne higgyenek a prófétáiknak se.

És mégis nagyot vétkeztek, amikor csodáik ellenére elvetették prófétáikat és Jézus Krisztust is; de nem vétkeztek volna, ha nem látják a csodákat: *Nisi fecissem..., peccatum non haberent.*²⁴⁷ Tehát az egész hit csodákon alapul.

A jövődölést nem nevezik csodának; ahogyan Szent János is az első, a kánai csodáról beszél, aztán pedig arról, amit Jézus Krisztus mondott a samáriabeli asszonynak, aki felfedi előtte egész rejtett életét, aztán pedig meggyógyítja egy „királyi ember” fiát, és Szent János ezt a „második jel”-nek nevezi.

809.

A csodák kombinációi.

810.

A második csoda feltételezheti az elsőt; de az első nem tételezheti fel a másodikat.

811.

Ha nem lennének a csodák, az emberek nem követtek volna el bűnt azzal, hogy nem hittek Jézus Krisztusban.

812.

Csodák nélkül nem lennének keresztény – mondotta Szent Ágoston.

813.

Csodák. – Mennyire gyűlölöm azokat, akik azzal kérkednek, hogy kételkednek a csodákban! Montaigne két ízben is helyesen nyilatkozik erről. Az első esetben azt látjuk, milyen óvatos, a másodikban azt, hogy mégis hisz, és kicsúfolja a hitetleneket.²⁴⁸

Bárhogyan van is, az Egyháznak nem volna bizonyossága, ha nekik van igazuk.

²⁴⁶ *Mester, tudjuk, hogy Istentől jöttél tanítóul; mert senki sem teheti e jeleket, amelyeket te teszel, ha nem az Isten van veled.* [János III., 2.]

²⁴⁷ *(Ha ama cselekedeteket) nem cselekedtem volna (köröttük)... nem volna bűnük.* [János XV., 24.]

²⁴⁸ *Montaigne... óvatos... mégis hisz...* – Montaigne az *Esszék* III. kötetének 11. esszéjében azt mutatja be, hogyan nagyítja fel a népi képzelet az egyszerű tényeket, és csinál belőlük végül is csodát; az I. 26-ban viszont szkepticizmusa alapján arra a következtetésre jut, hogy semmit sem szabad csak azért elvetnünk, mert rendkívülinek véljük; mert a valószínűt csupán a megszokás alapján különböztetjük meg a valószínűtlentől, márpedig a megszokás lényegileg csalóka.

814.

Montaigne a csodák ellen.
Montaigne a csodák mellett.

815.

Józan ésszel lehetetlenség hinni a csodák ellenére.

816.

A hitetlenek a leghiszékenyebbek. Elhiszik Vespasianus csodáit,²⁴⁹ hogy ne kelljen hinniük Mózesében.

817.

CÍM: Honnan van az, hogy az emberek rengeteg hazudozónak hisznek, aki azt állítja, hogy csodákat látott, de egynek sem, aki azt akarja velük elhitetni, hogy ismeri a halhatatlanság vagy az örök ifjúság titkát? – Miután végiggondoltam, miért hisznek az emberek oly vakon annak a rengeteg csalónak, akinek állítólag orvosságai vannak, annyira, hogy gyakran még az életüket is rájuk bízják, rájöttem, hogy azért, mert vannak valódi orvosságok is; ha ugyanis nem lennének, akkor lehetetlenség volna, hogy annyi hamis orvosság ellenére is higgyenek bennük. Ha soha nem létezett volna gyógyír semmiféle bajra, ha minden betegség gyógyíthatatlan lett volna, akkor senkinek sem juthatott volna eszébe, hogy ő képes ilyen gyógyszert adni; az pedig még ennél is lehetetlenebb lett volna, hogy oly rengetegen higgyenek azoknak, akik ilyesminek a birtokával kérkednek: ahogyan annak se hinne senki sem, aki azzal kérkednék, hogy ő megvéd a haláltól, ilyesmire ugyanis mindeddig még nem volt példa. Mivel azonban a legnagyobb tudósok tapasztalata szerint is rengeteg gyógyszer bizonyult már valódinak, az emberek hajlandók hinni bennük; és mivel úgy látták, lehetséges a gyógyítás, azt a következtetést vonták le belőle, hogy minden esetben az. Mert a nép így szokott gondolkozni: „ami lehetséges, az van”; mivel a tényt általában nem lehet tagadni, vannak ugyanis hatások, amelyek igazak, a nép mindet elhiszi, képtelen lévén az igazakat az egyes esetek közül kiválasztani. Ugyanezért tulajdonítanak tévesen annyi mindent a hold hatásának is, mert vannak közöttük igaziak is, például az árapály jelensége.

Hasonlóképpen áll a helyzet a jövendölésekkel, a csodákkal, az álomlátásokkal, a varázslatokkal stb. is. Mert ha soha semmi sem lett volna belőlük igaz, akkor nem is hittek volna bennük; ezért ahelyett, hogy a rengeteg hamisból azt következtetnénk, hogy nincsenek igazi csodák, az ellenkezőt kell mondanunk, hogy ti. bizonyosan vannak igazi csodák is, nemcsak hamisak, és éppen azért létezhetnek hamisak, mert igazak is vannak. Ugyanígy kell okoskodnunk a vallásról is; lehetetlen lenne ugyanis, hogy az emberek annyi hamis vallást találtak volna ki, ha nem lenne köztük egy igazi is. Ezzel azt szegezik szembe, hogy a vad népeknek is van vallásuk; amire azt válaszolhatjuk, hogy ez azért van, mert hallomásból értesültek róla, amint az kiderül az özönvíz legendájából, a körülmetélés szokásából, a Szent András keresztjéből stb.

²⁴⁹ *Elhiszik Vespasianus csodáit...* – Tacitus beszámol róla, hogyan gyógyította meg Vespasianus a vakot, megnyálazván annak szemét, és a bénát, rátaposva lábára.

818.

Miután elgondolkoztam rajta, honnan van az, hogy oly rengeteg a hamis csoda, a hamis kinyilatkoztatás, varázslat stb., úgy találtam, azért van ez így, mert vannak igaziak is; lehetetlen lenne ugyanis, hogy annyi hamis csoda és annyi hamis kinyilatkoztatás legyen, ha nem volnának igazak is, s annyi hamis vallás, ha nem lenne egyetlen igaz sem. Mert ha sohasem lettek volna, akkor úgyszólván lehetetlen lett volna, hogy az emberek mindezt maguk találják ki, és még ennél is lehetetlenebb, hogy oly sok más ember higgyen bennük. Minthogy azonban valóban történtek nagy dolgok, amelyeket nagy tudományú férfiak is elhittek, ennek hatása alatt szinte mindenki hajlamossá vált a hamisak elhívására is. És ezért ahelyett, hogy a rengeteg hamis miatt arra következtetnénk, hogy nincsenek igazi csodák, az ellenkezőjét kell mondanunk, hogy ti. ha oly rengeteg a hamis, akkor vannak valódi csodák is, és csak azért vannak hamis vallások, mert van egy igazi is. – Ezzel azt szegezik szembe, hogy a vad népeknek is van vallásuk; ez azonban azért van így, mert hallomásból értesültek az igaziról, amint az kiderül a Szent András keresztjéből, a vízözön-legendából, a körülmételésből stb. Mindez azért van, mert az emberi elme, amely az igazság előtt meghajlik, egyúttal fogékonyá válik minden ilyen tévedésre is...

819.

Jeremiás XXII., 32., a hamis próféták csodái. A héberben és a Vatable-ban a könnyűségek.

A *miraculum* nem jelent mindig csodát. A *Királyok III. könyvének* 15. versében félelmet, iszonyatot, rettegést jelent, és ez így van a héberben. Ugyanígy *Jób könyvében* is egészen világosan XXXIII., 7. Meg *Ésaiásnál* XXI., 4.; *Jeremiásnál*, XLIV., 12. *Portentum simulacrumot*²⁵⁰ jelent, *Jer. L., 38.*, és így van a héberben és Vatable-ban. *És. VIII., 18.*: Jézus Krisztus azt mondja, hogy ő és az övéi csodácul lesznek.

820.

Ha az ördög elősegítené azt a tanítást, amely őt megsemmisíti, Jézus Krisztus szavai szerint meghasonlanék önmagával. Ha Isten elősegítené azt a tanítást, amely az Egyház ellen tör, meghasonlanék önmagával: *Omne regnum divisum.*²⁵¹ Mert Jézus Krisztus az ördög ellen küzdött, megtörvén hatalmát a szívekben – ennek jelképe az ördögűzés –, hogy megalapítsa Isten országát. Ezért hozzáteszi: *In digito Dei... regnum Dei ad vos.*²⁵²

821.

Nagy a különbség kísértés és tévedésbe ejtés között. Isten kísértésbe visz, de nem ejt tévedésbe. Megkísérteni alkalom megteremtését jelenti, ami azonban egyúttal nem elkerülhetetlen kényszer, csak ha valaki nem szereti Istent, akkor követ el bizonyos dolgot. Tévedésbe ejteni az ember olyan kényszerhelyzetbe hozását jelenti, amelyben helytelen következtetésre jut, és helytelenül cselekszik.

²⁵⁰ Faragott kép.

²⁵¹ Minden ország, a mely magával meghasonlik... [Máté XII., 25.]

²⁵² (Ha pedig) Isten ujjával (üzöm ki az ördögöket, kétség nélkül elérkezett) hozzátok az Isten országa. [Lukács XI., 20.]

822.

Ábrahám, Gideon: [*jelek*] a kinyilatkoztatáson felül. A zsidók vaksággal voltak megverve, amikor az Írás alapján ítélték a csodákról. Isten sohasem hagyta el igazi imádoit.

Inkább követem Jézus Krisztust, mint bárki mást, mert mellette szólnak a csodák, a jövődölések, a tanítás, a megszakíthatatlanság stb.

Donatisták:²⁵³ nincsen olyan csoda, amely miatt azt kellene mondanunk, hogy az ördög. Minél jobban meghatározzuk Istent, Jézus Krisztust, az Egyházat...

823.

Ha nem volnának hamis csodák, teljes lenne a bizonyosság. Ha nem lenne szabályunk felismerésükre, haszontalanok lennének, és nem lenne rá okunk, hogy higgyünk bennük.

Mármost emberi szempontból nincsen emberi bizonyosság, csak indíték.

824.

Isten vagy leleplezte a hamis csodákat, vagy előre megjövendölte őket; így vagy úgy, de mindenképpen fölébe emelkedett annak, ami felfogásunk szerint természetfeletti, és egyben minket is felemelt hozzá.

825.

A csodák nem a megtérítésre, hanem az ítéletre szolgálnak. (Q. 113., A 10., Ad 2.)²⁵⁴

826.

Annak okai, hogy az emberek nem hisznek.

János XII. *Cum autem tanta signa fecisset, non credebant in eum, sermo Isayae impleretur. Excaecavit, etc.*²⁵⁵

*Haec dixit Isaias, quando vidit gloriam ejus et locutus est de eo.*²⁵⁶

„*Judaei signa petunt et Graecia sapientiam quaerunt, nos autem Jesum crucifixum.*” *Sed plenum signis, sed plenum sapientia; vos autem Christum non crucifixum et religionem sine miraculis et sine sapientia.*²⁵⁷

Az igazi csodákban a szeretet hiánya miatt nem hisznek az emberek. János: *Sed vos non creditis, quia non estis ex ovibus.*²⁵⁸ A hamisakat a szeretet hiánya miatt hiszik el. I. Thesszalonikibeliekhez, II.

²⁵³ Donatisták – Donatusnak, Karthágó szakadár püspökének a hívei. A donatizmus a IV. században főleg Numidiában terjedt el, azt hirdette, hogy a szentségeket érvényesen csak az igazak szolgáltathatják ki, ezért is hívták magukat a „szentek egyházának” a katolikusokkal szemben, akik szerintük a „bűnösök gyermekei”. Szenvedélyes harcuk a katolikusok ellen jórészt a szegény berber földműveseknek a betelepített gazdag rómaiak ellen érzett gyűlöletéből táplálkozott. – Donatust két zsinat is elítélte, Constantinus császár pedig száműzte (megh. 355-ben).

²⁵⁴ Q. 113., A 10, AD 2 – Feloldva: Szent Tamás *Summája* 113. kérdésének (*Questio* latinul kérdés) 10. bekezdése (*Articulus*), felelet a 2. ellenvetésre (*Ad 2*).

²⁵⁵ *És noha ő ennyi jelt tett vala előttük, mégsem hívének ő benne; hogy beteljesedjék az Ésaiás próféta beszéde... Megvakította az ő szemeket... [37., 38., 40.]*

²⁵⁶ *Ezeket mondá Ésaiás, a mikor látá az ő dicsőségét; és beszéle őfelőle. [János XII., 41.]*

²⁵⁷ „*Mert egyfelől a zsidók jelt kívánnak; másfelől a görögök bölcsességet keresnek. Mi pedig Krisztust prédikáljuk, mint megfeszítettet.*” [I. Kor. I., 22.] *De jelekkel és bölcsességgel telve; ti azonban egy nem keresztre feszített Krisztust és csodák és bölcsesség nélküli vallást kívántok.*

²⁵⁸ *De ti nem hisztek, mert ti nem az én juhaim közül vagytok. [X., 26.]*

A vallás alapja. A csodák. Hogyhogy? Szól-e Isten a csodák, a belé vetett hit alapjai ellen?

Ha van Isten, akkor meg kellett lenni a benne való hitnek e földön. Mármost Jézus Krisztus csodáit nem jövendölte meg az Antikrisztus, az Antikrisztuséit ellenben megjövendölte Jézus; ezért ha Jézus Krisztus nem a Messiás lett volna, akkor bizony tévedésbe ejtett volna bennünket; az Antikrisztus azonban már nem vezethet bennünket félre. Amikor Jézus Krisztus megjósolta az Antikrisztus csodáit, azt hitte, hogy ezzel megingatja a saját csodáiban való hitet?

Mózes megjövendölte Jézus Krisztust, és megparancsolta, hogy kövessük őt; Jézus Krisztus megjövendölte az Antikrisztust, de megtiltotta, hogy hallgassunk rá.

Mózes korában lehetetlen volt, hogy az emberek az Antikrisztus számára tartsák fel hitüket, hiszen nem is tudták, hogy lesz; ezzel szemben nagyon könnyű lesz Jézus Krisztusban hinni az Antikrisztus eljövetele idején, mivel az emberek már tudnak róla.

Nincs egyetlen olyan ok sem az Antikrisztusban való hitre, amely ne szólna egyúttal Jézus Krisztus mellett is; ellenben számos ok indít a Jézus Krisztusban való hitre anélkül, hogy miatta hinnünk kellene a másokban is.

827.

Bírák könyve XIII., 23.: Ha meg akart volna ölni az Úr minket... nem mutatta volna nekünk mindezeket...

Ezékiás, Sénakhérib.

Jeremiás. Hanániás, a hazug próféta, meghalt a hetedik hónapban [XXVIII., 17.].

Makkabeusok II. könyve, III.: A kifosztás előtt álló, de csodálatosan megmenekült templom. – II. *Makk.* XV.

I. Királyok könyve XVII.: az özvegyasszony szavai Illés prófétához, aki feltámasztotta gyermekét: „Most tudtam meg, hogy... az Úrnak beszéde a te ajkadon: igazság.” [24.]

I. Királyok könyve XVIII.: Illés próféta Baal prófétáival. [19 stb.]

Az igazi Istennek, a vallás igazságának vitájában soha nem történt csoda a tévedés, hanem csak az igazság oldalán.

828.

Disputa. – Ábel, Káin; Mózes, a bölcsék és varázslók; Illés, a hamis próféták; Jeremiás, Hanániás; Mikeás, a hamis próféták; Jézus Krisztus, a farizeusok; Szent Pál, Barjézus; apostolok, ördögűzők; a keresztények és a hitetlenek; a katolikusok és az eretnekek; Illés, Énok; Antikrisztus.

A csodákban mindig az igazi győzedelmeskedik. A két kereszt.

829.

Jézus Krisztus azt mondta, hogy az Írás tanúskodik mellette, de azt nem mutatja meg, miben.

Még a jövendölések sem tehettek bizonyosságot Jézus Krisztus mellett életében; így tehát senki sem vétkezett volna azzal, hogy nem hisz benne halála előtt, ha a csodák nem lettek volna elégségesek a tanítás nélkül. Márpedig ő maga mondja, hogy akik nem hittek benne életében, menthetetlenül bűnösök voltak. Kellott tehát léteznie egy olyan bizonyítéknak, amelynek ellenálltak. Ám az *Írás* nem volt ez, csak a csodák; következésképpen a csodák önmagukban is elégségesek, ha a tanítás nem mond nekik ellen, s ezért hinni kell bennük.

János XII., 40. Vita a zsidók köpött, akárcsak napjainkban a keresztények között. Egyesek hittek Jézus Krisztusban, mások nem hittek benne a jövendölések miatt, amelyek szerint Betlehemben kellett születnie. Jobban kellett volna ügyelniük rá, vajon nem ottani-e. Mert csodái meggyőző erejűek voltak, ezért meg kellett volna bizonyosodniuk tanításának az *Írással* való állítólagos ellentmondásairól; ez a homály nem szolgált mentségükre, hanem ellenkezőleg: vakká tette őket. Ugyanúgy azok sem menthetők, akik holmi képzelt állítólagos ellentmondás miatt nem hajlandók hinni napjaink csodáiban.

A csodái alapján benne hívő népek ezt mondták a farizeusok: „... Ez a sokaság, amely nem ismeri a törvényt, átkozott; vajjon a főemberek vagy a farizeusok közül hitt-e benne valaki? mert tudjuk, hogy Galileából nem jön el próféta”, Nikodémus pedig felele: „Vajjon a mi törvényünk elítéli-e az embert, ha előbb nem hallgatja meg <és ráadásul olyasvalakit, aki ilyen csodákat cselekszik>.” [*János VII., 51.*]

830.

A jövendölések kétértelműek voltak, de ma már nem azok.

831.

Az öt tétel kétértelmű volt, de ma már nem az.

832.

Csodákra nincs többé szükség, mert már vannak. Amikor azonban senki sem hallgat a hagyományra, amikor már csak a pápa magyarázza az *Írást*, őt viszont megtévesztették,²⁵⁹ és amikor ily módon az igazság igazi forrása, vagyis a hagyomány nem szólalhat meg, a pápa pedig, aki annak letéteményese, befolyás alatt áll, s az igazság nem nyilatkozhat meg szabadon: akkor, mivel az emberek nem beszélnek többé az igazságról, az igazságnak magának kell szólania az emberekhez. Ez történt Arius idejében is.²⁶⁰ (A Diocletianus és Arius idején történt csodák.)

833.

Csoda. – Erre magától is rájön a nép; de ha meg kell magyaráznotok...

Kínos dolog, ha a szabály alól való kivételt kell védelmezni. Sőt éppen nagyon is szigorúnak kell lenni, és szembe kell helyezkedni a kivétellel. Mivel azonban bizonyos, hogy vannak kivételek is a szabály alól, szigorúan, de igazságosan kell róluk ítélni.

834.

*János VI., 26.: Non quia vidistis signa, sed quia saturati estis.*²⁶¹

²⁵⁹ *A pápa magyarázza az Írást, őt viszont megtévesztették* –Pascal a janzenizmusnak a pápa által való többszöri elítélésére céloz (*In eminenti* bulla, 1642.; *Cum occasione*, 1653.; *Ad sacram*, 1656.).

²⁶⁰ *Ez történt Arius idejében is* – Arius 323 körül kezdte hirdetni tanítását, amely tagadja az Ige (Isten Fia) istenségét. A nikeai zsinat 325-ben kiközösítette. Az arianizmus körüli harcban azonban gyakran Arius hívei voltak felül, és zsinataikon ők is kiközösítették ellenfeleiket. Pascal a 868. töredékben említést tesz óla, hogy a pápa kiközösítette Athanázuszt is; az ő szemében Athanázuszt sorsa ismétlődött meg Janseniusnak a jezsuiták elleni küzdelmében, így tehát ez az egész töredék kettős értelmű. – A küzdelemben akkor is csodákra hivatkoztak, erre utal a töredék utolsó mondata.

²⁶¹ *Nem azért kerestek engem, hogy jeleket láttatok, hanem azért, mert... jóllaktatok.*

Akik csodái miatt követik Jézus Krisztust, minden általa mívelt csodában tisztelik hatalmát; de akik azt hangoztatják, hogy csodáiért követik, a valóságban azonban csak azért, mert vigasztalást nyújt nekik, és elhalmozza őket a világ javaival, azonnal megvonják tiszteletüket csodáitól, mihelyt kényelmetlenek számukra.

*János IX.: Non est hic homo a Deo, qui sabbatum non custodit. Alii: Quomodo potest homo peccator haec signa facere?*²⁶²

Melyik világosabb?

Ez a ház nem Istentől van, mert nem hiszik benne, hogy az öt tétel megvan Janseniusban.²⁶³ A többi: Ez a ház Istentől van, mert különös csodákat cselekszik benne.

Melyik a világosabb?

*Tu quid dicis? Dico quia propheta est. Nisi esset hic a Deo, non poterat facere quidquam.*²⁶⁴

835.

Az Ószövetségben, amikor eltérítik az embert Istentől. Az Újszövetségben, amikor eltérítik az embert Jézus Krisztustól. Íme azok a jeles esetek, amikor nem szabad hinni a csodákban. Más kizáró esetet nem szabad elfogadnunk.

Az következik-e vajon belőle, hogy joguk lett volna kizárniuk mindazokat a prófétákat, akik közöttük támadtak? Nem. Vétkeztek volna, ha nem rekesztik ki az Istent tagadókat, és vetkeztek volna, ha kizárják azokat, akik nem tagadták őt.

Amikor tehát csodának vagyunk tanúi, vagy hitelt kell adnunk neki, vagy ha nem, akkor különleges jeleknek kell az ellenkezőjét bizonyítani. Azt kell megvizsgálnunk, vajon tagadja-e az egy Istent, Jézus Krisztust vagy az Egyházat.

836.

Nagy a különbség a között, ha valaki nem hisz Jézus Krisztusban, és ezt meg is vallja, vagy ha nem hisz ugyan benne, de azt színleli, hogy igen. Az egyik tehet csodákat, de a másik nem, az egyikről ugyanis nyilvánvaló, hogy ellensége az igazságnak, a másiktól azonban nem; és így a csodák világosabbak.

837.

Annyira nyilvánvaló, hogy egyetlen Istent kell szeretnünk, hogy bizonyítására nincs szükség csodákra.

838.

Csodákat mívelt Jézus Krisztus, aztán az apostolok, majd az első szentek, mégpedig sokan; mert a jövendölések még nem teljesedtek be, arra pedig, hogy ez a beteljesedés általuk

²⁶² *Ez az ember nincsen Istentől, mert nem tartja meg a szombatot. Mások mondának: Mimódon tehet bűnös ember ilyen jeleket? [16.]*

²⁶³ *Jansenius – Corneille Jansen (1585–1638) ypres-i püspök, Szent Ágoston tanulmányozása alapján állást foglalt a jezsuiták – különösen Molina – kegyelemtana ellen. Azt hirdette, hogy egyedül Isten akarata dönti el, üdvözül-e az ember. Eszméit egy hatalmas Augustinus című műben foglalta össze, amelyben Szent Ágoston tanítását összegezte. A mű sok vitára adott alkalmat, és nemcsak a pápa ítélte el – még Pascal életében, három bullában –, hanem a párizsi Parlament is elítélte a mű öt tételben összefoglalt tanítását (az „öt propozíció”). A vád a szabad akarat tagadása és az üdvösségre való eleve kiválasztás – a predestináció – hirdetése volt.*

²⁶⁴ *Te mit szólsz ő róla?... Ő pedig monda: Hogy próféta... Ha ez nem Istentől volna, semmit sem cselekedhetnék. [János IX., 17., 33.]*

történik, más bizonyíték nem volt, csak a csodák. Megjövendöltetett, hogy a Messiás megtéríti a népeket. De hogyan teljesedett volna ez a jövendölés az ő megtérésük nélkül? Ám a népek hogyan tértek volna meg a Messiáshoz, hiszen még nem látták a jövendölések e végső eredményét, amelyek azt bizonyították, hogy valóban Messiás ő? Mindaddig tehát, amíg nem halt meg, nem támadt fel halottaiból, és nem térítette meg a népeket, még nem teljesedett be minden; ezért kellett csodák az egész idő alatt. Most azonban már nincs szükség több csodára a zsidók ellen, mert a jövendölések beteljesedése soha nem szűnő csoda.

839.

„...ha nékem nem hisztek is, higgyetek a csodáknak.” [János X., 38.] A legerősebb érvként hivatkozik rájuk.

Megmondattott mind a zsidóknak, mind a keresztényeknek, hogy ne higgyenek mindig a prófétáknak; a farizeusok és az írástudók ennek ellenére nagyon komolyan foglalkoznak csodáival, és igyekeznek bebizonyítani, hogy nem igazak, vagy hogy az ördög művei – mert ha elfogadják, hogy e csodák Istentől vannak, akkor nincs mód nem elfogadni őt magát is.

Manapság nem kényszerülünk ilyen különbségtételre. Pedig nagyon könnyű: akik nem tagadják sem Istent, sem Jézus Krisztust, nem cselekszenek olyan csodát, amely nem bizonyos. *Nemo facit virtutem in notnine meo, et cito possit de me male loqui.*²⁶⁵

De nem is kell ilyen megkülönböztetést tennünk. Íme, egy szent ereklye. Íme, a világ Megváltójának koronájából egy tövis, rajta nincs hatalma evilági fejedelemnek, s az érettség kiontott vér erejével tesz csodákat. Íme, maga Isten választotta ki e házat, hogy napnál világosabban benne mutassa meg hatalmát.

Nem emberek művelik e csodákat valami titokzatos és kétes eredetű képesség segítségével, amit nagyon nehéz felismerni. Hanem maga Isten; egyetlen Fia kínszenvedésének eszköze, amely több helyen is megtalálható ugyan, de mégis ezt a helyet választotta ki, és mindenhol ide seregelteti az embereket, hogy itt nyerjenek csodálatos enyhülést szenvedéseikre.

840.

Az Egyháznak háromféle ellensége van: a zsidók, akik sohasem tartoztak testéhez; az eretnekek, akik kiszakadtak belőle; végül a rossz keresztények, akik belülről tépik, szaggatják.

E háromféle ellenfél általában más és más módon támadja. Ezen az egy ponton azonban egyféleképpen küzdenek ellene. Minthogy csodát egyik sem tud felmutatni maga mellett, az Egyháznak viszont mindenkor voltak ellenük csodái, közös érdekük volt, hogy kibúvót keressenek, és ezért mindnyájan ezzel az ürüggyel hozakodtak elő: nem a tant kell megítélni a csodák, hanem a csodákat a tanítás alapján. Akik hallották Jézus Krisztust, két táborra oszlottak: az egyik elfogadta tanítását csodái miatt; a másik azt mondta... Kálvin idejében is két tábor volt... Most itt vannak a jezsuiták stb.

²⁶⁵ ... mert senki sincs, a ki csodát tesz az én nevemben és mindjárt gonoszul szólhatna felőlem. [Márk IX., 39.]

841.

A csodák világos különbséget tesznek kétség esetén a zsidó és a pogány, a zsidó és a keresztény nép között; a katolikusok és az eretnekek; a rágalalmazottak és a rágalmozók; a két kereszt között.

Az eretnekek szájára azonban haszontalanok lennének a csodák, mert a benne való hitet megalapozó csodák révén tekintélyé vált Egyház azt tanítja nekünk, hogy nem igazi a hitük. És nem is kétséges, hogy nem igaz hitben élnek, mivel az Egyház első csodái kizárják csodáik hitelét. Így tehát csodával csoda áll szemben, de az elsők és a legnagyobbak az Egyház oldalán.

A [Port-Royal] lányai csodálattal hallják, mit beszélnek róluk: hogy a kárhozat útjára léptek; lelki vezetőik kálvinizmusba sodorják őket; azt igyekeznek elhíttetni velük, hogy Jézus Krisztus nincs jelen az Eucharisziában, nem ül az Atya jobbán; de tudják, hogy mindez hazugság, s ezért ebben a helyzetben Istennek ajánlják magukat: *Vide si via iniquitatis in me est.*²⁶⁶ Ám mi történik ekkor? E helyet, amelyről azt állítják, hogy az ördög lakozik benne, a maga templomává teszi Isten. Azt mondják, el kell belőle távolítani a gyerekeket: Isten erre ott gyógyítja meg őket. S amikor azt mondják, a pokol fegyverháza: Isten az ő malasztjának szentélyévé teszi. Végezetül az ég minden haragjával és bosszújával fenyegetik őket; Ő pedig kegyeivel halmozza el őket. Aki ebből arra következtet, hogy a kárhozat útját járják, minden bizonnyal megháborodott elméjében. (Minderről kétségtelenül ugyanolyan jeleink vannak, mint

Szent Athanáziusnak.)

842.

„*Si tu es Christus, dick nobis.*”²⁶⁷

*Opera quae ego facio in nomine patris mei, haec testimonium perhibent de me. Sed vos non creditis quia non estis ex ovibus meis. Oves mei vocem meam audiunt.*²⁶⁸

Ján. VI. 30. „*Quod ergo tu facis signum et videamus et credamus tibi?*” – *Non dicunt: Quam doctrinam praedicas?*²⁶⁹

*Nemo potest facere signa quae tu facis nisi Deus fuerit cum eo...*²⁷⁰

II. Makk. XIV., 15. „*Deus qui signis evidentibus suam portionem protegit.*”²⁷¹

„*Volumus signum videre de caelo, tentantes eum.*”²⁷²

„*Generatio prava signum quaerit; et non dabitur.*”²⁷³

„*Et ingemiscens ait: Quid generatio ista signum quaerit?*”²⁷⁴ Rossz szándéktól indíttatni kívánt tőle jelt.

„*Et non poterat facere.*”²⁷⁵ Mindazonáltal megígéri nekik Jónás próféta jelét, a feltámadását, a nagy és semmivel össze nem hasonlítható jelt.

„*Nisi videritis signa, non creditis.*”²⁷⁶ Nem azért neheztel rájuk, mert nem hisznek addig, amíg nem láttak csodát; hanem mert csak akkor hisznek, ha a maguk szemével látják.

²⁶⁶ És lásd meg, ha van-e nálam a gonoszságnak valamilyen útja? [Zsolt. CXXXVIII., 24.]

²⁶⁷ Ha te vagy a Krisztus, mondd meg nekünk. [Lukács XXII., 67.]

²⁶⁸ ...azok a dolgok, a melyeket én cselekszem, tesznek bizonyosságot rólam. [János V., 36.] De ti nem hisztek, mert ti nem az én juhaim közül vagytok... Az én juhaim hallják a szómat... [János X., 26–27.]

²⁶⁹ Milyen jelt teszel, hogy lássunk és higgyünk neked? – Nem azt mondják: Milyen tanítást hirdetsz.

²⁷⁰ ...senki sem teheti e jeleket... ha nem ha az Isten van vele. [János III., 2.]

²⁷¹ Isten a fenntartott részt világos jelekkel védelmezi.

²⁷² Mások meg, kísértvén őt, mennyei jelt kívánának tőle. [Lukács XI., 16.]

²⁷³ E gonosz és parázna nemzetség jelt kíván; és nem adatik jel... [Máté XII., 39.]

²⁷⁴ Ő pedig lelkében felfohászokodván, monda: Miért kíván jelt ez a nemzetség? [Márk VIII., 12.]

²⁷⁵ Nem is tehet vala ott semmi csodát... [Márk VI., 5.]

– Az Antikrisztus *in signis mendacibus*,²⁷⁷ mondotta Szent Pál a *Thesszalonikiaiakhoz írott második levele* II. részében [9.].

„*Secundum operationem Satanae, in seductione iis qui perunt eo quod charitatem veritatis non receperunt ut salvi fierent, ideo mittet illis Deus operationes erroris ut credant mendacio.*”²⁷⁸

Mint Mózes e részletében: *tentat enim vos Deus, utrum diligatis eum.*²⁷⁹

*Ecce praedixi vobis: vos ergo videte.*²⁸⁰

843.

Nem itt van az igazság országa, az igazság ismeretlenül bolyong az emberek között. Isten fátyollal takarta el, ezért nem ismerik fel azok, akik nem értik szavát. Versengve káromolnak mindent, még a legnyilvánvalóbb igazságokat is. Beszélnek ugyan az *Evangelium* igazságairól, de ellenkezőkről is, és annyira elködösítenek mindent, hogy a köznép képtelen világosan látni. De megkérdezzük: „Milyen alapon tartotok rá számot, hogy inkább nektek higgyünk, mint másoknak? Milyen jelet adtok? Ti is csak beszéltek, mint mi. De ha csodákat mutatnátok fel, akkor igen.” Bebizonyított dolog, hogy a tanítást csodáknak kell alátámasztaniuk, s ezzel élnek vissza, hogy gyalázzák a tanítást. Amikor aztán megtörténnek a csodák, kijelentik, hogy tanítás nélkül nem elégségesek; és ez ugyancsak igazság, amellyel [visszaélnék, hogy] gyalázzák a csodákat.

Jézus Krisztus meggyógyította a vakon születettet, és sok csodát mívelt szombaton. Ezzel vaksággal verte a farizeusokat, akik szerint a tanítás alapján kell ítélni a csodákról.

„Mi tudjuk, hogy Mózesrel beszélt az Isten: erről pedig azt sem tudjuk, honnan való” [János IX., 29.]. Éppen az a csodálatos, hogy nem tudjátok, honnan való, és mégis ilyen csodákat mivel.

Jézus Krisztus nem szólt sem Isten, sem Mózes ellen.

Az Antikrisztus és a hazug próféták, akiket egyaránt megjövendölt az *Írás*, viszont nyíltan beszélnek majd Isten és Jézus Krisztus ellen. Aki nem rejtőzködött el... Titkos ellenségnek nem engedné meg Isten, hogy nyíltan csodákat míveljen.

Az olyan nyilvános vitában, amelyben mindkét fél Jézus Krisztusra, Istenre és az Egyházra hivatkozik, a csodák sohasem a hamis keresztények mellett szólnak, és sohasem hiányoznak a másik félnek.

„Ördög van benne.” (Ján. X., 20.) Amazok meg ezt mondták: „Vajon az ördög megnyithatja-e a vakok szemeit?” [21.]

Azok a bizonyítékok, amelyeket Jézus Krisztus és az apostolok az *Írásból* vesznek, nem bizonyító erejűek; csupán annyit mondanak, hogy Mózes szerint próféta jövend, ezzel azonban nem bizonyítják, hogy azonos lesz vele, holott éppen ez a kérdés veleje. Ezek a szövegek tehát csak annyit bizonyítanak, hogy ez az állítás nem mond ellene az *Írásnak*, nincs benne semmi ésszel ellenkező, azt azonban nem, hogy egyezésről van szó. Az ellentmondás kizárása, a csodákkal együtt: ennyi elégséges is.

Kölcsönös kötelezettség van Isten és az emberek között cselekvésre és adásra. *Venite. Quid debui?*²⁸¹ „Vádoljatok”, mondja Isten *Ésaiás* könyvében.

²⁷⁶ *Ha jeleket és csodákat nem láttok, nem hisztek. [Ján. IV., 48.]*

²⁷⁷ *A hazugságnak... jeleivel.*

²⁷⁸ *És a gonoszságnak minden csalárdságával azok között, a kik elvesznek; mivelhogy nem fogadták be az igazságnak szeretetét az ő idvességökre. És azért bocsátja reájok Isten a tévelygés erejét, hogy higgyenek a hazugságnak. [II. Thess. II., 10-11.]*

²⁷⁹ *... Az Úr... kísért titeket, hogy megtudja, ha szeretitek-e az Urat... [V. Mózes XIII., 3.]*

²⁸⁰ *Ímé, eleve megmondottam nektek... Azonképpen ti is, mikor mindezeket látjátok... [Máté XXIV., 25., 33.]*

²⁸¹ *Menjetek. Mit kellett volna még tennem? [Vö. És. 4.]*

Istennek teljesítenie kell ígéreteit stb.

Az embereknek kötelességük Istennel szemben, hogy elfogadják a számukra küldött vallást. Isten viszont nem vezetheti tévútra az embereket. Márpedig ez az eset állna fenn, ha a hamis csodatévők olyan tanítást hirdetnének, amely a józan ész világánál nem bizonyulna félreérthetetlenül hazugnak, és egy még nagyobb csodatevő előzőleg már nem figyelmeztette volna rá az embereket, hogy ne higgyenek bennük.

Ez történt volna például az Egyházon belüli szakadás idején, ha az ugyancsak a *Szentírásra* hivatkozó ariánusok míveltek volna csodákat, nem pedig a katolikusok. Ebben az esetben félrevezették volna a hívőket.

Az Isten titkait jelentő ember még nem méltó rá, hogy higgyünk neki, ha csupán a maga tekintélyére hivatkozik – hiszen éppen ezért kételkednek benne a hitetlenek –, az viszont, aki Istennel való közvetlen kapcsolatát azzal bizonyítja, hogy feltámasztja a halottakat, jövődőt mond, tengereket választ szét, betegeket gyógyít, minden hitelent meggyőz. Ezért a fáraó és a farizeusok hitetlensége természetellenes megátalkodottság következménye.

Ha tehát azt tapasztaljuk, hogy a csodák és a minden gyanútól mentes tanítás teljes egészében az egyik oldalon van, nincs semmi nehézség. Am amikor a csodák és a (gyanakodva fogadott) tanítás van együtt, meg kell vizsgálnunk, melyik a világosabb; Jézus Krisztust gyanakodva fogadták.

Barjézust megvakítja [„Saulus, aki Pál is”]. Isten ereje győzedelmeskedik ellenségei erején.

A zsidó ördögűzők, akiket megverték az ördögök, így szóltak: „A Jézust ismerem, Pálról is tudok; de ti kicsodák vagytok?” [Ap. XIX., 13.]

A csodák vannak a tanításért, nem pedig a tanítás a csodákért.

Ha igazak a csodák, el lehet hitetni bárminő tanítást? Nem, mert ilyen eset nem fordulhat elő. *Si angelus...*²⁸²

Szabály: a tanításról a csodák, a csodákról a tanítás alapján kell ítélnünk. Mindez igaz, de ebben nincsen ellentmondás.

Mert különbséget kell tenni az időkben.

Milyen kényelmes helyzetben van maga, Atyám, hogy tudja az általános szabályokat, s azt hiszi, ezzel zavart kelthet, és mindent haszontalanná tehet. Csakhogy ebben megakadályozzák ám önt, Atyám: az igazság ugyanis egy és oszthatatlan.

Isten vállalt elkötelezettsége folytán lehetetlen, hogy valaki, aki eltitkolja hazug tanítását, csupán a jót mutatja belőle, és azt állítja, hogy Isten és az Egyház szerint cselekszik, csodákat míveljen, s ezzel az eljárással észrevétlenül hazug és csalárd tant terjesszen el – lehetetlenség az ilyesmi.

De még ennél is lehetlenebb, hogy Isten, aki beelát az emberi szívekbe, ilyen érdekében tegyen csodákat.

844.

A vallás három jegye: a megszakítatlanság, az erkölcsös élet, a csodák. [A jezsuiták] a megszakítatlanságot a probabilizmus²⁸³ hirdetésével, az erkölcsös életet erkölestannúkkal rombolják le; a csodákat pedig azzal, hogy vagy igazságukat, vagy döntő jelentőségüket tagadják.

²⁸² *De ha mennyből való angyal...* [Gal. I., 2.]

²⁸³ *Probabilizmus* – A keresztény moralisták lelkiismereti bizonytalanság esetére a következő főbb elveket vallják: a *tutorizmus* szerint mindig a legszigorúbb felfogást kell követni; a *probabiliorizmus* szerint a legvalószínűbbet; végül a *probabilizmus* szerint bármely valószínűnek látszó nézetet. Pascal a jezsuiták gyakorlatát a *probabilizmussal*, e három felfogás leglazábbikával azonosítja; a *Vidéki levelekben* hevesen támadja őket miatta.

Ha hiszünk nekik, akkor az Egyháznak semmi köze a megszakítatlansághoz, a szentséghez meg a csodákhoz. Az eretnekek tagadják a csodákat vagy a csodák jelentőségét; ők is. Pedig vagy nem őszinték, ha tagadják a csodákat, vagy elment a józan eszük, ha tagadják mindazt, ami belőlük következik.

Soha senki nem vállalt még vértanúságot olyan csodákért, amelyekről hazudta, hogy a saját szemével látta őket. Mert az olyan csodákért, amilyenekben például a törökök hisznek a hagyomány hatása alatt, esetleg valóban vértanúságot is vállal az emberi esztelenség, olyanokért azonban sohasem, amelyeket állítólag maguk láttak.

845.

Az eretnekek mindig vitatták ezt a három jegyet, amellyel ők maguk nem rendelkeznek.

846.

„Első ellenvetés: Az ég angyala. Nem a csodák alapján kell ítélnünk az igazságról, hanem az igazság alapján a csodákról. A csodák tehát feleslegesek.”

Márpedig hasznosak, és nem szabad az igazsággal szembeszállni, ezért tehát Lingendes páter szavai,²⁸⁴ aki szerint „Isten nem engedi, hogy a csoda tévedésbe ejthessen”...

Valahányszor vita támad az Egyház kebelén belül, a csoda dönt.

Második ellenvetés: „De hiszen az Antikrisztus jeleket fog adni.”

A fáraó varázslói nem ejtettek tévedésbe. Ugyanúgy nem mondhatjuk Jézus Krisztusnak, mint ahogy az Antikrisztusnak: „Tévedésben ejtettél.” Mert az Antikrisztus e jeleket Jézus Krisztus ellen fogja tenni, s ezért nem téveszthetnek meg bennünket. Isten vagy nem enged hamis csodákat, vagy még nagyobbakat fog szerezni.

„Jézus Krisztus a világ kezdetétől fogva létezik, és ez erősebb az Antikrisztus minden csodájánál.”

Ha magában az Egyházban történne csoda a tévelygők oldalán, akkor félrevezetne bennünket. A szkizma és a csoda egyaránt nyilvánvaló. Ám a szakadárság nagyobb mértékben jele a tévedésnek, mint a csoda az igazságnak, tehát a csoda nem válhat tévedés forrásává.

De ha nincs egyházszakadás, a tévedés nem annyira nyilvánvaló, mint a csoda, a csoda tehát tévedésbe ejthetne.

*Ubi est Deus tuus?*²⁸⁵ A csodák mutatják meg, olyanok, mint a villámfény.

847.

Az egyik karácsony esti ének: *Exortum est in tenebris lumen rectis corde.*²⁸⁶

848.

Ha oly nagy Isten irgalmassága, hogy akkor is üdvösen tanít bennünket, amikor elrejtőzik, milyen világosságot várhat tőle, amikor felfedi arcát?

²⁸⁴ *Lingendes páter szavai* – Claude de Lingendes jezsuita atya, ékes szavú hitszónok (megh. 1660-ban).

²⁸⁵ *Hol van a te Istened?* [Zsolt. XVII., 4.]

²⁸⁶ *Az igazakra világosság fénylik a sötétben...* [Zsolt. CXII., 4.]

849.

Az *est et non est*-et, az igent és a nemet magában a hitben kapjuk, ugyanúgy, mint a csodákat? És ha a többi hitekben is elválaszthatatlanul együtt van velük...

Amikor Xavéri Szent Ferenc²⁸⁷ csodákat mivel. – <Szent Hilárius.²⁸⁸ – Nyomorultak, arra kényszerítetek bennünket, hogy a csodákról szóljunk.>

Igazságtalan bírák, ne hozzatok törvényeket a perc nevében; ítéljete a meglevők alapján, és a magatok esze szerint: *Vae qui conditis leges iniquas.*²⁸⁹

Állandó, hamis csodák.

Lefegyverzitek az egész Egyházat, csakhogy gyengíthessétek ellenfeleiteket.

Ha azt mondják, hogy üdvösségünk Istentől függ, akkor rájuk sütik, hogy „eretnekek”. Ha azt mondják, hogy meghajolnak a pápa előtt, akkor ez „képmutatás”. Ha hajlandók aláírni a pápai formulára minden tételét, az nem elég nekik. Ha azt mondják, hogy egy almáért nem kell embert ölni, „akkor szembehelyezkednek a katolikus erkölcstannal”. És ha csodák történnek közöttük, az nem a szentség jele, hanem ellenkezőleg: az eretnokség gyanúja.

Az Egyház azáltal maradt fenn, hogy az igazságot nem vitatták, vagy ha mégis, akkor ott volt a pápa, s ha ő sem, akkor az Egyház.

850.

Az öt tétel elítélését nem követte csoda, az igazságot ugyanis nem érte támadás. Ám a Sorbonne... meg a pápai bulla...

Lehetetlen, hogy azok, akik tiszta szívükből szeretik Istent, ne ismerjék el az Egyházat, hiszen annyira nyilvánvaló. – Lehetetlen, hogy azok, akik nem szeretik Istent, elfogadják az Egyházat.

A csodáknak roppant nagy az erejük, ezért Istennek figyelmeztetnie kellett az embereket, hogy ne keressenek bennük bizonyosságot ellene, bármennyire bizonyos is, hogy van Isten; enélkül a csodák könnyen zavart kelthettek volna.

Így az olyan szövegek, mint például a *Mózes V. könyvének XIII. fejezete*, nem a csodák tekintélye ellen szólnak, hanem ellenkezőleg: mindennél jobban bizonyítják erejüket. Hasonló az eset az Antikrisztussal is: hogy elhitessék, ha lehet, még a választottakat is [*Márk XIII., 22.*].

851.

A vakon született története.

Mit mond Szent Pál? A jövendölések percről percre való tanúságtételét állítja talán? Nem, hanem csodáját. Miről beszél Jézus Krisztus? Vajon a jövendölések bizonyító erejéről? Nem; hiszen halála még nem teljesítette be őket; hanem ezt mondja: *si non fecissem.*²⁹⁰ A cselekedeteknek higgyetek.

²⁸⁷ *Xavéri Szent Ferenc* – (1506–1552). Loyolai Szent Ignác barátja, az első hat jezsuita egyike. Indiában, Japánban és Kínában térített, Kínában is halt meg. Az általa megkereszteltek számáról csodálatos adatok keringtek közzájón.

²⁸⁸ *Szent Hilárius* – (megh. 468-ban), pápaként (461–468) erélyesen küzdött az Itáliába betelepedett germánok arianizmusa ellen. Pascal ebben a töredékben Jansenius sokat vitatott öt propozíciójának egyikére céloz, amely szerint: „Jézus Krisztus mindenki megváltója, azokat kivéve, akik a fogság csábításának engedve nem akarták, hogy megváltassanak, vagy a megváltás után ismét visszatértek szolgásgukba.” (Vö. a 781. töredékkel.) A két ellenkező, amit Pascal szerint a janzenistáknak határozottabban kell megvallaniuk: mindenkiért meghalt – nem halt meg mindenkiért.

²⁸⁹ *Jaj... a kik gonoszt jegyeznek. [És., X., 1.]*

²⁹⁰ *Ha nem cselekedtem volna.*

Teljességgel természetfeletti vallásunk két természetfeletti alapja: az egyik láthatatlan, a másik látható. Csodák kegyelemmel, csodák kegyelem nélkül.

A zsinagóga, amelyről szeretettel szóltak, mint az Egyház jelképéről, és gyűlölettel, mert az Egyháznak csupán jelképe volt, már-már elbukott, de mégis felemeltetett, amidőn valóban Istennel volt; ezért jelkép.

A csodák Isten szívek feletti hatalmát a testek felett gyakorolt hatalmával bizonyítják.

Az Egyház sohasem ismert el csodát az eretnekek között.

A csodák a vallás támasza: a csodák mutatták meg, kik a zsidók, a keresztények, a szentek, az ártatlanok, az igaz hívők.

Nem kell különösebben félnünk a szakadérok között történt csodától; mert a hitszakadás a csodánál is világosabb, félreismerhetetlenül jelzi tévedésüket. De ha nincs hitszakadás, ha vitatható a tévedés, akkor a csoda dönt.

„*Si non fecissem quae alius non fecit.*”²⁹¹ E szerencsétlenek, akik arra kényszerítettek bennünket, hogy csodákról szóljunk.

Ábrahám, Gideon: csodákkal erősíteni a hitet.

Judit. A végső szorongatásban végül is megszólal Isten.

Amikor a szeretet kihűlése úgyszólván igazi Isten-hívők nélkül hagyja az Egyházat, a csodák újakat támasztanak. Ez a kegyelem egyik legnagyobb csodája.

Ha a jezsuiták között is esne egy csoda!

Ha csalatkoznak a csodában a szemtanúk, ha nem áll arányban hitük állapotával a csoda eszköze, akkor meg kell őket változtatnia a csodának. De maga nem így viselkedik. Ha az Eucharisztia feltámasztana egy halottat, éppoly joggal következtethetnénk azt, hogy kálvinistává kell lennünk, mint azt, hogy meg kell maradnunk katolikusnak. Ám ha a csoda betetőzi várakozásunkat, s ha azok, akik azt remélték, hogy Isten megáldja az orvosságokat, azt látják, hogy gyógyszer nélkül is meggyógyultak...

Istentelenek. – Soha jel nem származott a gonosz lélektől anélkül, hogy Isten még erősebb jelet ne adott volna, vagy legalább meg nem jövendöltetett volna, hogy új jel adatik.

852.

Igazságtalanul üldözik azokat, akiket szemmel láthatóan védelmez Isten; ha szemetekre hányják túlkapásaitokat, azzal vágtok vissza: „úgy beszélnek, mint az eretnekek”; ha arra hivatkoznak, hogy Jézus Krisztus kegyelme bizonyít mellettünk: „eretnekek”; ha csodák történnek: „Éppen ez mutatja eretnokségüket.”

Ezékiel. – Azt mondják: Íme, Isten népe, amely így beszél. – Ezékiás.

Megmondattott: „Hallgassatok az Egyházra”; az azonban nem, hogy: „Higgyetek a csodáknak”, mert ez az utóbbi természetes dolog, az előbbi pedig nem. Az első esetben szüksége volt parancsra, a másodikban nem.

A zsinagóga csupán jelkép volt, és így sokáig nem pusztult el; de mert csupán jelkép volt, elpusztult. Mivel olyan jelkép volt, amelyben igazság rejlett, mindaddig fennmaradt, amíg végül is elmúlt belőle az igazság.

Tisztelendő Atyám, mindez jelképekben történt. A többi vallás elmúlik, ez azonban nem szűnik meg soha.

A csodák fontosabbak, mint tisztelendő Atyám gondolná: egyaránt szolgáltak az Egyház megalapításához, s szolgálják a jövőben is az Egyház megszakítatlan fennmaradásának ügyét, egészen az Antikrisztusig, egészen az idők végezetéig.

A két Tanú.

²⁹¹ *Ha ama cselekedeteket nem cselekedtem volna közöttük, a melyeket senki más nem cselekedett... [Ján. XV., 24.]*

Az Ó- és az Újszövetségben a csodák a jelképek összekapcsolásával történnek. Vagy üdvösséget hoznak, vagy hasztalan dolgokat, hacsak nem annak a bebizonyítására, hogy meg kell hajolnunk a teremtett dolgok előtt. Az oltáriszentség jelképe.

853.

„Az isteni rendelkezéseket józanul kell értékelnünk, Atyám.
Szent Pál Málta szigetén.”

Függelék a 853.-hoz.

A jezsuiták megátalkodottsága tehát még a zsidókét is felülmúlja, mert azok csak azért nem voltak hajlandók ártatlannak hinni Jézus Krisztust, mivel kételkedtek benne, vajon Istentől vannak-e csodái. A jezsuiták viszont nem kételkedhetnek benne, hogy a port-royali csodák Istentől vannak, és mégis kétségbe vonják ennek az intézménynek az ártatlanságát.

855.

Feltételezem, hogy hisznek a csodában. Maguk megrontják a vallást vagy barátaik kedvéért, vagy ellenfeleik dacára. Úgy bánnak velük, ahogy kedvük tartja.

856.

A csodáról. – Ahogy Isten nem tett boldogabbá családot, úgy ne találjon nála hálásabbat sem.

XIV. szakasz (857–924)

857.

Világosság, homály. – Túlságosan sok lenne a homály, ha az igazságnak nem lennének látható jegyei. Ezek között van egy csodálatos, az, hogy az igazság minden időben híven megőriztetett egy látható Egyházban és (emberi) gyülekezetben. Túlságosan nagy lenne a világosság, ha csupán egyetlen vélemény léteznék ezen az Egyházon belül; az igazi, amelyik mindenkor volt; mert a helyes felfogás mindenkor megvolt, olyan tévedés viszont egy sincs, amely mindig létezett benne.

858.

Az Egyház történetét helyesen az igazság történetének kell neveznünk.

859.

Gyönyörűség vihar hányta hajón ülni, abban a bizonyos tudatban, hogy nem pusztul el. Az Egyházat háborgató üldözések ilyen viharhoz hasonlítanak.

860.

Miután annyi jelét adták jámborságuknak [a janzenisták], ráadásul még üldöztetést is szenvednek, ami a kegyes élet legbiztosabb jegye.

861.

Szép az Egyház helyzete, amikor immár csupán Isten oltalmazza.

862.

Az Egyházat minden időben támadták az egymással ellentétes tévedések, de úgy, mint most, egyszerre, talán még sohasem. És bár e tévtanok sokfélesége miatt most jobban szenved, legalább az az előnye származik belőle, hogy e tanok egymást rontják le.

Mindkét tévtan miatt szenved, de a kálvinisták miatt jobban: az egyházszakadás miatt.

Bizonyos, hogy a két ellentétes tévtan hívei közül többen félre vannak vezetve, fel kell tehát nyitnunk a szemüket.

A hit több igazságot is felölel, amelyek látszólag ellentmondanak egymásnak. *A nevetés és a sírás ideje* stb. *Responde. Ne respondeas*²⁹² stb.

Ennek forrása a kétféle természet egyesülése Jézus Krisztusban; és a két világ (egy új ég és egy új föld teremtése; új élet, új halál; minden dolgok megkettőződnek, és megmaradnak ugyanazok az elnevezések); és végül az a két ember, aki az igazakban lakozik (mert ők a két világ és Jézus Krisztus egy-egy tagja és képe. Így aztán mindkét név illik rájuk, igazak is, bűnösök is; halott, eleven; eleven, holt; kiválasztott, elkárhozott stb.).

²⁹² *Felelj meg (a bolondnak az ő bolondsága szerint...). Ne felelj meg (a bolondnak az ő bolondsága szerint...).* [Péld. XXVI., 4–5.]

Tehát számtalan hitbeli és erkölcsi igazság van, amelyek mintha taszítanák egymást, de mégis csodálatos rendben élnek együtt. Minden eretnokségek forrása ez igazságok egyikének vagy másikának a kizárása. Mert rendszerint az történik, hogy nem tudván felfogni két ellentétes igazság viszonyát, s abban a hitben, hogy az egyik megvallása a másik kizárását foglalja magában, az egyikhez ragaszkodnak, a másikat kizárják, miközben azt gondolják, hogy mi az ellenkezőjét cselekedjük. Márpedig eretnokségük oka ez a kizárás; ellenvetéseik oka annak a nem tudása, hogy mi a másikat is valljuk.

1. példa: Jézus Krisztus Isten és ember. Nem lévén képesek egyeztetni ezt a két tényt, mert összeférhetetleneknek vélik őket, az ariánusok azt mondják, hogy ember – és ebben katolikusok. De ugyanakkor tagadják azt, hogy Isten – és ebben eretnekek. Azt állítják, hogy mi tagadjuk Jézus ember voltát – ebben pedig tudatlanok.

2. példa: az Oltáriszentséggel kapcsolatban: Mivel a kenyér szubsztanciája megváltozott, mégpedig transzszubsztanciálisan a Mi Urunk testévé, szerintünk Jézus Krisztus valóságosan jelen van benne. Ez az egyik igazság. A másik az, hogy az Oltáriszentség egyúttal a keresztes és a megdicsőülés jelképe és a kettőről való megemlékezés. Ez a katolikus hit, amely e látszólag ellentétes két igazságot egyaránt magában foglalja.

A mai eretnokség nem fogja fel, hogy az Oltáriszentség egyszerre Jézus Krisztus jelenléte és jelképe, valamint áldozat, s ugyanakkor az áldozatról való megemlékezés is, ezért azt hiszi, hogy e két igazság egyikét csak úgy lehet elfogadni, ha ennek alapján elvetjük a másikat.

Ahhoz az egyetlen tételhez ragaszkodnak, hogy ez az Oltáriszentség jelkép – és ebben nem eretnekek. De azt gondolják, hogy mi elvetjük ezt az igazságot; és ezért tesznek nekünk annyi ellenvetést az Atyák azon szövegeivel kapcsolatban, amelyek ezt állítják. Végezetül tagadják a valóságos jelenlétet – és ebben eretnekek.

3. példa: a bűcsük.

Ezért legcélravezetőbb eszköze az eretnokségek megakadályozásának az összes igazság tanítása; és megcáfolásuk legbiztosabb módja mindnek a megvallása. Mit szólnak majd ehhez az eretnekek?

Ha meg akarunk győződni róla, vajon egy vélemény valamelyik egyházatyától van-e...

863.

Mindnyájan tévednek, mégpedig annál veszedelmesebben, minthogy mindegyikük egy igazságot vall, tehát nem az a hiba, hogy valami téveset fogadnak el, hanem az, hogy nem ismernek el egy másik igazságot.

864.

Korunkban oly homályossá lett az igazság, a hazugság meg oly elfogadottá, hogy csak úgy ismerhetjük meg az igazságot, ha szeretjük.

865.

Ha valaha, hát akkor kell megvallani a két ellenkezőt, amikor azt vetjük szemükre, hogy elhanyagolják az egyiket. A jezsuiták és a janzenisták tehát tévednek, amikor elhallgatják őket; de a janzenisták még a jezsuitáknál is nagyobb mértékben, mert ezek jobban megvallották mind a kettőt.

866.

Kétfajta embernek egyforma minden: az ünnepek és a hétköznapok, a keresztyények és a papok s a különböző bűnök stb. De ebből az egyik azt következteti, hogy ami bűn a papoknál, bűn minden keresztyénnél; a másik meg azt, hogy ami nem bűn a keresztyéneknél, az szabad a papoknak is.

867.

Ha a régi Egyház tévedésben lett volna, akkor ma már nincs Egyház. Ha ma lenne tévedésben, a helyzet nem lenne ugyanaz; mert mindenkor rendelkezésre áll a hagyomány legfőbb zsinórmértéke, a régi Egyház irányítása; és így a régi Egyház előtt való meghajlás, a hozzá való hasonlóság mindennél fontosabb, és mindent helyrehoz. A régi Egyház azonban nem tételezte fel a jövő Egyházát, és nem kísérte figyelemmel, mint ahogyan mi feltételezzük és figyelemmel kísérjük a régit.

868.

Az Egyházban hajdanán törtéteknek a jelen eseményekkel való összehasonlításában az zavar bennünket, hogy rendszerint Szent Athanáziust, Szent Terézt meg a többi megdicsőültnak és valósággal Istennek tartjuk. Miután az idő helyes megvilágításba helyezte a dolgokat, ma ez így is látszik. Üldöztetése idején azonban ez a nagy szent még egy Athanázius nevet viselő ember volt; Szent Teréz pedig egy egyszerű leány. „Illés ember volt, hozzánk hasonló természetű” – mondja a szent [*Jakab apostol*] [V., 17.], ki akarván ábrándítani a keresztyényeket hamis elképzelésükből, amely arra való hivatkozással utasíttatja el velünk a szentek példáját, hogy nem áll arányban állapotunkkal. „Szentek voltak – szoktuk mondani –, nem olyanok, mint mi vagyunk.” Nos, de mi történt? Szent Athanázius Athanázius névre hallgató ember volt, számtalan bűnnel vádolták, számos zsinaton ilyen meg ilyen bűnéért elítélték; elítélésével minden püspök egyetértett, végül maga a pápa is. És mit mondanak azoknak, akik mindezt nem fogadják el? Hogy zavarják a békességet, hogy szakadárook stb.

Buzgalom, világosság. Négyféle ember létezik: buzgalom tudomány nélkül; tudomány buzgalom nélkül; sem buzgóság, sem tudomány; buzgóság és tudomány. Az első három fajta elítéli, az utolsó felmenti, ezért kiátkozzák az Egyházból, de azért mégis ő menti meg az Egyházat.

869.

Ha Szent Ágoston ma eljönne közénk, s oly kevés tekintélye lenne, mint védelmezőinek, akkor semmire sem menne. Isten bölcsen vezérli az Egyházát, mert annak idején, mikor elküldte, tekintélyt is adott neki.

870.

Isten azt akarta, hogy ne legyen feloldozás az Egyház nélkül; minthogy a bűnnel az Egyházat is sérelem érte, neki is részt kell vennie a megbocsátásban. Isten ugyanúgy maga mellé veszi e hatalom gyakorlásában, akárcsak a királyok a bíróságokat; de ha Isten nélkül old vagy köt, akkor immár nem Egyház; akárcsak a bíróság esetében; mert igaz ugyan, hogy ha a király kegyelmet ad valakinek, ezt az aktust még a bíróságnak is jóvá kell hagynia, de ha a bíróság a király hozzájárulása nélkül érvényesít valamely döntést, vagy nem hajlandó a

király rendeletének jogérvényt szerezni, akkor többé már nem a király bírósága, hanem lázadó testület.

871.

Egyház, pápa. Egység, sokaság. – Ha az Egyházat egységnek tekintjük, akkor feje, a pápa, úgyszólván minden. Ha sokaságnak fogjuk fel, akkor a pápa csupán rész benne. Az egyházatyák hol az egyiknek, hol a másiknak fogták fel. Ezért is szóltak különbözőféleképpen a pápáról. (Szent Ciprián: *Sacerdos Dei*.²⁹³) Ám amikor e két igazság valamelyikét helyesnek fogadták el, nem zárták ki egyúttal a másikat. Az olyan sokaság, amely nem áll össze egységgé, zűrzavar; az egység, ha nem függ a sokaságtól, zsarnokság. Franciaország szinte már az egyetlen olyan ország, ahol meg van engedve azt állítani, hogy a zsinat a pápa felett áll.

872.

A pápa az első. Ki mást ismer mindenki? És ki mást ismer el mindenki olyannak, mint aki képes az egész testbe behatolni, mert ő a főág, amelyik mindenhová elágazik? Mily könnyű ezt a szabályt Jézus Krisztus: *Vos autem non sic*.²⁹⁴

873.

A pápa gyűlöli és féli a tudósokat, akik nem tettek neki engedelmességi fogadalmat.

874.

Nem szabad a pápát az egyházatyák néhány kijelentése alapján megítélni – ahogyan a görögök mondták egy zsinaton: fontos szabályok ezek –, hanem csak az Egyház és az egyházatyák cselekedetei és a kánonok alapján.

Duo aut tres. In unum.²⁹⁵ Az egység és a sokaság: tévedés kizárni e kettő valamelyikét, ahogy azt a pápisták cselekszik, akik a sokaságot, vagy a hugenották, akik meg az egységet vetik el.

875.

Vajon szégyen volna-e a pápára, hogy Istentől és a szent hagyománytól származik világossága? Nem az jelenti-e lebecsülését, ha elszakítjuk ettől a szent egyesüléstől?

876.

Isten nem cselekszik csodákat egyháza rendes működésében. Ilyen különös csoda lenne, ha egyetlen emberben lakoznék a csalatkozhatatlanság; azt viszont nagyon is természetesnek érezzük, hogy a sokaságban van, hogy Isten irányítása az emberi természet mögé rejtőzik, mint minden egyéb művében.

²⁹³ *Isten papja.*

²⁹⁴ *De ti nem úgy: (hanem a ki legnagyobb köztetek, olyan legyen, mint a ki legkisebb; és a ki fő, mint a ki szolgál).* [Lukács XXII., 26.]

²⁹⁵ *Kettő vagy három. Egyben.*

877.

A királyok rendelkezhetnek birodalmukkal; a pápák azonban nem rendelkezhetnek az övékkel.

878.

*Summum jus, summa injuria.*²⁹⁶

A pluralitás a legjobb út, mert látható, és mert megvan hozzá az ereje, hogy engedelmességre bírjon; pedig a legegyszerűbbek véleményét tükrözi.

Ha az embereknek módjukban állott volna, akkor az igazságszolgáltatás kezébe adják az erőt; mivel azonban az erővel nem tehetjük azt, amit akarunk, ugyanis kézzelfogható valami, míg az igazság szellemi tulajdonság, amellyel úgy rendelkezik az ember, ahogy neki tetszik, az igazságot tették az erő kezébe; ezért azt nevezik igazságosnak, amit kénytelenek megtartani.

Innét származik a pallosjog, mert a pallos valóságos jogot biztosít. Másként az egyik oldalon lenne az erőszak, a másikon az igazság. A tizenkettedik *Vidéki levél* vége. Innét származik a Parittyaháború²⁹⁷ ügyének igazságtalan volta, amely állítólagos igazságát szegezi szembe az erővel. Nem ez a helyzet az Egyházban, mert ott valóságos igazság van, és semmi erőszak.

879.

Igazságtalanság. – Az igazságot nem a bírónak, hanem a törvény előtt állónak szolgáltatják. Veszedelmes ezt feltárni a nép előtt; ám a nép túlságosan is hisz bennetek; ez neki nem árt, nektek viszont hasznokra válhat. Ezért nyilvánosságra kell hozni. *Pasce oves meas,*²⁹⁸ nem pedig *tuas.*²⁹⁹ Kötelesek vagytok nekem legelőt adni.

880.

Az emberek szeretik a bizonyosságot. Azt akarják, hogy a pápa tévedhetetlen legyen hit, a komoly doktorok pedig az erkölcs dolgában, mert bizonyosak szeretnének lenni.

881.

Az Egyház tanít, Isten sugall, és mindegyik egyformán tévedhetetlenül. Az Egyház működése csupán arra szolgál, hogy előkészítsen a kegyelemre vagy a kárhozatra. Amit cselekszik, az elég az ítélethez, de nem elég a sugallatra.

882.

Valahányszor megtévesztik a pápát a jezsuiták, az egész kereszténységet teszik vele esküszegővé.

²⁹⁶ *A legnagyobb jog a legnagyobb igazságtalanság.*

²⁹⁷ *Parittyaháború* – a Fronde (1648–1652)... Felkelés Mazarin és kormányzata abszolutista módszerei ellen, amelyben a királyi hatalom képviselői, az intendánsok – tehát lényegében az abszolút királyi hatalom – ellen ágáló főurak és főpapok egy ideig a parlamenteket, a hivatali nemességet és a polgárság széles rétegeit is maguk mellé tudták állítani. A parittyaháború vége a királyi hatalom megerősödése lett.

²⁹⁸ *Legeltesd juhaimat.*

²⁹⁹ *A tieidet.*

A pápa nagyon könnyen megtéveszthető a jezsuitákkal való közös ügyei és beléjük vetett bizalma miatt; a jezsuiták meg, a rágalmazás mesterei lévén, nagyon értenek a megtévesztéshez.

883.

A szerencsétlenek, akik arra kényszerítettek, hogy a vallás lényegéről beszéljek.

884.

Bűnbánat nélkül megtisztult bűnösök, szeretet nélkül igaznak mondott igazak, Jézus Krisztus kegyelme nélküli keresztények, az emberek akaratára befolyással nem bíró Isten, misztérium nélküli előre elrendelés, bizonyosság nélküli megváltás!

885.

Pappá tétetik mindenki, aki az akar lenni, akárcsak Jeroboám idején. Szörnyűséges dolog, hogy a mai egyház tanítását olyan jónak állítják előttünk, hogy bűnnek tekintik, ha valaki változtatni akar rajta. Valaha csalatkozhatatlanul jó volt, és mégis azt látjuk, hogy bűn nélkül lehetett rajta változtatni; most pedig úgy kell elfogadni, amilyen, nem szabad változást kívánni benne! Azon a szokáson szabad volt változtatni, amely szerint annyi mindenre tekintettel kellett lenni a papok kiválasztásánál, hogy úgyszólván senki sem volt rá méltó; az ellen azonban nem szabad kifogást emelni, amelyik oly sok méltatlanból csinál papot!

886.

Eretnekek. – Ezékiel. A pogányok szemére hányták Izraelnek utálatosságait, s a próféta is ugyanezt cselekedte; de azért a zsidók mégsem mondhatták neki: „Úgy beszélsz, mint a pogányok”, hogy azzal ad nagyobb hitelt szavainak, hogy a pogányok is úgy beszélnek, mint ő.

887.

A janzenisták abban hasonlítanak az eretnekekhez, hogy megreformálják az erkölcsöket; de ti a rosszban hasonlítotok hozzájuk.

888.

Nem ismeritek a jövődöléseket, ha nem tudjátok, hogy ennek mindnek el kell következnie: fejedelmek, próféták, a pápa, sőt a papok is; és az Egyháznak mégis fenn kell maradnia. Isten kegyelméből még nem tartunk itt. Jaj lesz e papoknak, de reméljük, hogy Isten megkönyörül rajtunk, és nem osztozunk sorsukban.

Szent Péter [I. lev.] 2.: régi, hamis próféták, az eljövendők jelképei.

889.

... Ezért egyrészt igaz ugyan, hogy néhány laza erkölcsű szerzetes és korrupt kazuista, aki nem tagja a hierarchiának, részes ebben a lealjasodásban, másrészt azonban az Egyház igazi pásztora, Isten igéjének igazi letéteményesei érintetlenül megőrizték az ígét a romlására törők acsarkodása ellen is.

Ezért a hívek semmiféle ürüggyel nem követhetik ezeket a tévtanokat, amelyeket csupán e kazuisták idegen keze kínál nekik, az igazi tanítás helyett, amelyet saját pásztoraik atyai keze nyújt feléjük. Az istentelenek és az eretnekek pedig teljesen alaptalanul próbálják a jelenlegi visszás helyzetben annak jelét felfedezni, hogy Isten nem viseli gondját Egyházának, mert az Egyház maga is része lévén a hierarchia testének, korántsem következik a dolgok jelen állapotából az, hogy Isten odadobta a romlottságnak, hiszen még soha nem mutatkozott meg világosabban, mint napjainkban, hogy Isten látható módon védelmezi a lezüllés ellen.

Mert ha néhány férfiú, aki rendkívüli hivatásérzetből fogadalmat tett, hogy lemondva a világról, szerzetesruhát ölt, tökéletesebb állapotban kívánva élni, mint a közönséges keresztények, később olyan eltévelyedések rabjaivá lett, amelyektől elszörnyed minden jóra való keresztény, s azzá lett közöttünk, mint hamis próféták a zsidók között, ez tulajdonképpen az ő külön, sajnálni való, egyéni szerencsétlenségük, de ebből az Egyház felett örökös gondviselésre vonatkozólag semmiféle következtetést nem szabad levonnunk; hiszen mindez oly világosan megjövendöltetett, s oly régóta megmondott, hogy az effajta emberek megpróbálkoznak majd ilyen kísértésekkel; különben is a jól tájékozott ember mindebben nem azt látja, hogy Isten megfélekedett rólunk, hanem inkább gondoskodásának a jegyeit.

890.

Tertullianus: *nunquam Ecclesia reformabitur.*³⁰⁰

891.

Az eretnekeket, akik a jezsuiták tanítását használják fel ellenünk, fel kell világosítani, hogy [*ez nem*] az Egyház tanítása; meg arról is, hogy nézeteltéréseink nem jelentenek számunkra oltártól való elválást.

892.

Ha másként gondolkozva kárhoznánk, akkor igazatok lenne. A változatosság nélküli egyformaság haszontalan másoknak, az egyformaság nélküli sokféleség káros nekünk. – Az egyik kifelé, a másik befelé árt.

893.

Ha megmutatjuk az igazságot, el is fogadtatjuk; de ha Isten szolgálóinak igazságtalanságát mutatjuk meg, azzal még nem hozzuk helyre. Lelkiismeretünket megnyugtatójuk, ha feltárjuk a hamisságot; pénztárcánk biztonságához azonban nem elég, ha rámutatunk az igazságtalanságra.

894.

Akik szeretik az Egyházat, panaszkodnak az erkölcsök romlása miatt; de legalább a törvények megmaradnak. Csakhogy a romlott erkölcsök megrontják a törvényeket, mert romlott a példakép.

³⁰⁰ *Az egyházat sohasem fogják megváltoztatni.*

895.

Soha olyan igazán és olyan vidám szívvel nem cselekszünk rosszat, mint amikor lelkiismeretünkre hivatkozva cselekedjük.

896.

Az Egyház hiába fogadta el az átok, eretnokség stb. kifejezéseket: ellene használják fel őket.

897.

A szolga csupán azt tudja, amit a gazda cselekszik, mert a gazda csak a cselekedetről világosítja fel, nem egyúttal céljáról is; ezért végzi szolgálai módon munkáját, és vét gyakran a cél ellen. Jézus Krisztus azonban megmondotta nekünk a célt. És ti ezt a célt romboljátok le.

898.

Mivel nem hivatkozhatnak megszakíthatatlanságra, egyetemességre törekszenek; inkább megrontják az egész Egyházat, csak hogy maguk lehessenek hibátlanok.

899.

Azok ellen, akik visszaélnék az Írás egyes részeivel, és a maguk igazolására használják fel, hogy akad közöttük olyan is, amelyik látszólag támogatja az ő téves tanításukat. – A vesperákról³⁰¹ szóló fejezet, a feketevasárnap, a királyért való imádság.

E szavak magyarázata: „Aki velem nincsen, ellenem van.” És ezeké: „Aki nincs ellenünk, mellettünk van.” Annak, aki ezt mondja: „Sem mellette, sem ellene nem vagyok”, ezt kell felelni...

900.

Aki úgy értelmezi az Írást, hogy értelmét nem magából az Írásból veszi, az ellensége az Írásnak (Aug., *De Doctrina christiana*).

901.

*„Humilibus dat gratiam”; an ideo non dedit humilitatem?³⁰²
„Sui eum non receperunt; quotquot autem non receperunt” an non erant sui?³⁰³*

902.

A feuillantinus szerzetes szerint³⁰⁴ „ez semmi esetre sem lehet olyan bizonyos, mert a vitatás a bizonytalanság jele (Szent Athanázius,³⁰⁵ Szent Khrizosztom;³⁰⁶ az erkölcs, a hitetlenek)”.

³⁰¹ A vesperák – vecsernye: esti ima.

³⁰² „Az alázatosoknak pedig kegyelmet ad” [Jakab IV., 6.] Vajon nem adott nekik alázatot?

³⁰³ ... Az övéi nem fogadták be őt – [János I., 11.]; vajon mindazok, akik nem fogadták be őt, nem voltak az övéi?'

A jezsuiták az igazságot nem tették bizonytalanná, de hitetlenségüket bebizonyították. Az ellentmondás mindenkor meghagyatott, hogy vaksággal veretessenek meg a gonoszok; mert minden gonosz, ami sérti az igazságot vagy a keresztényi szeretetet; ez az igazi szabály.

903.

A világ minden vallásának és szektájának kalauza a természetes ész volt. Csak a keresztényeknek kellett kívülről kapniuk törvényeiket, s azokból meríteni okulásukat, amelyeket Jézus Krisztus hagyott a régieknek azzal, hogy továbbadják őket a hívőknek. Ez a kényszerűség terhére van e derék pátereknek. A többi néphez hasonlóan ők is szabadon kívánnák követni elképzeléseiket. Hiába kiáltjuk nekik, mint hajdan a próféták a zsidóknak: „Forduljatok az Egyházhoz: kérdezősködjétek a törvények felől, amelyeket a régiek hagytak rá, és járjatok ezeken az ösvényeken.” Ők pedig úgy válaszoltak, mint a zsidók: „Nem megyünk. Mert mi a mi szívünk gondolatai után megyünk”; és azt mondták nekünk: „Olyanok leszünk, mint a többi nép.” [Jer. VI., 16 és XVIII., 12 után]

904.

A kivételből csinálnak szabályt.

A régiek bűnbánat előtt adtak feloldozást? Tegyétek meg kivételesen. Csakhogy a kivételből ti kivételt nem ismerő szabályt csináltok, még abba sem akartok beleegyezni, hogy maga a szabály legyen kivétel.

905.

A megbánás jelei nélkül végzett gyónásokról és adott feloldódásokról. – Isten csupán a lelket nézi: az Egyház azonban csupán a külső után ítél. Isten azonnal feloldozást ad, mihelyt töredelmet lát a szívben; az Egyház csak akkor, ha cselekedetekben látja megnyilvánulni. Isten olyan Egyházat hoz majd létre, amelyik tiszta belül, s amelyik belső, teljesen lelki szentségével megszegényíti a kevély bölcsek és farizeusok belső hitetlenségét; olyan emberi gyülekezetet alkot, amelynek látható erkölcsi megnyilvánulásai oly tiszták legyenek, hogy megszegényítsék a pogányok erkölceit. Ha akadnak tagjai között oly ügyesen alakoskodó képmutatók, hogy nem tudja felismerni mételeyüket, eltűri őket; mert igaz ugyan, hogy Isten nem engedi őket magához, hiszen őt nem tudják félrevezetni, az általuk megtévesztett emberek azonban igen. Ezért szemre szent viselkedésük nem hoz gyalázatot az Egyházra. De ti azt akarjátok, hogy az Egyház se a belső alapján ne ítéljen, mert ez egyedül Isten dolga, se a külső cselekedetek alapján, mivel Isten csak a lelket nézi; így aztán teljesen megtagadjátok tőle azt a jogot, hogy különbséget tegyen ember és ember között, és megtartjátok kebelében a legfeszlettebb életűeket, még azokat is, akik annyira meggyalázzák, hogy még a zsidók zsinagógái és a filozófusok szektái is kiséprűzték volna őket mint méltatlanokat, s irtózáttal fordultak volna el tőlük istentelenségük miatt.

³⁰⁴ *A feuillantinus szerzetes szerint* – A feuillantinusok a ciszterciek rendjéből váltak ki, és alakultak önálló renddé (1586). Túlságosan szigorú szabályait több ízben is enyhíteni kellett. – Párizsi kolostorukba a francia forradalom idején a *feuillantinusok klubja* telepedett be, amelynek tagjai a jakobinusok klubjából kivált alkotmányos monarchista nagyburzsoák, a mérsékelték soraiból rekrutálódtak.

³⁰⁵ *Szent Athanáziosz* – alexandriai pátriárka, görög egyházatyja és doktor, az arianizmus ellenfele; több ariánus zsinat elítélte, több császár száműzte. Minden műve az arianusok elleni küzdelmet szolgálta.

³⁰⁶ *Szent Khrizosztom* – *Aranyszájú Szent János* (344–407), konstantinápolyi pátriárka, egyházatyja; ékesszólását az udvar és az egyház kebelében tapasztalt visszasságok ostromozásának szolgálatába állította.

906.

A világ szerint legkönnyebb életkörülmények a legnehezebbek annak, aki Isten szerint él; és megfordítva: semmi sem oly nehéz a világ szerint, mint a szerzetesi élet; pedig semmi sem könnyebb nála, ha Isten akarata szerint éljük. Nincs könnyebb dolog, mint valamely hivatalt tölteni be, nagy javakat élvezni a világ szerint; de mi sem nehezebb, mint Isten akaratának megfelelően anélkül élni a világi életet, hogy részt venne vagy kedvét lelné benne az ember.

907.

A kazuisták a döntést a megromlott emberi érzelemnek, a döntések megválasztását pedig a megromlott akaratnak rendelik alá, hogy az emberi természet minden romlottságának része legyen viselkedésünkben.

908.

Ám valószínű-e, hogy a valószínűség biztosít valamiről?

Különbség a lelkiismeret nyugalma és bizonyossága között. Bizonyossággal semmi más nem kezeskedik, csak az igazság; semmi sem nyújt nyugalmat, csupán az igazság őszinte keresése.

909.

Kazuisták egész társasága sem nyugtathatja meg a lelkiismeretet a tévedésben, ezért oly fontos, hogy jó kalauzokat válasszunk magunknak.

Így kétszeresen is bűnösök lesznek: egyrészt azért, mert olyan utakat követtek, amelyeket nem lett volna szabad követniük, másrészt mert olyan hittudósokra hallgattak, akikre nem lett volna szabad hallgatniuk.

910.

A világgal szemben való elnéző magatartáson kívül más egyéb miatt is valószínűnek tartanátok bizonyos dolgokat? Azt akarjátok velünk elhitetni, hogy ez igaz, hogy például ha a párbaj nem volna oly divatos, szerintetek akkor is, minden más meggondolástól eltekintve is valószínű lenne, hogy emberek párbajozzanak?

911.

Feltétlenül ölni kell, ha azt akarjuk, hogy ne legyenek gonoszok? Csakhogy ez nem egyéb, mint egy helyett kettőt csinálni: *Vince in bono malum*³⁰⁷ (Szt. Ág.).

912.

Egyetemes. – Erkölc és nyelv egyedi diszciplínák, de egyúttal egyetemesek is.

³⁰⁷ *A gonoszt jóval győzd meg [Róm. XII., 21.]*

913.

Valószínűség. – Hozzá mindenki tehet, el nem vehet belőle senki.

914.

Szabadjára engedik a bűnös kívánságot, és elfojtják az aggályokat, holott az ellenkezőjét kellene cselekedniük.

915.

*Montalte.*³⁰⁸ – A laza erkölcsi elvek annyira tetszenek az embereknek, hogy meglepődnek, ha az öveik visszatetszést keltenek. Ez azért van, mert minden határon túlléptek. Ráadásul sok olyan ember van, aki látja, mi a helyes, de képtelen megvalósítani. Olyan azonban kevés akad, aki ne tudná, hogy a vallás tisztasága nem fér össze romlottságunkkal. Nevetséges azt állítani, hogy örök jutalom vár a Mendoza-félék erkölcsseire.

916.

Valószínűség. – Van néhány igaz elvük; de visszaélnek velük. Márpedig az igazságokkal való visszaélés éppúgy büntetést érdemel, mint a hazugság alkalmazása.

Mintha két pokol léteznék, az egyik a keresztényi szeretet, a másik az igazságosság ellen elkövetett bűnök számára.

917.

Valószínűség. – A szentek buzgó igazságkeresése hasztalan volt, ha a valószínű biztos. A szentek félelme, akik mindig a legbiztosabb után mentek (Szent Tetéz mindenkor hallgatott gyóntatóatyjára).

918.

Vegyétek el a *valószínűséget*, s nincs mód tetszeni az úri társaságnak; fogadjátok el a valószínűséget, és nincs mód nem tetszeni neki.

919.

Íme a népek és a jezsuiták bűneinek eredményei: a nagyok azt kívánták, hogy körülhízelegjék őket; a jezsuiták meg azt, hogy szeressék őket a nagyok. Mind méltók voltak rá, hogy a hazugság szelleme uralkodjék el rajtuk, a nagyok, hogy félrevezessék őket, a jezsuiták, hogy ők vezessenek félre másokat. Fösvények, törtető, gyönyörhajtók voltak: Coacervabunt sibi magistros.³⁰⁹ Ilyen tanítók méltó tanítványaiként hízelgőket kerestek, és találtak is maguknak.

³⁰⁸ *Montalte* – Lásd a *Salomon de Tultie*-re vonatkozó jegyzetet: *Salomon de Tultie – a Louis de Montalte és Amos Dettonville* nevekből gyártott anagramma: Pascalt jelenti, aki e két álnéven tette közzé néhány művét. – *Salomonde Tultie* stílusának ilyen dicsérete nem vall Pascalra; ő ennél sokkal szerényebb volt, azért is írt álnéven. Minden bizonnyal nem is tőle származik; a 18. töredék növéreinek a keze írásával maradt fenn, valószínűleg a *Gondolatok* első kiadása általa tervezett, de aztán mégsem közölt előszavához készült.

³⁰⁹ *(A saját kívánságaik szerint) gyűjtenek magoknak tanítókat... [Timótheushoz IV., 3.]*

920.

Hanem mondanak le a valószínűségről, akkor helyes életeleik éppoly kevésbé szentek, mint a helytelenek, mert egyformán az emberi tekintélyen alapulnak; így ha igazságosabbak, akkor csak ésszerűbbek, de nem szentebbek. Annak a vad gallynak a hajtásai maradnak, amelybe beoltották őket.

Ha szavam nem szolgál a ti megvilágosodástokra, majd szolgál a népére.

Ha azok [a port-royali írók] hallgatnak, majd beszélnek helyettük a kövek.

A hallgatás a legnagyobb üldöztetés: a szentek sohasem hallgattak. Igaz, hogy ehhez elhivatottság kell, de nem a Tanács rendelkezéseiből³¹⁰ kell megismerni, hivatott-e valaki, hanem a szólás szükséges voltából. Márpedig miután Róma szólott, s az emberek azt hiszik, hogy elítélte az igazságot, és ők ezt foglalták írásba; s mivel az ellenkezőt állító könyveket megcenzúrázták, minél igazságtalanabban cenzúráztak meg bennünket, és minél erőszakosabban akarják belénk fojtani a szót, annál hangosabban kell harsognunk, mindaddig, amíg csak olyan pápa nem jön, aki mindkét félt meghallgatja, és mielőtt igazságot tenne, megvizsgálja a régi egyház felfogását. Ezért a jó pápák még mindig vitatkozó Egyházat fognak találni.

Az Inkvizíció és a Jézus-társaság az igazság két isten-ostora.

Miért nem vádoljátok őket arianizmussal? Hiszen azt mondták, hogy Jézus Krisztus Isten; de talán úgy értik, hogy nem természeténél fogva, hanem ahogyan megmondatták: *Dii estis*.³¹¹

Ha leveleimet elítélik Rómában, akkor azt, amit én ítélek el bennük, majd az égben ítélik el: *Ad tuum, Domine Jesu, tribunal appello*.³¹²

Ti magatok tartoztok számot adni.

Mikor láttam, hogy elítéltettem, attól tartottam, hogy talán helytelenül írtam, de aztán a rengeteg vallásos irat példája meggyőzött az ellenkezőjéről. Nem szabad immár jól írni, oly romlott vagy tudatlan az Inkvizíció.

„Istennek kell inkább engedni, hogynem az embereknek” [*Apostolok Cs. V., 29.*].

Nem félek semmitől, semmit sem remélek. A püspökök azonban nem ilyenek. A Port-Royal fél, s rossz politika szétszórni remetéit, mert akkor ők nem fognak többé félni, viszont annál félelmetesebbé válnak. Nem félek még a ti ilyen cenzúráitoktól sem, ha nem a szent hagyományon alapulnak. Mindent megcenzúráztok? Hogyhogy! Még tisztelettudó magatartásomat is? Nem. Akkor hát mondjátok, mit, különben semmit sem értek el, ha nem mutattok rá a rosszra, és nem mondjátok meg, miért rossz. De éppen ez nem lesz könnyű számukra.

Valószínűség. – Tetszetősen megmagyarázták a bizonyosságot; miután kimondták, hogy minden általuk követett út bizonyos, nem azt nevezték bizonyosnak, amelyik úgy vezet az égbe, hogy nem kell félni a sikertelenségtől, hanem azt, amelyik úgy vezet el oda, hogy akkor sincs baj, ha letérünk róla.

³¹⁰ *A Tanács rendelkezései* – a királyi Tanácsból kivált bírói szerv, a *Grand Conseil* – Nagy Tanács – elsősorban a rendes bíróságok hatásköre alól kivont egyházi ügyekben döntött. 1657. június 25-i határozatával betiltotta Pascalnak az inkvizícióval foglalkozó levelét.

³¹¹ *Istenek vagytok ti...* [*Zsolt. LXXXII., 6.*]

³¹² *Uram Jézus, a te bíróságodhoz fellebbezek.*

921.

... A szentek állandóan tépelődnek, hogy vétkesnek találják magukat, s még legjobb cselekedeteiket is bűnösnek tartják. Emezek viszont addig csúrik-csavarják a dolgot, míg végül leggonoszabb cselekedeteikre is mentséget találnak.

A pogány bölcsek emelte épület is kifogástalanul szép volt kívülről, csak éppen az alap volt rossz, amelyre építették; az ördög is az ilyen látszólagos, de egészen más alapra épített hasonlósággal téveszti meg az embereket.

Soha ember nem védett nálam igazabb ügyet; és soha mások nem kínáltak jobb alkalmat a kritikára, mint ti...

Minél több gyarlóságra mutatnak rá személyemben, annál nagyobb erőt adnak ügyemnek.

Azt mondjátok, hogy eretnek vagyok. Szabad ilyet állítani? És ha attól nem féltek is, hogy az emberek igazságot szolgáltatnak nekem, attól sem féltek, hogy Isten teszi majd meg helyettük?

Érezni fogjátok az igazság erejét, és meghajoltok előtte...

Van valami természetfeletti az ilyen elvakultságban. *Digna necessitas.*³¹³

*Mentiris impudentissime.*³¹⁴

*Doctrina sua noscitur vir.*³¹⁵

Hamis vallásosság, kettős bűn.

Egyedül állok harmincezerrel szemben? Egyáltalán nem. Őrizzétek csak ti az udvart, ti a csalást; én az igazságot: ez az én egész erőm – ha ezt elveszítem, én is elvesztem. Nem fognak hiányozni a vádak és a zaklatás. De velem az igazság, s majd elválik, ki lesz a győztes.

Nem érdemlem meg, hogy én védelmezem a vallást, de ti sem érdemlitek meg, hogy a tévedést és az igazságtalanságot védelmezzétek. Irgalmasságában nem tekintve a bennem levő rosszat, s számba véve a bennetek lakozó jót, engedje meg Isten kegyesen mindnyájunknak, hogy az igazság ne legyen vesztes kezeim között, s a hazugság...

922.

Valószínű. – Szeretett dolgainkhoz való hasonlítással próbáljunk meggyőződni róla, vajon őszintén keressük-e Istent: *valószínű*, hogy ez a hús nem mérgez meg; *valószínű*, hogy nem veszítem el peremet, ha nem járom sorba a bírókat...

923.

Nem egyedül a feloldozás törli el vétkeket a bűnbánat szentségében, hanem a töredelmes bánat, amely csak akkor igaz, ha nem vár a szentségre.

924.

Szavukat meg nem tartó, hitszegő, becsület és igazság nélküli, kétszínű, kétnyelvű emberek, hasonlók, ahogy azt valamikor a szemetekre vetették, ahhoz a bizonyos mesebeli kétélűhöz, amelyik átmeneti állapotban élt a halak és a madarak között...

A királyoknak, fejedelmeknek fontos, hogy jámborság hírében álljanak; ezért van rá szükségük, hogy gyónjanak nektek.

³¹³ *Méltó szükség.*

³¹⁴ *Orcátlanul hazudsz.*

³¹⁵ *Az ő értelme szerint dicsértetik a férfit. [Péld. XII., 7.]*

Függelék

Pascal (Katolikus Lexikon)

Pascal Balázs, nagyhatású francia filozófiai író, matematikus (1623–62), aki azonban janzenizmusa miatt nem sorozható a nagy keresztény bölcselethez. Gyenge testében éles elme lakozott; különösen a mennyiségtan terén korán adta fényes tehetség jeleit, már ifjú korában a kész tudósok közé számították. A kúpszeletekről szóló értekezését 16 éves korában írta s ez időtől fogva 1654-ig állandóan természetbölcseleti és matematikai kérdésekkel foglalkozott. Az elméleti tudás mellett gyakorlati feltaláló; találmányai e korból: egy számológép, a légsúlymérő alkalmazása a meteorológiában s a magasság mérésében, a folyadékok egyensúlyának mérése s végül a valószínűségszámítás elméleti kidolgozása. A matematika mezején elért eredményei: a Pascal-féle háromszög és számos matematikai tétel újból való felfedezése vagy új fogalmazása. Folytonos betegeskedése, nővérének, Jacqueline-nek zárdába vonulása s végül miszticizmusra hajló lelke Pascalt egy megrázó vallásos élmény után elfordította a világi élettől s nemcsak vallásos, sőt önsanyargató életbe vonta, hanem a janzenizmus sötét lejtőjére sodorta. Visszavonult a világtól s Port-Royal közelében úgyszólván csak janzenistákkal érintkezett. Minthogy a túlzó janzenista irányt legélesebben a jezsuiták támadták, az egyébként mélyen vallásos Pascal szenvedélyesen a jezsuiták ellen fordult s magányából megírta ellenük *Lettres à un Provincial* című levélsorozatát (1656–57), melyben a jezsuiták erkölcsbölcseletét s a probabilizmust ostorozta ragyogó stílusban, szellemesen, metsző gúnnyal, de egyben hihetetlenül elfogult szenvedélyességgel. Ő fogta rá először a jezsuitákra, hogy szent célok érdekében erkölcstelen eszközöket is alkalmaznak s ezt megengedettnek tartják. A „Levelek” a francia próza és szellemesség remekei s rendkívüli elterjedtségükkel jelentékenyen hozzájárultak a jezsuiták ellen támadt ellenszenv terjedéséhez. Ugyanekkor tervbe vette, hogy a keresztény vallás igazságát hatalmas apológiában bizonyítja be a kételkedők ellen. A mű nem készült el, csupán Pascal feljegyzései maradtak reánk, melyeket *Pensées* címen ismerünk: aforizmák, melyek összességükben talányszerűen hatnak s alkalmat adtak arra, hogy szerzőjüket majd kétkedőnek, majd pesszimistának, majd misztikusnak tartsák magyarázóit. Pascal összes műveit először Bossuet adta ki (5 kötet, életrajzzal, Paris 1779). Magyarra a Gondolatok-at Béni Zsigmond (1890) s Nagy József (1912) fordították, utóbbi kálvinista felfogással. – Medveczky: Tanulmányok Pascalról.

(Katolikus Lexikon, 1932, III. kötet, 508. o.)

Pascal (Szerb Antal)

A XVII. század francia írói közt ha nem is a legnagyobb alkotó, de kétségkívül a legnagyobb jelenség Blaise Pascal (1623–1662), a Grand Siècle grandeurjének legfőbb szellemi megtestesítője. Nagysága tragikus nagyság, mint a corneille-i dráma hőseié: szenvedély és kötelesség küzd benne, amíg végre is a keresztényi alázat legyőzi az intellektuális szenvedélyt, a beteg, munkára alig képes test fölött pedig győzedelmeskedik a Grand Siècle emberének heroikus akaratereje. Minden idők egyik legnagyobb matematikusa volt. Ifjúkorát a tudományoknak és az emberek, a világi élet módszeres megismerésének szentelte. Jansenista neveltetése mély nyomot hagyott lelkén; amint testén erőt vett a betegség, lelkében mind erősebb lett a Port-Royal, a jansenista zárda szigorú, aszkétikus vallásossága. A neullyi híd közelében lovai elragadták kocsiját és csak csodaszerűen menekült meg a haláltól, – ez az esemény előidézte benne azt a tudatot, hogy a kevés választottak közé tartozik, azok közé, akiket Isten kegyelemre szemelt ki. 1654. november 23-ának éjszakáján egy egész lényét megrázó misztikus élményben megtalálta Istent, „nem a filozófusok, hanem Ábrahám, Izsák, Jákob, Jézus Krisztus Istenét”, a keresztényi, a személyes Istent, aki a Szentírás történetén keresztül nyilatkozott meg az emberiségnek. Hátralevő esztendeit ez a misztikus éjszaka irányította. Halála után ruhájába belevarrva egy pergamenlapot találtak, amelyre azon az éjszakán feljegyezte azt, amit élményéből szavakba tudott foglalni, az eksztázis dadogó vallomását: „Joye, joye, joye, pleurs de joye” – és a pergamenlapot emlékeztető gyanánt mindig magánál hordta.

Két évvel víziója után, 1656-ban, lelkének egész szenvedélyességével belevetette magát barátainak és lelki vezetőinek, a jansenistáknak a jezsuiták ellen való harcába. Álnéven megjelent levelei, *Lettres à un Provincial*, amelyekben eleinte az a fikció, hogy egy tájékozatlan jezsuita kér tanácsot feletteseitől, a harcot a szellemi elit szemében a jansenisták javára döntötték el. Ha e leveleket olvassuk, Pascal csodálatosan világos mondataiból rövidesen megértjük, miről van szó a Jansenius püspök könyve, a kegyelem tana körüli harcban, amely tudományos kézikönyveinkben oly bonyolult és érthetetlen.

Pascal a vitát az elvont kegyelemtanról rövidesen átvitte a gyakorlati erkölcs területére és szemére hányta a jezsuitáknak, hogy mint gyóntatók túlságosan könnyen adnak feloldozást. E vitában Pascal és a nagyobbára világi állású jansenisták képviselték a komor ember- és világmegvető aszkézis szellemét a viszonylag liberálisabb jezsuitákkal szemben, mint Angliában a puritán polgárok a High Church papjaival szemben. A jansenisták is porban csúszó, erőtlén féregnek tekintik az embert, aki a kegyelem nélkül semmi jóra nem képes, – hogy annál elomlóbb áhítattal imádhassák Isten mindenhatóságát. Mégis Felvilágosodás és romantika a jansenistákban látta előfutárát, dicsőségüket *Sainte-Beuve* újította fel. Mert irodalmi szempontból az elvek harcánál sokkal fontosabb, hogy Pascal a hit kérdéseiről köznyelven, szellemes, sőt mulatságos formában írt és ezzel megindította francia földön is a hittudomány elvilágiasodását, ami a protestáns országokban már száz évvel előbb végbement. Másrészt a jansenista felfogás szigorúbb ugyan az Egyház felfogásánál, de éppen szigorúságánál fogva lázadás, szembehelyezkedés a pápai tekintéllyel és ennyiben minden későbbi lázadás előkészítése.

Pascal mind betegebben harcolta a harcot. Ennek a leginkább fausti embernek csodálatos akaraterejét mutatja, hogy utolsó időszakában, elgyötörtén és azonkívül teljesen elmerülve a jansenista vitába, még ráért megszervezni az első társaskocsi-részvénytársaságot. Az igazságért vívódó szenvedélyességében már-már azon a ponton van, hogy még a jansenista főnökökkel is szakít, akik külső nyomás alatt meghajoltak a pápa tekintélye előtt, és önállóan, magányosan kifut az eretnokség vészes tengerére – amikor egyszer csak elhallgat, többé egy sort sem ír, csak lelki üdvösségének él és készül a nemsokára bekövetkező halálra. Romano

Guardini, a kiváló katolikus filozófus, ezt a „nagy hallgatást” úgy magyarázza, hogy Pascal elérkezett hitének harmadik állomásához: az első a filozófusok Istene volt, a második a keresztényeké, akit amaz emlékezetes éjszakán talált meg, és most utolsó heteiben megtalálta az egyház, a katolicizmus Istenét.

Utolsó éveiben egy nagyszabású apológián dolgozott, amelyben össze akarta egyeztetni a keresztény vallás tanait az ésszel, a diadalmaskodó racionalizmussal. Ez a mű nem készült el. Családja és hívei halála után meglehetősen önkényesen összeállították a hátramaradt töredékeket és jegyzeteket és így keletkezett a *Pensées* (Gondolatok, 1670), Pascalnak és talán az egész Nagy Száznak legnagyobb alkotása. Bámulatos élességű és távlatú maximákban villantja fel „az ember nagyságát” és az ember nyomorúságát. Az ember nagysága és nyomorúsága a gondolat. „Az ember nagysága azért nagy, mert tudja, hogy nyomorult. Egy fa nem tudja, hogy nyomorult. Nyomorultnak lenni tehát annyi, mint tudni, hogy nyomorultak vagyunk. De nagynak lenni is annyi, mint tudni, hogy nyomorultak vagyunk, nyomorúságunk is nagyságunkat bizonyítja. Ez a nagyúr, a trónjavesztett király nyomorúsága.” És az ember tudja Istent is és ez mindennek célja és értelme. „Egyaránt elítélem azokat, akik jónak látják dicsérni az embert és azokat, akik jónak látják szidni, és azokat is, akik jónak látják szórakoztatni; nincs igaza másnak, mint azoknak, akik nyögve keresnek. A sztoikusok azt mondják, térjete vissza magatokba, ott megtaláljátok nyugalmatokat, és ez nem igaz. Mások azt mondják, menjete ki és keressétek szórakozva a boldogságot, és ez sem igaz. Jönnek a betegségek: a boldogság nincs, se bennünk, se kívülünk: Istenben van és bennünk és kívülünk.”

(Szerb Antal: A világirodalom története 341–344. o.)